नेमिविज्ञानग्रन्थमाला. रत्न ५

॥ करुणरसकदंबकं ॥

पाइओ खंडो १

टिप्पणग-आमुह-पासंगिअविभूसिओ ।

संपाइओ संपाडओ अ
विस्सविक्खाय-जुगप्पवर-सासणप्पभावग-तित्थोद्धारग-जइणायरिअ-
सिरिविजयनेमिसूरीसरपट्टालङ्कार-परमपुज्ज-समयण्ण-सन्तमुत्ति-
गुरुपायविजयविन्नाणसूरीसचरणसरोजचञ्चरीग-सिद्धन्तमहोदहि-
पाइअसाहिच्चगुरुउवज्झायकत्थूरविजयगणी ।

पयासगो
राजनगरनिवासी संघवी जीवणभाई छोटालाल
दोशीवाडानी पोळ: अहमदाबाद.

वीरसवच्छर २४६७ } पढमा आवित्ती { विक्कमवरिस १९९७

मुल्लं रु. १-८-०

प्राप्तिस्थान

१ शा चंदुलाल उमेदचंद रायचंद मास्तर
ठे० पांजरापोळ,
अमदावाद.

२ शा गुणवंतलाल जेचंदभाई
ठे० गोपीपुरा, चांलागली,
सुरत.

मुद्रक
मूलचन्द किसनदास कापडिया
'जैनविजय' मुद्रणालय, गांधीचोक,
सुरत.

–आत्मगुरु शासनसम्राट्-सूरिचक्रचक्रवर्ति तपागच्छाधिपति प्रौढप्रभावशालि–भट्टारकाचार्य महाराजश्री विजयनेमिसूरीश्वर

भूरिभूपालसद्बोध दायिन भविलायिनम । नौमि श्रीनेमिसूरीश प्रौढसाम्राज्यशालिनम ॥ १ ॥

॥ संपणामपत्तिगा ॥

चरमतित्थयरसिरिवद्धमाणजिणवरवइविज्जमाणसासणस्स
पभावगाणं तित्थोद्धारगाणं भट्टारगजङ्गमायरियाणं
पगुरुपायसिरिविजयनेमिसूरीसराणं
अणेगगुणगणालंकारेहिं
अक्खित्तो समाणो हं
कत्थूरविजयो
ताणं सूरीससेहराणं सुहलक्खणंकिअकरकमलमज्झंमि
इमं करुणरसकदंबकनामगं गंथरयणं
संपणामेमि सप्पणयं।

આમુખ

કરુણરસકદંબક નામનો આ ગ્રંથ કોઇ એક જ કર્તાની સ્વતન્ત્ર કે અખંડ રચના નથી. એ તો વિવિધ જૈન કર્તાઓના ગ્રંથોમાંથી ઉદ્ધરેલી અને મુખ્યતયા 'કરુણ' રસને પોષતી નાની મોટી ૧૨૯ કૃતિઓના સંગ્રહરૂપ છે. આ કૃતિઓ પૈકી [1]૮૫ કૃતિઓ પાઇય (સં. પ્રાકૃત) ભાષામાં અને ૪૪ કૃતિઓ સંસ્કૃત ભાષામાં છે. આ પ્રત્યેક ભાષાની કૃતિઓ માટે એકેક પૃથક્ ખંડ રખાયેલો છે. એ બંને ખંડને અનુક્રમે "पाइओ खंडो १" અને "संस्कृतः खण्डः १" એવાં નામ અપાયાં છે. આગળ ઉપર આ પદ્ધતિએ બીજી પાઇય અને સંસ્કૃત કૃતિઓ સંગ્રહવાની પ્રસ્તુત ગ્રંથના સંગ્રહકારોની ઇચ્છા હોવાથી તેમણે આ એકનો અંક આપ્યો છે. પાઇય ખંડમાં જે ૮૫ કૃતિઓ છે તે પૈકી ૧, ૩, ૧૨, ૧૩, ૧૫-૨૦, ૨૮, ૩૦, ૩૩, ૩૬ અને ૪૧ ગદ્યમાં છે, અને ૪-૧૧, ૨૧-૨૫, ૩૪, ૩૫, ૩૭-૪૦, ૪૨, ૪૩, ૪૫, ૪૭, ૪૮, ૫૦-૭૭ અને ૭૯-૮૫ પદ્યમાં છે, અને બાકીની ઓછેવત્તે અંશે ગદ્ય અને પદ્ય બંનેમાં છે. આ કૃતિઓ એક રીતે વિચારતાં લગભગ ઇ. સ. પૂ. ૫૫૦ થી ઇ. સ. ૧૨૭૦ ના ગાળામાં રચાયેલી છે. સંસ્કૃત ખંડની ૪૪ કૃતિઓમાંથી ૮, ૧૦ અને ૪૩ મી બાદ કરતાં બાકીની પદ્યમાં છે. આઠમીનો લગભગ અડધો ભાગ ગદ્યમાં છે, દશમીનો મોટો ભાગ ગદ્યમાં છે, અને ૪૩મી નો મોટો ભાગ પદ્યમાં છે. જૈન પરંપરા પ્રમાણે આ સંસ્કૃત કૃતિઓ લગભગ ઇ. સ. ૪૨૦ થી ઇ. સ. ૧૬૪૦ના ગાળામાં રચાયેલી ગણી શકાય. આ બંને ભાષામાં રચાયેલી કૃતિઓની [2]વિશેષ વિગતોમાં અહીં ન ઉતરતાં આ ખંડોના સંગ્રાહકો વિષે હું બે બોલ કહીશ.

---

[1] આ ૮૫ કૃતિઓમાંની ૨૯ મી કૃતિમાં અવતરણ રૂપે એક સંસ્કૃત પદ્ય છે. એ સિવાયનો તમામ ભાગ પાઇયમાં છે.

[2] આ માટે જુઓ પૃ. ૧૨-૨૪ અને સંસ્કૃત ખંડનો પરિચય.

સંગ્રાહક—પાઇય ખંડના સંગ્રાહક અને સંપાદક ઉપાધ્યાય શ્રીકસ્તૂરવિજયગણિ છે તેઓ સુપ્રસિદ્ધ જૈનાચાર્ય શ્રીવિજય-નેમિસૂરિના શિષ્યરત્ન શ્રીવિજયવિજ્ઞાનસૂરિના શિષ્ય થાય છે તેમનો પાઇયનો અભ્યાસ પ્રશંસનીય છે વિશેષમાં તેઓ સંસ્કૃતના પણ પ્રકૃષ્ટ વિદ્વાન્ છે સંસ્કૃત ખંડના સંગ્રાહક મુનિ શ્રીશુભંકરવિજય છે તેઓ આ કસ્તૂરવિજયજીના પ્રશિષ્ય થાય છે

ઉદ્દેશ—ભારતીય સંસ્કૃતિના શ્રમણ-સંસ્કૃતિ અને બ્રાહ્મણ-સંસ્કૃતિ એમ બે સ્થૂલ ભેદો પડાય છે તેમા શ્રમણ-સંસ્કૃતિને જન્મ આપવામા, એને પોષવામાં અને એનો વિકાસ સાધવામા જૈન મહર્ષિઓએ પાઇય, સંસ્કૃત વગેરે ભાષામા અનેક ગ્રથો રચી પોતાનો વિશિષ્ટ ફાળો આપ્યો છે તેમ છતા કેટલા યે પ્રખ્યાત અજૈન સંસ્કૃતજ્ઞો એ ફાળાની વિવિધતા અને વિશાળતાથી અપરિચિત જોવાય છે તો તેમનું આ તરફ લક્ષ્ય ખેચાય તે માટે બાનગી રૂપે આ કરુણરસપોષક સગ્રહ ઉપસ્થિત કરાયો છે

કરુણતાનાં કારણો—એ વાત તો સુવિદિત છે કે જ્યા સુધી દેહ છે ત્યા સુધી દુ:ખ છે મનુષ્યને દેહ છે એટલે એને શારીરિક અને માનસિક દુ:ખ હોવાનો પૂરેપૂરો સંભવ છે અમુક મહર્ષિઓને બાદ કરતા આ આધિ, વ્યાધિ અને ઉપાધિથી ગ્રસ્ત દુનિયામા રહેલા દરેક માણસને ઇષ્ટનો વિયોગ અને અનિષ્ટનો સયોગ સાલે છે પોતાના સગાવહાલા કે ઓળખીતાપાળખીતા પૈકી કોઇનો વિરહ કે દેહોત્સર્ગ કે તેમને આવી પડેલું સંકટ અથવા તો પોતાનુ અધઃપતન જીવનને કરુણ બનાવે છે એવી રીતે ઇષ્ટ વસ્તુની અપ્રાપ્તિ અને અનિષ્ટ વસ્તુની સંગતિ પણ કરુણતા ઉપસ્થિત કરે છે આ પ્રમાણેના કરુણતાના ઉત્પન્ન કરનારા [1]વિવિધ કારણો અને ખાસ કરીને ઇષ્ટ જનતાનો કે વસ્તુનો સ્થાયી કે અસ્થાયી વિયોગ કવિઓને વિલાપાત્મક કૃતિઓ રચવા પ્રેરે છે આવી

1 આને માટે જુઓ "નિમિત્તસ્રઈ", (પૃ. ૧૪-૧૫).

સ્થિતિ આપણા ભારતવર્ષમાં અને અન્યત્ર પણ પ્રવર્તે છે. આમ હોવાથી આપણને આ દેશના કવિઓને હાથે સંસ્કૃત, પ્રાકૃત ગુજરાતી, વગેરે ભાષામાં રચાયેલી આવી કૃતિઓ ઉપલબ્ધ થાય છે. ઇગ્લૅન્ડ વગેરે દેશોમાં ઇંગ્લિશ (અંગ્રેજી) વગેરે ભાષામાં એવી કૃતિઓ છે. આ વિષયના વિશદીકરણની સુગમતા માટે હું અંગ્રેજી કૃતિઓ પ્રથમ વિચારીશ.

કરુણપ્રશસ્તિઓ—અંગ્રેજીમાં વિવિધ કરુણપ્રશસ્તિઓ છે. એને એલેજી ([1]Elegy) કહેવામાં આવે છે. એમાં સ્પેન્સરદ્વારા ઇ. સ. ૧૫૮૬માં સર ફિલિપ સિડ્નિને ઉદ્દેશીને એક કરુણ-પ્રશસ્તિ નામે "Astrophel" રચાયેલી છે. વળી એ અંગ્રેજ ગ્રંથકારે ઇ. સ. ૧૫૯૧ માં ડગલસ હાવર્ડ (Doughlas Howard)ને ઉદ્દેશીને Daphnaida રચેલી છે. મિલ્ટને રચેલ લિસિડાસ ([2]Lycidas) અને શેલિ(Shelley)એ રચેલ એડોનિઇસ ([3]Adonais) સુપ્રસિદ્ધ છે. આ ઉપરાંત ગ્રે (Gray)નું Elegy written in a country churchyard, ટેનિસન (Tennyson)નું In Memoriam, રૉબર્ટ બ્રાઉનિંગ (Robert Browning)નું La Saisiaz અને મૅથ્યુ આર્નોલ્ડ

---

[1] આ શબ્દ ગ્રીક ભાષાના "Elegos" શબ્દ ઉપરથી ઉતરી આવ્યો છે. એ શબ્દ ગ્રીક ભાષામાં 'કરુણકાવ્ય'ના જ અર્થમાં વપરાતો ન હતો—પ્રેમ અને શૌર્યનાં તત્ત્વો પણ એ જાતનાં કાવ્યમાં જોવાતાં, પરંતુ અંગ્રેજીમાં અમુક પ્રકારના કરુણકાવ્ય માટે જ આ શબ્દ વપરાય છે.

[2] આ કૃતિ દ્વારા મિલ્ટને પોતાના પ્રિય મિત્રના મરણની નોંધ લીધી છે.

[3] કીટ્સ(Keats)નું ઇ. સ. ૧૮૨૧ના ફેબ્રુઆરીમાં મરણ થયું. શેલિ અને કીટ્સ એ બે કંઇ અંગત મિત્ર હતા નહિ, પણ એક બીજાની વિદ્વત્તાથી પરિચિત હતા. એ ઉપરથી શેલિએ આ વિદ્વાન સહયોગીના સ્મરણાર્થે આ કૃતિ રચી. એમાં આહ્વાહન, કુદરતની સમવેદના, શોક કરનારાઓનું સરઘસ ઇત્યાદિ હકીકતોને સ્થાન અપાયું છે.

(Mathew Arnold)નું Thyrsis એ કાવ્ય પણ એક જાતની [1]કરુણપ્રશસ્તિઓ છે.

આ કરુણપ્રશસ્તિઓનો ઇતિહાસ વિચારતાં એમ જણાય છે કે [2]સિસિલિ(Sicily)ના Theocritus, Bion અને Moschus જેવા ગ્રીક કવિઓએ ઇ. સ. પૂર્વેના ત્રીજા શતકના લગભગ પૂર્વાર્ધમાં ગોપકાવ્ય(pastoral poem)ને એક પ્રકારના કલાત્મક (artistic) કાવ્યનું રૂપ આપ્યું. ત્યાર બાદ વર્જિલ (Vergil) દ્વારા આ સિસિલિના કવિઓની કૃતિઓનું સ્વરૂપ ઇટાલિમાં ઉતર્યું અને એણે એનું જે સ્વરૂપ ઘડ્યું તે ઉપરથી સ્પેન્સર અને બીજા અંગ્રેજી કવિઓએ પોતાની કૃતિઓનું સ્વરૂપ યોજ્યું. આ ઉપરથી જોઈ શકાશે કે અંગ્રેજી કરુણપ્રશસ્તિઓનું મૂળ સિસિલિના પૂર્વોક્ત ગ્રીક કવિઓની કૃતિઓ છે.

કરુણપ્રશસ્તિઓની રચનામાં પણ અન્ય કાવ્યોની જેમ કવિ-સમયને સ્થાન છે. એ સુયોગ્ય કવિને બંધનરૂપ ન નીવડતાં એક ઉત્તમ સાધનની ગરજ સારે છે. એ વાત આપણે Adonais દ્વારા સારી રીતે જોઈ શકીએ છીએ.

ગુજરાતી—કવિ દલપતરામે ફાર્બસવિરહ, [3]મસ્ત કવિએ કલાપિવિરહ, પ્રો. **નરસિંહરાવ ભોળાનાથે સ્મરણસંહિતા** અને કવિ **ખબરદારે દર્શનિકા** રચેલ છે. વિશેષમાં **પ્રેમાનંદ** વગેરે કવિઓની કૃતિઓમાં વિલાપાત્મક ખંડકો ઉપલબ્ધ થાય છે આ અને આવી બીજી કૃતિઓ કરુણ રસને ઓછેવત્તે અંશે પોષે છે. **સ્મરણસંહિતા** એ ચિન્તનાત્મક કરુણપ્રશસ્તિ છે અને એ In Memorium ના આદર્શાદિને અનુ-

---

૧ આ બધી એક જ વર્ગની હોવા છતાં એમાં કેટલીક વિશિષ્ટતાઓ છે. એના જિજ્ઞાસુએ સ્મરણસંહિતાના પ્રો. આનંદશંકર બાપુભાઈ ધ્રુવકૃત ઉપોદ્ઘાતનાં પૃ. ૫–૭ જોવાં.

૨ ઇટાલિની દક્ષિણે આવેલા એક ટાપુ.

૩ એમનું ખરૂં નામ ત્રિભુવન પ્રેમશંકર છે.

સકે છે. એને Elegy ગણવામાં આવે છે. મરણને ઉદ્દેશીને કરાતા શોકના ઉદ્ગારને ટૂંકામાં સંગીતકલ્પ કાવ્ય રૂપે રજુ કરાય તો એ કાવ્ય એક રીતે Elegy ગણાય; અને એ રીતે વિચારતાં આપણાં રાજીઆ-મરસિયા પણ આ નામને ચરિતાર્થ કરે છે.

સંસ્કૃત—સંસ્કૃત ભાષામાં કરુણપ્રશસ્તિ તરીકે સૌથી પ્રાચીન કૃતિ કઈ છે તેનો નિર્ણય કરવો મુશ્કેલ છે. **ઋગ્વેદ**માં એનું બી જોવાય છે. **રામાયણ** અને **મહાભારત**માં એ બી વધારે પલ્લવિત બને છે અને એનું વિકસિત સ્વરૂપ કવિ **કાલિદાસે** રચેલા **રઘુવંશ** (સ. ૮)માં [1]**અજવિલાપ** રૂપે અને **કુમારસમ્ભવ** (સ. ૪)માં [2]**રતિવિલાપ** રૂપે નજરે પડે છે. **જગન્નાથે ભામિનીવિલાસ**માં **કરુણવિલાસ** આપ્યો છે. એવી રીતે આ વીસમા સૈકામાં થઈ ગયેલા **રંગાચાર્યે** [3]**પત્નીવિરહ** રચ્યો છે.

આ પદ્યાત્મક કૃતિઓ ઉપરાંત ગદ્યમાં પણ વિલાપો છે. જેમકે **બાણકૃત કાદમ્બરી**માં પુંડરીકનું મરણ થતાં તેને ઉદ્દેશીને **મહાશ્વેતા** વિલાપ કરે છે અને **કપિંજલ** પણ પુંડરીકને અનુલક્ષીને વિલાપ કરે છે.

આ તો **વૈદિક** ધર્માનુયાયીઓની કૃતિઓની આછી રૂપરેખા છે. **જૈન** કવિઓએ પણ ભારતીય સાહિત્યનાં વિવિધ અંગો ગીર્વાણ ગિરા દ્વારા પોષતી વેળા કરુણ રસ જમાવવામાં પોતાનો ફાળો આપ્યો છે. ઉદાહરણાર્થે આ કરુણરસકદમ્બકમાં રજુ કરાયેલી

૧-૨ આ બે કૃતિઓ સ્વતંત્ર કાવ્યરૂપ નથી. એ બેમાં કરુણ શોકોદ્ગાર છે એટલે એને 'Elegiac Stanzas' કહેવાય, પણ જેને નિમિત્તે એ શોકોદ્ગાર છે તેના ગુણાનુવાદ, આલંબનવિભાવના ગુણો રસમાં ઉદ્દીપક થાય તે રીતે કરાયેલા છે. કિન્તુ એ ગુણાનુવાદ પ્રશસ્તિરૂપ નથી એટલે એ બંનેમાંથી એકેને 'Elegy' કહેવાય તેમ નથી. જુઓ સ્મરણસંહિતાનો ઉપોદ્ઘાત (પૃ. ૪).

૩ આ કૃતિ લક્ષ્મણ ગણેશ શાસ્ત્રી લેલે દ્વારા સંયોજિત Sanskrit Course of Reading (ભા. ૨, પૃ. ૩૩-૩૪)માં છપાયેલી છે.

સંસ્કૃત કૃતિઓનો નિર્દેશ કરવો બસ થશે બૌદ્ધ કવિઓએ પણ આવા પ્રયત્ન કર્યાનું જોવાય છે. દાખલા તરીકે [1]અશ્વઘોષકૃત સૌન્દરાનન્દ કાવ્યમાં આખો છઠ્ઠો સર્ગ 'ભાર્યાવિલાપ' નામે છે.

પાઇય—પાઇય સાહિત્ય સાથે કેવળ જૈનોને જ લાગે વળગે છે એમ નથી, એ સાહિત્યના વિકાસમા વૈદિક કવિ ભાસ અને કાલિદાસ જેવાનો અને બુદ્ધઘોષ વગેરે બૌદ્ધ વિદ્વાનોનો પણ હાથ છે સામાન્ય રીતે જે નાટકોને સંસ્કૃત નાટકો તરીકે ઓળખાવાય છે તે નાટકોમાથી ભાગ્યે જ કોઇ નાટકમા પાઇયને સ્થાન નહિ હોય. આવી પરિસ્થિતિમાં પાઇય સાહિત્યમા પણ કરુણ રસને પોષનારી કૃતિઓ નજરે પડે તો તેમા કશી નવાઇ નથી બાકી પાઇય ભાષા અને સાહિત્ય તરફ જે અનાદર-ઉપેક્ષા બહુધા દૃષ્ટિગોચર થાય છે અને એને શીખવવા માટે સંસ્કૃતનો વાહન તરીકે ઉપયોગ થવો જ જોઇએ એવી જે મનોદશા સેવાય છે, તેને લઇને એ પાઇય સાહિત્યનો વિકાસ રુંધાય છે અને એનુ યથેષ્ટ મૂલ્ય આંકવામાં ભલભલા ભૂલ્યતા જેવાય છે મને એમ લાગે છે કે પ્રસ્તુત ગ્રંથનો પ્રથમ ખડ જોનારને તો પાઇય સાહિત્યના વૈવિધ્ય અને વૈપુલ્યનો ખ્યાલ જરૂર આવશે

પાઇય ભાષામાં કરુણ રસમા તરબોળ કરનારી કઈ કઈ કૃતિઓ છે તેનુ નિદર્શન પાઇય ખડ કરાવે છે એટલે અહીં તો હું એટલો જ ઉલ્લેખ કરીશ કે આ ખડમા ઉદ્ધૃત કરાયેલી કૃતિઓ ઉપરાત સુદંસણચરિય, ધમ્મવિહિ, વદ્ધમાણદ્દેસણા ઇત્યાદિ બીજી પણ અનેક કૃતિઓ આ દિશામા પોતાનો ફાળો નોંધાવે છે અને એનુ સૂચન તો "पाइओ सद्दो १" એ શીર્ષક પણ કહી આપે છે.

કરુણ રસ—આ પાઇય ખડમાં મુખ્યતયા 'કરુણ' રસને પોષનારી ૮૫ કૃતિઓ છે અને ક્વચિત્ વીસમી જેવી કૃતિ સકીર્ણ

૧ આ કવિ કાલિદાસના પુરોગામી છે.

રસને પણ પોષે છે. જૈનોના એક આગમ તરીકે ગણાતા અણુ-ઓગદ્દાર (સુ. ૧૨૯)માં નીચે મુજબના પદ્યમાં નવ કાવ્ય-રસોનો નિર્દેશ છે—

"वीरो सिंगारो अब्भुओ अ रोद्दो अ होइ बोद्धव्वो ।
वेलणओ बीभच्छो हासो कलुणो पसंतो अ ॥६३॥"

આ નવ રસમાં 'કરુણ' રસનો પણ ઉલ્લેખ છે.

વિશેષમાં આ આગમમાં 'કરુણ' રસનું સ્વરૂપ અને એનું ઉદાહરણ અનુક્રમે નિમ્નલિખિત પદ્યોમાં નજરે પડે છે—

"पिअविप्पओगबंधवहवाहिविणिवायसंभमुप्पण्णो ।
सोइअविलविअपम्हा(म्मा)णरुण्णलिंगो रसो करुणो ॥७८॥"

"पज्झायकिलामिअयं बाहागयपप्पुअच्छिअं बहुसो ।
तस्स विओगे पुत्तिय ! दुब्बलयं ते मुहं जायं ॥७९॥"

કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે પ્રિય જનનો વિયોગ, [3]બંધ, વધ, વ્યાધિ, પુત્રાદિનું મરણ અને [4]પરચક્રાદિની બીક વગેરે સંભ્રમ એ 'કરુણ' રસની ઉત્પત્તિનાં કારણો છે; અને શોક, વિલાપ, ગ્લાનિ અને રુદન એ એનાં લિંગ છે.

કોઈ વૃદ્ધા પ્રિયના વિયોગથી સંતપ્ત બનેલી બાળાને કહે છે કે હે પુત્રી! પ્રિય જનના ચિન્તનથી નિસ્તેજ બનેલું અને વારંવાર આંસુઓથી આર્દ્ર બનેલાં નેત્રવાળું તારું મુખ તેના વિયોગથી દુર્બળ બન્યું છે.

---

૧ આ રસ સંબંધી કેટલોક ઊહાપોહ મેં 'વિલક્ષણ રસ' નામના મારા લેખમાં કર્યો છે અને તે માનસી (વર્ષ ૯, અ. ૧, પૃ. ૧૯-૨૪; માર્ચ ૧૯૪૧)માં પ્રસિદ્ધ થયો છે.

૨ જુઓ પાઇયસદ્દમહણ્ણવ (પૃ. ૧૨૭૦).

૩ આના ઉદાહરણ તરીકે ૩૯ મી કૃતિનો નિર્દેશ થઈ શકે.

૪ આના ઉદાહરણ તરીકે ૩૪ અને ૭૬ મી કૃતિનો ઉલ્લેખ થઈ શકે.

પાઇય ખંડનો પરિચય

કરુણ રસ સંબંધી આ ઊહાપોહને વિશેષ ન લંબાવતાં હવે હું પ્રસ્તુત ગ્રંથ વિષે થોડોક ઉલ્લેખ કરીશ. આ સંગ્રહાત્મક ગ્રંથમાં અપાયેલી તમામ કૃતિઓના પ્રણેતાઓ ભારતના વિવિધ સંપ્રદાયના અનુયાયીઓ નથી, પરંતુ એક જ સંપ્રદાયના એટલે કે જૈન સંપ્રદાયના છે અને તેમાં પણ વળી તેઓ શ્વેતાંબર મુનિઓ છે.

પાઇય ખંડની પહેલી ત્રણ કૃતિઓ જૈન આગમોમાંથી ઉદ્ધરેલી છે. **વિયાહપણ્ણત્તિ** એ જૈનોનાં ૧૨ અંગોમાંનું પાંચમું અંગ છે. એને **વિવાહપણ્ણત્તિ** પણ કહેવામાં આવે છે. એને સામાન્ય જનતા **ભગવતીસૂત્ર** તરીકે ઓળખે છે. એના કર્તા શ્રમણ ભગવાન્ **શ્રીમહાવીરસ્વામી**ના ૧૧ ગણધરો પૈકી પાંચમા ગણધર **શ્રીસુધર્મસ્વામી** ગણાય છે. આ મહાકાય અંગમાંથી **શ્રીમહાવીરસ્વામી**ના ભાણેજ તેમ જ જમાઇ નામે **જમાલિ**નો દીક્ષાપ્રસંગ ઉપસ્થિત કરાયેલો છે.

(૧) **જમાલિ** દીક્ષા લેવા માગે છે એ જાણી એમની માતાને આઘાત થાય છે, તે મૂર્ચ્છિત બને છે અને, કંઇક ચેન પડતાં તે **જમાલિ**ને સમજાવવા માંડે છે કે તું તો અમારો એકનો એક પુત્ર છે અને અમે તારા જેવા પુત્રરત્નનો વિયોગ સહન કરી શકીએ તેમ નથી એટલે અમારાં મરણ બાદ તારે દીક્ષા લેવી. આના ઉત્તરમાં **જમાલિ** મનુષ્યભવની અસ્થિરતાનું પ્રતિપાદન કરે છે. એના પ્રત્યુત્તર રૂપે એમની માતા એમના ઉત્તમ શરીરનું ચિત્ર એમની સમક્ષ રજૂ કરી એમને એનો ઉપભોગ કરવા સૂચવે છે. આ સાંભળી **જમાલિ** મનુષ્યના દેહની મલિનતા અને વિનશ્વરતાનું આબેહૂબ વર્ણન કરે છે. એમની માતા એના ઉત્તરમાં **જમાલિ**ની આઠ સુલક્ષણી પત્નીઓનો નિર્દેશ કરે છે અને તેમની સાથે વિવિધ ભોગ અને ઉપભોગની લહેર ઉડાડવાનું કહે છે **જમાલિ** એ ભોગાદિની નિસ્સારતા ને અનર્થકતા વર્ણવે છે. ત્યાર બાદ એમની માતા એમના પૂર્વજોની ઋદ્ધિનો ઉપભોગ કરવાનુ કહે છે. એ સમયે **જમાલિ**

ધર્મની અસ્થિરતાનું ચિત્ર આલેખે છે. જ્યારે આ પ્રમાણે લાલચો બતાવવા છતાં **જમાલિ** પોતાના નિશ્ચયથી ડગતા નથી ત્યારે એમની માતા જૈન દીક્ષા એ કંઈ બાળકનો ખેલ નથી, એ તો લોખંડના [1]જવ ચાવવા જેવી અને રેતીનો કોળિયો કરવા જેવી વાત છે એમ કહીને જૈન દીક્ષા પાળવી કેટલી કઠણ છે તેનો નિર્દેશ કરે છે. એ ઉપરથી **જમાલિ** એવો ઉત્તર આપે છે કે જૈન દીક્ષા કાયરો માટે, નપુંસકો માટે, વિષયના કીડાઓ માટે અને સામાન્ય જનો માટે ભલે દુષ્કર હોય, પરંતુ ધીર, અલોભી અને ઉદ્યમી જનો માટે તો તે સુકર છે અને તેથી હું એ દીક્ષાસુંદરી સાથે પાણિગ્રહણ કરીશ. આંતમાં **જમાલિ**ને તેમની માતા કચવાતે મને દીક્ષાની અનુજ્ઞા આપે છે.

(૨) **નાયાધમ્મકહા** એ જૈનોનું છટ્ઠું અંગ છે અને એ **શ્રીસુધર્મસ્વામી**ની કૃતિ ગણાય છે. એમાંના પહેલા સુયક્ખંધના નવમા અજ્ઝયણમાં **માકંદિ** સાર્થવાહના બે પુત્રોનો અધિકાર આવે છે. એમાંના એકનું નામ **જિનપાલિત** છે અને બીજાનું નામ **જિન-રક્ષિત** છે. એ બન્ને ભાઈઓ રત્નદ્વીપની અધિષ્ઠાયિક દેવતાના પંજા-માંથી નાસી છૂટવા માટે નીકળે છે તેવામાં અધવચ એ દેવી એ બે ભાઈઓને મળે છે. તે વખતે એ દેવી **જિનરક્ષિત**ને ફોસલાવવા માટે કૃત્રિમ વિલાપ કરે છે.

(૩) આ કૃતિ **પજ્જોસણાકપ્પ**માંથી ઉદ્ધૃત કરાયેલી છે એ ગ્રંથ પણ જૈનોના આગમો પૈકી એક છે, અને એના રચનાર તરીકે શ્રુતકેવલી **શ્રીભદ્રબાહુસ્વામી**નો નિર્દેશ કરાય છે. આ આગમ **પચ્ચક્ખાણપ્પવાય** નામના નવમા પૂર્વમાંથી ઉદ્ધરાયેલ અને **દસાસુયક્ખંધ** નામના એક છેયસુત્તના આઠમા અજ્ઝયણ રૂપે સંકલિત મનાય છે. આ ઉપરથી એક રીતે એ **શ્રીસુધર્મસ્વામી**ની કૃતિ ગણાય એટલે કે એ લગભગ ૨૫૦૦ વર્ષ

૧. અત્યારે લોકો 'જવ' ને બદલે 'ચણા' શબ્દ વાપરતા સંભળાય છે.

જેટલી પ્રાચીન ગણાય; પરંતુ જો એને શ્રુતકેવલી **શ્રીભદ્રબાહુસ્વામીની** કૃતિ તરીકે માનીએ તો એ લગભગ **વીરસંવત્ ૧૨૫–૧૭૦**ના ગાળામાં રચાયેલી હોવાનું અનુમાન કરી શકાય.

પ્રસ્તુત કૃતિમાં **સિદ્ધાર્થ** રાજાની રાણી **ત્રિશલા** ક્ષત્રિયાણીનો વિલાપ રજૂ કરાયેલો છે. પ્રસંગ એ છે કે **શ્રીમહાવીરસ્વામીએ**, એ ક્ષત્રિયાણીના ગર્ભમાં આવ્યા બાદ એવો વિચાર કર્યો કે હું હાલતો ચાલતો રહીશ તો મારી માતાને દુઃખ થશે. આમ વિચારી તેમણે હાલવું ચાલવું બંધ કર્યું; પરંતુ આથી તો **ત્રિશલાને** એવી શંકા ઉપસ્થિત થઈ કે એનો ગર્ભ કાં તો કોઈએ હરી લીધો છે, કાં તો એ નાશ પામ્યો છે કે અગર તો એ ગળી ગયો છે.

હવે પછીની બાકીની બધી કૃતિઓ અનાગમિક સાહિત્યમાંથી ઉદ્ધરાયેલી છે અને તે ભિન્ન ભિન્ન કર્તાઓએ રચેલી છે. આ પૈકી ચોથીથી અગ્યારમી કૃતિઓ [1]પઉમચરિયમાંથી ઉદ્ધૃત કરાયેલી છે. પાઇય ભાષાના અભ્યાસમાં એ અનેરું સ્થાન ભોગવે છે, કેમકે એના ઉપર પાઇય ભાષાના રૂઢ બનેલા સંપૂર્ણ સંસ્કારો પડ્યા હોય એમ જણાતુ નથી. એના કર્તા 'નાગેન્દ્રવંશદિનકર શ્રીરાહુસૂરિના પ્રશિષ્ય પૂર્વધર' શ્રીવિમલસૂરિ છે. તેમણે [2]**વીરસંવત્** ૫૩૦માં એટલે કે ઇ. સ ના પહેલા સૈકામાં એ **જૈન રામાયણ** રચ્યું છે, એમ એના અંતિમ પદ્ય ઉપરથી જણાય છે ખરું; તેમ છતાં કેટલાક વિદ્વાનો એ હકીકતને સાચી માનતા નથી કેટલાક એને ઇ. સ. ના ત્રીજા સૈકાની કૃતિ ગણે છે અને કોઇક તો છેક એને ઇ. સ. ના આતમા–આઠમા સૈકામાં રચાયેલુ માને છે.[3]

---

૧ આ નામનું એક અપભ્રંશ કાવ્ય પણ છે અને તે ભારતીય વિદ્યા (વર્ષ ૧, અં. ૩, પૃ. ૨૫૭–૨૬૮)મા પ્રકાશિત થયેલું છે. એના કર્તાનું નામ **સ્વયંભૂ ચતુર્મુખ** છે.

૨ જૈન પરંપરા પ્રમાણે શ્રીમહાવીરસ્વામી ઇ. સ. પૂર્વે ૫૨૭ માં મોક્ષે ગયા.

૩ આના જિજ્ઞાસુએ "જૈનાચાર્ય શ્રી આત્માનંદ જન્મ શતાબ્દિ સ્મારક ગ્રંથ" મા છપાયેલ અને શ્રીશાંતિલાલ છગનલાલ ઉપાધ્યાયે

(૪), (૧૬) ચોથી કૃતિનો વિષય સુપ્રસિદ્ધ છે. એમાં રામના લઘુ બંધુ લક્ષ્મણનું મરણ થતાં એનું અંતઃપુર વિલાપ કરે છે એ હકીકત છે. એવી રીતે ૧૬ મી કૃતિમાં આ પ્રસંગને લગતો રામનો વિલાપ છે.

(૫) પવનંજયની પત્ની અંજનાને તેની સાસુ કલંકિત ગણી ઘરમાંથી કાઢી મૂકે છે ત્યારે તે પિયર જાય છે. ત્યાં પણ તેને સ્થાન ન મળતાં તે જંગલમાં જાય છે અને ત્યાં શોક કરે છે.

(૬)-(૧૦) સગર ચક્રવર્તી પોતાના ૬૦૦૦૦ પુત્રોનું મરણ સાંભળી રુદન કરે છે એ છઠ્ઠી કૃતિનો વિષય છે. સાતમીથી દશમી કૃતિના વિષયો રામાયણમાં વર્ણવાયેલા પ્રસિદ્ધ પ્રસંગો હોઈ એ વિષે આપ કહેવા જેવું કંઈ જણાતું નથી. એટલે હું અહીં નવમી કૃતિના સંતુલનની દૃષ્ટિએ ઉપયોગી જણાતા ભાગ વિષે થોડોક ઊહાપોહ કરીશ.

સીતાનું હરણ થતાં રામ વિહ્વલ બને છે અને અરણ્યમાં એની શોધ કરે છે. તેઓ હાથીને અને ઝાડને એની ખબર પૂછે છે. ચક્રવાકી (ચકવી)ને સાંભળી તેઓ ત્યાં પણ તપાસ માટે જાય છે. જોઈ, જોઈ, આવ, આવ એમ પોતે બોલે છે અને તેનો પડઘો પડતાં તેઓ એનાથી મોહિત બને છે. આ પ્રમાણેનાં ભાવાર્થવાળાં **પઉમચરિય** (પ. ૪૪)માંથી જે ૫૭ માથી ૫૯ મા સુધીનાં પદ્યો તેમ જ ૬૪મુ પદ્ય અપાયેલાં છે તે **વિક્રમોર્વશીય**(અં. ૪)ગત અમુક ભાગ સાથે સરખાવી શકાય તેમ છે, કેમકે એમાં પુરૂરવ રાજા **ઉર્વશી** લતારૂપ બનતાં તેની શોધમાં ફરે છે અને મોર, કોયલ, હંસ, ચકવી, હાથી, કૃષ્ણ મૃગ વગેરેને તેની ખબર પૂછે છે અને એક વેળા પડઘો સાંભળી મોહિત થાય છે. અહીં સંતુલનાર્થે હું એમાંથી નીચેનાં પદ્યો રજૂ કરું છું—

"मदकलयुवतिशशिकला गजयूथप ! यूथिकाशबलकेशी ।
स्थिरयौवना स्थिता ते दूरालोके सुखालोका ॥ "

૧જુઓ મહાકવિ વિમલસૂરિ અને તેમનું રચેલું પઉમચરિયનામક લેખ (પૃ. ૧૧૫-૧૨૩) જુઓ.

"रथाङ्ग नाम वियुतो रथाङ्गश्रेणिबिम्बया ।
अयं त्वां पृच्छति रथी मनोरथशतैर्वृत ॥"
"सर्वक्षितिभृतां नाथ ! दृष्टा सर्वाङ्गसुन्दरी ।
रामा रम्ये वनान्तेऽस्मिन् मया विरहिता त्वया ॥"

૧૨મીથી ૧૬મી સુધીની કૃતિઓ **વસુદેવહિંડી** નામના પ્રાકૃત ભાષામાં રચાયેલા સુવિશાળ ગ્રંથમાંથી ઉદ્ધરેલી છે. એની રચના **શ્રીસંઘદાસ** ક્ષમાશ્રમણે શરૂ કરી હતી પણ તેની પૂર્ણાહુતિ **શ્રીધર્મસેનગણિમહત્તરને** હાથે થઇ હતી. કેટલાક એ શ્રીસંઘદાસને **પંચકલ્પમહાભાષ્યના** કર્તા તરીકે ઓળખાવે છે અને એમનો સમય લગભગ સાતમો સૈકો ગણાવે છે. અહીં ઉદ્ધરાયેલી કૃતિઓ તો શ્રીસંઘદાસની જ રચના છે

(૧૨) આ કૃતિમાં માતા પોતાના પુત્રના વિરહને લઇને વિલાપ કરે છે.

(૧૩) પોતાના પુત્રની દીન અવસ્થા જોઇને **યશોમતિને** પોતાના પતિનો વૈભવ યાદ આવે છે અને એને અનુલક્ષીને એ શોક કરે છે

(૧૪) વેશ્યાગામી **ધમ્મિલ** દરિદ્ર બની પોતાને ઘેર આવે છે અને માતાપિતાનું મરણ જાણી શોક કરે છે.

(૧૫) **રામને** વનવાસ મોકલવા માટેનો **કૈકેયીનો** આગ્રહ જોઇ **દશરથ** ખેદ કરે છે, અને **રામને** વનમાં ગયેલા જાણી **ભરત** શોકાતુર બને છે.

(૧૬) રાજકન્યા **વેગવતી** પોતાના પતિનો પત્તો ન લાગવાથી વ્યાકુળ બને છે. તે સમયે તેને તેના સસરા તેણે સિદ્ધ કરેલી વિદ્યાનું સ્મરણ કરવાનું કહે છે. તે તેમ કરી પોતાના પતિના સમાચાર જાણે છે અને આગળ ઉપર પોતાના પતિનો અરણ્યમાં સમાગમ થતાં તે શોકાતુર બની વિલાપ કરે છે.

૧૭ થી ૨૦ મી સુધીની કૃતિઓ શ્રીયાકિની મહત્તરાના ધર્મસૂનુ

તરીકે સુપ્રસિદ્ધ જૈનાચાર્ય [1]શ્રીહરિભદ્રસૂરિકૃત સમરાઇચ્ચકહામાંથી ઉદ્ધરેલી છે. આ સૂરિના સમય વિષે મતભેદ જોવાય છે. કેટલાકનું માનવું એ છે કે તેઓ વિ. સં. ૫૩૫માં સ્વર્ગે સંચર્યા તો કેટલાક એમ કહે છે કે વિ. સં. ૫૮૫માં એ બનાવ બન્યો. વળી કેટલાક વિદ્વાનો વિ. સં. ૭૫૭–૮૨૭ને એમના સત્તાસમય તરીકે નિર્દેશે છે.[2]

(૧૭) રત્નવતી પોતાના પતિના મરણના સમાચાર સાંભળે છે ને રુદન કરે છે.

(૧૮) ધનશ્રી પોતાના પતિને સમુદ્રમાં નાંખી દઈ કૃત્રિમ વિલાપ કરે છે.

(૧૯) પુરંદર ભટ્ટને ઝેર અપાતાં તેની મરણતોલ સ્થિતિ થાય છે. એ સમયે તેના ઘરમાં આક્રંદ થાય છે તે સાંભળી લાનો રાજા પોતાના પુત્રને એનું કારણ પૂછે છે અને તે તેને કહે છે.

(૨૦) શાંતિમતી પોતાના પતિથી વિયોગિત બન્યા પછી એક વેળા નાગવલ્લીથી અશોકના ઝાડને વીંટળાયેલું જુએ છે અને એથી એને એના પતિનું સ્મરણ તાજું થાય છે એટલે એ વિલાપ કરે છે.

૨૧ મીથી ૨૫ મી સુધીની કૃતિઓ સુરસુંદરીચરિયમાંથી ઉદ્ધરેલી છે. એના કર્તાનું નામ શ્રીધનેશ્વરસૂરિ છે અને તેમણે આ કૃતિ વિ. સં. ૧૦૯૫ માં રચી છે. આ કૃતિઓના સંબંધમાં ખાસ કંઇ કહેવા જેવું નથી.

૨૬ મીથી ૩૨ મી સુધીની કૃતિઓ શ્રીનેમિચંદ્રસૂરિએ વિ. સં. ૧૧૨૯માં રચેલી ઉત્તરજ્ઝયણસુત્તની વૃત્તિમાંથી ઉદ્ધૃત કરાયેલી છે.

(૨૬) આ 'હુડા' અવસર્પિણીમાં થઈ ગયેલા ૨૪ તીર્થંકરો પૈકી ૨૩મા તીર્થંકર પુરુષાદાનીય શ્રીપાર્શ્વનાથનું નિર્વાણ થતાં સૌધર્મ

[1] આ સૂરિએ આવસ્સયની ટીકા (પૃ. ૫૮૩)માં ધમ્મિલહિણ્ડીનો નિર્દેશ કર્યો છે.

[2] જુઓ અનેકાન્તજયપતાકા (સ્વોપજ્ઞ ટીકા અને વિવરણથી વિભૂષિત)ની મારી અંગ્રેજીમાં લખેલી પ્રસ્તાવના (પૃ. ૩૨–૩૫).

દેવલોકના ઇન્દ્ર શક્રે વિલાપ કર્યો એમ આ કૃતિમાં પ્રતિપાદન કરાયું છે. એનાં પહેલાં અને ત્રીજાં પદ્યોની છાયા સંસ્કૃત ખંડમાં અપાયેલી ૪૨મી કૃતિગત આદ્ય બે પદ્યોમાં દૃષ્ટિગોચર થાય છે.

(૨૭) જરાકુમાર એ કૃષ્ણ વાસુદેવના મોટા ભાઇ થાય છે. શ્રીનેમિનાથ પાસેથી એમણે એમ સાંભળ્યું કે એમને હાથે કૃષ્ણનું મરણ થનાર છે. આથી એવો પ્રસંગ ન ઉપસ્થિત થાય તે માટે તેઓ વનવાસી બન્યા. એવામાં એક વેળા ભૂલથી કૃષ્ણને હરણ સમજી તેઓ બાણ મારે છે, પરંતુ પાછળથી સાચી સ્થિતિનું ભાન થતાં તેઓ વિલાપ કરે છે.

(૨૮) કૃષ્ણને નિશ્ચેષ્ટ જોઇને બલરામ વિલાપ કરે છે

(૨૯) ચારિત્રથી પતિત થઇ વિષયસુખમાં આસક્ત બનેલા અરણિક પોતાની સાધ્વી માતાની દુર્દશા જોઈ પશ્ચાતાપ કરે છે.

(૩૦) આ કૃતિમાં પ્રભાવતી રાણીના પુત્ર મહાબલનો અધિકાર છે. પહેલી કૃતિમાં નિર્દેશાયેલ વિષય સાથે એનું સામ્ય છે. વિશેષમાં એની શબ્દરચના નાયાધમ્મકહાગત उक्खित्त णाए નામના અજ્ઝયણની સાથે મળતી આવે છે.

(૩૧) જૈનોના બાવીસમા તીર્થંકર શ્રીનેમિનાથ પશુઓનો ચોકાર સાંભળી તોરણેથી પાછા ફરે છે. એ પ્રસંગે રાજીમતી વગેરે વિલાપ કરે છે.

(૩૨) આ કૃતિનો વિષય એ છઠ્ઠી કૃતિમાં દર્શાવાયેલા વિષયથી અભિન્ન છે.

૩૩ માંથી ૪૭ મી સુધીની કૃતિઓ શ્રીગુણચન્દ્રગણિએ વિ. સં. ૧૧૩૯ માં રચેલા મહાવીરચરિયમાંથી ઉદ્ધૃત કરાયેલી છે

શ્રીમહાવીરસ્વામી એક વેળા પૂર્વ ભવમાં વિશ્વનંદી રાજાના પુત્ર તરીકે જન્મ્યા હતા. એ ભવમાં તેમનું અપમાન થતાં તેમણે પિતાની અનુજ્ઞા મેળવ્યા વિના દીક્ષા લીધી. એની ખબર પડતાં તેમને તેમના પિતા ઠપકો આપે છે.

(૩૪) આ કૃતિના સંબંધમાં ખાસ કઈ કહેવા જેવું નથી.

(૩૫) આ કૃતિ વિષયની દૃષ્ટિએ ત્રીજી સાથે મળતી આવે છે.

(૩૬), (૪૧) નંદિવર્ધન એ **શ્રીમહાવીરસ્વામીના** મોટા ભાઇ થાય છે. માતાપિતાનો સ્વર્ગવાસ થયા બાદ **શ્રીમહાવીરસ્વામી** દીક્ષા લેવા માટે **નંદિવર્ધનની** અનુજ્ઞા માગે છે તે પ્રસંગે **નંદિવર્ધન** વગેરે શોકાતુર બને છે. ૪૧ મી કૃતિમાં પણ આ વિષય દૃષ્ટિગોચર થાય છે.

(૩૭) **વૈશ્યાયનપુત્ર** એક વેળા વેશ્યાને ત્યાં જાય છે ને વેળા દૈવવશાત્ ભ્રષ્ટ બનેલી એની માતા એ જ વેશ્યાના ઘરમાં હોય છે. તે એને પોતાના પુત્ર તરીકે ઓળખે છે અને વિલાપ કરે છે.

(૩૮) **શ્રીમહાવીરસ્વામી** એક વેળા અભિગ્રહ ધારણ કરે છે. તે સમયે એમને લગભગ ૭ મહિના સુધી યોગ્ય આહાર મળતો નથી, જો કે તેઓ ભિક્ષા માટે તો સદા સંચરે છે. એમને ભિક્ષા ગ્રહણ કર્યા વિના પાછા ફરતાં જોઇને લોકો ખેદ કરે છે.

(૩૯) રાજકુમારી **ચંદના** એક વેળા રાજ્યસમૃદ્ધિથી ભ્રષ્ટ બની ધનાવાહ શેઠને ત્યાં રહી હતી. તેવામાં એ શેઠની સ્ત્રી **મૂલા** એને એક સ્થળે બેડી પહેરાવી પૂરે છે. શેઠને એ સ્થળની જાણ થતાં શેઠ એને બહાર કાઢે છે અને અડદના બાકલા ખાવા આપે છે. એ પ્રસંગે **ચંદના** પોતાની દુર્દશાને અંગે વિલાપ કરે છે

(૪૦) મરણ થતાં પોતે નરકે જશે એ વાત **શ્રેણિક** રાજા **શ્રીમહાવીરસ્વામી** પાસેથી સાંભળી શોકાતુર થાય છે.

(૪૨) ઉપર્યુક્ત **ચંદનાની** માતા રાણી **ધારિણી** પોતાના શીલનો ઉચ્છેદ થવાનો પ્રસંગ જોઈ વિહ્વલ બને છે અને ચિન્તામાં ને ચિંતામાં મરણને શરણ થાય છે.

(૪૩) શક્ર ઇન્દ્રે એક વેળા **શ્રીમહાવીરસ્વામીની** દેવસભામાં પ્રશંસા કરી. તે ત્યાં હાજર રહેલા **સંગમ** દેવે સાંભળી. તેને એ અતિશયોક્તિ ભરી લાગતાં તેણે **શ્રીમહાવીરસ્વામીને** ૭ મહિના

સુધી ઉપસર્ગો કર્યા. પછી **સંગમ** દેવલોકમાં પાછો ફરતાં, શક્ર એને જોઈ શોકાતુર બને છે અને એને એ સ્વર્ગમાંથી કાઢી મૂકે છે.

(૪૪)–(૪૭) આ કૃતિઓનો વિષય સ્પષ્ટ છે એટલે અહીં એ સંબંધમાં કશો ઉલ્લેખ કરવાની જરૂર જણાતી નથી.

૪૮મીથી ૫૨મી સુધીની કૃતિઓ મલધારી **શ્રીહેમચન્દ્રસૂરિએ** વિ. સં. ૧૧૬૪ ની પૂર્વે રચેલી **પુષ્ફમાલાની** સ્વોપજ્ઞ વૃત્તિમાંથી અત્ર રજૂ કરાયેલી છે.

(૪૮) આ કૃતિનો વિષય એ જ બીજી કૃતિનો વિષય છે.

(૪૯) **વિજય** નામનો રાજા એક વેળા ઉદ્યાનમાં ક્રીડા કરવા માટે પોતાની પત્ની **સુતારા** સાથે જાય છે. એ પ્રસંગે કોઈક વિદ્યાધર કૃત્રિમ **સુતારા** બનાવે છે અને ખરી **સુતારાનું** હરણ કરી તેને સ્થાને એને સ્થાપે છે. એ વેળા કોઇ કુર્કુટસર્પ એ કૃત્રિમ **સુતારાને** ડસે છે અને એથી એનું મરણ થાય છે. રાજા તો એ **સુતારાને** સાચી માની વિલાપ કરે છે.

(૫૦) **નાગદત્તના** ઉપર ચોરીનો ખોટો આક્ષેપ મૂકાય છે અને પછી એને વધસ્થાને લઇ જવાય છે. એ જોઇ નગરના લોકો અને એને પરણવા ઇચ્છતી **નાગવસુ** વિલાપ કરે છે.

(૫૧) આ કૃતિનો વિષય પ્રસિદ્ધ છે

(૫૨) આ કૃતિનો વિષય ૨૯ મી કૃતિમાં પ્રતિપાદિત થયેલા વિષયથી અભિન્ન છે.

૫૩ મીથી ૫૮ મી સુધીની કૃતિઓ મલધારી **શ્રીહેમચન્દ્રસૂરિએ** વિ સ. ૧૧૭૦માં રચેલી **ભવભાવણાની** વૃત્તિમાંથી ઉદ્ધૃત કરાયેલી છે.

(૫૩) **સૌભાગ્યમંજરીને** ઇષ્ટ પતિની પ્રાપ્તિ થવાને બદલે અન્યની પ્રાપ્તિ થતા તે ખેદ કરે છે.

(૫૪) **દેવકી** કૃષ્ણના જન્મસમયે પોતાના પતિ વસુદેવને પોતાની દુર્દશાનો નિર્દેશ કરતાં કહે છે કે મારા બીજા પુત્રોને તમે

કંસથી ન બચાવ્યા, પરંતુ હવે આને તો જરૂર બચાવજો. એ સાંભળી વસુદેવ તેમ કરવા તત્પર બને છે.

(૫૫-૫૭) આ કૃતિઓના વિષય અનુક્રમે ૩૧ મી, ૨૮ મી અને ૩૧ મી કૃતિઓમાં જોવાય છે.

(૫૮) **દ્વૈપાયન** ઋષિ દ્વારિકા નગરી બાળવાનું નિદાન કરી મૃત્યુ પામી 'અગ્નિકુમાર'નિકાયના દેવ તરીકે ઉત્પન્ન થાય છે. અવધિજ્ઞાનથી પૂર્વ ભવ જાણી તે એ નગરી બાળવા માટે મર્ત્ય-લોકમાં આવે છે. નગરીને બળતી જોઈ ત્યાંના લોકો આક્રંદ કરે છે.

(૫૯) નરકના જીવોને સ્વકૃત, પરકૃત અને ક્ષેત્રજન્ય એમ ત્રણ પ્રકારની વેદના ભોગવવી પડે છે એમ જૈન શાસ્ત્રોનું કહેવું છે. પર-કૃત વેદના તરીકે પંદર પ્રકારના પરમાધાર્મિક દેવો નરકના જીવોને અનેકવિધ પરિતાપ પમાડે છે તેનું અહીં આબેહૂબ વર્ણન કરાયેલું છે. મંતુલનાર્થે **સૂયગડ**ની નિજ્જુત્તિ (શ્લો. ૬૬-૮૨) જોવી.

૬૦ મીથી ૬૬ મી સુધીની કૃતિઓ શ્રીમુનિચન્દ્રસૂરિએ વિ. સં. ૧૧૭૪ માં રચેલી **ઉવએસપય**ની વૃત્તિમાંથી ઉદ્ધૃત કરાયેલી છે.

(૬૦) **નંદ** પોતાની પત્ની **સુન્દરી** તૃષાતુર બનતાં પાણી લેવા જાય છે. ત્યાં એ **નંદ**ને કોઇ હિંસક પ્રાણી ખાઈ જાય છે. એ જાણી **સુન્દરી** વિલાપ કરે છે.

(૬૧) ઉપર્યુક્ત **નંદ** અને **સુન્દરી** એક વેળા વહાણમાં બેસીને જતાં હતાં તેવામાં એ વહાણનો નાશ થાય છે, પરંતુ સદ્ભાગ્યે બંનેને તરવા માટે સાધનરૂપ થઈ પડે તેવું એકેક પાટિયું મળે છે. તેના આધારે તરીને તેઓ એક બંદરમાં ભેગાં થાય છે અને એ સમયે **સુન્દરી** રુદન કરે છે, અને **નન્દ** એને આશ્વાસન આપે છે.

(૬૨) **લોચન** નામનો કોઇ વાણિયો **ઋદ્ધિસુન્દરી** નામની કોઇ એક સતી તરફ કુદૃષ્ટિથી જુએ છે અને મોહમૂઢ બની એના પતિને દરિયામાં નાંખી દે છે. આગળ જતાં એ વાણિયો દુઃખી થાય છે ત્યારે તે જ સતી તેને સહાય કરે છે. એ ઉપરથી એ વાણિયો પશ્ચાત્તાપ કરે છે.

सुधी उपसर्गों कर्या. पछी संगम देवलोकमां पाछो फरतां शक्र एने जोई शोकातुर बने छे अने एने ए स्वर्गमांथी काढी मूके छे.

(४४)–(४७) आ कृतिओनो विषय स्पष्ट छे एटले अहीं ए संबंधमां कशो उल्लेख करवानी जरूर जणाती नथी.

४८मीथी ५२मी सुधीनी कृतिओ मलधारी श्रीहेमचन्द्रसूरिए वि. सं. ११६४ नी पूर्वे रचेली पुष्पमालानी स्वोपज्ञ वृत्तिमांथी अत्र रजू करायेली छे.

(४८) आ कृतिनो विषय ए ज बीजी कृतिनो विषय छे.

(४९) विजय नामनो राजा एक वेळा उद्यानमां क्रीडा करवा माटे पोतानी पत्नी सुतारा साथे जाय छे. ए प्रसंगे कोइक विद्याधर कृत्रिम सुतारा बनावे छे अने खरी सुतारानुं हरण करी तेने स्थाने एने स्थापे छे. ए वेळा कोइ कुर्कुटसर्प ए कृत्रिम सुताराने डसे छे अने एथी एनुं मरण थाय छे. राजा तो ए सुताराने साची मानी विलाप करे छे.

(५०) नागदत्तना उपर चोरीनो खोटो आक्षेप मूकाय छे अने पछी एने वधस्थाने लइ जवाय छे. ए जोइ नगरना लोको अने एने परणवा इच्छती नागवसु विलाप करे छे.

(५१) आ कृतिनो विषय प्रसिद्ध छे.

(५२) आ कृतिनो विषय २९ मी कृतिमां प्रतिपादित थयेला विषयथी अभिन्न छे.

५३ मीथी ५८ मी सुधीनी कृतिओ मलधारी श्रीहेमचन्द्रसूरिए वि. सं. ११७०मां रचेली भवभावणानी वृत्तिमांथी उद्धृत करायेली छे.

(५३) सौभाग्यमंजरीने इष्ट पतिनी प्राप्ति थवाने बदले अन्यनी प्राप्ति थतां ते खेद करे छे.

(५४) देवकी कृष्णना जन्मसमये पोताना पति वसुदेवने पोतानी दुर्दशानो निर्देश करतां कहे छे के मारा बीजा पुत्रोने तमे

કંસથી ન બચાવ્યા, પરંતુ હવે આને તો જરૂર બચાવજો. એ સાંભળી વસુદેવ તેમ કરવા તત્પર બને છે.

(૫૫-૫૭) આ કૃતિઓના વિષય અનુક્રમે ૩૧ મી, ૨૮ મી અને ૩૨ મી કૃતિઓમાં જોવાય છે.

(૫૮) **દ્વૈપાયન** ઋષિ દ્વારિકા નગરી બાળવાનું નિદાન કરી મૃત્યુ પામી 'અગ્નિકુમાર'નિકાયના દેવ તરીકે ઉત્પન્ન થાય છે. અવધિજ્ઞાનથી પૂર્વ ભવ જાણી તે એ નગરી બાળવા માટે મર્ત્ય-લોકમાં આવે છે. નગરીને બળતી જોઈ ત્યાંના લોકો આક્રંદ કરે છે.

(૫૯) નરકના જીવોને સ્વકૃત, પરકૃત અને ક્ષેત્રજન્ય એમ ત્રણ પ્રકારની વેદના ભોગવવી પડે છે એમ જૈન શાસ્ત્રોનું કહેવું છે. પરકૃત વેદના તરીકે પંદર પ્રકારના પરમાધાર્મિક દેવો નરકના જીવોને અનેકવિધ પરિતાપ પમાડે છે તેનું અહીં આબેહૂબ વર્ણન કરાયેલું છે. તુલનાર્થે **સૂયગડની** નિજ્જુત્તિ (શ્લો. ૬૬-૮૨) જોવી.

૬૦ માંથી ૬૬ મી સુધીની કૃતિઓ શ્રીમુનિચન્દ્રસૂરિએ વિ. સં. ૧૧૭૪ માં રચેલી ઉવએસપયની વૃત્તિમાંથી ઉદ્ધૃત કરાયેલી છે.

(૬૦) **નંદ** પોતાની પત્ની **સુન્દરી** તૃષાતુર બનતાં પાણી લેવા જાય છે. ત્યાં એ **નંદ**ને કોઈ હિંસક પ્રાણી ખાઈ જાય છે. એ જાણી **સુન્દરી** વિલાપ કરે છે.

(૬૧) ઉપર્યુક્ત **નંદ** અને **સુન્દરી** એક વેળા વહાણમાં બેસીને જતાં હતાં તેવામાં એ વહાણનો નાશ થાય છે, પરંતુ સદ્ભાગ્યે બન્નેને તરવા માટે સાધનરૂપ થઈ પડે તેવું એકેક પાટિયું મળે છે. તેના આધારે તરીને તેઓ એક બંદરમાં ભેગાં થાય છે અને એ સમયે **સુન્દરી** રુદન કરે છે, અને **નન્દ** એને આશ્વાસન આપે છે.

(૬૨) **લોચન** નામનો કોઈ વાણિયો **ઋદ્ધિસુન્દરી** નામની કોઈ એક સતી તરફ કુદૃષ્ટિથી જુએ છે અને મોહમૂઢ બની એના પતિને દરિયામાં નાંખી દે છે. આગળ જતાં એ વાણિયો દુઃખી થાય છે ત્યારે તે જ સતી તેને સહાય કરે છે. એ ઉપરથી એ વાણિયો પશ્ચાત્તાપ કરે છે.

(૬૩) **ગુણસુન્દરી** પોતાના શીલના રક્ષણાર્થે કૃત્રિમ આક્રન્દ કરે છે.

(૬૪) **કલાવતી** રાણીને અસતી માની એનો પતિ **શંખ** રાજા એનો ત્યાગ કરે છે, પરંતુ એ કાર્ય અવિચારિતપણે થયું છે એવું ભાન થતાં એ રાજા અને એનો પરિવાર વિલાપ કરે છે.

(૬૫) આ કૃતિનો વિષય પહેલી કૃતિ સાથે તેમ જ ૩૦મીની સાથે મળતો આવે છે.

(૬૬) **નિષ્કરુણ** નામનો સેનાપતિ ઉપર્યુક્ત **કલાવતીને** **શંખ** રાજાની આજ્ઞા અનુસાર જંગલમાં મૂકી આવવા માટે લઈ જાય છે. એનો ત્યાં ત્યાગ કરતી વખતે એ **કલાવતી**ની સ્થિતિ જોઈને એ **નિષ્કરુણને** કરુણા ઉપજે છે અને **કલાવતી** વિલાપ કરે છે.

(૬૭) આ એક અખંડિત કૃતિ છે. એની રચના સુપ્રસિદ્ધ વાદી **દેવસૂરિને** હાથે એમના ગુરુ **શ્રીમુનિચન્દ્રસૂરિનો** વિ. સં. ૧૧૭૮માં સ્વર્ગવાસ થયા બાદ થઈ છે. એમાં એમણે એમના ગુરુનું ટૂંકમાં જીવનચરિત્ર આલેખ્યું છે. વિશેષમાં એમના ગુણાનુવાદ તરીકે તેમણે એમની જ્ઞાનસમૃદ્ધિ ઇત્યાદિનો ઉલ્લેખ કર્યો છે.

૬૮ મીથી ૭૬ મી સુધીની કૃતિઓ **શ્રીલક્ષ્મણગણિએ** વિ. સં. ૧૧૯૯માં રચેલા **સુપાસનાહચરિય**માંથી ઉદ્ધૃત કરાયેલી છે.

(૬૮) આ અવસર્પિણીમાં થઈ ગયેલા જૈનોના સાતમા તીર્થંકર **શ્રીસુપાર્શ્વનાથનું** નિર્વાણ થતાં ૬૪ ઇન્દ્રો વિલાપ કરે છે. વિષયની સમાનતાની દૃષ્ટિએ આ કૃતિ ૨૬ મી સાથે સરખાવી શકાય.

(૬૯) **વિસઢ** પોતાના પૂર્વ ભવના મિત્ર **નિસઢની** દિવ્ય સંપત્તિ જોઈ શોકાતુર બને છે.

(૭૦) રાજપુત્ર **ધનકુમારના** પિતા દીક્ષા લેવા માટે તૈયાર થતાં એ પુત્ર તેમ ન કરવા તેમના કાલાવાલા કરે છે.

(૭૧) કોઇ ખેચર કૃત્રિમ સ્ત્રી બનાવી તેને **કુરુચંદ** રાજાને સોંપે છે. કાલાન્તરે એ ખેચર મરી ગયો હોય તેવો એ સ્ત્રી આગળ

એ દેખાવ કરે છે. એ ઉપરથી એ સ્ત્રી રુદન કરે છે અને અંતમાં કાઇલક્ષણુ કરે છે.

(૭૨) **વિજય** રાજા પોતાની પત્નીનું મરણ થતાં વિલાપ કરે છે.

(૭૩) **રત્નચૂડ** રાજા એક રીતે અનિત્ય ભાવના ભાવે છે અને તેમ કરતાં પ્રત્યેકબુદ્ધ બને છે. દીક્ષા લેવાનો એનો મનોરથ જાણી કોઈ દેવ એને એ વખતે મુનિવેષ આપે છે. સવારના એ વેષમાં સજ્જ થઈ એ રાજર્ષિ મહેલની બહાર નીકળે છે તે વખતે એમનું અંતઃપુર વિલાપ કરે છે,

(૭૪) મહાસતી **ધનશ્રી**ના ઉપર એની સપત્ની આળ ચડાવે છે. એને સાચું માની એનો પતિ **વિમલ** એનો ત્યાગ કરે છે. એ વખતે એ સતી વિલાપ કરે છે.

(૭૫) **રાષ્ટ્રકૂટ**ની પત્નીને વાઘ ખાઈ જાય છે. એ જાણી એ વિહ્વલ બની અગ્નિમાં પ્રવેશ કરે છે.

(૭૬) કોઈ દેવ વિષયાસક્ત બનેલા **નલ** રાજાને પ્રતિબોધ પમાડવા માટે બટુકનું રૂપ ધારણ કરી મનુષ્ય-લોકમાં આવે છે અને જલપ્રલયનો દેખાવ કરે છે. એ સમયે નગરના લોકો અને એ રાજા પણ એ જોઈ આક્રંદ કરે છે.

૭૭ થી ૮૪મી સુધીની કૃતિઓ **શ્રીસોમપ્રભસૂરિ**એ વિ. સં. ૧૨૪૧માં રચેલા **કુમારવાલપડિબોહ**માંથી ઉદ્ધૃત કરાયેલી છે.

(૭૭) એક વેળા કોઇ વેશ્યા **કૃતપુણ્ય** નિર્ધન બનતાં તેને કાઢી મૂકે છે. ત્યારે તે પોતાને ઘેર જાય છે. ત્યાં માતાપિતાના મરણના સમાચાર જાણી તે શોક કરે છે.

(૭૮) **નલ** રાજા **દમયન્તી**નો ત્યાગ કરે છે. તે પ્રસંગે એ સતી વિલાપ કરે છે. આ અધિકાર સંસ્કૃત ખંડની ૩૨ મી કૃતિમાં પણ જોવાય છે.

(૭૯) આ વિષય ૪૨ મી કૃતિના વિષયથી અભિન્ન છે.

(૮૦) આ વિષય ૨૭મી કૃતિમાં ચર્ચાયેલો છે.

(૮૧) કોઇ એક વિદ્યાધરી પોતાના પતિનાં અંગોપાંગોને આકાશમાંથી ભૂમિ ઉપર પડેલાં જોઇ શોકાતુર બને છે.

(૮૨) કૃષ્ણ વાસુદેવની પત્ની રુક્મિણી પોતાના તરતના જન્મેલા પુત્રનું હરણ થયેલુ જોઈ વિલાપ કરે છે.

(૮૩) નટની પુત્રીને પરણવા ઇચ્છતાં રાજપુ I ઇલાપુત્રને એના પિતા ઉપદેશ આપે છે.

(૮૪) એક નગરમાં ઉપર્યુક્ત ઇલાપુત્ર જાય છે. ત્યાંના રાજાની આગળ એ પોતાની કળા દેખાડે છે. તે વખતે ઉપર્યુક્ત નટની પુત્રીને વિષે આસક્ત બનેલો રાજા એ ઇલાપુત્રનું મરણ ઇચ્છી તેની પાસે એકનો એક દુષ્કર ખેલ વારંવાર કરાવે છે. રાજાનો મલિન ભાવ જાણી ઇલાપુત્ર ખેદ કરે છે.

૮૫ની કૃતિ શ્રીદેવેન્દ્રસૂરિકૃત સડ્ઢદિણકિચ્ચની વૃત્તિમાંથી ઉદ્ધરેલી છે. એ સૂરિ વિ. સં. ૧૩૨૭માં સ્વર્ગે ગયા.

(૮૫) આ કૃતિનો વિષય ૧ લી, ૩૦ મી અને ૬૫ મી કૃતિના વિષયને મળતો આવે છે.

પાઇય ખંડમાં આ પ્રમાણે જે કૃતિઓ અપાયેલી છે તે મુખ્ય વિષયની દૃષ્ટિએ મહત્ત્વની છે, એટલુ જ નહિ પણ બીજી પણ કેટલીક રીતે તે ઉપયોગી થઈ પડે તેમ છે; કેમકે તે અન્યાન્ય વિષયના ઉપર પણ પ્રકાશ પાડે છે. આ હકીકત આપણે સૌથી પ્રથમ વ્યાકરણને અનુલક્ષીને વિચારીશું.

ક્રિયાતિપત્ત્યર્થના પ્રયોગો—પાઇય સાહિત્યમાં જે [1]ક્રિયાતિપત્ત્યર્થના પ્રયોગો ભાગ્યે જોવાય છે[2] તેનાં પાંચેક ઉદાહરણો તો આ ખંડ પણ પૂરાં પાડે છે. આ રહ્યાં એ ઉદાહરણો:—

---

૧ આ અર્થ ક્રિયાની અતિપત્તિ એટલે કે નિષ્ફલતા સૂચવે છે. એક કામના ઉપર બીજા કામનો આધાર હોય તેવી પરિસ્થિતિમાં પ્રથમ કાર્ય ન બને એટલે બીજુ પણ ન બને, એ આ અર્થ સૂચવે છે.

૨ વિચારો દસવેયાલિયસુત્તની પહેલી ચૂલાનું નિમ્નલિખિત નવમું પદ્ય:—

" अज्ज आहं गणी होन्तो भावियप्पा बहुस्सुओ ।
जइ हं रमन्तो परियाए सामण्णे जिणदेसिए ॥९॥",

(૧) "जइ ते पिया जीवंतो तुमं वा ईसत्थसत्थकुसलो होंतो तो न एस एरिससिरीए भायणं होंतो "—પૃ૦ ૨૩

(૨) "जइ तइया मण वल्लह ! पाण-चाओ मए कओ होंतो ।
ता कि एरिस गरु-आवईए तं नाह ! निवडंतो ॥"—પૃ૦ ૩૩

(૩) 'जइ गब्भाओ पडंता, बालत्ते वावि जइ मया होंता ।
ता किं मज्झ निमित्ते होज्ज इमा आवया तुज्झ ? ॥'—પૃ૦ ૩૩

(૪) 'जइ पुव्वं चिय पावेहिं तेहिं चोरेहिं विणिहया हुंता ।
ता किं असच्चमविगोवणिज्जमिममज्ज पेच्छेज्जा ?॥'—પૃ૦ ૫૯

(૫ ૬) "अन्नं च तह चिय खलियसीलविहवस्स तुज्झ मरणं पि ।
जइ होज्ज, तओ निय्याणलंमि अवसोऽवि एच्चंतो ॥
विबुहाण सोयणिज्जो हुंतो .. ।"—પૃ૦ ૮૧

આ પૈકી ત્રીજા અને ચોથા ઉદાહરણમાં વર્તમાન કૃદંતના નારીજાતિનાં રૂપો જોવાય છે એટલે સર્વ પુરુષ અને સર્વ વચનનાં ક્રિયાતિપત્ત્યર્થના પ્રત્યયો તરીકે ન્તો અને માણોનો ઉલ્લેખ જે કેટલાંક પુસ્તકમાં જોવાય છે તે વાસ્તવિક હોવા વિષે શંકા ઉદ્ભવે છે. અત્ર એ ઉમેરીશ કે શ્રીચતુરભાઈ **પુરુષોત્તમદાસ પટેલે જૂની ગુજરાતી ભાષા** (પૃ. ૨૮૪)માં સૂચવ્યું છે કે "પ્રાકૃતમાં આ અર્થ વિધ્યર્થના પ્રત્યયો ज्ज–ज्जा લાગી બનતો (સિ. હે. સૂત્ર ૮–૩–૧૭૯). આ ઉપરાંત વર્તમાન કૃદંતના વિકારી રૂપ પણ વપરાતાં. અપભ્રંશ કાળ સુધી વર્તમાન કૃદંતને જાતિવાચક પ્રત્યય લાગતા. જૂની ગુજરાતીમાં જાતિવાચક પ્રત્યય વપરાતા બંધ થઈ અવિકૃત વર્તમાન કૃદંત વપરાવા લાગ્યું."

સતિ સપ્તમી—જેને આપણે સંસ્કૃતમાં 'સતિ સપ્તમી' અને અંગ્રેજીમાં 'Locative absolute' કહીએ છીએ અને જેને

આપણે પાઇયમાં समाणे सत्तमी' કહી શકીએ તેવા પ્રયોગો પણ આ પાઇય ખંડમાં ઉપલબ્ધ થાય છે. એનાં કેટલાંક ઉદાહરણ નીચે મુજબ છે:—

(१) 'अम्हेहिं कालगएहिं समाणेहिं परिणयवये वड्ढियकुलवंसतंतुकज्जंमि निरयवक्खे समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतियं मुंडे भवित्ता आगाराओ अणगारियं पव्वइहिसि'—પૃ. ૨

(२) "तुज्झेहिं अब्भणुन्नाणे समाणे समणस्स भगवओ महावीरस्स जाव पव्वइत्तए"—પૃ. ૨

(३) किं एत्थ कुणइ ताओ, किं व पई किं व बंधवज्जणो मे।
दुक्खे अणुहवियव्वे, संपइ य उवट्ठिए कम्मे ॥८९॥"—પૃ. ૧૩

ગુજરાતી પ્રયોગોનું સામ્ય—૫૦મા પૃષ્ઠમાં हरी कहं दाविस्सइ... मुहं" એ પ્રયોગ 'મોઢું કેમ બતાવશે, એ ગુજરાતી પ્રયોગનું સ્મરણ કરાવે છે. એવી રીતે ૧૦૦મા પૃષ્ઠગત "पप्पडदिट्ठ" આજે પણ ગુજરાતીમાં 'પાપડનું પીઠું' એમ બોલાય છે તેનું મૂળ દર્શાવે છે. વિશેષમાં ૧૪૫મા પૃષ્ઠગત "मसिकुच्चओ दिन्नो" એ પ્રયોગ 'મોઢે મેસનો કૂચડો ફેરવ્યો' એ પ્રયોગની ઝાંખી કરાવે છે.

હ્રસ્વ 'એ' અને 'ઓ'—જેમ લૅટિન અને ગ્રીક ભાષામાં 'એ' અને 'ઓ'નાં હ્રસ્વ ઉચ્ચારણો જોવાય છે તેમ પાઇયમાં પણ જોવાય છે.[1] આનાં કેટલાંક ઉદાહરણો આપણે આ પાઇય ખંડમાંથી મળી આવે છે. જેમકે ૧૦મા પૃષ્ઠમાં तण्हाएँमां ने छुहाएँमां, ૧૩મા પૃષ્ઠમાં घोराडवीएँमां, તેમ જ ૧૪મા પૃષ્ઠમાં पावाएँ-मां અને अइनिग्घिणाएँमां 'એ'નું હ્રસ્વ ઉચ્ચારણ છે. એવી રીતે

[1] "પ્રાકૃતમાં હ્રસ્વ ઉચ્ચાર (ऍ ને ओ ના) દ્રાવિડમાંથી આવ્યા છે, પણ દ્રાવિડમાં છે તેમ તેને માટે જુદા અક્ષર નથી."

—ગુજરાતી ભાષાનું બૃહદ્ વ્યાકરણ (પૃ. ૬૯)

૫૯ મા પૃષ્ઠગત इमाओँ માં અને ૮૮મા પૃષ્ઠગત तओँમાં 'ઓ'નું હ્રસ્વ ઉચ્ચારણ છે.

તદ્ધિત—સંસ્કૃતમાં તદ્ધિતનો પ્રત્યય क છે તેમ પાઇયમાં य છે. એના ઉદાહરણ તરીકે બીજા પૃષ્ઠગત हियययानंदि અને गमणयाए, ૧૦મા પૃષ્ઠગત निययस्स અને ૭૬મા પૃષ્ઠગત तयनो નિર્દેશ થઈ શકે. જો गमणयाएમાં મૂળ શબ્દ તરીકે गमणના ભાવવાચક રૂપ તરીકે ગણી શકાય તેવા गमणया શબ્દની વિવક્ષા કરાય તો गमणयाएને એનું સાતમીનું એકવચનનું રૂપ ગણવું જોઈએ.

च्वि રૂપો—અભૂતતદ્ભાવ દર્શાવવા માટે જેમ સંસ્કૃતમાં 'च्वि' રૂપો વપરાય છે તેમ પાઇયમાં પણ એવાં રૂપો જોવાય છે. આ પ્રસ્તુત ખંડમાં પણ એવાં કેટલાંક રૂપો છે. જેમકે પૃ. ૩૯ગત तिपयाहिणीकाऊण, પૃ. ૫૧ગત मामरामीभूया, પૃ. ૫૨ગત आउलीहूया, પૃ. ૧૦૯ગત आसन्नीभूयसुयपसत्ता અને પૃ. ૧૨૧ગત सत्थीकयाइ.

વિલક્ષણ રૂપો—બીજા પૃષ્ઠમાં त्तत्तिनकुमारे अम्मापियरो एवं वयासी" એવી જે પંક્તિ છે તેમાં अम्मापियरो એ अम्मापियरનું બીજી વિભક્તિના બહુવચનનું વિલક્ષણ રૂપ છે. એવી રીતે वयासी એ वच् ધાતુનું ભૂતકાળનું અનિયમિત રૂપ છે—આર્ષ રૂપ છે.

બીજા પૃષ્ઠમાં गमणयाए એવો જે પ્રયોગ છે તે આચાર વગેરે પ્રાચીન આગમોમાં ચતુર્થીના એકવચનના आए પ્રત્યયવાળાં રૂપોનું સ્મરણ કરાવે છે. આ आएને બદલે અન્યત્ર ક્વચિત્ आते અને आइનો પણ પ્રયોગ જોવાય છે. સંસ્કૃતમાં તો એને બદલે आय છે.

૧૦મા, ૧૧મા, ૧૨મા અને ૧૬મા પૃષ્ઠમાં અનુક્રમે विविह-दुकूलसरीणं, हुडवेरीणं, मत्तहत्थीण અને हत्थीणं એમ પ્રયોગ જોવાય છે. ઉપલક દૃષ્ટિએ આ ચારે છઠ્ઠીનાં બહુવચનનાં રૂપ હોય એમ લાગે છે, પણ અહીં તો એ તૃતીયાનાં એકવચનનાં રૂપ સમજવાનાં છે. વ્યાકરણદૃષ્ટિએ આ કેવી રીતે સંગત ગણાય તે જાણવું બાકી રહે

છે બાકી આવાં વિલક્ષણ રૂપો **પઉમચરિયમા** જોવાય છે અને એ એક રીતે એની પ્રાચીનતા પૂરવાર કરે છે

૯૧મા પૃષ્ઠમા દેવઈના બીજી વિભક્તિના એકવચનના અર્થમા દેવઇ ને બદલે દેવઇનો પ્રયોગ છે, એટલે કે વિભક્તિનો પ્રત્યય લગાડાયો નથી—વિભક્તિના પ્રત્યયનો લોપ થયેલો છે કે જેવી ઘટના આપણે **દસવેયાલિય** વગેરે આગમોમા જોઇએ છીએ

૧૧૦મા અને ૧૧૩મા પૃષ્ઠમા જે मइम (स मतिमान्) રૂપ છે તે સામાન્ય રીતે અનિયમિત ગણાય છે

૪૫મા પૃષ્ઠમા विप्पतोग એવુ રૂપ નજરે પડે છે સામાન્ય રીતે विप्पओग એમ હોવુ જોઇએ, પરંતુ 'क-ग-च-ज-त-द-प-य-वां प्रायो लुक्' એ **સિદ્ધહેમચન્દ્રના** ૮-૧-૧૭૭ના સૂત્ર પ્રમાણે य નો લોપ થયા બાદ અને બદલે त થયો છે

ભવિષ્યકાળના ત્રીજા પુરુષના એકવચનના વિવિધ પ્રત્યયો પૈકી એક પ્રત્યય ઈહ છે તેમ છતા એને બદલે કેટલીક વાર ही વપરાય છે એના પણ ઉદાહરણો આ પાઠય ખડમા મળી આવે છે જેમકે ६४મા પૃષ્ઠ(શ્લો ७)ગત घरिही, १२४મા પૃષ્ઠગત શ્લો ૫૨ મા पलोएही અને શ્લો ૫૩ મા उल्लस्ही અને १४४મા ૫૮ ૧ત काही

,જેમ इयाणि, कह, नूण, सइ અને सद्धि ને બદલે दयाणि, कद, नूण, सइ અને रद्धि શબ્દ વપરાય છે તેમ च ને બદલે एव પણ વપરાય છે એ હકીકત ૧૫મા પૃષ્ઠગત 'एव भणिओ'થી શરૂ થનારુ ૫૧ મુ પદ્ય સમર્થિત કરે છે

अलाहि—अલ ના અર્થમા अलाहि શબ્દ પણ પાઇયમા વપરાય છે એવો એક પ્રયોગ ૫ ૫મા નજરે પડે છે

૧૩૩મા પૃષ્ઠમા ૬૦મા પદ્યમા आ विराहाओ એવો જે પ્રયોગ છે તે સસ્કૃતમા એ જાતના મર્યાદાસૂચક પ્રયોગોનુ સ્મરણ કરાવે છે

૬૫મા પૃષ્ઠમા सुरपुरीहिंतो અને ૮૪ મા પૃષ્ઠમાના આદ્ય પદ્યમા करणाइ એ રૂપો તે તે જાતના વિરલ પ્રયોગોના ઉદાહરણરૂપ છે

हत्था એ ભૂતકાળના ત્રીજા પુરુષના એકવચનનો પ્રત્યય છે એમ ૮મા પૃષ્ઠગત समुप्पज्जित्था એ ભૂતકાળના ત્રીજા પુરુષના એકવચનના રૂપ ઉપરથી જણાય છે, જ્યારે ૭મા પૃષ્ઠગત अणुमन्नित्था તેમ જ ૧૪૯મા પૃષ્ઠગત मण्णित्था રૂપ વિચારતાં એ ભૂતકાળના ત્રીજા પુરુષના બહુવચનનો પણ પ્રત્યય છે. એમ જણાય છે. આ ઉપરથી इत्था એ ભૂતકાળના ત્રીજા પુરુષના બંને વચનનો પ્રત્યય છે એ વાત સિદ્ધ થાય છે.

૧૩૨મા પૃષ્ઠમાં मणिवि એવું જે રૂપ मणिऊणना અર્થમાં વપરાયું છે તે અપભ્રંશ ભાષાનું રૂપ છે.[1] આ રૂપ શ્રીનેમિચન્દ્રસૂરિકૃત અગડદત્તચરિત્તના ૨૩૬મા પદ્યગત पेच्छेवि અને ૨૩૮મા પદ્યગત निसुणेवि સાથે સરખાવી શકાય.

एमाइ—જેમ एवमेवના અર્થમાં एमेव[2] રૂપ મળે છે[3] તેમ एवमाइના અર્થમાં ૭૮મા પૃષ્ઠમાં ૪૬મા પદ્યમાં एमाइ રૂપ વપરાયેલું છે અને એ एव ને બદલે અપભ્રંશમાં एम એવું જે રૂપ વપરાય છે તે ઉપરથી બનાવાયું હોય એમ જણાય છે.

વિભક્તિઓનો વ્યત્યય—પાઇયમાં અને ખાસ કરીને આરિસ (આર્ષ) પાઇયમાં વિભક્તિઓનો વ્યત્યય જોવાય છે. એવાં કેટલાંક ઉદાહરણો આ પાઇય ખંડમાં દૃષ્ટિગોચર થાય છે. જેમકે બીજા પૃષ્ઠમાં अम्हेहिं कालगएहिं समाणेहिं એ પંક્તિમાં સપ્તમીના અર્થમાં તૃતીયાનો પ્રયોગ છે. એવી રીતે ૧૪૪મા પૃષ્ઠગત सिसिरंमि એ દ્વિતીયાના અર્થમાં સપ્તમીનો પ્રયોગ છે.

સંધિ—*ગીર્વાણ ગિરામાં જેમ સંધિ બહુધા કરવી જ પડે છે* તેમ પાઇયમાં નથી. વળી એ ગિરામાં સ્વરસંધિના જે નિયમો છે

---

૧ જુઓ સિદ્ધહેમચન્દ્ર (૮-૪-૪૩૯ અને ૪૪૦) અને પાઇયસદ્દમહણ્ણવનો ઉપોદ્ઘાત (પૃ. ૪૦).

૨ જુઓ સિદ્ધહેમચન્દ્ર (૮-૧-૨૭૧).

૩ જુઓ પૃ. ૧૩૭, શ્લો. ૮૩.

તે પાઇયમાં મોટે ભાગે સ્વીકારાયા છે અને વિશેષમાં એ સ્વર સાથે આવતાં પૂર્વ સ્વરનો લોપ કરવાનો નિયમ પણ પ્રાયઃ પ્રવર્તે છે. વળી કેટલીક વાર તો પછીના સ્વરનો પણ લોપ થતો જોવાય છે. આ દૃષ્ટિએ પાઇય ખંડ વિચારતાં નીચે મુજબની હકીકત જોવાય છેઃ—

પૂર્વ સ્વરનો લોપ—

(१) केस = को + एस —પૃ. ૨

(२) एहेहि = एहि + एहि —પૃ. ૧૫

ઉત્તર સ્વરનો લોપ—

(१) चेट्ठामिऽह = चेट्ठामि + अह —પૃ. ૧૪

(२) विसेसओऽवगच्छामि = विसेसओ + अवगच्छामि —પૃ. ૩૦

(३) विणिम्मियऽम्हि = विणिम्मिया + अम्हि[१] —પૃ. ૫૯

(४) पहूऽवि = पहू + अवि —પૃ. ૬૮

(५) तुब्भेहिऽवि = तुब्भेहि + अवि — એજન

(६) गुरूहिंऽणुन्नाओ = गुरूहिं + अणुन्नाओ —પૃ. ૮૧

(७) अवसोऽवि = अवसो + अवि — એજન

(८) तेणऽहं = तेण + अहं —પૃ. ૮૩

(९) सउरीऽवि = सउरी + अवि — એજન

(१०) तुब्भऽवि = तुब्भ + अवि —પૃ. ૮૭

(११) याणसिऽणिट्ठं = याणसि + अणिट्ठं —પૃ. ૧૧૫

स વગેરે સર્વનામોનાં રૂપ કે અવ્યયો પછી કોઇ સ્વરથી

---

૧ પ્રથમ अम्हिમાંના 'अ'નો લોપ કરાતાં याની પછી म्हि એ સંયુક્ત વ્યંજનાન્ત પદ આવે છે એથી 'या' નો 'य' કરાયેલો છે.

શરૂ થનારૂ त વગેરે સર્વનામનુ રૂપ કે સ્વરથી શરૂ થનારો અવ્યય આવે તો ઉત્તર સ્વરનો લોપ થાય છે. એવો **સિદ્ધહેમચન્દ્ર** (૮-૧-૪૦)મા નિર્દેશ છે અહીં આપેલા પાંચમા, આઠમા અને ૧૦મા ઉદાહરણો એના દૃષ્ટાતરૂપ છે પરતુ બીજા ઉદાહરણો અને ખાસ કરીને પહેલુ છઠ્ઠું અને અગિયારમુ એ ઉદાહરણો એના અપવાદરૂપ ગણાય તેવા છે અને એનો નિર્વાહ તો **સિદ્ધહેમચન્દ્રના** 'बहुल' (૮-૧-૨) એ સૂત્રને આધારે થઈ શકે

ત્રીજા ઉદાહરણમા अम्हि ને બદલે म्हि અને નવમામા अहं ને બદલે हं તેમ જ ચોથા પાચમા સાતમા નવમા અને દસમા ઉદાહરણમા अवि ને બદલે वि એમ જો મૂળ લેખકની કૃતિમા હોય તો પછી આ ઉદાહરણોને સધિ સાથે કશો સબધ રહેતો નથી

म्हि— હુ છુ એ અર્થમા म्हि રૂપ વપરાય છે તે હકીકતનું ૧૩૮મા પૃષ્ઠગત नाआम्हि, ૧૩૮મા પૃષ્ઠગત अणुग्गाहियम्हि અને ૧૪૦મા પૃષ્ઠગત सपत्तम्हि चुक्कम्हि અને जायम्हि તેમ જ ૧૪૧મા પૃષ્ઠગત हआम्हि અને ૧૪૨મા પૃષ્ઠગત वसियम्हि રૂપો સમર્થન કરે છે

આ પ્રમાણે અહીં જે વ્યાકરણવિષયક ઊહાપોહ કર્યો છે તેનુ કારણ એ છે કે પાઇય વ્યાકરણને અંગેની કેટલીક ગુંચો ઉકેલવી બાકી રહેલી જોવાય છે

દેશ્ય શબ્દો—પાઇયમા સસ્કૃત સાથે સર્વથા મળતા આવતા શબ્દો છે વળી સસ્કૃત ઉપરથી ઉચ્ચારણના નિયમોને અનુસરીને જાણે ઉપજાવી કાઢ્યા હોય એવા પણ શબ્દો છે આ ઉપરાન્ત જેને સસ્કૃત શબ્દો સાથે કશુ જ લેવા દેવા હોય એમ જણાતુ નથી એવા પણ શબ્દો છે આને દેશ્ય કહેવામા આવે છે આવા શબ્દોના ઉદાહરણ તરીકે હુ અત્ર નીચેના શબ્દો નોંધીશ —

अत्थो (પૃ ૪૩), किणइय (પૃ ૧૭), घुणिय (પૃ ૪૬), घणिय (પૃ ૧૬), ददोरी (પૃ ૬૩), पाडक्खालय (પૃ ૨૮), चौंडि (પૃ ૮૧), हुल (પૃ ૧૦૧) અને सकुप्फुण (પૃ ૮૦)

. पाउवग्ालय माटे पायुञ्ालक्क એवो સंस्कृत शब्द सूचवाय छे, એટલે એ વાસ્તવિક રીતે દેશ્ય નથી એમ કેટલાક કદાચ કહે તો અત્ર તેમને હું નીચે મુજબની ત્રણ બાબતો વિચારવા વિનવું છું:—

(૧) અમુક અમુક દેશ્ય શબ્દોનું સંસ્કૃતીકરણ કરી તેને સંસ્કૃતમાં સ્થાન અપાયું છે એ વાત માન્ય રાખવા જેવી છે?

(૨) શ્રીહેમચન્દ્રસૂરિએ અને ધનપાલે જેમને 'દેશ્ય' શબ્દ ગણ્યા છે તેમાંના કેટલાકને તેમ ગણવા માટે તેમની પાસે કોઇ પ્રાચીન કૃતિનો આધાર નહિ હશે?

(૩) अमयनिग्गम જેવા દેશ્ય ગણાતા કેટલાક શબ્દો યૌગિક કે મિશ્ર હોવાને લીધે વ્યુત્પત્તિજન્ય માલૂમ પડે છે, પરંતુ એ વ્યાકરણ કે કોશમાં પ્રસિદ્ધ ન હોય એટલે કે એનો વાચ્યાર્થ સાહિત્યમાં પ્રચલિત ન હોય તો તે પણ દેશ્ય ગણાય કે કેમ?[1]

અનુકરણશબ્દો—અનુકરણશબ્દો-રવાનુકારી શબ્દો તો લગભગ દરેક ભાષામાં છે અને હોય એ સ્વાભાવિક છે. પાઇયમાં પણ એવા શબ્દો છે. નમૂના તરીકે નીચેના શબ્દો પ્રસ્તુત ખંડમાંથી હું અત્ર નોંધું છું—

चरचर (પૃ. ૯૮), तडयड (પૃ. ૯૬) અને घस (પૃ. ૨૪,૪૧).

અજ્જઉત્ત—સંસ્કૃતમાં રચાયેલા મનાતાં, પરંતુ ખરી રીતે સંસ્કૃત તેમ જ પાઇયમાં રચાયેલાં એવા દ્વૈભાષિક નાટકોમાં 'આર્ય-પુત્ત' ના અર્થમાં अज्जउत्त શબ્દ જોવાય છે. કોઇ કેવળ સંસ્કૃત કૃતિમાં आर्यपुत्र શબ્દ વપરાયેલો હોય એમ જણાતું નથી. બાકી પાઇયમાં તો નાટકો સિવાયની કૃતિઓમાં પણ अज्जपुत्त કે अज्जउत्त એ શબ્દનો પ્રયોગ ઉપલબ્ધ થાય છે.[2] આની પ્રતીતિ માટે પૃ. ૨૭, ૩૧, ૧૦૩, ૧૦૯ અને ૧૧૬ જોવાં ભલામણ છે.

---

૧ જુઓ જિનાગમકથાસંગ્રહ (પૃ. ૫-૬).

૨ જુઓ શ્રીનેમિચન્દ્રસૂરિકૃત ખંભદત્તચરિય (પૃ. ૫૨; કંડિકા ૫૦)

વિશિષ્ટ શબ્દો—૧૨૪મા પૃષ્ઠમાં કુંકુંર ને બદલે કુક્કુર શબ્દ વપરાયો છે તે તો કદાચ સમુચિત ગણી શકાય; પરંતુ ૭૭મા પૃષ્ઠમાં 'સ્વપ્ન'ના અર્થમાં 'સુમોણ' શબ્દ વપરાયો છે તેનું શું એમ પ્રશ્ન ઊઠે છે. વિશેષમાં ૮૪મા પૃષ્ઠમાં જે 'ત્રિક' શબ્દ વપરાયેલો છે તેનો અર્થ જાણવો બાકી રહે છે. ધિક્ અર્થમાં જેમ ધિ શબ્દ વપરાય છે તેમ ૪૦મા પૃષ્ઠમાં એ અર્થમાં ધી શબ્દ વપરાયેલો છે. વળી ૧૪૧મા પૃષ્ઠમાં તો ધિદ્ધી એવો પણ પ્રયોગ છે. આ ઉપરાંત ૧૨૬મા પૃષ્ઠમાં દા ધિક્ એ અર્થમાં 'હદ્ધીનો પ્રયોગ છે.

અલંકાર—આ ખંડમાં ઉપમાઓ અનેક સ્થળે જોવાય છે. બીજા પૃષ્ઠમાં દુર્લભતા દર્શાવવા માટે ઉંબર પુષ્પનો ઉલ્લેખ છે.[2] ૨૯મા પૃષ્ઠમાં તીક્ષ્ણ તરવારને શતમિત્રુમુસ્મન્નિશાકેર્ણ એવા વિશેષણથી વિભૂષિત કરાયેલી છે અને ૮૬મા પૃષ્ઠમાં નિશ્ચેષ્ટતા બતાવવા માટે કાષ્ઠનું ઉદાહરણ રજૂ કરાયું છે.

૧૨૦મા પૃષ્ઠમાં ત્રિગાણ હિંગાં, દોમદૂતાં અને રોમસ્તગ એવા ત્રણ પ્રયોગો છે તે અલંકારની દૃષ્ટિએ ખાસ નોંધવા જેવાં જણાય છે.

૧૨૯મા પૃષ્ઠગત અંતિમ બે પદો અનુપ્રાસના નમૂનારૂપ છે.

ગુણ—સમસ્ત ખંડમાં 'પ્રસાદ' ગુણની પ્રધાનતા પ્રવર્તે છે. ૪૧મા પૃષ્ઠના અંતમાં બબ્બે અને ત્રણ ત્રણ પદનાં જે નાનાં વાક્યો છે તે તે વાતાવરણને વિશેષ દીપાવે છે.

છંદ—સાતમા પૃષ્ઠ ઉપર આપેલ પદ્યનો છંદ વિચારવો બાકી રહે છે.

કવિની નિરંકુશતા—છંદોભંગ થતો હોય તો તે કારણે કે પછી અન્ય કોઇ કારણસર દીર્ઘ સ્વરને બદલે હ્રસ્વ અને હ્રસ્વ

૧ જુઓ સિદ્ધહેમચન્દ્ર (૮-૨-૧૯૨).

૨ એમ કહેવાય છે કે ઉંબરના-ઉંબરાના ઝાડને ફૂલ આવતાં નથી.

સ્વરને બદલે દીર્ઘ કરવાની છૂટ જેમ કેટલાક સંસ્કૃત કવિઓએ લીધી છે[1] તેમ પાઇય કવિઓએ પણ લીધી છે આ હકીકત પણ આ પાઇય ખડમાના નીચેના ઉદાહરણો દ્વારા સમર્થિત થાય છે

પૃ. ૧૦૦મા काउण ને બદલે वाउण, પૃ ૩૫મા तम्मि ને બદલે तम्मी, પૃ ૧૧૧માં इच्छामि ને બદલે इच्छामी[2], પૃ ૫૩મા पहरणम्मि ને બદલે पहरणम्मी અને પૃ ૧૪૯મા कप्पति ને બદલે कप्पती

હવે આપણે સુભાષિતોનો વિચાર કરીશુ તો જણાશે કે ગદ્ય તેમ જ પદ્યરૂપ પણ કેટલાક સુભાષિતો આ પાઇય ખડમા [3]મુખ્યતયા પાઇય ભાષામા ઉપલબ્ધ થાય છે તેમા ગદ્યાત્મક સુભાષિતો નીચે મુજબની પંક્તિમા જોવાય છે —

(१) "उत्तमपुरिसा न सोवंति संझाए ।"—પૃ. ४२ ॥

(२) "किं कयाइ कायकंठिया परममोत्तियहारसगं पावइ ? ।"—પૃ. ४८

(३) "जेण खेमंति(मि ?) भयमुप्पज्जति, भयट्ठाणे य परा पीती, नेय वसणवसगएणं बुद्धिमया विसाओ गंतव्वो, सुह-दुक्खसंकलाओ एंति अणिच्छियाओ वि, तत्थ सुहे जो न मज्जति दुक्खे य जो न सीयति सो पुरिसो, इयरो अवयरो । —પૃ. २७

પદ્યાત્મક સુભાષિતો નીચે પ્રમાણેના પદ્યો પૂરા પાડે છે —

---

૧ સરખાવો "चराति चरतो भग"—ઐતરેય બ્રાહ્મણ (અ ૩૩) અને कालिदास એ શબ્દ

૨ સરખાવો દસવેયાલિય (અ. ૧, શ્લો ૨)ગત "भमरो आवियई रस" તેમજ માલવિકાગ્નિમિત્ર (અ ૧) ગત "सुट्ठु भव भणादि"

૩ આમ કહેવાનુ કારણ એ છે કે ૪૪ મા પૃષ્ઠમાં એક સુભાષિત સંસ્કૃતમા જોવાય છે. એને લગતુ પદ્ય નીચે મુજબ છે —

"वर प्रवेष्टु ज्वलित हुताशन, न चापि भग्न चिरसञ्चित व्रतम् ।
वर हि मृत्यु सुविशुद्धकर्मणो, न चापि शीलस्खलितस्य जीवितम् ॥२॥"

(१) "अवियारियकज्जाण य एयं किर केचियं कुबुद्धीणं ! ।
सज्जस्सोऽवि पयट्टो अचिंतिउं रुहइ विणिवायं ॥३४८९॥"—पृ. ८९

(२) "अहवा कुलंगणाणं एसो चिय होइ वयणविन्नासो ।
पीलिज्जंताओऽवि हु महुर चिय उच्छुजट्ठिओ ॥४३॥"—पृ. ७८

(३) "अहवा जुवईण मणं, कुडंगगुविलं क एव जाणेज्जा ! ।
बाहिं दंसियपणयाण कवडभरियाण मज्झंमि ! ॥ ५ ॥
अन्नं वयंति पुव्वं, पच्छा पुण वाहरंति गिरमन्नं ।
अन्नं धरेंति हियए, साभिप्पेयं करेंति पुणो ॥ ६ ॥
गयणे गणंति गहगणमुयहिंमि जलं पि जे परिमिणंति ।
पेच्छंति भावि कज्जं, न तेऽवि जाणंति जुवइयणं ॥७॥"[1]—पृ.६७

(४) "अहवा दुप्पुत्तेहिं जाएहि वि किं फलं हवइ अन्नं ।
जाओ अरिणीएँ सिंही दाहं मोत्तूण किं कुणइ ॥३०॥"—पृ.७९

(५) "आवइगयं पि सुहयइ तोसइ गुरुसोयगहियहियं पि ।
मरमाणं पि जियावइ, अवच्चजम्मो जणं लोए ॥ २३९॥"—पृ.११७

(६) "कज्जाकज्जविभागो य सेवयाणं कओ होज्जा ? ॥ २५॥
एत्तो चिय निन्दिज्जइ सेवावित्ती समत्थसत्थेसु ।
जेण न तयं अकज्जं परव्वसो जमिह नो कुणइ ॥२६॥"—पृ. ७६

(७) "कमलमुहि ! पेच्छ गयणंगणेक्कचूडामणिस्स वि रविस्स ।
उदयपयावविणासा पइदियसं चिय वियंभंति ॥२९॥"—पृ. १०४

(८) "कायर-मणाण इत्थीण धीरिमा होइ नाहि वसगे ॥"—पृ. १३९

[1] આ ત્રણ પદ્યો નારીના ચિત્તની ગહનતા ઉપર પ્રકાશ પાડે છે.

(९) "कालंमि अणाईए, जीवाणं विविहकम्मवसगाणं ।
तं नत्थि संविहाणं जं संसारे न संभवइ ॥ १ ॥"–પૃ. ૫૨

(१०) "किं अत्थि कोइ भुवणम्मि, जस्स जायंति नेय पावाइं ? ।
नियकम्मपरिणईए, जम्मणमरणाइं संसारे ॥ १ ॥"–પૃ. ૫૩

(११) 'किंतु वयणं गुरूणं अलंघणिज्जं जि(ज)णाणं पि ।३७।'–પૃ. ૮૦

(१२) "कोडी वराडीयाए वेरुलीयमणी य कायखंडेण ।
चिंतामणी उवलेणं कप्पतरू थोहरेणं व ॥ ८६ ॥
हा हारिओ मए जं दुक्खसरूवाण दुक्खहेऊण ।
विसयाणं सेवाए गमिओ जंमो अकयधम्मो ॥ ८७ ॥"–પૃ. ૧૩૭

(१३) "को नाम मयच्छि ! जए जाओ जो जस्स नेव वसणाइं ।
पाउब्भूयाणि न वा जायाणि य जम्ममरणाणि? ॥२८॥"–પૃ. ૧૦૪

(१४) 'गुरुयाण पवित्तीओ न होंति अहियाउ परिणामे।३४९३।' પૃ. ૯૦

(१५) "जं उस्सुया सिरीए पडणंता एत्थ चेय सव्वेऽवि ।
रन्नतणतरुगणाणं जा पज्जंतंमि सकाणं ॥ ३८७१ ॥
पुन्नोदयंमि उदओ रिद्धीणं होइ, तंमि झिज्झंते ।
झिज्झइ इयरोऽवि कमेण दोऽवि भंसंति पज्जंते ॥३८७२॥"–પૃ. ૯૩

(१६) "जं काउण वि पावं, पावा पावंति परमपरिओसं ।
धीरा न कुणंते चिय, कए वि अणुतावियो दुक्खं ॥९९॥"–પૃ.૧૦૫

(१७) "जं जेण कयं कम्मं, अन्नभवे व सुहमसुहं ।
तं तेण पावियव्वं निमित्तमित्तं परो होइ ॥ २ ॥"–પૃ. ૪૦

(१८) "जं जेण किं पि विहियं, सुहं च दुक्खं च पुव्वजम्मम्मि ।
तं सो पावइ जीवो, वच्चइ दीवंतरं जइ वि ॥ १ ॥"–એજન

(१९) "जं वच्छ ! वंछसि इमं अनुरीगं मणहरं पि तमजुत्तं ।
चंडाल-कूव-सलिलं सिद्धो, सिसिरंमि किं पियइ ? ॥' –પૃ. १४४

(२०) "जेण कुलं कलुसिज्जइ, सुयणा खिज्जंति उल्लसंति खला ।
कंठ गय-जीविया वि हु, सप्पुरिसा आयरंति न तं ॥"–એજન

(२१) "ता मा करेह धीयं, गंडोवरिफोडियातुल्लं॥२८७॥"–પૃ. ११०

(२२) "ताव च्चिय ट्ठियइट्ठा, माऊण पिऊण बंधवाणं च ।
जाव न धांढेइ पई, महिला निययस्स गेहस्स ॥३३॥'–પૃ १०

(२३) "ताव सिरी सोहग्गं ताव य गरुयाउ होंति महिलाओ ।
जाव य पई मरग्गं, सिणेहपत्तं समुव्वहइ ॥३४॥"–પૃ. १०

(२४) "दूरे नियइ जलंतं, ता लोओ न उण पायतले ॥"–પૃ. १४५

(२५) 'धिद्धी ! मह जम्ममिणं, जेण न रज्जा कया गुरुजणस्स ।'–એજન

(२६) "न तहा दहइ निदाहो, दिवायरो हुयवहो व्व पज्जलिओ ।
जह दहइ निरवसेसं, देहं एक्कोयरविओगो ॥ ९ ॥"–પૃ. २०

(२७) 'नहि भोगिणो कया वि हु, नियकंचुलिया कुणइ भारं ॥'–પૃ १३९

(२८) 'पज्जालिऊण भुवणं,को उज्जोयं कुणइ मइमं ? ।२९०।'–પૃ ११०

(२९) "पढमं विय उवयार, कुणन्ति इह उत्तमा नरा लोए ।
पच्छा जे मज्झिमया, अहमा उभएसु वि असत्ता ॥२२॥'–પૃ. १९

(३०) "परवसणम्मि सुहेणं, संसारानिच्चयं कहइ लोओ ।
णियबंधुयणविणासे, सव्वस्स वि चलइ धीरत्तं ॥१॥"–પૃ. ५८

(३१) "वियरइविवयिसल्लो, जाण मणोमंदिरे न संरसिओ ।
निम्मिसंतरं पि तासि नमो नमो बालसमणीणं ॥२५२॥"–પૃ ११८

(३२) "भयकायरण संरणं, भवंति धीरा धराहरत्थेज्जा ।
धीरा वि धीरयं जइ, चयंति ता होउ किं सरणं ?॥२८८॥"-પૃ. ११०

(३३) 'मा कुण वियक्खण! खए. खाक्खेवं खणेणम्ह ।२८६॥'-પૃ.११०

(३४) "मुद्धाऽहं पसुत्तं मत्तं बालं मुणिं च थेरं च ।
जो हणइ त्हा लुवइ दुन्नि वि लोगा हया तस्स॥३९५२॥"-પૃ.८६

(३५) 'लच्छीकमलपरिमलो किमन्न नलिणाइं अहियरइ॥१४॥'-પૃ.१२०

(३६) 'वणगहणं ज्ह चूरइ मत्तकरी नो तहा ससओ॥ १५॥'—એજન

(३७) "वरि सुद्ध च्चिय साला मा भरिया चोरकम्मेण ॥७॥"—પૃ. ६५

(३८) "सप्पुरिस च्चिय वसणं, सहंति गरुयं पि साहसेक्करसा ।
धरणि च्चिय सहइ जए, वज्जनिवायं न उण तंतू ॥१॥"—પૃ. ५४

(३९) "सन्वो पुव्वकयाणं कम्माणं पावए फलविवागं ।
अवराहेसु गुणेसु य निमित्तमेत्तं परो होइ ॥ १६९ ॥
धारिज्जइ एंतो जलनिही वि कल्लोलभिन्नकुलसेलो ।
न हु अन्नजंमनिम्मियसुहासुहो देव्वपरिणामो ॥ १७०॥
अकयं को परिभुंजइ ? सकयं नासेज्ज कस्स किर कम्मं ? ।
सकयमणुभुंजमाणे कीस जणो दुम्मणो होइ ? ॥ १७१ ॥
दुप्पत्थिओ अमित्तं अप्पा सुपत्थिओ हवइ मित्तं ।
सुहदुक्खकारणाओ अप्पा मित्तं अमित्तं वा॥१७२॥"—પ १०२

(४०) "सीयंति सव्वसत्थाइं, एत्थ न फमंति मंततंताइं ।
अदिट्ठपट्ठणम्मी, विहिम्मि किं पोरसं कुणइ? ॥१॥"—પૃ. ५३

(४१) "सो देवि ! दरमजाओ, पावयरो पावचेट्ठिओ दुट्ठो ।
जो एयारिसविर्त्ति, धारेइ जीविउं पुरिसो ॥ २१८ ॥

जुज्झइ जणएण समं, विणिवायइ मायरं सिणिद्धं पि ।
सेवयसुणओ वरओ, पहुवयणा विसइ जलणम्मि ॥२१०॥"—पृ. ११४

(४२) "सोयंताण पि नो ताणं, कम्मबंधो उ केवलो ।
तो पंडिया न सोयंति, जाणंता भवरूवयं ॥१॥" —पृ. ५४

લોકોક્તિ—જેમ આ પાઇય ખંડમાં સુભાષિતો દૃષ્ટિગોચર થાય છે તેમ લોકોક્તિ-જનપ્રવાદ પણ નજરે પડે છે. ઉદાહરણાર્થે નીચેની પંક્તિઓ હું રજુ કરું છું—

(१) खणरत्तलक्खणविरत्ता, नारी पडिवन्नपालिणो पुरिसा ।—पृ. ११६
(२) चल नेहाओ महिलाओ होंति सब्भो ऊणप्पवाओऽयं ।—पृ. ३६
(३) जत्थऽछियइ कयंतो, सव्वं सा सुसइ तरसाहा[1]॥४॥—पृ. ६६
(४) तण्हाणुगया बप्पीहया वि बहुसो पियं पियं विंति ।—पृ. १३५
(५) वंसस्स व फल-समओ[2],तुह विणासाय विहिय त्ति ।१६।—पृ. ३३
(६) सत्तपहाणा तो होंति रायधूयाओ ।—पृ. ४९

વધ્યનું વર્ણન—૭૩ મા પૃષ્ઠમા વધ્યનુ વર્ણન છે. એમા એ વધ્યને ગાતા ચદનનો લેપ કરાયેલો છે. એને છીંકુ અને સાવેલા વસ્ત્રનો કકડો પહેરાવાયેલો છે ધાતુને બાળીને બનાવાયેલી મેશનુ તિલક કરાયેલું છે. એના ઉપર સૂપડાનુ છત્ર ધરાયેલુ છે. એના ગળામાં

૧ આ લોકોક્તિની સત્યતાના સબધમાં મને એમ લાગે છે કે ઝાડની શાખા ઉપર એ શાખાને આગળ વિકસાવનારી જે પેશી (growing point) હોય છે તેના ઉપર કબૂતરની અઘાર પડે તો તે શાખા સૂકાઇ જાય; કારણ કે કબૂતરની અઘાર બહુ ગરમ છે અને તેમ હોવાથી તો એનો ગુમડું પકવવા માટે ઉપયોગ કરાય છે.

૨ સરખાવો દસવેયાલિય (અ. ૯, ઉ. ૧)ના આદ્ય પદ્યનું નિમ્ન-લિખિત ચરણ:—
"फलं व कीअस्स वहाय होइ ॥"

કોડિયાની માળા લટકાવાયેલી છે. એને ગધેડા ઉપર બેસાડેલો છે અને એને રાજમાર્ગે થઈને કર્કશ અવાજવાળા ઢોલ વગાડી લઈ જવાય છે. આવા વધ્યનાં વર્ણનો અન્યત્ર પણ જોવાય છે. દાખલા તરીકે વિવાગસુય (અ. ૨; કંડિકા ૩૭)માં વધ્યનું વર્ણન છે. એમાં વધ્યને શરીરે તેલ ચોળેલું છે. વધ્યને મારેના કર્કશ વસ્ત્રની જોડી એને પહેરાવેલી છે. એના ગળામાં દોરડું અને ગતા ફૂલની માળા છે. એના નાક અને કાન કાપેલા છે, એના હાથ પાછળ બાંધેલા છે અને ગરદન પાછળ વાળેલી છે. એને ચાબખાના સેંકડો ફટકા લગાવાયેલા છે. એના શરીરમાંથી નાના નાના માંસના ટૂકડા કાપી તે એને ખવડાવાય છે.

શૂદ્રકકૃત મૃચ્છકટિકા (અં. ૧૦)ના ૫મા અને ૨૧મા પદ્યમાં વધ્યનું વર્ણન છે.

ભવભૂતિકૃત માલતીમાધવ(અં. ૫)માં ચામુંડા દેવીને ભોગ ધરાવવા માટે પસંદ કરાયેલી માલતીરૂપ વધ્યને ઉદ્દેશીને 'न्यस्तालक्तकरक्तमाल्यवसना' એવો ઉલ્લેખ છે.

મુદ્રારાક્ષસ (અં. ૭)માં ચન્દનદાસનું પાત્ર છે. એ વધ્ય છે પણ ત્યાં વધ્યનું વર્ણન નથી.

અશક્યતાનાં ઉદાહરણ—૭૪ મા પૃષ્ઠમાં અમૃતમાંથી વિષની ઉત્પત્તિનું અને ચંદ્રમાથી અગ્નિની ઉત્પત્તિનું જે સૂચન છે તે અશક્યતાની અવધિ દર્શાવે છે.

ચારિત્રની દુષ્કરતા—૬, ૪૭ અને ૧૪૯ એ અંકવાળાં પૃષ્ઠોમાં આ વિષય સારી રીતે ચર્ચાયેલો છે.

વિજ્ઞાન—૮૭ મા પૃષ્ઠમાં પારાના રસના મિલનનું જે ઉદાહરણ અપાયેલું છે તે તે સમયના વિજ્ઞાનનો બોધ કરાવે છે.

અનુગમન—અસલના જમાનામાં સ્ત્રી પોતાના પતિની પાછળ સતી થતી હતી એ વાત ૧૩૫મા પૃષ્ઠગત ૩૪મા પદ્ય ઉપરથી, ૩૮મા પૃષ્ઠગત ૨૦મા પદ્ય ઉપરથી અને ખાસ કરીને ૨૮માં પૃષ્ઠગત ૧૭ગી કૃતિના અંતિમ ભાગ ઉપરથી સમર્થિત થાય છે.

ગર્ભની સ્થિતિઓ—આઠમા પૃષ્ઠમાં 'ગર્ભના' સંબંધમાં એનાં હરણ, મરણ, ચ્યવન અને ગલન વિષે ઉલ્લેખ છે, જ્યારે ૧૭મામાં એના સ્તંભન પરત્વે પણ નિર્દેશ છે.

વસ્ત્રાભૂષણ—૯૦મા પૃષ્ઠમાં ઉત્તરીય અને કેડિય (કેડ ઉપરના વસ્ત્ર)નો નિર્દેશ છે. એ જ પૃષ્ઠમાં કુંડલ, કેયૂર, મેખલા, વલય અને હારાવલીનો નિર્દેશ છે અને શણગાર તરીકે કુસુમનો પણ ઉલ્લેખ છે. વિશેષમાં ૧૩૪મા પૃષ્ઠમાં વીંટી, કડું (કટક), સાંકળી (સંકલિત), નૂપુર અને રત્નાવલીનો ઉલ્લેખ છે.

નવ ઉપધિ—પૃ. ૧૩૦માં રજોહરણ, મુખપોતિકા અને સાત પાત્ર એમ મુનિની નવ ઉપધિ ગણાવાયેલી છે. ૧૩૧મા પૃષ્ઠમાં તુંબી (તુંબડી)નો નિર્દેશ છે અને ઊનની દશીવાળા પિંછડનો પણ ઉલ્લેખ છે

વૃક્ષો—૩૮મા પૃષ્ઠમાં ચપય, નપેદ, નાગ, પુનાગ, અને મંદાર એમ પાંચ વૃક્ષનો ઉલ્લેખ છે. તેમાં ચપયથી અત્ર ચંપાનો છોડ સમજવાનો છે. ૯૬મા પૃષ્ઠમાં કયચ (कदम्ब)નો અને ૯૭મામાં સિંબલી (शाल्मली)નો ઉલ્લેખ છે.

પશુપંખીનાં નામ—પૃ. ૮૪–૮૫માં ગાડર, ઘો, તેતર, નોળિયા, પાડા, મોર, રોઝ, લાવક, સસલા, સૂવર અને હરણનો, ૭૨મા પૃષ્ઠમાં કુર્કુટસર્પનો અને ૧૩૫મા પૃષ્ઠમાં ચાતકનો ઉલ્લેખ છે. વિશેષમાં ૭૦મા પૃષ્ઠમા પારસ અને બર્બર (બબ્બર) કુળમાં ઉત્પન્ન થયેલા તેમજ વાહ્લિક (વહ્લીય) દેશમાં જન્મેલા ઘોડાઓનો નિર્દેશ છે. પારસ દેશનો અર્થ ઇરાન (Persia) કરાય છે.

નગરાદિ વિભાગો—૭૦મા પૃષ્ઠમાં નગર, પટ્ટણ, ગ્રામ અને આગરનો ઉલ્લેખ છે.

રસ્તાના પ્રકારો—૨૩મા પૃષ્ઠમાં શૃંગાટક, ત્રિક, ચતુષ્ક અને ચત્વરનો ઉલ્લેખ છે. તેમાં શૃંગાટકથી ત્રિકોણભાગ સમજવાનો છે, બાકી શૃંગાટકનો સામાન્ય અર્થ 'શીંગોડું' થાય છે. ત્રણ રસ્તા જ્યાં મળતા

હોય તે ભાગને 'ત્રિક' કહે છે. એવી રીતે જ્યાં ચાર રસ્તા ભેગા થતા હોય તે ભાગને 'ચતુષ્ક' માને 'ચોક' કહે છે. ચત્વરનો અર્થ 'ચૌટું' કરાય છે.

શસ્ત્રાદિ—૯૪મા પૃષ્ઠમાં વાવલ્લ (એક જાતનું શસ્ત્ર), ભાલો, બાણ, ખડ્ગ અને કુંત એ શસ્ત્રોનો ઉલ્લેખ છે. પૃ. ૯૫માં આર, મુદ્ગર (મોગરી), કાતર, પરોણો (તોત્રક), તરવાર, ત્રિશૂલ, સોય, શક્તિ, તુમર, અને ખીલો એનો નિર્દેશ છે. ૯૬મા પૃષ્ઠમા કરવતનો, ૧૦૦મા પૃષ્ઠમાં કુહાડાનો અને ૧૦૧મા પૃષ્ઠમાં સાણસાનો ઉલ્લેખ છે.

ત્રાસજનક સાધનો—નરકમાં પરમાધાર્મિકો નારકોને કેવી રીતે સતાવે છે તેનું વર્ણન પૃ. ૯૪–૧૦૨માં આપેલુ છે. એમાં ત્રાસજનક અનેક સાધનો ગણાવાયાં છે. જેમકે મોટી શલા, વજ્રશિલા વજ્રાગ્નિ, મોટો ચૂલો, તવો, પયણગ (પકાવવાનું એક જાતનું પાત્ર), કુંભી, કડાઈ, અસિપત્રવન, વૈતરણી, લોખંડની નૌકા, તાંબાની પૂતલી, વજ્રકૂટ, લોખંડના સળિયા અને વજ્રકંટક

પ્રકીર્ણ—૨૨મા પૃષ્ઠમાં કોંકણુઅ (કોંકણ) દેશનો ઉલ્લેખ છે. પૃ. ૨૬માં વપરાયેલ તદ્દત્તિનો અર્થ તથા ઇતિ થાય છે ૫૦મા પૃષ્ઠમાં દસાર શબ્દ વપરાયેલો છે. તેનું સંસ્કૃત રૂપ 'દશાર્ઙ' થાય છે. એનો અર્થ 'દશ પૂજવા લાયક' એમ થાય છે. એથી **સમુદ્રવિજય** પ્રમુખ દશ વ્યક્તિઓ સમજવાની છે. પૃ. ૧૧૪મા વપરાયેલ વેલાઉલ ઉપરથી વેરાવળ નામની ઉત્પત્તિ સમજાવાય છે.

સંસ્કૃત ખંડનો પરિચય

પાઇય ખંડ વિષે આટલો ઊહાપોહ કરી હવે હું સંસ્કૃત ખંડ-ગત ૪૫ કૃતિઓ વિષે થોડોક નિર્દેશ કરીશ. એની પહેલી ૭ કૃતિઓ **શ્રીધનેશ્વરસૂરિએ** વિ. સં. ૪૭૭માં રચાયેલા ગણાતા **શત્રુંજયમાહાત્મ્યમાંથી** ઉદ્ધૃત કરાયેલી છે. આ ગ્રંથના રચનાસમય પરત્વે કેટલાક વિદ્વાનોનું એમ કહેવું છે કે એમાં વિ. સં. ૧૧૯૯

થી ૧૨૩૦ સુધી રાજ્ય કરનારા કુમારપાળ વિષે ઉલ્લેખ છે એટલે એ ગ્રંથ તેરમા સૈકાનો ગણાય.

(૧) આ અવસર્પિણીમાં થઈ ગયેલા જૈનોના આદ્ય તીર્થંકર શ્રીઋષભદેવના એક પુત્ર **બાહુબલિ** દીક્ષા લે છે ત્યારે એમના વડીલ બંધુ **ભરત** શોક કરે છે.

(૨) શ્રીઋષભદેવ દીક્ષા અંગીકાર કરે છે એટલે એમની માતા **મરુદેવી** એ દીક્ષિત જીવનની દુષ્કરતાનો વિચાર કરે છે અને વિલાપ કરે છે.

(૩) બાહુબલિ પોતાના વડીલ બંધુ **ભરતને** મારવા માટે તૈયાર થાય છે, પરંતુ એ અવિચારી કાર્ય છે એવો વિચાર આવતાં તેઓ પશ્ચાત્તાપ કરે છે.

(૪) હરણનો શિકાર કરવા માટે **શ્રીનિવાસ** નામનો રાજા હરણને બાણ મારે છે, પરંતુ તેને એ ન વાગતાં એક મહર્ષિને એ વાગે છે. એ જાણી એ રાજા ખેદ કરે છે.

(૫) **ભરત** નરેશ્વર એક વેળા આદર્શભવનમાં પોતાનું રૂપ જુએ છે ત્યારે હાથની આંગળી વીંટી વિનાની જોઈ એ ઉપરથી અનિત્યતાની ભાવના ભાવે છે.

(૬) આ કૃતિના વિષય માટે પાઇય ખંડની છઠ્ઠી અને ૩૨ મી કૃતિઓ જોવી.

સાતમીથી માંડીને દસમી સુધીની કૃતિઓ શ્રીસિદ્ધર્ષિસૂરિએ વિ. સં. ૯૬૨માં રચેલી **ઉપમિતિભવપ્રપંચાકથા**માંથી ઉદ્ધૃત કરાયેલી છે.

(૭) વાસવ નામના વાણિયાના પુત્રનું અવસાન થતાં એ તેમ જ એનું કુટુંબ ખેદ કરે છે.

(૮) **રિપુકંપન** નામનો રાજા પોતાના તરતના જન્મેલા પુત્રનું મરણ સાંભળી શોકાતુર બને છે અને એનો પરિવાર પણ ખેદ કરે છે.

(૯) ધનવાહન નામનો રાજા રાજ્યસંપત્તિથી ભ્રષ્ટ થતાં દિલગીર થાય છે.

(૧૦) **નરસુન્દરીનેં** એનો મૂર્ખ પતિ ત્યજી દે છે એ ઉપરથી એ શોક કરે છે અને અંતે એ મરણને શરણ થાય છે.

૧૧માથી ૩૪મી સુધીની કૃતિઓ કલિકાલસર્વજ્ઞ શ્રીહેમચન્દ્રસૂરિએ વિ. સં. ૧૨૧૬ થી ૧૨૨૯ના [1]ગાળામાં રચેલા **ત્રિષષ્ટિશલાકાપુરુષચરિત્રનાં** વિવિધ પર્વોમાંથી ઉદ્ધૃત કરાયેલી છે.

(૧૧) શ્રીઋષભદેવ એક જન્મમાં **લલિતાંગદેવ** તરીકે ઉત્પન્ન થયા હતા. એ ભવમાં એમની પત્ની **સ્વયંપ્રભાનું** ચ્યવન થતાં તેઓ શોક કરે છે.

(૧૨) શ્રીઋષભદેવ વિહાર કરતાં કરતાં પોતાના સંસારીપણાના પુત્ર **બાહુબલિના** નગરના ઉદ્યાનમાં આવે છે. **બાહુબલિ** એ જાણી સપરિવાર બીજે દિવસે વંદન કરવા જવાનો વિચાર કરે છે, પરંતુ બીજે દિવસે જ્યારે એઓ જાય છે, ત્યારે **શ્રીઋષભદેવ** તો વિહાર કરી ગયા એમ સાંભળે છે અને એથી એઓ શોકાતુર બને છે.

(૧૩) **વીર** વણકરની સૌન્દર્યવતી પત્ની નામે **વનમાલાનું** એ જ નગરનો રાજા હરણ કરી જાય છે. તે જાણી એ વણકર વિલાપ કરે છે.

(૧૪) આના વિષય માટે પાઇય ખંડની પાંચમી કૃતિ જોવી.

(૧૫) **ચંદ્રયશા** પોતાની ભાણેજ **દવદંતી** યાને **દમયંતીને** ઓળખી એની દુર્દશા માટે શોક કરે છે.

(૧૬) **નળને** દ્યૂતમાં આસક્ત જોઈ એની પત્ની **દવદંતી** ખેદ કરે છે.

(૧૭) આનો વિષય પાઇય ખંડની ૪૯મી કૃતિથી અભિન્ન છે.

(૧૮) **અંજના** પોતાના વિયોગથી ખિન્ન બનેલા **પવનંજયને** અગ્નિપ્રવેશ કરવાની તૈયારી કરતાં સાંભળી શોક કરે છે.

---

[1] જુઓ મારો લેખ "કલિકાલસર્વજ્ઞ શ્રીહેમચન્દ્રસૂરિ એટલે ?"

(૧૯) આના વિષય માટે પાઇય ખંડની ચોથી અને અગ્યારમી કૃતિઓ જોવી.

(૨૦) દેવો મૃત્યુસમયે સ્વર્ગીય ઋદ્ધિ વગેરેથી વંચિત થવાનો પ્રસંગ જાણી ખેદ કરે છે.

(૨૧) આ કૃતિનો વિષય પાઇય ખંડની ૨૭મી કૃતિ સાથે સામ્ય ધરાવે છે.

(૨૨) નળને કૂબડાના સ્વરૂપમાં જોઈ દવદંતીએ મોકલેલો બ્રાહ્મણ નાખુશ થાય છે અને એને મુખે નળની અપકીર્તિનાં બે પદ્યો સાંભળી એ નળ પણ રુદન કરે છે.

(૨૩) આનો વિષય પાઇય ખંડમાંની ૨૮મી કૃતિથી અભિન્ન છે.

(૨૪) આના વિષય માટે આ સંસ્કૃત ખંડની બીજી કૃતિ જોવી.

(૨૫) આ અવસર્પિણીમાં થઇ ગયેલા જૈનોના બીજા તીર્થંકર શ્રીઅજિતનાથ પોતાના લઘુ બંધુ સગરને પોતાનો દીક્ષા લેવાનો વિચાર જણાવી ગજગાદી સ્વીકારવા કહે છે. એ પ્રસંગે સગર ખેદ કરે છે.

(૨૬) આ કૃતિમાં જે વિષય આલેખાયેલો છે તે પાઇય ખંડની ૩૧મી કૃતિમાં પણ છે.

(૨૭) શ્રીઋષભદેવનું નિર્વાણ થતાં શક્ર પોક મૂકે છે અને ભરત ચક્રવર્તી રુદન કરે છે.

(૨૮) આના વિષય માટે પાઇય ખંડની આઠમી કૃતિ જોવી.

(૨૯) પાઇય ખંડની ૩૧મી કૃતિના વિષયથી આનો વિષય અભિન્ન છે.

(૩૦) આના વિષય માટે જુઓ પાઇય ખંડની ૩૨મી કૃતિ.

(૩૧) આ અવસર્પિણીમાં થઈ ગયેલા ૯ વાસુદેવમાંના પાંચમા વાસુદેવની માતા પોતાના પતિ શિવરાજનો પ્રાણઘાતક રોગ

જાણી વિલાપ કરે છે અને અગ્નિપ્રવેશની તૈયારી કરે છે. અંતે એ શિવરાજનું મરણ થતાં વાસુદેવ વિલાપ કરે છે.

(૩૨) સૂતેલી દવદંતીને ત્યજી જતાં નળ શોકાતુર થાય છે અને જાગ્યા પછી દવદંતી પોતાને સ્વામીથી ત્યજાયેલી જોઈ ખેદ કરે છે.

(૩૩) **સગર** ચક્રવર્તીના ૬૦૦૦૦ પુત્રોનું મરણ જાણી એ પુત્રોનું અંતઃપુર વગેરે વિલાપ કરે છે.

(૩૪) **સગર ચક્રવર્તી** પોતાના ૬૦૦૦૦ પુત્રોના મરણના સમાચાર જાણી ખેદ કરે છે.

૩૫મીથી ૩૮મી સુધીની કૃતિઓ [1]શ્રી**અમરચન્દ્રસૂરિ**એ વિ. સં. ૧૨૭૭ની પૂર્વે રચેલા **પદ્માનંદ** મહાકાવ્યમાંથી ઉદ્ધરાયેલી છે; કેમકે આ સાલમાં આ મહાકાવ્યની લખાયેલી એક હસ્તલિખિત પ્રતિ ઉપલબ્ધ થાય છે.

(૩૫)-(૩૮) આ ચારે કૃતિના વિષય અનુક્રમે આ સંસ્કૃત ખંડની ૧૧મી, ૨૭મી, ૧૨મી અને ૨૭ કૃતિથી અભિન્ન છે.

(૩૯) આ કૃતિ શ્રી**દેવવિમલગણિ**એ વિ. સં. [2]૧૬૫૨ પછી રચેલા **હીરસૌભાગ્ય**માંથી ઉદ્ધૃત કરાયેલી છે. એમાં તપાગચ્છીય શ્રીવિજયસેનસૂરિ પોતાના ગુરુ શ્રીહીરવિજયસૂરિના સ્વર્ગગમનને અંગે વિલાપ કરે છે.

(૪૦) આ કૃતિ શ્રી**હેમવિજયગણિ**એ વિ. સં. [3]૧૬૫૮ પહેલાં રચેલા **વિજયપ્રશસ્તિ** કાવ્યમાંથી ઉદ્ધૃત કરાયેલી છે. એનો વિષય ઉપર્યુક્ત ૩૯મી કૃતિથી અભિન્ન છે.

૪૧મીથી ૪૩મી સુધીની કૃતિઓ ઉપાધ્યાય શ્રી**વિનયવિજય**-

---

૧ એમના જીવનચરિત્ર માટે જુઓ **પદ્માનંદ** મહાકાવ્યની મારી સંસ્કૃત તેમ જ અંગ્રેજી પ્રસ્તાવના.

૨ આ વર્ષમાં શ્રીહીરવિજયસૂરિ કાલધર્મ પામ્યા હતા.

૩ આ **વિજયપ્રશસ્તિ** કાવ્યની ટીકાનો રચનાસમય છે.

ગણિએ પજ્જોસણાકપ્પની વિ. સં. ૧૬૯૬માં રચેલી સુબોધિકા નામની વૃત્તિમાંથી ઉદ્ધૃત કરાયેલી છે.

(૪૧) શ્રીમહાવીરસ્વામી દીક્ષિત બનતાં એમના બંધુ નંદિવર્ધન શોક કરે છે.

(૪૨) શ્રીમહાવીરસ્વામીનું નિર્વાણ સાંભળી એમના પ્રથમ ગણધર 'ગૌતમ'ગોત્રીય શ્રીઇન્દ્રભૂતિ વિલાપ કરે છે.

(૪૩) આ કૃતિનો વિષય પાઇય ખંડની ત્રીજી અને પાંત્રીસમીના વિષયથી અભિન્ન છે.

૪૪મી કૃતિના કર્તા તરીકે શ્રીરત્નાકરસૂરિનું નામ અપાય છે. એઓ તે કોણ તેનો નિર્ણય કરવો બાકી રહે છે, કેમકે મોટે ભાગે આ નામના બીજા પણ મુનિવરો થયા છે.[1]

(૪૪) આ એક અખંડ કૃતિ છે અને આત્મનિન્દા એ એનો વિષય છે.

આ પ્રમાણે સંસ્કૃત ખંડનો વિષયની દૃષ્ટિએ સંક્ષિપ્ત પરિચય પૂર્ણ થાય છે એટલે એને અંગે પણ આનુષંગિક હકીકતો વિચારી શકાય, પરંતુ સસ્કૃત સાહિત્યક્ષેત્રનું જે ખેડાણ થયેલું છે તે જોતાં એ વિષય જતો કરું છું અને સાથે સાથે એમ ઇચ્છું છું કે ભારતીય સંસ્કૃતિ સમજવામાં અને એના પ્રાચીન સાહિત્યના રસદર્શનની મોજ માણવા માટે પાઇય ભાષા અને ગીર્વાણ ગિરા એ બનેમાં ગુંથાયેલા સાહિત્યનો અભ્યાસ આવશ્યક હોવાથી ભારતભૂમિના અને ભારતીય વિદ્યાના અનુરાગીઓ એ અભ્યાસને યથેષ્ટ વેગ આપે.

સાંકડીશેરી, ગોપીપુરા,
સુરત.
તા. ૨૪-૩-૪૧

હીરાલાલ ર. કાપડિયા

---

૧ 'ખરતર' ગચ્છના શ્રીમેઘનંદનના એક શિષ્ય રત્નાકર પાઠક તરીકે પ્રસિદ્ધ છે. ચૌદમા અને સોળમા સૈકામાં રત્નાકર નામે કેટલાક મુનિઓ થઇ ગયા છે. વિશેષમાં 'રત્નાકર' ગચ્છના પ્રવર્તકનું નામ પણ રત્નાકર છે.

પૂર્તિ—આમુખના ૧૦મા પૃષ્ઠમા છઠ્ઠી પંક્તિમા બુદ્ધઘોષની પૂર્વે અશ્વઘોષનુ નામ ઉમેરવુ, અને એ પૃષ્ઠની આઠમી પંક્તિમા 'ભાગ્યે જ" પછી "ભાસકૃત દૂતવાકય સિવાયના" એમ ઉમેરવુ વિશેષમા ૩૩મા પૃષ્ઠમાં विल्क શબ્દનો અર્થ જાણવો બાકી રહે છે એમ જે સૂચવાયુ છે તેનો વિચાર કરતા એનો અર્થ 'માસ' થાય છે એમ કપ્પસુત્ત (ઉ ૧, સૂ. ૧)ના શ્રીસંઘદાસગણિ ક્ષમાશ્રમણકૃત લઘુભાષ્યની શ્રીક્ષેમકીર્તિકૃત ટીકા (પૃ ૩૧૨-૩૧૩)ની નિમ્નલિખિત પંક્તિ વિચારતા જણાય છે —

"तेसिं पुण मस विल्को उपदेश इत्यर्थं केरिस मज्जपाण रिणां विल्केण ? ।"

હી. ર.

વક્તવ્ય

આપણો આ દેશ પોતાની વિશિષ્ટ સંસ્કૃતિને માટે સુપ્રસિદ્ધ છે. એ સંસ્કૃતિનો ઉદ્ભવ અને વિકાસ કેમ થયો તે જાણવા માટે સંસ્કૃત ભાષાનું અને પાઇય (પ્રાકૃત) ભાષાનું પણ જ્ઞાન આવશ્યક છે. તેમ છતાં પાઇય ભાષાના અભ્યાસ તરફ કેવળ સામાન્ય જનતા જ નહિ પણ આપણા દેશના કેટલાયે વિદ્વાનો તેમ જ અહીંની કેટલીયે વિદ્યાપીઠો ઉદાસીન હોય એમ જણાય છે. મુંબઈ વિદ્યાપીઠે કૉલેજના વિદ્યાર્થીઓ માટે થોડાંક વર્ષ ઉપર પાઇય ભાષાના અભ્યાસનું દ્વાર ખુલ્લું મૂક્યું અને હમણાં ચારેક વર્ષ થયાં જે વિદ્યાર્થી અંગ્રેજી પાંચમા ધોરણ સુધી સંસ્કૃત શીખી ઊંચામાં આવે તેમને માટે આ ભાષા શીખવાનો તેણે માર્ગ મોકળો કર્યો છે. આ માટે આ વિદ્યાપીઠને આપણે જેટલો ધન્યવાદ આપીએ એટલો ઓછો છે, પરંતુ આથી પણ આગળ વધવું જરૂરી છે. તેમ કરવા માટે સૌથી પ્રથમ તો બીજી બધી ભાષાઓની પેઠે અંગ્રેજી ચોથા ધોરણથી જ વિદ્યાર્થીઓ પાઇય ભાષા શીખી શકે તેવો પ્રબંધ કેળવણીખાતા તરફથી-મુંબઈ વિદ્યાપીઠ તરફથી થવો ઘટે. જો એમ થશે તો પાઇય ભાષા અને એના સાહિત્યનો અભ્યાસ વધશે. વળી એ ભાષામાં રચાયેલા સાહિત્યનું યોગ્ય મૂલ્ય અંકાશે અને એનું યથેષ્ટ સંશોધન પણ થશે. આ ઉપરાંત થોડા વખતથી પાંચમા ધોરણમાં સંસ્કૃતના વિદ્યાર્થીઓ સંસ્કૃત શીખવા તરફ બેદરકારી બતાવે છે એવી ફરિયાદ કેટલાક સંસ્કૃત શિક્ષકો તરફથી સંભળાય છે તે પણ દૂર થશે.

બીજું ખાસ કરીને જૈન સંસ્થાઓએ, શાળાઓએ અને પાઠશાળાઓએ પોતાને ત્યાં પાઇય ભાષા પણ શીખવાય તે માટે પૂરેપૂરી જોગવાઈ જરૂર અને જલદી કરવી જોઈએ.

અમે અત્ર એ વાત ઉમેરીશું કે આપણે જૈનોને મન તો સંસ્કૃત ભાષાનો અભ્યાસ પણ પાઇયની જેમ આવશ્યક અને આદરણીય છે

આનો વિરોધ પૂરાવો આપવાની જરૂર નથી, કેમકે સંસ્કૃત ભાષા તરફનો પણ અમારો પક્ષપાત છે એ હકીકત આ ગ્રંથમાં પણ બન્ને-ભાષાના સાહિત્યમાંથી ઉદ્ધરેલ કૃતિઓનું પ્રકાશન પણ કહી આપે છે.

પ્રસ્તુતમાં જણાવવાનું કે ભારતીય સાહિત્યના નિર્માણ અને સંવર્ધનના અન્ય દર્શનીયોની જેમ જૈનોએ–ખાસ કરીને જૈન મુનિવરોએ સુંદર ફાળો આપ્યો છે તેમ છતાં એ વાતથી બહુ ઓછા લોકો વાકેફગાર હોય તેમ જણાય છે અને લઇને અત્ર આ ગ્રંથમાં કેવળ જૈન કૃતિઓ ઉદ્ધૃત કરી છે આ કાર્ય માટે અમે 'પ્રાકૃતસાહિત્યવાચસ્પતિ' અને 'સિદ્ધાન્તમહોદધિ' એ પદવીઓથી અલંકૃત અને **પ્રાકૃતરૂપમાળા** અને **પ્રાકૃતવિજ્ઞાનપાઠમાળાના** કર્તા પૂજ્ય ઉપાધ્યાય શ્રી**કસ્તૂરવિજયજી** ગણિવરને તેમ જ ન્યાયશાસ્ત્રના વિશિષ્ટ અભ્યાસી મુનિરાજ શ્રી**શુભંકરવિજયજી** મહારાજને વિનંતિ કરી હતી એમણે એ સ્વીકારીને અમને અત્યંત ઋણી બનાવ્યા છે તેની અમે અત્ર સાનંદ નોંધ લઈએ છીએ

બીજું, પાઇય ખંડનું પ્રાસંગિક પાઇય ભાષામાં અને સંસ્કૃત ખંડનું સંસ્કૃત ભાષામાં લખાયેલ હોવાથી અમે ગુજરાત કોલેજના પ્રોફેસર શ્રીયુત **હીરાલાલ રસિકદાસ કાપડિયા, M. A.** ને ગુજરાતીમાં આમુખ લખવા વિનંતિ કરી હતી તેમણે અમારી એ વિનંતિને માન આપી ઐતિહાસિક દૃષ્ટિ વગેરે સામે રાખીને વિદ્વત્તાપૂર્ણ આમુખ લખી આપેલ છે તે બદલ તેમનો પણ અમે અંત:કરણપૂર્વક આભાર માનીએ છીએ

પૂજ્ય **ઉપાધ્યાયજીએ** રચેલી અને અમારી તરફથી પ્રકાશિત થયેલી **પ્રાકૃતવિજ્ઞાનપાઠમાળાને** જનતા તરફથી મળેલો સુંદર આવકાર ધ્યાનમાં લેતાં એમ જણાય છે કે જનતા અમારા આ પ્રકાશનને પણ વધાવી લેશે હાલમાં પૂજ્ય ઉપાધ્યાયજી પાઇય સાહિત્યમાંથી વિવિધ વર્ગનો એકત્રિત કરી રહ્યાં છે તેમ જ ૭ ભાગનો

॥ पासंगिअं ॥

आहिवाहिउवाहिविसहरसंउलाए, जम्मजरामरणसावयगणभीसणाए विविहसोगदवाणलजलियाए भवाडवीए संसरंताणं संसारिजीवाणं सुहदुक्खाणि बहुसो पत्ताइं। किंचिमसुक्खलेसविमूढा पाणिणो सुहइं सावज्जकम्माइं समायरंति। तयणुबंधेण पुणो पुणो ते दुक्खाणि चेव लहंति। नेहो नाम मूलं सव्वदुक्खाणं, जओ उत्तं **समराइच्चचरिए**- "अहो णु खलु नत्थि दुक्करं सिणेहस्स, सिणेहो नाम मूलं सव्व-दुक्खाणं, निवासो अविवेयस्स, अग्गला निव्वुईए, बंधवो कुगइवासस्स, पडिवक्खो कुसलजोगाणं, देसओ संसाराडवीए, वच्छलो असज्झवव-सायस्स, एएण अभिभूआ पाणिणो न गणेन्ति आयइं, न जोयन्ति कालोइअं, न सेवन्ति धम्मं, न पेच्छन्ति परमत्थं, महालोहपंजरगया विय केसरिणो समत्था विसीयन्ति।"

पियसंजोगो सुहस्स निमित्तं, तस्स य विओगे दुहमेव।

अस्सि संसारे जीवाणं अणेगप्पयारदुक्खरिंछोली संभवइ। तीए निमित्ताणि वि अणेगाणि। एत्थ लहूण नयरसा वि विविहसोगजणणाणा-कारणभावे अणुसरंति। अस्स गंथस्स पसंसि भावाणं सक्खंसारगत्तेणं इमस्स अभिहाणं करुणमकदंबकं ति ठविअं।

नूणं इमो गंथो दुहमय विविहपसंगे अणुसरिअ कहिं कहिं संकिण्णरसं पोसेइ। सच्चमेयं, परंतु करुणरसस्स पहाणत्तेण, तओ करुणरसमइओ इमो गंथो अओ इमा संना।

जहा सक्कय-गुज्जरभासासु विविहाओ करुणरसपोसगा किईओ दरिदीसंति, तहा पाइअभासाहिं वि संति, किंतु एआओ पाइअभास-ज्झयणज्झावणमंदत्तणेण सुदियत्थद्धिअत्तेण य ण सुपसिद्धिं संपत्ताओ।

तओ पाइअभासानिबद्धणेगविसयपरिपुण्णमुद्दियसक्खसागराओ मया संगिण्हिआओ इमाओ कहवयाओ किईओ। ताओ नाणाकव्वखंडामियरसपरिपुण्णाओ संति। अस्सि विसयविवरणवियारदंसणे पि एत्थ कायव्वं, परंतु इमपुत्थयसंपायणे पोन्छाहगेण समणोवासगेण गरिगंमि विज्जालये पाइअपज्झावगेण एम० ए० इइ पयवीमंडिएण कप्पडियामंनासंजुत्तेण रसिगदासतणएण हीरालालेणं गुज्जराहेमु विसयविआरस्स सवित्थरं दंसिअत्तणेण मए य विसयसुईए निमित्तगईए य किमवि सुहव्वत्तण विरमेमि इमाओ पयावत्तो, विसयविआरजिण्ण सूणं आमुहाइदंसणं भलावित्ता।

अवरं च इमगंथसंकलणाए हं पेरिओ पाइअसाहिच्चरसिगेण एम० ए० पयालंकिएण तिवेईसंनाधारिणा चंदुलालसूणुणा चीमणलालेण इइ निद्दिसामि साणंदं।

पज्जंते इमं पि सूएमि जं संपइकाले वि महामोहतिमिरंखणरंणं पचा बहुलोगा पियप्पियविओगसंजोगजन्नविविहदुहपरंपराए संवाहिआ सह आउलवाउला हवंति। तेसिं सोगकरणनिमित्ताइं अणेगाणि हुंति। तारिसकियंतनिमित्ताणं पयंसगो एसो गंथो। अओ एअंमि गंथे पदंसिए अणेगतिन्नदुक्खत्तयपसंगे सम्मं पढिअ दुक्खविढमोअणाए अज्झोणिउत्तीए य सिणेहबंधणाओ अप्पाणं छोडाविऊणं अणासत्तिजोगे वीयरागभावणं च भावित्ता सिवमयलमरुअमणंतमक्खयमव्वाबाहं ठाणं भो भव्वा! सिग्घं चिय लहंतु त्ति पत्थेइ सिरिनिजयविन्नाणसूरिअंतेवासी कत्थूरविजओ सूरियपुरे वीरवरिसे २४६७नमे मग्गसिरम्स सुदि पंचमम्मि वीरगए लिहीए॥

માંગરોળવાળા સ્વ. શેઠ હરજીભાઇ રાજાજી

જન્મ વિ સ ૧૯૧૩

સ્વર્ગગમન વિ સ ૧૯૯૭
કાર્તિક શુક્ન પ્રતિપદ

સ્વર્ગસ્થ શેઠ હરજીભાઈ રાજાજીના જીવનની રૂપરેખા

શેઠ હરજીભાઈનો જન્મ સં. ૧૯૧૩મા માગરોળ (વાધરી)માં દશા ઓસવાળ જ્ઞાતિના શેઠ નાનજી નેતાજીની પત્ની અમૃતબાઈથી થયુ હતુ એમના પિતાશ્રીની ખ્યાતિ એ જિલ્લામા સારી હતી શેઠ હરજીભાઈ સામાન્ય રીતે ધાર્મિક અને વ્યાવહારિક અભ્યાસ કરી નાનપણમાજ પોતાના પિતાના ધધામા જોડાઈને બાહોશ વેપારી તરીકે પકાયા હતા તેમનુ જીવન પ્રમાણિક અને માયાળુ હતુ. આવા જીવનથી તેઓ દરેકના મન જીતી શકયા હતા અને તેથીજ તેઓ માગરોળના શ્રી જૈન સંઘમા અગ્રગણ્ય પુરુષ તરીકે ગણાતા હતા વળી તેઓ કમિશન એજન્સના ધધાર્થે મુબઈ રહેતા હતા અને લક્ષ્મીદેવીની તેમના ઉપર મોટી મહેર હતી જતા પણ તેઓ ધાર્મિક અને સાદુ જીવન ગુજારતા હતા એ જીવનની સુદર છાપ એમણે પોતના કુટુબીઓ ઉપર પાડી હતી અને તેમને તેવુ જીવન શીખતા કર્યા હતા, એમણે સિદ્ધાચળાદિ તીર્થોની યાત્રા કરી હતી, અને ગુપ્તદાન પણ સારા પ્રમાણમા કર્યુ હતુ એમણે બે વખત લગ્ન કર્યા હતા, ગતાનમા તેમને કેવળ એક પુત્રની પ્રાપ્તિ થઈ હતી. પણ તે તો જ સત માત્રમાજ કાળને આધીન થયો હતો તેઓ (ચોર્યાસી) વર્ષનુ લાબુ આયુષ્ય ભોગવી પોતાની પાછળ પોતાનાથી નાના ચાર ભાઈઓનુ વિશાળ કુટુબ મૂકી સ ૧૯૯૭ના કારતક સુદ ૧ ને ગુરુવારે નવકાર મહામત્રના સ્મરણ પૂર્વક દેવલોક પામ્યા હતા તેમના ભાઈઓના નામ નીચે મુજબ છે —

શેઠ ગલાભાઇ રાજાજી, ગોવિંદભાઈ રાજાજી (સ્વ), હીરાચંદજી રાજાજી (સ્વ), વજેચંદ રાજાજી.

એમના કુટુંબીઓએ શેઠ હરજીભાઇના શ્રેયાર્થે નીચે મુજબ રાખાવતો કરી છે

રૂ ૩૦૦૧) માગરોળમા જૈન બાળકો ધાર્મિક અભ્યાસ કરી શકે તે માટે સ્વ શેઠ હરજીભાઇના નામની એક ધાર્મિક પાઠશાળા ચાલુ કરવા માટે આપ્યા અને એ પાઠશાળા, પાંચ દિવસના મહોત્સવ તથા સાધર્મિક વાત્સલ્ય જેવા ઉત્તમ કાર્યો કરવા પૂર્વક સં ૧૯૮ ના માગસર સુદ પાંચમના રોજ ખુલી મુકી

રૂ ૨૫૦૧) માગરોળ શ્રી જૈન સંઘને અર્પણ કર્યા એ રકમના વ્યાજનાથી શેઠ હરજીભાઇની સ્વર્ગ તિથિને દિવસે દર વરસે માગરોળના જિન મંદિરમા પૂજા ભણાવવી તથા સાધર્મિક વાત્સલ્ય કરવુ એવી શરતે એ આપયા છે

રૂ ૫૦૧) સુરત સગરામપુરાના મગનલાલ ધનજીભાઈ જૈન દવાખાનામા
રૂ ૨૫૧) પ્રસ્તુત ગ્રંથ છપાવવા માટે

એ સિવાય પણ એમની પાછળ બીજી સખાવતો થઈ છે પણ તેની માહિતી નહિ હોવાથી તેનો અમે અહીં ઉલ્લેખ કરી શક્તા નથી

પ્રકાશક

॥ विसयसूई ॥

पाइओ खंडो १

अहिगारो	पिट्ठसं०

अहिगारो पिट्ठसं०

निमित्तासूई ।

निमित्तं		कहंगो
१ अप्पनी	पियस्स	५३
२ अप्पट्ठी	अप्पस्स	६९
३ अभिक्खा	जिणणाहस्स	३८
४ अमीलया	अप्पणो	१८
५ उव्वदो	जरस्स	७६
,,	हत्थिस्स	३४
६ गब्भनिच्चलत्तं	पुत्तस्स	२, ७५
७ दलिद्दं	निअगस्स	७७
८ दाहो	नयरीए	५८
९ दिक्खा	पिउणो	७०
,,	पुत्तस्स	१, ३०, ३३, ६५, ८५;
,,	बंधुणो	४१, ८८;
,,	भत्तुणो	७३
१० दुक्खं	निग्रस्स	७०
,,	सामिस्स	४३, १६, २१, ५०
११ निअट्टणं	विरागो	३१, ५७
१२ निग्गमणं	अप्पणो	४०
१३ नीअगामित्तं	अप्पणो	८१
,,	पुत्तस्स	८३
१४ पयाभासो	निअमत्तुणो	१२

१५	पानपनित्ती	नियस्स	६२
१६	भंगो	नावाए	८१
१७	भट्टत्तणं	रज्जाओ	३९
	,,	रिद्धीए	७७
	,,	संजमाओ	२९, ५२
१८	मरणं	पियाए	२२, ७२, ७५,
	,,	पुत्तस्स	६, ३२
	,,	बंधुस्स	११, २७, २८, ५६, ८०, ८१
	,,	सामिणो	४, १७, १९, २५, २६, ४६, ६०, ६८, ७१, ८१
१९	मिलणं	पुत्तस्स	३७
२०	मुच्छा	वधुस्स	१०
२१	वहो	अप्पाणं	५९
	,,	पुत्ताणं	५४
२२	विरहो	पिउणो	१४
	,,	पियाए	७, ९, ४५, ४९, ६४
	,,	पुत्तस्स	१२, १५, २३, २४, ८२
	,,	वधुणो	३६
	,,	मित्तस्स	४४
	,,	सामिस्स	२, ५, ८, २०, २४, ४८, ५१, ६६, ६७, ७४, ७८
२३	सीलक्खणं	अप्पस्स	४२, ६३, ७९

गंथसूई ।

	गंथो	गंथयारो	समओ
१	विवाहपन्नत्ती	सिरिसुहम्मसामी	वीरसमओ
२	नायाधम्मकहा	,,	,,
३	पज्जुसणाकप्पो	सिरिभद्दबाहुसामी	वीराओ[1] १७० वरिसपुवंमि
४	पउमचरिअं	सिरिविमलसूरी	वीराओ ५३० वरिसे
५	वसुदेवहिंडी	सिरिसंघदासगणिवायगो	?
६	समराइच्चकहा	सिरिहरिभद्दसूरी	[2]विक्कम ५८५ वरिसपुव्वंमि (?)
७	सुरसुंदरीचरिअं	सिरिधणेसरसूरी	वि० व० १०९५
८	उत्तरज्झयणसुत्तवित्ती	सिरिनेमिचंदसूरी	वि० व० ११२९
९	महावीरचरिअं	सिरिगुणचंदगणी	वि० व० ११३९
१०	पुप्फमालावित्ती	मलहारिसिरिहेमचंदसूरी	[3]वि० व० ११६४ पुव्वंमि
११	भवभावणा	,,	वि० व० ११७०
१२	उवएसपयवित्ती	सिरिमुणिचंदसूरी	वि० व० ११७४ वरिसपुव्वंमि

१ सिरिभद्दबाहुसामीण एसो सग्गारोहणकाले ।

२ अम्मि वरिसे सिरिहरिभद्दसूरिणो कालं गय त्ति गाहासइस्सीए ।

३ पुप्फमालावित्तीए रयणा जीवसमासवित्तीए पुव्व च्चिय संजाया, जओ एक्कग्गंथउदाहरणं कमो विसेसावस्सयवित्तीए निद्दिट्ठो अत्थि ।

गंथो	गंथयारो	समओ
१३ देवसूरिविलावो	सिरिदेवसूरी	[1]वि० व० ११७८-वरिसपच्छा
१४ सुपासनाहचरिअं	सिरिलखमणगणी	वि० व० ११९९
१५ कुमारवालपडिबोहो	सिरिसोहप्पहसूरी	वि० व० १२४१
१६ सड्ढदिणकिच्चं	सिरिदेविंदसूरी	[2]वि० व० १३२७

१ एसो सिरिमुणिचंदसूरीण समागमणकालो, एए देवसूरिणो गुरवो।

२ इमो सिरिदेविंदसूरीण देवलोगगमणसमओ।

વિષયાનુક્રમ

नमोत्थु णं समणस्स भगवओ महावीरवद्धमाणसामिस्स ।

॥ करुणरसकदंबकं ॥

पढमो खंडो १ ।

[१]

जमालिदिक्खाए अंमापिऊण परितावो ।

तए णं सा जमालिस्स खत्तियकुमारस्स माता तं अणिट्ठं अकंतं अप्पियं[1] अमणुन्नं अमणामं असुयपुव्वं गिरं सोच्चा निसम्म [2]सेयागयरोमकूवपगलंतविलीणगत्ता सोगभरपवेवियंगमंगी[3] नित्तेया दीणविमणवयणा करयलमलियव्व[4] कमलमाला तक्खणओलुग्गदुब्बलसरीरलायन्नसुन्ननिच्छाया[5] गयसिरिया पसिढिलभूसणपडंतखुण्णियसंचुण्णियधवलवलयपब्भट्ठउत्तरिज्जा[6] मुच्छावसणट्ठचेतगुरुई सुकुमालविकिन्नकेसहत्था[7] परसुणियत्तव्व[8] चंपगलया, निव्वत्तमहेव्व इन्दलट्ठी, विमुक्कसंधिबंधणा कोट्टिमतलंसि धसत्ति सव्वंगेहिं संनिवडिया, तए णं सा जमालिस्स खत्तियकुमारस्स माया ससंभमोयत्तियाए तुरियं कंचणभिंगारमुहविणिग्गयसीयलविमलजलधारापरिसिंचमाणनिव्ववियगायलट्ठी[10] उक्खेवयतालियंटवीयणग-[11]

---

१ મનને અપ્રિય २ સ્વેદ, પરસેવો. ३ જેના અંગ ને ઉપાંગ ધ્રુજે છે એવી ४ ચોળાયલી ५ ગ્લાન. ६ પડી ગયેલા. ७ વિખરાયેલા અંબોડાવાળી અથવા વિખરાયેલા હાથ અને કેશવાળી. ८ છેદાયલી. ९ ઝારી. १० શાંત થયેલ. ११ વીંજણો, પંખો.

जणियवाएणं सफुसिएणं अंतेउरपरिजणेणं आसासिया समाणी रोयमाणी कंदमाणी सोयमाणी विलवमाणी जमालिं खत्तियकुमारं एवं वयासी– "तुमंसि णं जाया! अम्हं एगे पुत्ते इट्ठे कंते पिए मणुन्ने मणामे थेज्जे वेसासिए संमए बहुमए अणुमए भंडकरंडगसमाणे रयणे रयणब्भूए जीविऊसविये हिययाणंदिजणणे उंबरपुप्फमिव दुल्लभे सवणयाए किमंग पुण पासणयाए! तं नो खलु जाया! अम्हे इच्छामो तुज्झं खणमवि विप्पओगं, तं अच्छाहि ताव जाया! जाव ताव अम्हे जीवामो, तओ पच्छा अम्हेहिं कालगएहिं समाणेहिं परिणयवये वड्ढियकुलवंसतंतुकज्जंमि निरवेयक्खे समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतियं मुंडे भवित्ता आगाराओ अणगारियं पव्वइहिसि।

तए णं से जमाली खत्तियकुमारे अम्मापियरो एवं वयासी– "तहावि णं तं अम्म! ताओ! जण्णं तुज्झे मम एवं वदह तुमंसि णं जाया! अम्हं एगे पुत्ते इट्ठे कंते तं चेव पव्वइहिसि, खलु अम्म! ताओ! माणुस्सए भवे अणेगजाइजरामरणरोगसारीरमाणुस्सए कामदुक्खवेयणवसणसतोवद्दवाभिभूए अधुए अणितिए असासए [4]संज्झब्भरागसरिसे जलबुब्बुदसमाणे कुसग्गजलबिंदुसन्निभे सुविणगदंसणोवमे विज्जुलयाचंचले अणिच्चे सडणपडणविद्धंसणधम्मे पुव्विं वा पच्छा वा अवस्सविप्पजहियव्वे भविस्सइ, से केस णं जाणइ अम्म! ताओ! के पुव्विं गमणयाए के पच्छा गमणयाए?, तं इच्छामि णं अम्मताओ! तुज्झेहिं अब्भणुन्नाए समाणे समणस्स भगवओ महावीरस्स जाव पव्वइत्तए।"

१ જળના બિંદુથી યુક્ત. ૨ હે પુત્ર!. ૩ આકાંક્ષા રહિત. ૪ સંધ્યા સમયના વાદળાના જેવા. ૫ સડવું, પડવું.

तए णं तं जमालिं खत्तियकुमारं अम्मापियरो एवं वयासी—
"इमं च ते जाया ! सरीरगं पविसिट्ठरूवलक्खणवंजणगुणोववेयं उत्तम-बलवीरियसत्तजुत्तं विण्णाणवियक्खणं ससोहग्गगुणसमुस्सियं अभिजाय-महक्खमं विविहवाहिरोगरहियं निरुवहयउदत्तलट्ठं पंचिंदियपडुपढमजोव्व-णत्थं अणेगउत्तमगुणेहिं संजुत्तं तं अणुहोहि ताव जाव जाया ! नियगसरीररूवसोहग्गजोव्वणगुणे तओ पच्छा अणुभूय नियगसरीर-रूवसोहग्गजोव्वणगुणे अम्हेहिं कालगएहिं समाणेहिं परिणयवये वड्डियकुलवंसतंतुकज्जंमि निरवयक्खे समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतियं मुंडे भवित्ता आगाराओ अणगारियं पव्वइहिसि।"

तए णं से जमाली खत्तियकुमारे अम्मापियरो एवं वयासी—
"तहावि णं तं अम्मताओ ! जन्नं तुज्झे ममं एवं वदह—इमं च णं ते जाया ! सरीरगं तं चेव जाव पव्वइहिसि, एवं खलु अम्मताओ ! माणुस्सगं सरीरं दुक्खाययणं विविहवाहिसयसंनिकेतं अट्ठियकट्ठुट्ठियं [4]छिराण्हारुजालओणद्धसंपिणद्धं मट्टियभंडं व दुब्बलं असुइसंकिलिट्ठं अणिट्ठवियसव्वकालसंठप्पियं जराकुणिमजज्जरघरं व सडणपडणविद्धं-सणधम्मं पुव्विं वा पच्छा वा अवस्सविप्पजहियव्वं भविस्सइ, से केस णं जाणति ? अम्मताओ ! के पुव्विं तं चेव जाव पव्वइत्तए।

तए णं तं जमालिं खत्तियकुमारं अम्मापियरो एवं वयासी—
इमाओ य ते जाया ! विपुलकुलबालियाओ सरित्तयाओ सरिव्वयाओ

૧ ઉત્તમ ૨ સ્થાન. ૩ હાડકાં રૂપી ચાકડાં ૪ શિરા, નસ. ૫ સ્નાયુ ૬ જેનાં સર્વ કાળના કાર્ય અપૂર્ણ છે એવું ૭ મડદા જેવા જીર્ણ. ૮ સરખી ઉમરની.

सरिसलावन्नरूवजोव्वणगुणोववेयाओ सरिसएहिन्तो य कुलेहिंतो [1]आणिएल्लियाओ कलाकुसलसव्वकाललालियसुहोचियाओ मद्दवगुणजुत्तनिउणविणओवयारपंडियवियक्खणाओ मंजुलमियमहुरभणियविहसियविप्पेक्खियगतिविलासचिट्ठियविसारदाओ अविकलकुलसीलसालिणीओ विसुद्धकुलवंससंताण-तंतु-वद्धणप्पग (ब्भु) [2]भवप्पभाविणीओ मणाणुकूलहिय[3]इच्छियाओ अट्ठ तुज्झ गुणवल्लहाओ उत्तमाओ निच्चं भावाणुत्तरसव्वंगसुन्दरीओ भारियाओ, तं भुंजाहि ताव जाया ! एताहिं सद्धिं विउले माणुस्सए कामभोगे, तओ पच्छा भुत्तभोगी विसयविगयवोच्छिन्नकोउहल्ले अम्हेहिं कालगएहिं जाव पव्वइहिसि ।"

तए णं से जमाली खत्तियकुमारे अम्मापियरो एवं वयासी—"तहावि णं तं अम्म ! ताओ ! जन्नं तुज्झे मम एवं वयह इमाओ ते जाया विपुलकुल जाव पव्वइहिसि, एवं खलु अम्म ! ताओ ! माणुस्सयकामभोगा असुई असासया वंतासवा पित्तासवा खेला[4]सवा सुक्कासवा सोणियासवा उच्चारपासवणखेलसिं[5]घाणगवंतपित्तपूयसुक्कसोणियसमुब्भवा अमणुन्नदुरूवमुत्तपू[6]इयपुरीसपुन्ना म[7]यगंधुस्सासअसुभनिस्सासा उव्वेयणगा बीभच्छा अप्पकालिया [8]लहुसगा क[9]लमलाहिवासदुक्खबहुजणसाहारणा परिकिलेसकिच्छदुक्खसज्झा अबुहजणणिसेविया सदा साहुगरहणिज्जा अणंतसंसारवद्धणा कडुगफलविवागा [10]चुडलिव्व अमुच्चमाणदुक्खा-

१ લવાયેલી. ૨ પ્રજા ઉત્પન્ન કરવાના સામર્થ્યવાલી. ૩ હૃદયને ઇષ્ટ ૪ શ્લેષ્મને ઝરનારા. ૫ નાસિકાનો મલ. ૬ કોહાઇ ગયેલી વિષ્ટાથી પૂર્ણ. ૭ મરેલા જેવી ગંધ ૮ તુચ્છ. ૯ અશુચિની ખાણ ૧૦ ઘાસની બળતી પુળી.

पुव्वंधिणो सिद्धिगमणविघा, से केस णं जाणति अम्मताओ ! के पुव्वि गमणयाए के पच्छा गमणयाए ? तं इच्छामि णं अम्मताओ ! जाव पव्वइत्तए । ”

तए णं तं जमालिं खत्तियकुमारं अम्मापियरो एवं वयासी—“ इमे य ते जाया ! [1]अज्जयपज्जयपिउपज्जयागए बहु हिरन्ने य सुवन्ने य कंसे य दूसे य विउलधणकणग जाव [2]संतसारसावएज्जे [3]अलाहि जाव आसत्तमाओ कुलवंसाओ पकामं दाउं पकामं भोत्तुं पकामं परिभाएउं, तं अणुहोहि ताव जाया ! विउले माणुस्सए इड्ढिसक्कारसमुदए, तओ पच्छा हूयकल्लाणे वड्ढियकुलतंतु जाव पव्वइहिसि ” ।

तए णं से जमाली खत्तियकुमारे अम्मापियरो एवं वयासी—‘ तहवि णं तं अम्मताओ ! हिरन्ने य सुवन्ने य जाव सावएज्जे [4]अग्गिसाहिए चोरसाहिए रायसाहिए मच्चुसाहिए [5]दाइयसाहिए अग्गिसामन्ने जाव दाइयसामन्ने अधुवे अणितिए असासए पुव्वि वा पच्छा वा अवस्सविप्पजहियव्वे भविस्सइ, से केस णं जाणइ तं चेव जाव पव्वइत्तए ।”

तए णं तं जमालिं खत्तियकुमारं अम्मताओ जाहे नो संचाएन्ति विसयाणुलोमाहिं बहूहिं [6]आघवणाहि य पन्नवणाहि य सन्नवणाहि य विन्नवणाहि य आघवेत्तए वा पन्नवेत्तए वा सन्नवेत्तए वा ताहे विसयपडिकूलाहिं [7]संजमभयुव्वेयणकराहिं पन्नवणाहिं पन्नवेमाणा एवं वयासी— “एवं खलु जाया ! निग्गंथे पावयणे सच्चे अणुत्तरे केवले जहा

---

१ દાદા, વડદાદા, પિતાના વડદાદા. ૨ વિદ્યમાન ઉત્તમ દ્રવ્ય ૩ પર્યાપ્ત ૪ અગ્નિ વગેરેથી નાશ ૫ પુત્ર વગેરે. ૬ સામાન્ય કથન. ૭ સંજમમાં ભય અને ઉદ્વેગ કરનારી.

णीवस्सए जाव सव्वदुक्खाणमंतं करेंति; अहीव एगंतदिट्ठीए खुरो इव एगंतधाराए; लोहमया जवा चावेयव्वा, वालुयाकवले इव [2]निस्साए, गंगा वा महानदी पडिसोयगमणयाए, महासमुद्दे वा भुयाहिं दुत्तरो, तिक्खं कमियव्वं; गरुयं लंबेयव्वं असिधारगं वतं चरियव्वं, नो खलु कप्पइ जाया! समणाणं निग्गंथाणं [3]आहाकम्मिएत्ति वा उद्देसएइ वा मिस्सजाएइ वा अज्झोयरएइ वा पूइएइ वा कीएइ वा पामिच्चेइ वा अच्छेज्जेइ वा अणिसट्ठेइ वा अभिहडेइ वा कंतारभत्तेइ वा दुब्भिक्खभत्तेइ वा गिलाण-भत्तेइ वा वद्दलियाभत्तेइ वा पाहुणगभत्तेइ वा सेज्जायरपिंडेइ वा रायपिंडेइ वा मूलभोयणेइ वा कंदभोयणेइ वा फलभोयणेइ वा बीयभोयणेइ वा हरियभोयणेइ वा भुत्तए वा पायए वा, तुमं च णं जाया! सुहसमुचिए णो चेव णं दुहसमुचिते नालं सीयं नालं उण्हं नालं खुहा नालं पिपासा नालं चोरा नालं [4]वाला नालं दंसा नालं मसया नालं वाइयपित्तिय-[5]सेंभियसन्निवाइए विविहे रोगायंके परीसहोवसग्गे उदिन्ने [6]अहिया-सेत्तए, तं नो खलु जाया! अम्हे इच्छामो तुज्झं खणमवि विप्पओगं, तं अच्छाहि ताव जाया! जाव ताव अम्हे जीवामो, तओ पच्छा अम्हेहिं जाव पव्वइहिसि।

तए णं से जमाली खत्तियकुमारे अम्मापियरो एवं वयासी—"तहावि णं तं अम्म! ताओ! जन्नं तुज्झे ममं एवं वयह—एवं खलु जाया! निग्गंथे पावयणे सच्चे अणुत्तरे केवले तं चेव जाव पव्वइहिसि, एवं खलु अम्मताओ! निग्गंथे पावयणे कीवाणं कायराणं कापुरिसाणं इहलोग-पडिबद्धाणं परलोगपरंमुहाणं विसयतिसियाणं दुरणुचरे पागयजणस्स,

१ આવશ્યક સૂત્રમાં. ૨ સ્વાદ રહિત ૩ આધાકર્મિક વગેરે ભિક્ષાના દોષો છે. ૪ સર્પ વગેરે. ૫ કફજન્ય. ૬ સહન કરવાને.

धीरस्स निच्छियस्स ववसियस्स नो खलु एत्थं किंचिवि दुक्करं करणयाए, तं इच्छामि णं अम्म ! ताओ ! तुज्झेहिं अब्भणुनाए समाणे समणस्स भगवओ महावीरस्स जाव पव्वइत्तए । ”

तए णं जमालिं खत्तियकुमारं अम्मापियरो जाहे नो संचाएंति विसयाणुलोमाहि य विसयपडिकूलाहि य बहूहि य आघवणाहि य पन्नवणाहि य ४ आघवेत्तए वा जाव विन्नवेत्तए वा ताहे अकामए चेव जमालिस्स खत्तियकुमारस्स निक्खमणं अणुमन्नित्था ।

भिवाहपन्नत्तीए श० ९, उ० ३३; सु० ३८४

[२]

जिणरक्खिअविरहे रयणदीवदेवयाए किंत्तिमो विलावो ।

नाणामणिकणगरयणघंटियखिंखिणिनेउरमेहलभूसणरवेणं ।
दिसाओ विदिसाओ पूरयंती वयणमिणं बेइ सा कलुसा ॥ ३ ॥

२होल वसुल गोल नाह दइय पिय
रमण कंत सामिय निग्घिण नित्थक्क ॥
थिण्णं निक्किव अकयन्नुय सिढिलभाव निल्लज्ज ।
लुक्ख अकलुण जिणरक्खिय मज्झं हिययरक्खग ॥ ४ ॥
न हु जुज्जसि एक्किय अणाहं अबंधवं तुज्झ,
चलणओवायकारियं उज्झिउमधन्नं ।

१ પાપિની. ૨ હોલ ! વસુલ ! ગોલ ! આ ત્રણે શબ્દો ગૌરવ અને નિન્દાસૂચક છે. ૩ અવસર નહિ જાણનાર. ૪ કઠોર. ૫ દુઃખુ. ૬ ચરણને સેવનારી. ૭ કમનસીબ.

गुणसंकर ! हं तुमे विहूणा न समत्था जीविउं खणंपि ॥ ५ ॥
इमस्स उ अणेगझसमगरविविधसावयसयाकुलघरस्स
रयणागरस्स मज्झे अप्पाणं वहेमि तुज्झ पुरओ,
एहि नियत्ताहि जइ सि कुविओ खमाहि एकावराहं मे ॥६॥
तुज्झ य विगयघण--विमल-ससि-मण्डलागार-सस्सिरीयं
सारय-नव-कमल-कुमुद-कुवलय-विमल-दलनिकर-सरिसनिभनयणं।
वयणं पिवासागयाए सद्धा मे पेच्छिउं जे अवलोएहिं
ता इओ ममं नाह जा ते पेच्छामि वयणकमलं ॥ ७ ॥

——नायाधम्मकहासु सु० १, अ० ९, सु० ९० ।

---

[३]

गब्भनिचलत्ते तिसलाए अक्कंदो ।

तए णं समणे भगवं महावीरे माउयअणुकंपणट्ठाए निच्चले निप्फंदे [1]निरेयणे अल्लीणपल्लीणगुत्ते यावि होत्था ॥ ९१ ॥

तए णं तीसे तिसलाए खत्तियाणीए अयमेयारूवे जाव संकप्पे समुप्पज्जित्था । [2]हडे मे से गब्भे ? मडे मे से गब्भे ? चुए मे से गब्भे ? गलिए मे से गब्भे ? एस मे गब्भे पुव्विं एयइ, इयाणिं नो एयइ त्ति कट्टु, ओहयमणसंकप्पा चिंतासोगसागरं पविट्ठा, करयल-पल्हत्थमुही अट्टज्झाणोवगया भूमीगयदिट्ठिया झियायइ, तं पि य सिद्धत्थरायवरभवणं उवरयमुइंग-तंती-तलताल-नाडइज्ज-जणमणुज्जं दीणविमणं विहरइ ॥ ९२ ॥

—पज्जुसणाकप्पे सु० ९२

---

१ કંપરહિત. ૨ હરણ કરાયો. ૩ સ્ખલિત ૪ વિરામ પામ્યું.

[४]

लक्खणमच्चुंमि अंतेउरस्स विलावो।

हा नाह! हा महाजस! उट्ठेहि ससंभमाण अम्हाणं।
पणिवइयवच्छल! तुमं उल्लावं देहि पियमन्तो॥ ३१॥
हा दक्खिण्णगुणायर! तुज्झ सयासम्मि चिट्ठए पडनो।
पयस्स किं व रुट्ठो, न य उट्ठसि भासणराओ॥ ३२॥
[२]अत्थाणियागयाणं, सुहडाणं नाहदरिसणमणाणं।
होऊण सोमचित्तो, आलावं देहि पिनणाणं॥ ३३॥
हा नाह! किं न पेच्छसि, एयं अन्तेउरं विलवमाणं।
सोयाउरं च लोयं, किं न निवारेसि दीणमुहं॥ ३४॥
सोयाउराहि अहियं, जुवईहिं तत्थ रोवमाणीहिं।
हिययं कस्स न खुण्णं, जायं चिय गग्गरं कण्ठं॥ ३५॥

—पउमचरिए पव्व ११०।

---

૧ નમેલા. ૨ સભામાં આવેલાં. ૩ શોકાતુર. ૪ દબાવાયું.

[५]

सासुयाए अंमापिऊहिं च गिहा निस्सारिआए अंजणाए विलावो ।

वायायवपरिसन्ता, तण्हाएँ छुहाएँ पीडिअसरीरा ।
एगुद्देसंमि ठिया, करेइ परिदेवणं बाला ॥ ३० ॥
हा कट्ठं चिय पहुया, विहिणा हं [१]विविहदुक्खकारीणं ।
अणहेउवइरिएणं, कं सरणं वो पवज्जामि ॥ ३१ ॥
भत्तारविरहियाणं, होइ पिया [२]आलओ महिलियाणं ।
मह पुण पुण्णेहि विणा, सो वि हु वइरीसमो जाओ ॥३२॥
ताव च्चिय हियइट्ठा, माऊण पिऊण बन्धवाणं च ।
जाव न धाडेइ पई, महिला निययस्स गेहस्स ॥ ३३ ॥
ताव सिरीसोहग्गं, ताव य गरुयाउ होन्ति महिलाओ ।
जाव य पई महग्घं, सिणेहपक्खं समुव्वहइ ॥ ३४ ॥
माया पिया य भाया, वच्छल्लं तारिसं करेऊणं ।
अवराहविरहियाए, कह मज्झ पणासियं सव्वं ॥ ३५ ॥
न य मज्झ सासुयाए, न चेव पियरेण मूढभावेणं ।
अयमस्स मूलदलियं, दोसस्स परिक्खणं न कयं ॥ ३६ ॥

—पउमचरिए उद्देसो० १७

---

१ तृतीयानुं एकवचन. २ स्थान. ३ आदी मूके छे.

[६]

सगरस्स पुत्तमरणे रुयणं।

हा सुकुमालसरीरा ! पुत्ता ! मह सुरकुमारसमरूवा ! ।
केण विहया अंयण्डे, अविगहिय दुट्ठमेरीणं ॥१९४॥
हा गुणसहस्सनिलया ! हा उत्तमरूव ! सोमससिवयणा ।
हा निग्घिणेण विहिणा, नहिया मे निरणुकम्पेणं ॥१९५॥
किं तुज्झ नत्थि पुत्ता, पावविही बालया हिययइट्ठा ।
जेण मह मारसि इहं, सुयाण सट्ठि सहस्साइं ॥१९६॥
एयाणि य अन्नाणि य, चक्कहरो विलविऊण बहुयाइं ।
पडिबुद्धो भणइ तओ, वयणाइं जायसंवेगो ॥१९७॥
हा कट्ठं विसयविमोहिएण सुयणेहरज्जुबद्धेणं ।
धम्मो मए न [2]चिण्णो, तरुणत्ते भेदभग्गेणं ॥ १९८ ॥
किं मज्झ वसुमईए, नवहि निहीहि व रयणसहिएहिं ।
जं दुलहलद्धाणं, पुत्ताण मुहं न पेच्छामि ॥१९९॥

—पउमचरिए उ० ५

---

१ અકાળ. ૨ કર્યો.

[७]

सीयाचाए रामस्स पलावो ।

चिन्तेऊण पवत्तो, हा कट्ठं खलयणस्स वयणेणं ।
मूढेण मए सीया, निच्छूढा[1] दारुणे रण्णे ॥ २८ ॥

हा पउमपत्तनयणे ! हा पउममुही ! गुणाण उप्पत्ती ! ।
हा पउमगब्भगोरे ! कत्तो त्ति पिए ! [2]विमग्गामि ? ॥ २९ ॥

हा सोमचन्दवयणे ! वाया मे देहि देहि वइदेहि ! ।
जाणसि य मज्झ हिययं, तुह विरहे कायरं निच्चं ॥ ३० ॥

निद्दोसा सि मयच्छी ! किवाविमुक्केण उज्झिया सि मए ।
रण्णे [3]उत्तासणए, न य नज्जइ किं पि पाविहिसि ॥ ३१ ॥

हरिणि व्व जूहभट्ठा, [5]असणतिसावेयणापरिग्गहिया ।
रविकिरणसोसियङ्गी, मरिहिसि कन्ते ! महारण्णे ॥ ३२ ॥

किं वा वग्घेण वणे, खद्धा सीहेण वाइघोरेणं ।
किं वा वि [6]धरणिसइया; [7]अक्कन्ता मत्तहत्थीणं ॥ ३३ ॥

पायवखयंकरेणं, जलन्तजालासहस्सपउरेणं ।
किं वणदवेण दड्ढा, सहायपरिवज्जिया कन्ता ॥ ३४ ॥

को रयणजडीण समो, होइ नरो सयलजीवलोयंमि ।
जो मज्झ पिययमाए, आणइ वत्ता वि विहलाए ॥ ३५ ॥

---

१ ત્યક્તા, ત્યજાયેલી. ૨ શોધું ૩ ગાભરૂં. ૪ ભયાનક ૫ ભૂખ તરસની વેદના. ૬ જમીન પર સૂતેલી. ૭ કચરાઇ.

पुच्छइ पुणो पुणो च्चिय, पउमो सेणावइं पेयलियंसू ।
कह सा घोरारण्णे, धारहिइ पाणा जणयधूया ॥ २६ ॥
एव भणिओ कयन्तो, लज्जाभर[2]पेल्लिओ समुलवं ।
न य देइ ताव रामो, कन्ता सरिउं गओ मोहं ॥ २७ ॥
—पउमचरिय ५० ९६

---

[८]

रण्णम्मि सीयाए विलावो ।

सीया वि तत्थ रण्णे, सन्नं लद्धूण दुक्खिया कलुणं ।
रुयइ सहावविमुक्का, निन्दन्ती चेव अप्पाणं ॥ ८६ ॥
हा पउम ! हा नरुत्तम ! हा [3]विहलियजणसुवच्छल ! गुणोह ! ।
सामिय ! [4]भउद्दुयाए, किं न महं दरिसणं देहि ॥ ८७ ॥
तुह दोसस्स महाजस !, थेवस्स वि नत्थि एत्थ संबन्धो ।
अइदारुणाण सामिय !, मह दोसो पुव्वकम्माणं ॥ ८८ ॥
किं एत्थ कुणइ ताओ, किं व पई किं च बन्धवजणो मे ।
दुक्खे अणुहवियव्वे, संपइ य उवट्ठिए कम्मे ॥ ८९ ॥
नूणं अवण्णवण्णं, लोए य अणुट्ठियं मए पुव्वं ।
घोराडवीए मज्झे, पत्ता जेणेरिसं दुक्खं ॥ ९० ॥
अहवा वि अन्नजम्मे, घेत्तूण वयं पुणो मए भग्गं ।
तस्सोदएण एयं, दुक्खं अइदारुणं जायं ॥ ९१ ॥

---

[1] આંસુ સારતો. [2] પીડિત. [3] વ્યાકુળ. [4] ભયથી પીડિત. [5] નિંદા. [6] ઉદયથી.

अहवा पउमसरत्थं, चेक्कायजुयं सुपीइसंजुत्तं ।
भिन्नं पावाएँ पुरा, तस्स फलं मे धुवं एयं ॥ ९२ ॥
किं वा वि कमलसण्डे, विओइयं हंसजुयलयं पुव्वं ।
अइनिग्घिणाएँ संपइ, तस्स फलं चेव भोत्तव्वं ॥ ९३ ॥
अहवा वि मए समणा, ²दुगुंछिया परभवे अपुण्णाए ।
तस्स इमं अणुसरिसं, भुञ्जेयव्वं महादुक्खं ॥ ९४ ॥
जा सयलपरियणेणं, सेविज्जन्ती सुहेण भवणत्था ।
सा हं सावयपउरे, चेट्ठामि इह भीसणे रण्णे ॥ ९५ ॥
नाणा रयणुज्जोए, पडँसुयपच्छुए य सयणिज्जे ।
वीणावंसरवेणं, उवगिज्जन्ती सुहं सइया ॥ ९६ ॥
साहं पुण्णस्स खए, गोमाउयघूयभीमसद्दाले ।
रण्णे अच्छामि इहं, वसणमहासागरे पडिया ॥ ९७ ॥
किं वा करेमि संपइ, कत्तो य दिसन्तरं पवज्जामि ।
चिट्ठामि कत्थ व इहं, उप्पन्ने दारुणे दुक्खे ॥ ९८ ॥
हा पउम ! बहुगुणायर ! हा लक्खण ! किं तुमं न संभरसि ।
हा ताय ! किं न याणसि, एत्थारण्णे ममं पडियं ॥९९॥
हा विज्जाहरपत्थिव ! भामण्डल ! पाविणी इहारण्णे ।
सोयण्णवे निमग्गा, तुमं पि किं मे न संभरसि ॥ १०० ॥
अहवा वि इहारण्णे, निरत्थयं विलविएण एएणं ।
किं पुण अणुहवियव्वं, जं पुव्वकयं मए कम्मं ॥ १०१ ॥

—पउमचरिए १० ९४

૧ ચક્રવાકનું જોડું. ૨ નિંદેલ. ૩ સેંકડો કપડાંથી ઢાંકેલ ૪ શિયાળ.

[९]

सीयाहरणे राहवस्स अक्कंदणं ।

एव भणिओ नियत्तो, तूरन्तो धाविओ तमुद्देसं ।
न य पेच्छइ जणयसुयं, सहसा ओमुच्छिओ रामो ॥५१॥
पुणरवि य समासत्थो, दिट्ठी निक्खिवइ तत्थ तरुगहणे ।
घणपेम्माउलहियओ, भणइ तओ राहवो वयणं ॥ ५२ ॥
एहेहि इओ सुन्दरि ! वाया मे देहि मा चिरावेहि ।
दिट्ठा सि रुक्खगहणे, किं परिहासं चिरं कुणसि ॥ ५३ ॥
कन्ताविओगदुहिओ, तं रण्णं राहवो गवेसन्तो ।
पेच्छइ तओ जडागिं, कैंकायन्तं महिं पडियं ॥ ५४ ॥
पक्खिस्स कण्णजावं, देइ मरन्तस्स सुहयजोएणं ।
मोत्तूण पूइदेहं, तत्थ जडाऊ सुरो जाओ ॥ ५५ ॥
पुणरवि सरिऊण पियं, मुच्छा गन्तूण तत्थ आसत्थो ।
परिभमइ गवेसन्तो, 'सीयासीया'कउल्लावो ॥ ५६ ॥
भो भो मत्तमहागय ! एत्थारण्णे तुमे भमन्तेणं ।
महिला सोमसहावा, जइ दिट्ठा किं न साहेहि ? ॥ ५७ ॥
तरुवर ! तुमंपि वच्चसि, दूरुन्नयवियडपत्तलच्छाय ।
एत्थं अपुव्वविलया, कह ते नो लक्खिया रण्णे ॥ ५८ ॥

१ वार न लगाड. २ ज्टायु. ३ अपूर्व वनिता.

सोऊण चम्माई, वाहेरमाणी सरस्स गज्जन्तया ।
महिलासङ्काभिमुहो, पुणो वि जाओ च्चिय निरासो ॥ ५९ ॥
रोमञ्चुन्नहियओ, वज्जावत्तं धणुं समारुहिउं ।
[2]अप्फालेइ महप्पा, भयजणणं सव्वसत्ताणं ॥ ६० ॥
मोत्तूण सीहनायं, पुणो विसायं खणेण संपत्तो ।
सोयइ मए वराई, जणयसुया हारिया रण्णे ॥ ६१ ॥
इह मणुयमायरवरे, महिलारयणुत्तमं मए नट्ठं ।
न लभामि गवेसन्तो, घणियंपि सुदीहकालेणं ॥ ६२ ॥
वग्घेण व सीहेण व, खइया किं मारिया व हत्थीणं ।
बहुजलकल्लोलाए, अवहरिया गिरिनईए व्व ॥ ६३ ॥
दिट्ठा दिट्ठा सि मए, एहेहि इओ इओ फुडक्खाओ ।
धावइ तओ तओ च्चिय, पडिसद्दयमोहिओ रामो ॥ ६४ ॥
अहवा दुट्ठेण इहं, केण व हरिया मइं हियइट्ठा ।
घणगिरितलंछइअं, एत्तो रण्णं गवेसामि ॥ ६५ ॥
एव परिहिण्डिऊणं, तं रण्णं राहवो पडिनियत्तो ।
जाओ निरासहियओ, निययावासे तओ सुयइ ॥ ६६ ॥

—पउमचरिए प० ४४

१ મોતની. ૨ પછાડું

[१०]

लक्खणस्स मुच्छाए रामस्स विलावो ।

दट्ठूण सत्तिभिन्नं सहोयरं महियलंमि पल्हत्थं ।
रामो गलंतनयणो मुच्छावसविम्भलो पडिओ ॥ २ ॥

सीयलजलगंधसित्तो आसत्थो वाणरेहि परिकिण्णो ।
अह विलविउं पयत्तो रामो कलुणेण सद्देणं ॥ ३ ॥

हा वच्छ ! सायरवरं, उत्तरिऊणं इमं अइदुलंघं ।
विहिजोएण अणत्थं, एरिसयं पाविओ तुमए ॥ ४ ॥

किं मोणेण महायस !, वाया मे देहि विलवमाणस्स ।
जाणसि य विओगं ते, न सहामि मुहुत्तमेत्तंपि ॥ ५ ॥

तुह मे गुरूहि वच्छय ! समप्पिओ आयरेण [5]निग्गंतो ।
किं ताण उत्तरमिणं, दाहामि विमुक्कलज्जो हं ॥ ६ ॥

सुलहा नरस्स लोए, कामा अत्था अणेयसंबन्धा ।
नवरं इहं न लब्भइ, भाया माया य जणओ य ॥ ७ ॥

अहवा परम्मि लोए, पावं अइदारुणं मए चिण्णं ।
तस्सेयं चेव फलं, जायं सीयानिमित्तम्मि ॥ ८ ॥

अज्ज मई एआओ, भुयाओ केऊरकिणइयदढाओ ।
देहस्स भारमेत्तं, जायाओ कज्जरहियाओ ॥ ९ ॥

एयं मे हयहिययं, वज्जमयं निम्मियं कयन्तेणं ।
जेणं चिय न य फुट्टं, दट्ठूण सहोयरं पडियं ॥ १० ॥

---

૧ પતિત. ૨ મૂર્છાવેગ. ૩ ભ્રાતઃ મરેલ. ૪ વાયક. ૫ ગલિત

सचुंदमेण तइया, सत्तीओ पञ्च करविमुक्काओ ।
गहियाउ तुमे सुपुरिस !, संपइ एकावि न वि रुद्धा ॥ ११ ॥

मुणिया य निच्छएणं, सत्ती वज्जदलेहि निम्माया ।
सिरिवच्छभूसियं पि हु, जा भिन्दइ लक्खणस्स उरं ॥ १२ ॥

उट्ठेहि लच्छिवल्लह !, धणुयं घेत्तूण मा चिरावेहि ।
मज्झागया वहत्थं, एए सत्तू निवारेहि ॥ १३ ॥

ताव य एस परियणो, वच्छय ! दिट्ठीसु रमइ पुरिसस्स ।
आवइपडियस्स पुणो, सो चेव परम्मुहो ठाइ ॥ १४ ॥

ताव य गज्जन्ति परा, अणुजीविगया मणोहरं वयणं ।
जाव बहुसत्थदाढं, वेरियसीहं न पेच्छन्ति ॥ १५ ॥

माणुन्नओ वि पुरिसो, एगागी वेरिएहि पडिरुद्धो ।
अवलोइउं दिसाओ, सुमरइ एकोयरं सूरं ॥ १६ ॥

मोत्तूण तुमे वच्छय !, एत्थ महाविग्गहे समावडिए ।
को ठाहिइ मह पुरओ, निययं तु हियं विचिन्तेन्तो ॥ १७ ॥

तुज्झ पसाएण मए, [1]निव्वूढं दुक्खसंकडं एयं ।
न य नज्जइ एत्ताहे, कह य भविस्सामि एगागी ॥ १८ ॥

भो मित्त वाणराहिव ! साहणसहिओ कुलोचियं देसं ।
वच्चसु य अविग्घेणं, सिग्घं भामण्डल ! तुमं पि ॥ १९ ॥

न तहा विहीसण ! ममं, बाहइ सीयाविओयदुक्खं पि ।
जह अकयत्थेण तुमे, डज्झइ हिययं निरवसेसं ॥ २० ॥

---

१. પાર પમાડ્યું.

सुग्गीवाई सुहडा, सव्वे जाहिन्ति निययनयराइं ।
तुट्ठ पुण अहो बिहीसण !, कं सरणं तं पवज्जिहिसि ॥२१॥
पढमं चिय उवयारं, कुणन्ति इह उत्तमा नरा लोए ।
पच्छा जे मज्झिमया, अहमा उभएसु वि असत्ता ॥ २२ ॥
सुग्गीवय ! भामण्डल ! [1]चियया मे रयह मा चिरावेह ।
जामि अहं परलोयं, तुब्भे वि जहिच्छियं कुणह ॥ २३ ॥

—पउमचरिए प० ६२ ।

---

[११]

लच्छीहरस्स मरणे पउमस्स विप्पलावो ।

लच्छीहरस्स देहं, सुरहिसुगन्धं सहावओ मउयं ।
जीएण वि परिमुक्कं, न मुयइ पउमो सिणेहेणं ॥ २ ॥
अग्घायइ परिचुम्बइ, ठवेइ अङ्के पुणो फुसइ अङ्गं ।
रयइ महासोगाणल-संतत्तो राहवो अहियं ॥ ३ ॥
हा वच्छ मोत्तूण मए, एक्कागिं दुक्खसागरनिमग्गं ।
अहिलससि वच्छ ! गन्तुं, सिणेहरहिओ इव निरुत्तं ॥ ४ ॥
उट्ठेहि देव ! तुरियं, तवोवणं मज्झ पत्थिया पुत्ता ।
जाव न वि जन्ति दूरं, ताव य आणेहि गन्तूणं ॥ ५ ॥
धीर ! तुमे रहियाओ, अइगाढं दुक्खियाउ महिलाओ ।
[3]लोलन्ति धरणिवट्ठे, कलुणपलावं कुणन्तीओ ॥ ६ ॥

---

१ ચિતા. ૨ સૂવે છે. ૩ આળોટે છે.

वियलियकुण्डलहारं, चूडामणिमेहलाइयं एयं ।
जुवइजणं न निवारसि, वच्छय ! अट्टियं विलवमाणं ॥ ७ ॥
उट्ठेहि सयणवच्छल !, वाया मे देहि विलवमाणस्स ।
किं व अकारणकुविओ, हरसि मुहं दोसरहियस्स [1] ॥ ८ ॥
न तहा दहइ निदाहो, दिवायरो हुयवहो व्व पज्जलिओ ।
जह दहइ निरवसेसं, देहं एक्कोयरविओगो ॥ ९ ॥
किं वा करेमि वच्छय !, कत्तो वच्चामि हं तुमे रहिओ ।
ठाणं पेच्छामि न तं, निव्वाण जत्थ उ लहामि ॥ १० ॥
हा वच्छ ! मुञ्चसु इमं, कोवं सोमो य होहि संखेवं ।
संपइ अणगाराणं, वट्टइ वेला महरिसीणं ॥ ११ ॥
अत्थाओ दिवसयरो, लच्छीहर ! किं न पेच्छसि इमाइं ।
मउलन्ति कुवलयाइं, वियसन्ति य कुमुयसण्डाइं ॥ १२ ॥
अत्थरह लहुं सेज्जं, काऊण भुयन्तरम्मि सोमित्ती ! ।
सेवामि जेण निद्दं, परिवज्जियसेसवावारो ॥ १३ ॥
संपुण्णचन्दसरिसं, आसि तुमं अइमणोहरं वयणं ।
कज्जेण केण सुपुरिस, संपइ [2]विगयप्पभं जायं ॥ १४ ॥
जं तुज्झ हियइट्ठं, दव्वं संपाययामि तं सव्वं ।
सव्वावारमणहरं, काऊण मुहं समुल्लवसु ॥ १५ ॥
मुय विसायं सुपुरिस !, अम्हं चिय रोयण अइविरुद्धा ।
सव्वे वि आगया वि हु, घेत्तुमणा कोसलं [3]कुद्धा ॥ १६ ॥

१ आधभी अथो छे. २ थावरे ३ निरतेज.

महयं पि सत्तुसेन्नं, जिणयन्तो जो इमेण चक्केणं ।
सो कह सहसि परिभवं, कयन्तवक्खस्स धीर! तुमं ॥ १७ ॥

सुन्दर ! विमुञ्च निद्दं, वोलीणा सव्वरी रवी उदिओ ।
देहं पसाहिऊणं, चिट्ठसु अत्थाणमज्झगओ ॥ १८ ॥

सव्वो वि पुहइजणो, समागओ तुज्झ सन्नियासम्मि ।
गुरुभत्त ! मित्तवच्छल !, एयस्स करेहि माणत्थं ॥ १९ ॥

निययं तु सुप्पहायं, जिणाण लोगालोगदरिसीणं ।
भवियपउमाण वि पुणो, जाणं मुणिसुव्वओ सरणं ॥ २० ॥

वच्छ ! तुमे विरसिए, सिढिलायइ जिणहरेसु संगीयं ।
समणा जणेण समयं, संपत्ता चेव उव्वेयं ॥ २१ ॥

उट्ठेहि सयणवच्छल !, धीरेहि ममं विसायपडिवन्नं ।
एयावत्थम्मि तुमे, न देइ सोहा इमं नयरं ॥ २२ ॥

—पउमचरिए प० १११ ।

---

૧ વક્ષ યમરાજનો. ૨ સન્માન કર.

[१२]

सुरिंददत्त-सुभद्दाणं परितावगब्भो आलावो।

ततो सा पुत्तवच्छला अम्मया दीहं निस्ससिऊण 'हा पुत्त ! हा पुत्त ! विलविता पेरुण्णा सत्थवाहेण भणिया—"पुत्तवच्छले! किमिदाणिं रोदसि, ? ममं तदा न सुणेसि भण्णमाणी" ततो सा रूवंती भणइ—"मया पुत्तवच्छलअइरितहियियाए न नायं, अहो ! मे वंचिओ अप्पा'। तओ तेण भणिया—"अइ पुत्तवच्छले! उज्जुया सि, तओ तणभारयं गहेऊण पलित्तं अभिगम्मइ, मा संतप्पसु। अप्पणा चेव य ते कओ दोसो, जहा तेण कोंकणएण बंभणएण कयं"। ततो तीए संलत्तं—"किं वा कोंकणएण बंभणेण कयं" ? । ततो तेण लविआ सुणसु।

—वसुदेवहिंडीए पढमखंडे पु० २९

१ रुदन कर्युं. २ सरळ.

[१३]

पिउपयालंभे जसमतीए रोयणं ।

ततो ममं भवियव्वयाए गुरुययाए य दुक्खाणं बालभावे चेव पिया उवरओ । भत्तुमरणदुक्खिया ममं च सोयमाणी माया मे सुक्कोटरत्थो इव वणदवेण सोयग्गिणा अंतो अंतो डज्झइ । तं च तहादुक्खियं सरीरेण परिहायमाणीं अभिक्खणं अभिक्खणं च रोवमाणीं पासित्ता पुच्छामि अम्मो ! कीस रोवसि ? त्ति । ततो ममं निब्बंधे कए समाणे कहिउमारद्धा, जहा—" एस अमोहप्पहारी नाम रहिओ, एस ते पिउउवरयमेत्तस्स संतियं सिरिं पत्तो जइ ते पिया जीवंतो, तुमं वा ईसत्थसत्थकुसलो होंतो तो न एस एरिससिरीए भायणं होंतो, एवं वा सिंघाडग-तिय-चउक्क-चच्चर-रच्छामुहेसु ववलंतो विहरेज्ज त्ति तं एयं पच्चक्खकडुयं दट्ठुं पिउउवरमं च ते सुमरमाणी अंतो अतीव डज्झामि " ।

—वसुदेवहिंडीए पढमखंडे पु० ३६ ।

---

१ शोकरूपी अग्निथी. २ वारंवार ३ धनुर्विद्या.

[१४]

पिउ-माउविप्पओगे धम्मिलस्स परिदेवणं।

माया सोएण मया, पिया य गणियाघरे वसंतस्स।
धम्मिलस्सत्थाहसुय-स्स कामिणो अत्थनासो य॥

ततो सो तं वयणं सोऊण वज्जाहओ विव गिरिसिहरपायवो 'धस' त्ति धरणियले पडिओ। मोहावसाणे य उट्ठेऊण चिंतिउं पयत्तो— "पिउ-माउविप्पओगदुक्खियस्स विभवरहियस्स का मे जीविए आस" त्ति हियएणं सामत्थेऊणं नयराओ निग्गओ। जीवपरिच्चागकयमइओ एकं जिण्णुज्जाणं नाणादुम-लया-गुच्छ गुम्मगहणं, [2] विविहविहगगणादिंतं, परिसडिय-भग्ग-ओसरियमित्तिपासं मरियव्वनिच्छियमती तं अइगओ। ततो [3]अयसिकुसुमसन्निकासेणं तिक्खेण असिणा अप्पाणं [4] विवाडेउं पयत्तो। तं च से आउहं देवयाविसेसेण हत्थाओ धरणियले पाडियं। 'न वि सत्थमरणं मे' त्ति चिंतिऊण बहुए दारुए साहरित्ता अग्गिं पविट्ठो। सो वि महानदिद्दहो विव सीयलीभूतो। तत्थ वि न चेव मओ। ततो तेण विसं खइअं। तं पि य सुक्कतिणरासी विव हुयवहेण उदरग्गिणा से दड्ढं। पुणरवि चिंतेउं पयत्तो—'सत्थ-ग्गि-विसभक्खणेण नत्थि मरणं' ति तरुसिहरं विलग्गामि। ततो य से अप्पा मुक्को, तूलरासिपडिओ विव उवविट्ठो ठिओ। ततो केण वि अविण्णायरूवेणं [5] अंम्बरवायाए भणिओ 'मा साहसं, मा साहसं' ति। ततो दीहं निस्ससिऊणं 'नत्थि एत्थ [6] विवाओ' त्ति चिंतापरो झियायंतो चिट्ठइ। एवं च ताव एयं।

—वसुदेवहिंडीए पढमखण्डे पु० ३४।

---

१ खेद २ विविध पक्षीओना अवाजथी कुब्जित बनेलुं. ३ अळसीना ४ घात करवाने. ५ आकाशवाणीथी. ६ मरण.

[१५]

केकईए वरजायणे दसरहस्स खेओ।

ततो परितोसचियसियाणणा भणत्ति–"एकम्मि वरे भरहो राया भवउ, बितिए रामो बारस वासाइं वणे वसउ" त्ति। ततो विसण्णो राया भणति-"देवि! अलमेएण [1]असग्गाहेण, जेट्ठो गुणगणावासो, सो य रामो जोग्गो पुहविपालणे अण्णं जं भणसि तं देमि"। ततो भणति–"अलं मे अण्णेण जइ सच्चं परिच्चयसि, जं ते अभिप्पेयं तं करेहि"। ततो राया महुरं फरुसं च बहुं भासिऊण रामं वाहरति, वाहभरियकंठो भणति-"वरं पुव्वदत्तं मग्गइ देवी 'रज्जं, तुमं च वणे वसउ' त्ति तं मा होमि अलिओ तहा कुणसु" त्ति। ततो सिरसा पडिच्छियं। ततो सो सीया-लक्खणसहिओ [2]वीरणियंमणो होऊण णिग्गओ जणमण-नयण-मुहकमलाणि संकोएंतो अत्थगिरिसिहरमिव दिणकरो कमलवणसम्मिलणकयवावारो। दसरहो वि 'हा पुत्त! हा सुयनिहि! हा सुकुमाल! हा अदुक्खोचिय! हा मया मंदभग्गेण [3]अकंडे निव्वासिय! कहं वणे कालं गमेसि'' त्ति विलवंतो कालगतो।

भरहो य [4]माउलविसयाओ आगतो। तेण सुयपरमत्थेण माया [5]उवालद्धा। सबंधवो य गओ रामसमीवं। कहियं च णेण पिउमरणं रामस्स। ततो [6]कयपेयकिच्चो भणिओ रामो भरहमातूए नयणजल-पुण्णमुहीए–"पुत्त! तुमे कयं पिउवयणं, इयाणिं ममं वयणपंकओ

१ ખોટા આગ્રહથી. ૨ વીર પુરુષોમાં દૃષ્ટાંત રૂપ. ૩ અકાળે. ૪ મામાના દેશથી. ૫ ઠપકો આપ્યો. ૬ ઉત્તરક્રિયા કરીને.

समुद्धरिउं कुलक्कमागयं च रायलच्छीं भाउगे य परिपालेउमरिहसि" । ततो रामेण भणियं–"अम्मो ! तुज्झं वयणं अणतिक्कमणीयं सुणह पुण कारणं–राया जइ सच्चसंधो तो पयापालणसमत्थो हवइ, सच्चपरिभट्ठो पुण असद्धेओ सेकदारपालणे वि य अजोग्गो, तं मया वणवासो पडिवण्णो, पिउणो वयणं कयं होहिति मा ममं अणुबंधह" त्ति । भरहो य णेण संदिट्ठो–"जइ ते अहं पभवामि, जति य ते गुरू, तो तुमे मम नियोगेण पयापालणं कायव्वं, अम्मा य न गरहियव्वा"। ततो अंसुपुण्णमुहो भरहो कयंजली विण्णवेइ–"अज्ज ! जइ हं सीस इव निउत्तो पयापालणवावारे, तो पादुकाहिं पसायं करेह" त्ति । तेण 'तह' त्ति पडिस्सुयं ।

—वसुदेवहिंडीए पढमखण्डे पु० २४१ ।

---

१ પોતાની સ્ત્રીઓનું રક્ષણ કરવામાં.

[१६]

सामिवसणे वेगवतीए रोयणं ।

जाहे भैत्थगातो निग्गतो पण्णगो व्व कत्तिओ, ततो पस्सामि वेगवतिं रोवंतिं । सा मं अवयासेऊण रोवति कलुणसोगभरं मुयंती-हा अदुक्खजोग्ग ! हा अम्हारिसीणं बहूणं णाह ! हा महाकुलीण ! हा महासत्त ! किह वि सि मया सामिय ! सैमासाइओ. देव ! किं णु ते कयं पुव्वकक्खडं कम्मं, जेणं सि एरिसं वसणं पत्तो ? ।

ततो मया समासासिया–"पिए ! मुयसु सोगं, अहं भविओ साहूहिं आइट्ठो य । पूइयवयणा य रिसओ । मया वि कोइ पीलिओ पुव्वभवंतरे, जेण मे एरिसं दुक्खमणुपत्तं कम्मविवागा एरिसा, जेण [3]खेमंति(मि?) भयमुप्पज्जति, भयट्ठाणे य परा पीती, नेय वसणवसगएणं बुद्धिमया विसाओ गंतव्वो, सुह-दुक्खसंकलाओ एंति अणिच्छियाओ वि, तत्थ सुहे जो न मज्जति दुक्खे य जो न सीयति सो पुरिसो, इयरो अंवयरो " ।

तओ मया पुच्छिया–" तुमे कहं अहं जाणिओ ? कहं वा इमं कालं अच्छिया सि महापुरे नियगघरे वा ? " । ततो मे रोवंती साहति–"सामि ! अहं पडिबुद्धा तुब्भे य सयणीए अपस्समाणी कंदिउमारद्धा 'कत्थ मण्णे वियओ ?' त्ति । अत्थि य मे संका–माउएण माणसवेगेण हिओ । ततो रोवंतीए रण्णो निवेइयं–ताय ! अज्जउत्तो न नज्जति कहिं ? ति । ततो संभंतं रायकुलं, कुणति जणो बहुततो-

१ આમડાના કેથળામાંથી. ૨ મળ્યો. ૩ કલ્યાણ ૪ હલકો પુરૂષ.

दीविगाहिं मग्गेज्जइ(इ?) सम्मं। ततो नरवइभवणस्स न य कस्सति अतिगयमग्गो दीसति दुवारेसु पिहिएसु। पभायाए रयणीए पमयवणे य महतरएहिं देवीहि य अदीसमाणेसु य तुब्भेसु देवीय राइणा पुच्छिया मि-पुत्त! मुयसु ताव संतावं, अत्थि ते विज्जाओ, ततो ओवत्तेऊण पुच्छ वुत्तंतं भत्तुणो। ततो मया रूद्धसण्णाए ण्हायाय आवत्तिया विज्जा। सा मे तुब्भं कहेइ पैविर्त्ति। ततो मया रण्णो देवीए कहियं-'आरोग्गो ताव अज्जउत्तो माणसवेगेण हिओ'।

—वसुदेवहिंडीए पढमखंडे पु० २४९।

---

[१७]

पियमरणसवणे रयणवईए रोयणं।

कया णेण कुमारपरियणासन्ने कैवडवत्ता, जहा 'विग्गहेण वावाइओ कुमारो' त्ति। समागया एसा सवणपरम्पराए मेत्तीवलक्कण्णगोयरं, न सद्दहिया य णेण। सुया रयणवईए। मुच्छिया एसा, समासासिया परियणेण। निवेइयं च रन्नो। समागओ राया। बौहोल्लोयणं चलणेसु निवडिऊण विन्नत्तो रयणवईए "ताय, अणुजाणाहि मं मन्दभाइणिं, पविसामि जलणं, परिचएमि एए अज्जउत्ताकुसलसवणे वि संठिए निलज्जपाणे, पावेमि लहुं सुरलोयमंठियं अज्जउत्तं"।

—समराइच्चकहाए अट्ठमे भवे पु० ६६५।

---

१ शोधीने. २ ખબર. ૩ કપટ વાર્તા, ૪ આંસુઓથી ભરેલી આંખ પૂર્ણ.

[१८]

धणसिरीए कित्तिमहाहारवो।

एवं च कए समाणे एसो वि नन्दओ मे सीसओ भविस्सइ त्ति। चिन्तिऊण संपाइयं धणसिरीए जहासमीहियं। पक्खित्तो जामावसेसाए रयणीए पाउस्सालयनिमित्तमुट्ठिओ पायालगम्भीरे समुद्दंमि सत्थवाहपुत्तो[१] ठिया कंचि कालं। कओ तीए हाहारवो। उट्ठिओ नन्दओ। पुच्छिया एसा 'सामिणि! किमेयं किमेयं' ति। तओ सा अत्ताणमणुताडयन्ती सदुक्खमिव अहिययरं रोविउं वत्ता। 'हा अज्जउत्त! हा अज्जउत्त'! त्ति भणन्ती निवडिया धरणिवट्ठे। तओ नन्दएण संजायासङ्केण सत्थवाहपुत्तसेज्जं निरूविय तमपेक्खमाणेण सगग्गयक्खरं पुणो वि वाहित्ता 'सामिणि, किमेयं किमेयं'ति। धणसिरीए भणियं-"एसो खु अज्जउत्तो आयमणनिमित्तमुट्ठिओ पमायओ समुद्दे निवडिओ" त्ति। तओ एयमायण्णिऊण वाहजलभरियलोयणो तक्ष्ट्मोहियमई तंमि चेव अत्ताणयं पक्खिविउमाढत्तो नन्दओ, धरिओ परियणेण। तओ अचन्तसोयाणलजलियमाणसो 'न एत्थ उवायन्तरं कमइ' त्ति विसण्णो। धराविओ तेण बोहित्थो। अन्नेसिऊण गोसे उचाइया नङ्गरा, पयट्टो सदुक्खं अहिप्पेयदेसाभिमुहो।

—समराइच्चकहाए चउत्थे भवे पु० २०५।

---

१ શાશ્વત. ૨ પોતાને. ૩ ગદ્ગદ સ્વરે. ૪ શુદ્ધિ માટે. ૫ વહાણ.

[१९]

अयंडे पुरन्दरभट्टगेहे अक्कंदो ।

एत्थंतरंमि नाइदूरे पुरंदरभट्टगेहंमि समुद्धाइओ अक्कंदो पविरिओ भरेण । हा किमेयं ति संभंतो राया । भणियं च णेण-"अरे वियाणह, किमेयं" ति ।

कुमारेण भणियं-"ताय ! अलं कस्सइ गमणखेएण, वियाणियमिणं" ।

राइणा भणियं-"वच्छ ! किमेयं" ति ।

कुमारेण भणियं-"ताय ! संसारविलसियं" ।

राइणा भणियं-"वच्छ ! न विसेसओ ऽवगच्छामि ।"

कुमारेण भणियं-"सुणाउ ताओ । अद्धउवरओ पुरंदरभट्टो त्ति तन्निमित्तं पवत्तो तस्स गेहे अक्कन्दो" ।

राइणा भणियं-"वच्छ सो अज्जेव दिट्ठो मए" ।

कुमारेण भणियं-ताय ! अकारणमिणं मरणधम्मीणं" ।

राइणा भणियं-"वच्छ ! न कोइ एयस्स वाही अहेसि; ता कहं पुण एस उवरओ" ।

कुमारेण भणियं-"ताय ! अवत्तव्वो एस वइयरो गरहिओ एगंतेण ।"

राइणा भणियं-"वच्छ ! ईइसो एस संसारो, किमेत्थ अगरहियं नाम ? महन्तं च मे कोउयं ति साहेउ वच्छो । न य एत्थ कोइ

१ આડપો ભરેલો. २ વૃત્તાન્ત.

अमज्जणो । मज्जणकहियं च गरहियं न वित्थरट पाएण; मंपयं वच्छो पमाणं ति ।"

कुमारेण भणियं—"ताय मा एवमाणवेह; जइ एवं निब्बंधो ता सुणाउ ताओ । अद्धयावाइओ एस नियमहिलियाए नम्मया-भिहाणाए विसप्पओएण, ता पसीहि ताव तत्थ [1]विसनिग्घायणसमत्थे वेज्जे । जीवइ तओ ओसहिपओएण ।"

—समराइच्चकहाए नवमे भवे पु० ७५२ ।

---

[२०]

पियविप्पओगे संतिमईए विलवणं ।

सा उण तावसिसमेया विणिग्गया [2]कुसुमसामिधेयस्स । गेण्हिऊण य तं समागच्छमाणी तवोवणं विचित्तयाए कम्मपरिणामस्स भवियव्वयाए निओएण उवविट्ठा पियमेलयसमीवे । दिट्ठो य णाए नागवल्लीलया-लिङ्गिओ असोओ । सुमरियं कुमारस्स, उक्कण्ठियं से चित्तं, फुरियं वामलोयणेणं । तओ हिययनिभओ विय परिब्भमन्तो दिट्ठो इमीए कुमारो । तओ सा 'आ अज्जउत्तो' त्ति हरिसिया, 'चिराओ दिट्ठो' त्ति उक्कण्ठिया, 'परिक्खामो' त्ति उव्विग्गा, 'विरहंमि जीविय' त्ति लज्जिया, 'कुओ या एत्थ अज्जउत्तो' त्ति [3]संवियक्का, 'सिविणो हवेज्ज' त्ति विसण्णा, 'थिरो [4]पच्चओ' त्ति समासत्था संकिण्णरसनिब्भरं अङ्ग-

---

१ ઝેરનો નાશ કરવામાં સમર્થ. ૨ પુષ્પો અને સમિધ (લાકડાં) ને અર્થે. ૩ વિતર્કવાળી, ૪ પ્રત્યય.

[२२]

पियाए मरणमि सुरिंगवविलावो ।

हा वल्लहि ! हा सामिणि !, हा जीवियदायगे ! विसालच्छि ! ।
हा मह हिययनिवासिणि !, हा कत्थ गया ममं मोत्तुं ? ॥ ११६ ॥

हा गोरदेहि ! हा पिहुपओहरे ! हा सुकोमलसरीरे ? ।
हा कह निग्घिण-विहिणा, तुह उवरिं पाडिया विज्जू ? ॥११७॥

[1]घणसारघुसिणचच्च(चंद)ण-उचिअसरीरंमि कह णु हयविहिणा ।
विज्जुनिवाओ विहिओ, मज्झ [2]अउन्नेहिं पावेण ॥ ११८ ॥

हा देवि ! तुज्झ विरहे, नरनारीसंकुलं इमं नयरं ।
उव्वासियनयरसरिसं, अडविसमाणं च पडिहाइ ॥ ११९ ॥

किल देवि ! तं भणन्ती, तुह विरहे अच्छिउं न सक्केमि ।
तं कह अहं [3]अहन्नो, तुमए सहसा परिच्चत्तो ? ॥ १२० ॥

हा किं न किं पि जम्पसि, किं वा तं सुयणु ! मज्झ रुट्ठा सि ।
किं च मए अवरद्धं, सुन्दरि ! तं मज्झ साहेसु ॥ १२१ ॥

तं च्चिय मह वल्लहिया, नेहो मह नत्थि अन्नइत्थीसु ।
तुज्झ कए परिचत्तो, सयलो [4]ओरोहनारिजणो ॥ १२२ ॥

तहवि तुमं किं सुन्दरि !, निब्भररत्तस्स देसि नालवं ? ।
ता पसिय पसिय सामिणि !, उट्ठिय मह देसु पडिवयणं ॥ १२३ ॥

—सुरसुंदरीचरिए परि० २ ।

---

१ કપૂર, કેસર તથા ચંદનના લેપને યોગ્ય. ૨ અપુણ્ય વડે.
૩ અધન્ય. ૪ અંતઃપુરનો સ્ત્રીવર્ગ.

[२३]

पुत्तहरणे कमलावईए पलवणं ।

हा निद्दयेण केण वि, अडवी-पडियाए दुक्खतवियाए ।
तेनक्खणमत्तुप्पन्नो, पुत्तो हरिओ अहन्नाए ॥ २ ॥
किल पुत्तयस्स वयणं, पिच्छिस्समहं पभाय समयम्मि ।
नवरं हयास-विहिणा, एयं मह अन्नहा विहियं ॥ ३ ॥
अडवि पवेसाईयं, दुक्खं दाऊण दूसहं देव्व ! ।
किं अज्ज वि न हु तुट्ठो, अवहरिओ जेण मह पुत्तो ॥ ४ ॥
वण-देवयाओ ! तुम्हं, सरणम्मि समागयाए मह पुत्तो ।
हरिओ, ता किं जुज्जइ, एत्थ वि उवेहा करेउं भे ? ॥ ५ ॥
हा पुत्त ! कट्टमरणे, मुक्का हं सयण वज्जिया तुमए ।
हा कम्मुच्छंग गओ, सहसा अदंसणीभूओ ? ॥ ६ ॥
नूणं निट्ठुर-रूवं, सद्दं सोऊण जस्स पडिबुद्धा ।
तेणं चिय अवहरिओ, पिसाय रूवेण केणावि ॥ ७ ॥
जस्स पभावाओ तया, सहसा गयणाओ मय वरो पडिओ ।
सो वि मणी अकयत्थो जाओ मह मंद भायाए ॥ ८ ॥
जं कंठ-निबद्धो वि हु, तम्मी अंक-ट्ठिओ वि हा पुत्त ! ।
हरिओ तिक्खणेणं, केणावि अदिस्स रूवेण ॥ ९ ॥
एमाइ बहु-विगप्पं पलवंतीए तहिं सुदीणाए ।
सद्दुक्ख-दुक्खिया इव, खीणा रयणी वि सहसत्ति ॥ १० ॥

—सुरसुंदरीचरिए परि० ११ ।

૧ તેજ ક્ષણે ઉત્પન્ન થયેલ ૨ અધન્ય. ૩ વિધાતા. ૪ મંદ ભાગ્યવાળી ૫ અનેક પ્રકારે

[२४]

पियपुत्तविओगे सुरसुंदरीए कमलावईए य विलावो।

हा मह इमस्स दुक्खागरस्स हिययस्स वज्ज-घडियस्स ।
असोयव्वं सोच्चा वि, फुट्टए जं न सइ-खंडं ॥ २ ॥
किं धरिएहिं इण्हिं, इमेहिं पाणेहिं दुक्ख-निलएहिं [1] ।
मण-वल्लहस्स जायम्मि [2]मंगुले जाण-भंगम्मि ॥ ३ ॥
सइ दंसणे वि नेहस्स पगरिसो दंसिओ तए नाह ! ।
सत्तुंजएण रुद्धो, विमोइओ जेण ताओत्ति ॥ ४ ॥
अवहरिया जेणाहं, सुरेण तेणेव छिन्न-वर-विज्जो ।
कह होहिसि नाह ! तुमं, जाण-विवत्तीए जलहिम्मि ॥ ५ ॥
हा कट्ट ससंक-कर-निम्मलं सुटं नाह ! तुह पसोदरसं ।
एवंविहम्मि विहिए, विहिणा हय-भागधेया हं [5] ॥ ६ ॥
चल-नेहाओ महिलाओ होंति सच्चो जणप्पवाओऽयं ।
जं एरिसे वि निसुए, अज्ज वि जीवामि पावा हं ॥ ७ ॥
एमाइ विचिंतेंती, सोगावेगाओ विगय-चेयन्ना ।
पास ट्ठिय देवीए, पडिया मुच्छाए उच्छंगे ॥ ८ ॥
कमलावई वि देवी, संभाविय सुय-विओग-सोगत्ता ।
बाह-जलाविल-नयणा, विलविउमेवं समाढत्ता ॥ ९ ॥
हा पुत्तय ! अउन्नीए, तइया मह जाय-मित्तओ हरिओ ।
इण्हिंपि अकय-दंसण !, कत्थ गओ मह अउन्नाए ? ॥ १० ॥

---

१ नहि सांभळवा लायक. २ सेंकडो कटका रूपे. ३ अशुभ. ४ एक वार. ५ भाग्यहीन. ६ अधन्य.

धन्ना एसा जीए, ताव य तुह पुत्त ! पुलइयं वयणं ।
हा हा अहं अहन्ना, जाए जाओ वि न हु दिट्ठो ॥ ११ ॥

—सुरसुंदरीचरिए परि० १४

[२५]

पियचवणे चंदप्पहाए विलवणं ।

दट्टूण चुयं देवं, देवी चंदप्पहा सुदुक्खत्ता ।
मुच्छाविरमे करुणं, विलविउमेवं समारद्धा ॥ ११ ॥
हा नाह ! पाणवल्लह !, मोत्तूण ममं गओ कहिं देव ! ।
तुमए रहिया सामिय !, कं सरणमहं पवज्जामि ? ॥ १२ ॥
खण-लव-मेत्तंपि तुमं, विणा मए नेव नाह ! अच्छंतो ।
मोत्तूण ममं इण्हिं, कत्थ गओ लोयणाणंद ! ॥ १३ ॥
तं चेव मज्झ सरणं, तं नाहो जीवियं तुमं देव ! ।
तुमए मुक्का सामिय !, भण इण्हिं कत्थ वच्चामि ? ॥ १४ ॥
हा कत्थ गओ वल्लह !, एत्थ अणाहं ममं पमोत्तूणं ? ।
को मह सरणं इण्हिं, सामिय ! तुमए पमुक्काए ? ॥ १५ ॥
सो चेव देव-लोगो, देव-सहस्सोवसोहिओ रम्मो ।
तुह विरहियाइ इण्हिं, भीसइ नरओवमो मज्झ ॥ १६ ॥
तं चिय इमं विमाणं, रम्मं मणि-कणग-रयण-विच्छुरियं ।
तुमए मुक्कं भासइ, पेडियालय-सच्छहं नाह ! ॥ १७ ॥

१ लागे छे २ घटिकालय जेवुं.

किंकर-वग्गो वि इमो, चाडुकेरो विणय करण-तल्लिच्छो ।
[1]परमाहम्मिय-सरिसो, भासइ तुह नाह ! विरहम्मि ॥ १८ ॥
[2]पुंनाग-नाग-चंपय-नमेरु-मंदार-[3]रेहिरं रम्मं ।
उज्जाणं तुइ विरहे, [4]असिपत्तवणं व पडिहाइ ॥ १९ ॥
वर-मज्जण-वावीओ, निम्मल-जल-पूरियाओ रम्माओ ।
भासंति तुज्झ विरहे, [5]वेयरणि-नईइ तुलाओ ॥ २० ॥
धन्नाओ नारीओ, जाओ मयं अणुसरंति भत्तारं ।
एयम्मि देव-भावे, कत्तो एयारिसं मज्झ ? ॥ २१ ॥
एमाइ पलवमाणा, सा देवी हणइ नियय-हत्थेहिं ।
अंगाइं सुदुक्खत्ता, कंदंती करुण सद्देण ॥ २२ ॥
मुच्छिज्जइ पुणरुत्तं, [6]नीसाहारा य पडइ भूमीए ।
संपत्त-चेयणा सा, पुणरवि एवं समुल्लवइ ॥ २३ ॥
हा नाह ! किं न पेच्छसि, विलवंतिं जं न देसि उल्लावं ।
किं वा रुट्ठो वल्लह !, किं अवरद्धं मए तुज्झ ? ॥ २४ ॥
पणय कुवियाए सामिय !, चाडु-सहस्साणि मज्झ कुव्वंतो ।
इण्हिं कीस अकंडे, विलवंतिं मुंचसि ममं तु ? ॥ २५ ॥
हा नाह ! किं न याणसि, अइगुरु-अणुराय-मोहिया एसा ।
मह विरहे कह होही, जेण अकंडे तुमे मुक्का ? ॥ २६ ॥

—सुरसुंदरीचरिए परि० ७ ।

१ નરકનાં જીવોને પીડનાર પરમાધર્મિક. ૨ પુંનાગ વગેરે વૃક્ષ. ૩ શોભિત. ૪ તરવાર જેવાં પાંદડાવાળા ઝાડોનું વન. ૫ વૈતરણી નદી. ૬ આધાર રહિત.

[२६]

सिरिपासनाहस्स निव्वाणे संघस्स विलावो ।

चलियासणो ओहिणा विन्नायवइयरो निराणंदो विमणो अंसुपुन्ननयणो सोगाऊरियहियओ समागओ सक्को, जिणसरीरयं तिपयाहिणीकाऊण नच्चासन्ने नाइदूरे पज्जुवासंतो चिट्ठइ, वयइ य—

पसरइ मिच्छत्ततमं, गज्जंति कुतित्थिकोसिया अज्ज ।
दुब्भिक्खडमरवेराइनिसियरा हुंति सप्पसरा ॥ १ ॥
अत्थमिए जयसूरे, मउलेइ तुमम्मि संघकमलवणं ।
उल्लसइ कुमयतारा-नियरो वि हु अज्ज जिणपास ! ॥ २ ॥
तमगसियमसि व नहं, विज्झायपईवयं व निसि भवणं ।
भरहमिणं गयसोहं, जायमणाहं च पहु ! अज्ज ॥ ३ ॥

—उत्तरज्झयणसुत्तवित्तीए अ० २३, पु० २९४

---

૧ ધ્રૂજેલ. ૨ દુઃખ. ૩ અતિ દૂર નહિ. ૪ રાહુ વડે ગ્રસ્ત થયેલ.

[२७]

बंधुवहे जराकुमारस्स विलावो।

तओ जराकुमारो जणद्दणं समासकतो समागओ। दिट्ठो तहाविहो कण्हो। तओ सो अंसुसमुप्फुन्नलोयणो जरकुमारो हाहारव करतो—"हा हउत्ति, धी दुरप्पा ह, कुओ तम्हि पुरिससद्दूल[1] आगओ सि ? किं दीवायणेण दड्ढा बारवई ? नट्ठा न य त्ति जायवजणा" ? । तओ कण्हेण सयल जहादिट्ठ-सुयं से कहियं। तओ जरकुमारो पलावं काउमारद्धो—"अहो ! मए पावेण कयं कण्हस्स आतिथ्यकरणिज्जं, तं कत्थ गच्छामि ?, कत्थ गओ सुगओ भविस्सामि ?, भायघायय को म पेच्छिउ पि सक्केहिति ? जाव एस लोगो धरइ नाम च तुह केसव ! ताव मह पावकारिणो गरहा सु॰ हाहिति त्ति वणवासो अब्भुवगओ जाव मए निग्घिणेण विवरीय समायरियं, कत्थ ते राइणो ? कत्थ वा ताइ विलासिणिसहस्साइं ? कहिं वा जणद्दण ! ते कुमारसमूहा" ? ।

तओ कण्हेण भणियं—"भो नरिंद ! जराणंदण ! कहियमेव भगवया रिट्ठनेमिसामिणा निग्गिंथेण—जहा ससारे सव्वाण सत्ताण नियकम्मदोसेण सुलहाइं चेव वसणसहस्साई, अवि य—

ज जेण किं पि विहियं, सुहं च दुक्खं च पुव्वजम्मम्मि।
त सो पावइ जीवो, वच्चइ दीवंतरं जइ वि ॥ १ ॥
ज जेण कयं कम्मं, अन्नभवे इहभवे व सुहमसुहं।
त तेण पावियव्वं, निमित्तमित्तं परो होइ ॥ २ ॥

ता मा कुण उव्वेयं, न तुममेत्थमवरज्झसि, कम्मं चेवाऽवरज्झइ"।

—उत्तरज्झयणसुत्तवित्ती अ॰ २, पु॰ ४१।

१ આસુઓથી ભરેલા २ ૫ુરુષ સિંહ ३ स्वीકार કર્યો ४ तु અપરાધી નથી

[२८]

जणद्दणविरत्तीए बलदेवस्स अकंदणं ।

'पसुत्तो एसो' त्ति सुयउ ताव एस मे हिययनंदणो, पच्छा सुहविबुद्धस्स पयच्छिस्सामो से जलं । नेहेण समाउलमणो न याणइ मओ त्ति । तओ किंचि कालं पडिवालिऊण बलदेवो समासन्नो [१]नियच्छए कण्हं कोसिंगमच्छियाहिं परिगयं । दहूणं च भीओ हली मुहाओ वत्थमवणेइ । तओ 'हा मओ' त्ति मुच्छाए पडिओ धसत्ति धरणीयलम्मि । पच्चागयचेयणेण य महंतो सीहनाओ कओ तेण जहा सावयकुलं वणं च कंपिउमारद्धं । संलविऊणं चाऽऽरद्धो–"जेण मे एस भाया हिययवल्लहो पुहईए एक्कवीरो निग्घिणेण दुरप्पणा वावाइओ सो मे जइ सच्चं सुहडो तो देउ दंसणं । कहं वा सुत्ते पमत्ते बाले वा पहरिज्जइ ? ता नूणं सो पुरिसाहमो न सप्पुरिसो" । एवमुच्चसद्देणं भणंतो बलो वणं समंतओ हिंडिऊण पुणो वि गोविंदपासमुवागओ । समागंतूणं च उच्चसद्देणं रोविउं पयत्तो–"हा मह भाउय ! हा जणद्दण ! हा मुकुंद ! हा महारह ! हरिंद ! किं किं वे रोयामि ?, किं मोहगं ? किं वा धीरत्तणं बलं वत्तं रूवं वा ?, भणसि य पिओ मे बलो भाया, ता किमेयं विवरीयत्तणं ? जेण मे [२]वायंपि न देसि, किं वा तए विरहिओ एगागी करेमि मंदभग्गो ? ता कत्थ गच्छामि ? कत्थ चिट्ठामि ? कस्स कहेमि ? कं पुच्छामि ? कं सरणमुवेमि ? [३]कहुंव-

१ જુએ છે ૨ કાંઈ વાણી એ પણ. ૩ કોઈ આપું.

रुभामि ? कस्स रूसामि ? सव्वहा समत्तो मे जियलोओ, भो भो वणदेवयाओ ! किं तुम्हाण समप्पिए जणद्दणे एवमुवेक्खिउमुचियं ? ए एहि जणद्दण ! किमकन्नमुयं करेसि ? किं मे तुंहाऽवरद्धं ?, भयवईओ ! देवयाओ एह, ममोवरि कुवियं पसाएह कारुन्नयाए वसुदेवनंदणं । सहोयर ! एस दिवसयरो अत्थसेलं समुवगच्छइ, ता समुट्ठेहिं संझोवासणवेला समुट्ठिया, उत्तमपुरिसा न सोवंति संझाए" । खणमेत्ते य गए भणइ–"रयणी य बहलंधयारा समागया, कूरसत्ता परिभमंति समंतओ, सिवा य भेरवे सरे करेमाणी वियरंति" । एवं च पलवंतस्स पभाया रयणी । पुणो "भणइ–भाउय ! समुट्ठेहि, सूरो समुग्गओ" । जाहे न उट्ठेइ ताहे नेहमोहियमणो बलदेवो मयगं अत्तणो खंधे समारोविय पयट्टो गिरिकाणणेसु हिंडिउं । ताव य समागओ से वरिसयालो" ।

—उत्तरज्झयणसुत्तवित्तीए अ० २, पु० ४२ ।

---

१ ક્ષિમાળશ્રી. ૨ ચોભાસું.

[२९]

विलवंति मायरं पासिऊण अरहन्नयस्स परितावो।

माया वि पुत्तपउत्तिं अयाणंती अइमोहेण उम्मत्तिया जाया। अरहन्नयं विलवंती चेडवंदवेढिया उवहसिज्जमाणा लुंठगलोएण, अणुकंपिज्जंती धम्मियजणेण भमइ तिय चउक्क-चच्चराइसु। जं जं पासइ तं तं भणइ—"दिट्ठो ते कत्थइ अरहन्नओ"। एवं विलवंती रुयंती जं किंचि दट्ठुं 'एस अरहन्नउ' ति हरिसमुव्वहंती दिट्ठा अन्नया तेण ओलोयणगएण अरहन्नएण पच्चभिन्नाया। तयवत्थं पेच्छिऊण संवेगमुवगओ। चिंतियं च णेण—" अहो मे अहन्नया! अहो मे अकज्जकारित्तणं! जं एरिसम्मि वसणे पाडिया जणणी, वयलोवेणं संसारभायणं कओ अप्पा"। किंच—

हियए जिणाण आणा, चरियं मम एरिसं अहन्नस्स।
एयं आलप्पालं, अव्वो दूरं विसंवयइ॥ ३॥

तहेव ओयरित्ता पाएसु पडिओ, वाहोल्ललोयणेणं सगग्गयक्खरं भणियं—"अंबे! एस अहं कुलपुंसणो मायाए उव्वेयकारओ दुप्पुत्तो तुह अरहन्नगो" त्ति। पेच्छिऊण जाया समासत्थचित्ता। पुच्छिओ वइयरं। निवेइओ तेण ज्हट्ठिओ। तीए भणियं—"पुत्त! पव्वयाहि

१ પુત્રની ખબર. ૨ બાળકના સમૂહથી વીંટાયેલી ૩ લુચ્ચા માણસ વડે ૪ અધન્યતા. ૫ દુઃખસૂચક અવ્યય. ૬ વિસંવાદ બતાવે છે. ૭ આંસુથી આર્દ્ર લોચનવાળા ૮ કૂળ બોળનાર.

पुणो, मा खंडियवओ संसारं भमिहिसि" । सो भणइ—"अंब ! पावकम्मो अहं न तरामि संजमं काउं, जइ परमणसणं करेमि" । ताए भन्नइ "एवं करेहि । मा असंजओ होउ तुच्छविसयसुहहेउमणंतं दुक्खसंघायमावज्जसु" । किञ्च—

वरं प्रवेष्टुं ज्वलितं हुताशनं,
न चापि भग्नं चिरसंचितं व्रतम् ।
वरं हि मृत्युः सुविशुद्धकर्मणो,
न चापि शीलस्खलितस्य जीवितम् ॥२॥

पच्छा सो सव्वं सावज्जं जोगं पच्चक्खित्ता कयदुक्कडगरिहो खामियसयलसत्तो कयचउसरणगमणो वोसिरियसव्वसंगो पुणो पुणो कयपंचनमोक्कारो काऊणमणसणं सुहज्झाणोवगओ तत्तसिलाए पाओवगमणेणं ठिओ मुहुत्तेण सुकुमालसरीरो नवणीयपिंडो व्व उण्हेण विलीणो गओ सुरलोयं ।

—उत्तरज्झयणसुत्तवित्तीए अ० १, पु० २१

---

१ शक्तिमान नथी. २ प्रत्याख्यान करीने ३ पापनी निंदा करनारो.

[३०]

अंमापिअरेहिं सद्धिं दिक्खागहणतल्लिच्छ-महब्बलकुमारस्स संवाओ ।

तए णं से महब्बले कुमारे एवं वयासी—"इच्छामि णं अम्मयातो ! तुम्हेहिं अब्भणुन्नाए समाणे संसारभउव्विग्गे भीए जम्मणमरणाणं, धम्मघोसस्स अंतिए अहं पव्वइत्तए" ।

तए णं सा पहावई अणिट्ठं अकंतं असुयपुव्वं गिरं सोच्चा रोमकूवपगलंतसेय-किलिण्णगत्ता सोगभरवेविरंगी नित्तेया दीणवयणा करयलमलियव्व कमलमाला खुण्णियवलया पेहइउत्तरिज्जा विकिन्नकेसहत्था परसुनिकित्तव्व चंपगलया कुट्टिमतलंसि धसत्ति सव्वंगेहिं निवडिया । तते णं सा ससंभमलिज्ञाए कंचणभिंगारवारिधाराए उक्खेवगवाएण य समासासिया समाणी रोयमाणी कंदमाणी महब्बलं एवं वयासी—"तुमं सि णे जाया ! अम्हं एगे पुत्ते इट्ठे कंते रयणभूए निहिभूए जीवियभूए उंबरपुप्फं व्व दुल्लभे. तन्नो खलु जाया ! अम्हे इच्छामो तुज्झ खणमवि विप्पतोगं, अच्छाहि ताव जाया ! जाव अम्हे जीवामो, पच्छा अम्हेहिं कालगएहिं परिणयवए वड्ढियकुलसंताणे पव्वइहिसि" ।

तए णं से महब्बले एवं वयासी—"तहा णं तं अम्मयातो ! जं णं तुब्भे वयह 'तुमं एगे पुत्ते जाव पव्वइहिसि' एवं माणुस्सए भवे जाइजरामरणरोगवसणसयाभिभूए अधुवे संझब्भरायसरिसे सुविणगदंसणो-

१ આર્દ્ર. ૨ પડી ગયેલ. ૩ એક જાતનો પંખો. ૪ વિયોગ.

-धम्मे विद्धंसणधम्मे, एवं खलु केस णं जाणइ अम्मयातो ! के पुव्विं गच्छति ? के पच्छा गच्छति ?, तं इच्छामि णं एहुं चेव पव्वइत्तए"।

तए णं सा पहावती एवं वयासी—"इमं ते जाया ! सरीरगं विसिट्ठ-रूवलक्खणोचवेयं विन्नाणवियक्खणं रोयरहियं सुहोदयं पढमजोव्वणत्थं, तं अणुहोहि ताव जाया ! सरीरजोव्वणगुणे, पच्छा पव्वइहिसि।"

तए णं से महब्बले एवं वयासी—"एवं खलु अम्मयातो ! माणुस्सगं सरीरं दुक्खाययणं विविहवाहिघत्थं अट्ठियकट्ठुट्ठियं सिराण्हारु-संपिणद्धं असुइनिदाणं मट्टियभंडं व दुब्बलं अणिट्ठियसंठप्पं जराघुणियं, तं इच्छामि णं पव्वइत्तए"।

तए णं सा पहावती एवं वयासी—"इमाओ ते जाया ! सव्व-कलाकुसलाओ महव ऽज्जवखमा-विणय-गुणजुत्तातो नियमहुरभासिणीओ हावभावविपक्खणातो विसुद्धकुलसीलसालिणीतो पावभवयाओ मणाणुकूलातो भावाणुरत्ताओ तुज्झ अट्ठ भारियाओ, तं भुंजाहि ताव जाया ! एताहिं सद्धिं विउले कामभोगे, पच्छा पव्वइहिसि"।

तए णं से महब्बले एवं वयासी—"इमे खलु माणुस्सगा कामभोगा उच्चार-पासवण-खेल-सिंघाण-वंत-पित्ताऽऽसवा सुक्क-सोणियसमुब्भवा अप्पकालिया लहुसगा पैरिकिलेससज्झा कडुयविवागा दुक्खाणुबंधिणो असुहजणसेविया, सिद्धिगमणविग्घा, तं इच्छामि णं पव्वइत्तए"।

तए णं तं अम्मापियरो एवं वयासी—"इमे ते जाया ! अज्जय-पज्जय-पिइपज्जागए सुबहु हिरन्ने सुवण्णे विउले धणधन्ने जाव सावएज्जे,

१ सर्व कार्यो पुर्णं थया नथी तेवुं. २ अरत. ३ कष्टथी साध्य. ४ सार द्रव्य.

तं अणुहोहि ताव जाया ! विउले माणुस्सए इड्ढिसक्कारे समुदए, पच्छा पव्वइहिसि" ।

तए णं से महब्बले एवं वयासी—"इमे खलु हिरन्ने जाव साव-एज्जे अग्गिसाहिए चोरसाहिए रायसाहिए दाइयसाहिए मच्चुसाहिए अधुवे विज्जुलयाचंचले, तं इच्छामि पव्वइत्तए" ।

तए णं अम्मापियरो जाहे नो संचाएंति विसयपव्वत्तणीहिं पन्नवणाहिं पन्नवित्तए ताहे संजमुव्वेयजणणीहिं पन्नवणाहिं पन्नवेमाणा एवं वयासी—"इमे खलु जाया ! निग्गंथे पावयणे दुरणुचरे, एत्थ णं जहा सुदक्करं जवा लोहमया चावेत्तए, गंगामहानईए पडिसोयं गमित्तए, महासमुद्दं भुयाहिं तरित्तए, तिक्खं वा अग्गिसिहं पिबित्तए, तहा दुरणुचरं एवं असि-धारासंचरणं व एवं चरित्तए; नो खलु कप्पइ जाया ! निग्गंथाणं आहाकम्मिए वा जाव बीयभोयणे वा भुत्तए वा, तुमं सि णं जाया ! सुकुमाले सुहोचिए नालं खुहा-पिवासा-सीउण्हाइपरीसहोवसग्गे य उइण्णे भूमिसयणे केसलोचे अण्हाणे बंभचेरे भिक्खायरियं च अहियासित्तए, तं अच्छाहि ताव जाया ! जावऽम्हे जीवामो" ।

तए णं से महब्बले एवं वयासी—"इमे खलु निग्गंथे पावयणे दुरणुचरे कीवाणं कायराणं इहलोयपडिबद्धाणं परलोयपरम्मुहाणं, धीरस्स निच्छियमइस्स नो खलु एत्थ किंचि दुक्करं, तं अणुजाणह ममं पव्वइत्तए" । तए णं महब्बलं कुमारं अम्मापियरो जाहे नो संचाएंति पन्नवित्तए ताहे अकामाइं चेव अणुमण्णित्था ।

—उत्तरज्झयणसुत्तविवीए अ० १८, पु० २५७ ।

१ ઉદ્દેશ. ૨ સુખને ઉચિત. ૩ ઉદયમાં આવેલા. ૪ સહન કરવાને.

इमाणि, ' दिन्नाणि य तेण, तयणंतरं च पडिबुद्धा अहं " ।

सही हिं भणियं-"पियसहि ! मुट्ठकुओ वि ते एस सुमिणतो झत्ति परिणामसुंदरो होहि " त्ति । इतो ततो नियत्तो नेमिनाहो । चलियासणेहिं पडिबोहिओ ' भयवं ! सव्वजगज्जीवहियं तित्थं पवत्तेहि ' त्ति भणंतेहिं लोगंतियदेवेहिं गतो जणणि–जणय सयासे, विरइयकर-कमलमउलेण य भणियं–" अम्मो ! विरत्तं मे भवचारगाओ चित्तं, तं इच्छामि अहं तुब्भेहिं अणुण्णातो पव्वइउं " । इमं च सोऊण सोय-संघट्टनिरुद्धहियया कंपिरसरीरा चुण्णियवलया निवडिया महीयले । मिलियं तत्थ दसारचक्कं। जलाभिसेयाइणा लद्धसन्ना इमं भणिउमाढत्ता–" कीस जाय! पसंतमणोरहवल्लिउम्मूलणेण सोयसायरे खिवेसि अम्हे ?, कीस वा पडिवन्नपत्थणाभंगेण जणेसि मणसंतावाइरेगं दसारचक्कस्स ?, अन्नं च–जाय ! एवं कीरमाणे सयंमग्गियरायमइकन्नगो हरी कहं दाविस्सइ उग्गसेणरायस्स मुहं ? कहं वा भविस्सइ जीवंतमयगा वराई रायमई ?, ता अम्होवरोहेण चेव तीए करेसु पाणिग्गहणं, परिणयवतो य काहिसि पव्वज्जं " ।

ततो भणियं भयवया–" अम्मो ! मा करेसु मणसंतावं, परिभावेसु अणिच्चत्तं सव्वभावाणं, चिंतेसु विवागदारुणत्तं अतितिजणगत्तं च विसयाणं, तहा–अथिरत्तणं जोव्वणस्स, चंचलत्तं च रिद्धीणं, संझा-समयसमागमेक्कतरुवासिसेउणाणं व थोवसंजोगत्तं पियपुत्ताइबंधुजणाणं, अयंडपहारित्तणं मच्चुस्स, जम्मजरामरणरोगाइदुक्खपउरत्तं च संसारस्स

१ समुद्रविजय वगेरे राजाओनो समुदाय २ देखाडशे. ३ अमारा आग्रहथी. ४ अतृप्ति ५ पक्षीओनी जेम ६ असमये प्रहार करवापणुं.

आलोएसु, ता अणुजाणसु मं इमाओ भवचारगाओ नीहरंतं"।

एत्थंतरे दसारचक्केण विम्हयसंजणिया भणितो नेमी—"कुमार! ताए संपइ चेव परिचत्तस्स जायवजणस्स अवसरो त्थ निग्गमणे, ता पडिच्छाहि ताव कंचि कालं"। तओ उवरोहसीलयाए संवच्छरियमहादाण-निमित्तं च पडिवन्नं संवच्छरमेत्तमवत्थाणं।

—उत्तरज्झयणसुत्तवित्तीए अ० २२, पु० २७०।

---

[३२]

पुत्तसहस्साणं सट्ठीए विवन्ने सगराईणं विलावो।

तक्खणं चिय नीहरिऊण तेहिं जलणजालेहिं पलोट्टा समाणा भासरासीभूया सव्वेवि सगरसुया। तं पेच्छिऊण जाओ हाहारवगब्भिणो महाकंदो। निवडिया विमुक्ककेसाओ सगरवहूओ तोडियहारलयाओ 'हा देव! हा देव'! त्ति पलवंतीओ लोलेंति महीवीढे अंतेउरजुवईओ। एवं विलवमाणं संठवियं सेन्नं मंतिणा, जहा—"ईइसो चेव एस असारो संसारो, अणिवारणिज्जो दिव्वपरिणामो, किमेत्थ बहुणा विलविएणं? कज्जे मणो दिज्जइ, ण सोयणिज्जा य कुमारा, जओ बहुतित्थसंदंसणेणं, इमस्स जिणालयस्स रक्खाकरणेणं बहुजणोवयारेण य उवज्जियसुहकम्मा, तेण दिज्जउ तुरियमेव पयाणयं, गच्छामो महारायसमीवं"। अणुमन्निऊण य मंतिवयणं सव्वेहि वि, दिन्नं पयाणयं, कमेण पत्ता पियपुरिसमासन्नं।

---

१ संसाररूप दावानळथी. २ अग्निनी ज्वाळाथी देदीप्यमान नेत्रवाळा (मोटा सर्पो) वडे ३ राखना ढगला जेवा थया. ४ अंतःपुरनी युवतिओ.

सामंताऽमचेहि य मंतियं तत्थ—"कहगिमं रायरायस्स कहिउं पारीयट'—जं कुमारा सव्वे एँक्कपए पेच्छंताण चेव दड्ढा, वयं च अक्खयदेहा समागया, लज्जाकरमेयं, ता पविसामो सव्वे चेव जलंतजलणं"। एवं तेसिं भैंतंताणं समागओ एगो दिओ, भणियं च तेण—"किमेवमाउलीहूया ? मुंचह विसायं, जओ—न संसारे किंचि सुहं असुहं वा अच्चब्भुयमत्थि, भणियं च—

कालंमि अणाईए, जीवाणं विविहकम्मवसगाणं ।

तं नत्थि संविहाणं, जं संसारे न संभवइ ॥ १ ॥

अहं साहेमि राइणो इमं वइयरं। पडिवन्नं तं तेहिं । ततो सो ँअणाहमडयं घेत्तूण 'हा मुट्ठो मुट्ठो' त्ति कलुणं वाहरंतो गओ रायदुवारं। निसुओ राइणा तस्स विलवणसद्दो, वाहराविओ 'केण मुट्ठो सि ?' पुच्छिओ वुत्तंतो । तेण भणियं—"देव! एस एक्को चेव मे सुओ अहिणा दट्ठो य इमो जाओ निच्चिट्ठो, ता काऊण करुणं जीवावेह इमं"। एयम्मि अवसरे पत्ता तत्थ मंतिसामंता, पणमिऊण उवविट्ठा अत्थाणे । णरिंदेण य आणत्तो वेज्जो—'कुण निव्विसमेयं'। वेज्जेण मुणियणरिंदसुयमरणेण भणियं—"देव! जम्मि गोत्ते कुले वा कोइ न मओ जइ, ताओ भूँई आणिज्जइ ता जीवावेमि लीए इमं"। मग्गिया दिएण भूई । जाव सहस्ससो घरे घरे जायाइँ बंधुमरणाइं । साहियं—देव! 'णत्थि वेज्जोवइट्ठभूईए लंभो'।

राइणा भणियं—"जइ एवं ता किं नियपुत्तं सोएसि, सव्वतिहुयण-साहारणमिमं मरणं, भणियं च—

१ શક્તિમાન થવાય. ૨ એકી વખતે ૩ વિચાર કરતા. ४ અનાથ શબ. ૫ રાખ.

किं अत्थि कोइ भुवणम्मि, जस्स जायंति नेय पावाइं[1]! ।

नियकम्मपरिणईए, जम्मणमरणाइं संसारे ॥ १ ॥

ता माहण! मा रुयसु, मुंच सोयं. कज्जं चिंतेसु, कुणसु अप्पहियं, जाव तुमं पि एवं कवलिज्जसि मच्चुसीहेणं"।

विप्पेण भणियं—" देव! जाणामि अहमेयं परं पुरमंतेरण संपइ चेव मे कुलक्खओ होइ, दुहियाऽणाहवच्छलो अप्पडिहयप्पयावो सयलपयापालणनिरओ य देवो, ता देउ पुत्तजीवावणेण माणुसभिक्खं" ।

रन्ना भणियं—"भद्द! असक्कपडियारं विहिविलसियमेयं, भणियं च—

सीयंति सव्वसत्थाइं, एत्थ न कमंति मंततंताइं ।

अदिट्ठपहरणम्मी, विहिम्मि किं पोरुसं कुणइ? ॥ १ ॥

ता परिच्चयसु सोगं, करेसु परलोगहियं, सुक्खो[2] चेव करेइ हिए णट्ठे मए वा सोगं" ।

विप्पेण भणियं—" महाराय! जइ सच्चमेयं ण कायव्वो एत्थ जाणएण सोगो, ता तुमं पि मा करेज्जसु सोगं, असंभावणिज्जं तुम्ह सोयकारणं जायं ।

तओ संभंतेण रन्ना पुच्छियं—"भो विप्प! केरिसं सोयकारणं?" ।

विप्पेण भणियं—" देव! सहि पिं तुह सुयसहस्सा कालगया[3]" ।

सोऊण य इमं राया वज्जपहारहउव्व गरुयवेयणाए[4] सिंहासणाओ मुच्छाविहलंघलो निवडिओ। मुच्छावसाणे य सोगाउग्गियमणो[5] मुक्कंठं रोविऊण पलावे काउमाढत्तो—"हा पुत्ता! हा हिययदइया! हा बंधुवच्छल!

१ विना २ दैवमा. ३ मरणपामेला ४ मूर्छाथी व्याकुळ अने अंध बनेल ५ शोकथी भरेला मनवाळो

हा सुसहावा ! हा विणीया ! हा सयलगुणनिहाणा ! कत्थ मं अणाहं मोत्तूण तुब्भे गया ?, देह मे तुम्हविरहदुहट्टस्स दंसणं हा निग्घिण-पावविहि ! एकपए चेव सव्वे ते बालए संहरंतेण किं तए अपुन्नं पूरियं ? हा निट्ठुरहियय ! असज्झसुयमरणदुक्खसंतत्तं पि किं न वच्चसि सय-खंडं ?" । एवं च विलवमाणो भणिओ तेण विप्पेण–" महाराय ! संपइ चेव ममोवइससि संसारासारयं, ता किमप्पणा गच्छसि सोयपर-वसत्तं ?, अहवा–

परवसणम्मि सुहेणं, संसारानिच्चयं कहइ लोओ ।
णियबंधुयणविणासे, सव्वस्स वि चलइ धीरत्तं ॥ १ ॥

दुस्सहं च एगबंधुस्स वि नरिंद ! मरणं किं पुण सट्ठीए पुत्तसहस्साणं ?, तहा वि–

सप्पुरिसच्चिय वसणं, सहंति गरुयं पि साहसेक्करसा ।
धरणिच्चिय सहइ जैए, वज्जनिवायं न उण तंतू ॥ १ ॥

अओ अवलंबेसु धीरयं, अलमेत्थ विलविएणं, जओ–

सोयंताण वि नो ताणं, कम्मबंधो उ केवलो ।
तो पंडिया न सोयंति, जाणंता भैवरूवयं ॥ १ ॥ "

एमाइवयणविन्नासेण संठविओ राया विप्पेण । भणिया य तेण मंतिसामंता, साहेह जहावत्तं रन्नो । साहियं च तेहिं पगलंतबाहजलेहिं । समागया पहाणपउरा, धीरविओ सव्वेहिं वि राया, कयमुचियकरणिज्जं ।

उत्तरज्झयणसुत्तविवीए अ० १८, पु० २३५ ।

---

१ દુઃખાર્ત. ૨ અસહ્ય. ૩ જગતમાં. ૪ શોક કરનારનું. ૫ રક્ષણ. ૬ ભવસ્વરૂપને.

[३३]

दिक्खिअपुत्तमुद्दिस्स विस्सनंदिस्स उवालंभो ।

पुत्त ! किं जुत्तमेयं पवरकुलुप्पन्नाणं तुम्हारिसाणं ? अनिवेइऊण नियतुतंतं जमेवंविहं दुक्करं साहुकिरियं पडिवण्णोऽसि, ता वच्छ ! साहेसु को तुज्झ चित्तनिव्वेयहेऊ [१], किं वा अम्ह दूसणं पडिवण्णो ?, केण वा तुम्ह वयणं पडिकूलियं ?, किमेवं एक्कपएच्चिय अदक्खिणत्तण-मब्भुवगओऽसि ?, हवउ वा सेसजंपणेण, तुमं विणा कस्सेयाणि अम्हे सकज्जं साहिमो [२], विसमावयानिवडियाण को वा आलंवणं ?, ता सव्वहा अज्जवि परिचयसु पव्वज्जं, पडिवज्जसु रज्जं, कीलेसु जहिच्छं पुप्फकरंड-गुज्जाणे, मा पूरेसु सत्तुमणोरहे, मा अणाहीकरेसु बालकमलिणीवणं व सस्सिरीयं वहुजणं, मा उवेक्खेसु पुव्वपुरिसरक्खियं नियजणवयं, मा पडिवज्जसु गाढगाढनिट्ठुरहिययत्तणंति ।

—महावीरचरिए प० ३, पु० ३८

---

१ वैराग्यनुं कारण. २ स्वामी विनाना न कर

[३४]

कुंजरभए गब्भवईए जुवईए विलावो ।

हे माइ ! भाय ! ताया ! तायह मं मा उवेक्खह इयाणिं ।
एसो मम वहणट्ठा दुट्ठकरी पीसमल्लियइ ॥ १ ॥
हं हो पेच्छगलोया ! निक्करुणा करिवरं पडिक्खलह ।
गुरुगब्भभरक्कंता एसा संपइ [2]विवज्जामि ॥ २ ॥
अहह कहं पावकरी एसो सो आगओ मम समीवे ।
निस्सरणा नित्ताणा कसुवायं संपइ सरामि [1] ॥ ३ ॥
किं कोऽवि महापुरिसो परोवयारत्थचरियनियपाणो ।
एत्थ न पेच्छइ सहसा मं दुक्खत्तं विणस्संतिं ? ॥ ४ ॥
इय दीणकलुणवयणाइं [3]णेगसो भासिऊण खणमेक्कं ।
मुच्छानिमीलियच्छी धसत्ति सा महियले पडिया ॥ ५ ॥

—महावीरचरिए प० ४, पु० ९६ ।

---

૧ સમીપ આવે છે. ૨ મરું છું. ૩ અનેક પ્રકારે.

[३५]

गब्भगयसिरिमहावीरसामिनिच्चलत्तणे तिसलाए रोवणं ।

नवरं तिसलादेवी तहट्ठिए जिणवरे विचिंतेइ ।
किं गलियो मम गब्भो ? उयाहु देवेहिं अवहरिओ ? ॥ ४ ॥
किं मज्झे वि विणट्ठो ? किं वा केणावि थंभिओ होज्जा ? ।
अहवा निप्पुन्नाणं रयणं किं करयले वसइ ? ॥ ५ ॥
जइ सच्चं चिअ विगओ एसो ता निच्छयं निए पाणे ।
निस्सेसदुक्खलक्खेक्कभायणेऽवि हु परिचयामि ॥ ६ ॥
अट्टज्झाणोवगया करयलपल्हत्थिएण वयणेण ।
अच्चंतदुक्खवसया दूरुज्झियमंडणाभरणा ॥ ७ ॥
परिचत्तसमुल्लावा महियलकयलक्खचक्खुविक्खेवा ।
दीहुस्सासनिवारियनुहसोरभमिलियभसलकुला ॥ ८ ॥
इय भूरिसोगसंभारतरलिया गलियकेसपासा य ।
[२]हियंतो रोवंती देवी जावऽच्छए ताव ॥ ९ ॥

—महावीरचरिए पु० ४, पु० ११४

---

१ भमराओनो समुदाय. २ हृदयनी अंदर.

[३६]

पणपूरणे सिरिमहावीरस्स दिक्खानुण्णाजायणे नंदिवद्धणाईणं परिदेवणं ।

ते य एवमायन्निऊण गाढमैण्णुपरिपूरिज्जमाणगलसरणिणो कहकहवि निरुद्धसोगावेगा अणवरयनिस्सरंतनयणसुबिंदुजालच्छलेण पणयप्पब्भारं व चिरं उग्गिरिऊण भणिउमाढत्ता—

" भयवं ! तुम्ह एवं भणंता वज्जमया धुवं अम्ह सैवणा जं न संपत्ता बहिरत्तणं, वइरसारप्परमाणुविणिम्मियं हियय जं न वच्चइ तडत्ति सैयसिक्करत्तणं, निद्दक्खिन्नत्तणपरममंदिरं च सरीरमिमं जमज्जवि न पवज्जइ रसायलगमणं, एवं ठिए य कहं पैत्थुयत्थाणुमन्नणनिमित्तं पयट्टउ वराइणी वाणी ?, जओ—को होही विसमकज्जोयहिनिवडियाण अम्ह हत्थावलंबो ? कहं वा ससुरासुरनरनरिंदसंदोहवंदणिज्जपायपंकेरुहेण तुमए विरहियं भुवणत्तयपयंडं सोहिस्सइ नायखत्तियकुलं ? अहो महामंदभागिणो अम्हे जेसिं करयलाओऽवि अवक्कमइ रयणं ति, " एवमाईणि कलुणवयणाणि भासिऊण निरभिलासा चेव निवडिऊण चलणेसु भगवओ विन्नत्तिं काउं पवत्ता—

—महावीरचरिए प० ४ पु० १३६

---

१ शोक. २ कान ३ सेकडो कटकाने. ४ प्रस्तुत अर्थनी अनुज्ञा आपवा माटे.

[३७]

वेसियायणपुत्तस्स पुरओ वेसाधरट्ठिआए माऊए विलवणं ।

हा पाव ! दइव ! निग्घिण !, निल्लज्ज ! [1]अणज्ज ! मुक्कमज्जाय ! ।
किं अन्नो तुह नाही, विडंबणाडंबरपवंचे ? ॥ १ ॥
जं कुलविरुयामलिणत्तकारिणा उभयलोगदुट्ठेण ।
वेसाभावे [2]विणिम्मियऽम्हि सुकुलप्पसूयावि ॥ २ ॥
तत्थवि न ठिओ तं एत्तिएण घडिअम्हि नियसुएणावि ।
हा हा गरुयमकज्जं सत्थेसुवि सुम्मइ न एवं ॥ ३ ॥
जइ पुव्वं चिय पावेहिं तेहिं चोरेहिं विणिहया हुंता ।
ता किं असच्चमविगोवणिज्जमिममज्ज पेच्छेज्जा ? ॥ ४ ॥
किं [3]कूवयपक्खेवेण अहव [4]उल्लंबणेण साहेमि ।
सासनिरोहेणं वा लहुं समुज्झामि अत्ताणं ॥ ५ ॥
एवं चिय मेरुगिरिंदविब्भमाओ इमाओ दुक्खाओ ।
पावाए मज्झ नूणं होही संपइ परित्ताणं ॥ ६ ॥
इय दुस्सह[5]दुहकरवत्तगाढफालिज्जमाणहियया सा ।
अइसुचिरं विलवित्ता निमीलियच्छी गया मुच्छं ॥ ७ ॥

—महावीरचरिए प० ६, पु० २२१ ।

---

१ હે અનાર્ય. ૨ સ્થાપન કરાઇ. ૩ કૂવામાં નાખવાથી. ૪ ગળે ફાંસો નાખી. ૫ દુઃખરૂપી કરવત.

[३८]

अगहियभिक्खं जिणणाहं पेच्छिऊण पुरलोगस्स खेओ।

पुरजणो वि भयवंतं अगहियभिक्खं अणुदिणं गेहंगणाओ चेव नियत्तमाणं पेच्छिऊण अच्चंतसोगसंभारतरलियमाणसो किं कायव्वया-वामूढो चिंतिउमारद्धो, कहं ?—

किं दुहनिबंधणेणं धणेण ? किं तेण मणुयभावेण ? ।
भोगोवभोगलीलाए ताए किं वा दुहफलाए ? ॥ १ ॥
जइ एवंविहमुणिपुंगवस्स गेहंगणं उवगयस्स ।
पाणन्नपयाणेणवि[1] उवयारे नेव वट्टामो ॥ २ ॥ जुम्मं ॥
कह वा कम्मजलाउलनेगदुहमयरभीसणावत्तं ।
संसारसायरमिमं दाणेण विणा तरिस्सामो ? ॥ ३ ॥
अहवा धन्नाण गिहे पविसइ एवंविहं सुमुणिरयणं ।
भिक्खापरिग्गहेण य अइधन्नाणं जणइ हरिसं ॥ ४ ॥
जइ एवं च्चिय वेलं कहमवि पडिलाभिओ हवइ एसो ।
ता पाणिपल्लवे संवसंति सुरमोक्खसोक्खाइं ॥ ५ ॥
इय जह जह जिणनाहो भूरिपयारेहिं दिज्जमाणंपि ।
भिक्खं नो अभिकंखइ तह तह खिज्जइ पुरीलोगो ॥ ६ ॥

—महावीरचरिए प० ७, पु० २४१

१ પાણી અને ભોજન આપવા વડે. ૨ દુઃખરૂપી મગર મત્સ્યો વડે.

[३९]

धणावहसेट्ठिघरे ठिआए लोहसंकलानिगडिआए चंदणाए सोगो ।

जइ ताव दइव ! तुमए नरवइगेहे अहं विणिम्मविया ।
ता कीस एरिसावयमहण्णवे दुत्तरे खित्ता [1] ॥ १ ॥
सा रायसिरी सो जणणिजणगसब्भावनिब्भरो नेहो ।
कह सव्वंपि पणट्ठं गंधव्वपुरव्व वेगेण [2] ॥ २ ॥
खणमुल्लसंति उड्ढं खणेण निवडंति हेट्ठओ सहसा ।
खरपवणुद्धुयधयवडसमाइं ही विहिविलसियाइं ॥ ३ ॥
इय दुव्वहसोगभरावरुद्धकंठक्खलंतवयणा सा ।
निवडंतसलिलनाहप्पवाहधोयाणणा बाला ॥ ४ ॥
तण्हाछुहाकिलामियकवोलमह पाणिनलिणे ठविउं ।
वयणं खणंतरं रोविऊण दीहं च नीससिउं ॥ ५ ॥
ते सुप्पकोणनिसिए कुम्मासे मुणिमणं व निन्नेहे ।
गिण्हइ भोयणहेउं किमभक्खं छुहकिलंताणं ॥ ६ ॥

—महावीरचरिए प० ७, पु० २४५ ।

---

१ મોવાયલા મુખવાળી ૨ સૂપડાના ખુણામાં રહેલા. ૩ અડદ ૪ ભૂખ.

[४०]

सिरिमहावीरस्स अग्गओ नरयगमणं सोचा सेणिअनिवस्स पच्छायावो ।

तुह नाममेत्तमंकित्तणंपि नासइ दिणुब्भवं पावं ।
कमकमरुपलोयणमवि विणिवारइ दुरियरासिंपि ॥ १ ॥
एक्केणऽवि तुह चलणोवरिंमि खित्तेण नाह ! कुसुमेण ।
[1]चोज्जमिणं [2]रुंदाणि वि नरयदुवाराइं रुज्झंति ॥ २ ॥
एक्कोऽवि नमोक्कारो कीरंतो तुज्झ सामि ! भत्तीए ।
जायइ हेऊ सग्गापवग्गसंवाससोक्खाणं ॥ ३ ॥
ता वाहिरोगसोगुब्भवाइं दुक्खाइं नाह ! विलसंति ।
जाव न सवणपुडेहिं पविसइ वयणामयं तुज्झ ॥ ४ ॥
ता कह णु नाह ! तुह नाममंतसारक्खरेहिं चिंततो ।
[3]सेलुक्कुिन्नेहि वि होज्जा मे नरयदुहलाभो ? ॥ ५ ॥
दुग्गइगत्तब्भंतरपडंततेलोक्कएक्कसाहारे ।
नाहे तुमए वि ममं एवंविहवसणमावडियं ॥ ६ ॥
धी धी निरत्थयं मज्झ जीवियं मंदभग्गसिरमणिणो ।
जं एरिस्सामम्मीयवि जस्स इमा दुग्गई जाया ॥ ७ ॥

—महावीरचरिए प० ८, पु० ३२३ ।

---

[1] આશ્ચર્ય. २ પ્રચુર. ૩ જાણે કે પત્થર ઉપર કોતરાયેલા.

[४१]

सिरिवद्धमाणस्स पव्वज्जागहणवयणं सोच्चा नंदिवद्धणनरिंदाईणं अक्कंदो ।

अह वज्जासणिनिवडणदुव्विसहं निसामिऊण वयणमेयं भणियं तेहिं—"कुमारवर ! अज्जवि महारायसोगो दुद्धिओ चेव अम्हाण वट्टसल्लं व [1]विद्दवइ हिययं, किं पुण अकाले चिय तुम्हेहिं सह वियोगो खयक्खारावसेगोव्व दुस्सहो [2], अहोमंदभग्गसिरसेहरा अम्हे जेसिं उत्तरोत्तरा निवडइ दुक्खदंदोलित्ति भणिऊण रोविउं पवत्ता" बहुप्पयारं च सासिया महुरवयणेहिं भगवया, कहकहवि निरुद्धबाहप्पवाहा य तक्कालवइमुणीभूय सत्तावबेगं निरुंभिऊण भणिउमाढत्ता—"अहो परमेसर ! करुणापरो हवसु अम्ह जीवियव्वे, परिहरसु सयय सव्वविरइवछं, एयपि काउण तुमए पाणिणो रक्खणिज्जा, ते य जइ पढमपि दुस्सहविओग करवत्तभिज्जमाणहियया रक्खिज्जिस्सत्ति ता किमजुत्तं होज्जा [3], तुम्हेहिं रहिया नूण अवगयरवेयणव्व अमुणियागमागम्म विभागा वइदेसिगा इव अणाहा खणमेत्तपि न सधीरेमो अप्पाणंति" ।

महावीरचरिए प० ४, पु० १३३ ।

---

१ दुःख આપે છે २ શ્રેણિ. ३ આપ

[४२]

'एसा मम भज्जा होहि' त्ति उल्लावं सुणिऊण धारिणीए चिंताए मरणं ।

कह ससहरकरधवले कुलंमि नीसेसभुवणपयडंमि ।
जाया मह उप्पत्ती चेडयनरनाहगेहंमि [1] ॥ १ ॥
कह वा नमंतसामंतमउलिलीढग्गपायवीढेण ।
दहिवाहणेण रन्ना ठवियाऽहं पणइणिपयंमि [2] ॥ २ ॥
कह वा जिणिंदवयणारविंदसंभूयसंमयसवणुत्था ।
मम सययं वसइ मणे अकज्जविरंमुहा बुद्धी [3] ॥ ३ ॥
कह एस हीणसत्तोवि मुक्कमेरं ममं समुद्दिस्स ।
वागरइ जहा महिलं अहमेयं किल करिस्सामि [4] ॥ ४ ॥
ता पावजीव ! अज्जवि अस्सुयपुव्वं इमंपि सुणिऊण ।
किं निहरेसि न निलज्ज ! गंजणं रहसि सीलस्स ॥ ५ ॥
हरहासहंसधवलं सीलं मैयलंति नो सुकुलजाया ।
करिकन्नतालचंचलजीवियकज्जेण कइयावि ॥ ६ ॥
कह वावि हु मम दुहिया एसा उच्छंगसंगसंभूया ।
परहत्थगया घरिंही नियजीयं विरहसंतत्ता [5] ॥ ७ ॥
इय एवविहसंकप्पकप्पणुप्पन्नतिव्वदुक्खाए ।
निब्भच्छियं व [6] जीयं नीहरियं से उरो भेत्तुं ॥ ८ ॥

—महावीरचरिए प० ७, पु० २४३ ।

१ થાઅ ૨ અકાર્યોથી વિમુખ ૩ મર્યાદા છોડીને ૪ મલિન કરે છે ૫ પુત્રી ૬ જીવિત

[४३]

अहमं संगमदेवं दट्ठूण सुराणं पुरओ सक्कस्स पच्छायावो।

भो भो सुरा ! निसामह मम वयणं एस संगमयदेवो ।
चंडालो इव तुम्हं दट्ठुंपि न जुज्जई कयावि ॥ १ ॥
एएण पावमइणा चिरमवरद्धं निराणुकंपेण ।
जं अम्ह पूयणिज्जो कैयत्थिओ तिहुयणेक्कपहू ॥ २ ॥
जइ ताव इमस्स नत्थि परिब्भयं भीमगुरुभवाहिंतो ।
ता किं मम वि न भीओ ववसंतो दढमकज्जमिमं [१] ॥ ३ ॥
जह जयगुरुणा निच्चलसामाइयगुरुभरो समुक्खित्तो ।
तह किं मणंवि जं एस मज्झ संकंपि नो कुणइ [२] ॥ ४ ॥
एएण जिणिंदऽवमाणणेण जणिओ पयंडपावभरो ।
तुम्हे पुण इत्थ ठिया पाविहिह इमस्स संगेण ॥ ५ ॥
किमहमिमं निग्गहिउं सक्को नेवोवसग्गकालंमि [३] ।
किंतु मुणिस्सइ एसो हैरिस्स [४]निस्साएँ तवइ जिणो ॥ ६ ॥
पज्जत्तं एत्तो जंपिएण [५]निव्विसयमाणेह इमं ।
वरि सुन्नचिय साला मा भरिया चोरवग्गेण ॥ ७ ॥
इय सुरनाहेण सरोसभासिणा चलणकोडिणा विवसो ।
[६]निच्छूढो संगमओ एगागी सुरपुरीहिंतो ॥ ८ ॥

—महावीरचरिए प० ७, पु० २३१ ।

१ पीडायो २ समर्थ. ३ ઇન્દ્રનો. ૪ આલંબન વડે. ૫ દેશનિકાલ.
६ કાઢી મૂકાયો.

[४४]

पियमित्तविज्जासिद्धस्स अदंसणे गोभद्दस्स चिंता रोयणं च।

कह जणनयणाणंदो, समुग्गओ सरय[1]पुण्णिमाइंदो ?।
कह दाढुग्गाढमुहेण, कवलिओ सो [2]विडप्पेण ? ॥ १ ॥
कह भूमंडलमंडणकप्पो कप्पद्दुमंकुरो जाओ ?।
कह वा मूलाओ च्चिय, [3]समुक्खओ वणवराहेण ? ॥ २ ॥
कह एस भुवणतिलओ, विज्जासिद्धो अकारणसिणिद्धो।
मइ मित्तत्तमुवगओ ?, कह वा अदंसणं पत्तो ? ॥ ३ ॥
मम मंदभग्गयाए, मण्णे तस्सेरिसी दसा जाया।
जत्थऽल्लियइ [4]कवोडो, सच्चं सा सुसइ तरुसाहा ॥ ४ ॥
किल मे मणोरहो एस, आसि जं चिंतियत्थसंपत्ती।
एत्तो होही सयला, सा पुण [5]विहलीकया विहिणा ॥ ५ ॥
ता किं अज्जवि एरिसकलंकपंकंकियं नियसरीरं।
विसपायवं व जणदुक्खकारयं परिवहिस्सामि ? ॥ ६ ॥

एवं च संचिंतिऊण मुक्ककंठं रोइउमारद्धो—हा परमच्छेरयरयण-रयणायर! हा निक्कारणकरुणरससायर! हा परमविज्जाहरीविलाससुभग! हा असमसाहसपरितोसियकच्चाइणीदिण्णवर! कत्थ सहसच्चिय अइगओ सि ?, देहि मे पडिवयणं मंदउण्णस्स, किं तुम्हारिसाण वि निवडंति

---

१ પૂર્ણિમાનો ચન્દ્ર. ૨ રાહુ વડે. ૩ ઉખાડી નાખ્યો. ૪ કબૂતર. ૫ નિષ્ફળ કરાઇ. ૬ ચાંડી દેવી.

एरिसीओ आवयाओ ?, हा पावकयंत ! किमेक्कपएच्चिय पणट्ठपुरिस-
रयणं धरणिं काउमुज्जुओ सि ।

—महावीरचरिए प० ५, पु० १६६ ।

[४५]

सीलवईविओगे नरविक्कमस्स चिंता ।

किं होज्ज केण वि हडा ? वसीकया वावि केण वि नरेण ? ।
किं वा सरीरपीडाए, होज्ज कत्थवि निसन्ना सा ? ॥ १ ॥
किं वा ममावमाणं, किंपि हु दट्ठूण विलयमावन्ना ? ।
पुरिसंतरंमि अहवा, जाओ तीसे पणयभावो ॥ २ ॥
सुमरामि न तावऽवमाणकारणं होउ वाऽवमाणेऽवि ।
नो सा चएज्ज पुत्तं, अवच्चनेहो जओ गरुओ ॥ ३ ॥
संभवइ न एयं पि हु, जमन्नपुरिसं मणेऽवि चिंतेज्जा ।
कह तारिसकुलजाया, सीलं मइलेज्ज ससिधवलं ? ॥ ४ ॥
अहवा जुवईण मणं, कुडंगगुविलं क एव जाणेज्जा ? ।
थाहिं दंसियपणयाण कवडभरियाण मज्झंमि ? ॥ ५ ॥
अन्नं चयंति पुव्वं, पच्छा पुण वाहरंति गिरमन्नं ।
अन्नं धरेंति हियए साभिप्पेयं करेंति पुणो ॥ ६ ॥
गयणे गणंति गहगणमुयैहिंमि जलंपि जे धरिमिणंति ।
पेच्छंति भावि कज्जं, न तेऽवि जाणंति जुवइयणं ॥ ७ ॥

---

१ ભાળક. ૨ વાંસના વનની જેમ ગહન. ૩ સમુદ્રમાં. ૪ માર્ગે છે.

सच्चंचिय जुवईओ, एरिसियाओ न एत्थ संदेहो ।
केवलमेयाओं मए, दिट्ठं लहुयंपि नो ¹विलियं ॥ ८ ॥

—महावीरचरिए प० ४, पु० १०० ।

[४६]

आसग्गीववहे अन्तेउरस्स अक्कन्दो ।

अह अदिट्ठपुव्वं अच्चंततिक्खदुक्खावहं तारिसमवत्थंतरं से पासिऊण अक्कंदिउमारद्धमेवमंतेउरं—

हा हा कयंत ! निक्करुण ! किं तए पाव ! एवमायरियं ? ।
जं एवंविहपुहईपहूऽवि एसो हयास ! हओ ॥ १ ॥
किं एत्तियाहिं निहयाहिं तुज्झ तित्ती न सुहडकोडीहिं ? ।
उप्पन्ना निप्पुन्नय ! जमेस राया वि संहरिओ ॥ २ ॥
हे चक्क ! निक्किव ! कहं, सपहुविणासाजेसो तए विहिओ ² ।
तुब्भेहिऽवि किं जक्खा ! उवेक्खियं निग्घिणा ! एयं ! ॥ ३ ॥
हे काल ! बद्धवरवंसजाय ! तुज्झ वि गुणेण किं तेण ? ।
हा हा रक्खामणिणो ! वीसत्थविणासगा तुब्भे ॥ ४ ॥
धी धी पुरोहियाहम ! चिरकालं तैप्पियं तए जलणं ।
निलज्ज ! कहसु संपइ असिवं किं जं पडिक्खलियं ! ॥ ५ ॥
हे अंगरक्खवग्गा ! तुब्भेऽवि हु कीस संपइ पलाणा ? ।
हा हा एगपए च्चिय, सव्वेवि परंमुहं जायं ॥ ६ ॥

¹ શીઘ્રસંબંધી ³ ઝાંખક ²સંભાળનાં. २ अपजस. ३ ठीक कयी.

हा पाणनाह ! संपइ पडिहयवेरिविक्खसुहडलक्खंमि ।
तुमए सग्गोवगए तडक्किही कस्स जयढक्का ? ॥ ७ ॥
हा रायलच्छि ! [1]वेहव्वदूसिए ! कीस जीवसि इयाणि ? ।
[2]ईहराणुहवसि दुक्खं [3]दूमिज्जंती कुनाहेहिं ॥ ८ ॥
इय [4]विलविरीहिं निद्दयताडियथणवट्टहाराहिं ।
वेहव्वदुक्खभरभज्जिरीहिं पल्हत्थवलयाहिं ॥ ९ ॥
अणवरयवो(थो ?)रगलियंसुवाहं रुन्नं तहा मयच्छीहिं ।
जह तद्देसगएणं रुन्नं पक्खीण वि गणेणं ॥ १० ॥
ताहेऽणुजीविणा परियणेण पम्मुक्कपोक्करुन्नेण ।
आमुग्गीयसरीरं खित्तं जालाउले जलणे ॥ ११ ॥

—महावीरचरिए प० ३, पु० ५८ ।

[४७]

सिरिमहावीरस्स पुरओ सोमविप्पस्स परिदेवणं ।

कंठब्भंतरपक्खलियजीहमफुडक्खराए वाणीए ।
को को न पत्थिओ नाह ! दाणविपरंमुहो वि जणो ? ॥ १ ॥
कत्थ न वसिओ पहधूलिधूसरो देव ! पहियगेहेसुं ? ।
[8]उयरपूरणट्ठा किं वा न कयं कुकम्ममवि ? ॥ २ ॥
दविणोवज्जणहेउं रहुं पविट्ठो कयंतवयणे वि ।
[9]सेवत्थंपि नडेण व तं नत्थि मए न जं धरियं ॥ ३ ॥

१ शत्रु. २ वैधव्य. ३ अन्यथा. ४ पीडाती. ५ विलाप करती. ६ आंसुनो प्रवाह. ७ छूटा. ८ तुच्छ पेटना पूरण माटे. ९ वेश.

इय दूरदेसविहरणपरिसमुप्पन्नविविहरोगस्स ।
विगओ एत्तियमेत्तो कालो मम मंदपुन्नस्स ॥ ४ ॥
संपइ पुण घरिणीए आगयमेत्तस्स साहियं एयं ।
जह [2]संवच्छरसीमं दिन्नं तुमए महादाणं ॥ ५ ॥
केसिं पि नगरपट्टणगामागरपवरदव्वभंडारा ।
अन्नेसिं मयजलगंधबंधुरा उद्धुरा करिणो ॥ ६ ॥
अन्नेसिं पारसवव्वरउल्वल्हीयसंभवा तुरया ।
केसिंपि जच्चकंचणजडिया वरभूसणुग्घाया ॥ ७ ॥
इय संकप्पियभूरिप्पभेयदाणेण कप्पतरुणव्व ।
निम्महिया नाह ! तए तण्हा मेहेण व जणाणं ॥ ८ ॥
एक्कोच्चिय दुमायलोयतिलोयभूओ ठिओ अहं [3]विहलो ।
पुव्वभवनणियदुव्विसहदुट्ठकम्माणुभावेणं ॥ ९ ॥
करुणारसवरिसणसित्तदुक्खसंतत्तसव्वभुवणवण ! ।
ता पसिय पणयवच्छल ! पुरेसु मणोरहं मज्झ ॥ १० ॥
तुज्झ पयकमलसेवाविवंभियं सग्गमेच्चपायाले ।
जं कीलंति जहिच्छं सुरवइनरनाहदेणुवइणो ॥ ११ ॥
सिद्धत्थरायनंदण ! तुमएऽवि हु जइ कहंपि चत्तोऽहं ।
पायालनिवडियस्स वि नत्थि धुवं ता मम परित्ता (धरित्ती) ॥१२॥
एमाइ दीणयावसगलंतनयणंसुधोयवयणेणं ।
तह तेण विन्नविज्जइ जह भिज्जइ वीयरागोऽवि ॥ १३ ॥

—महावीरचरिए प० ५, पु० १४३ ।

૧ પરિશ્રમ. ૨ વર્ષ સુધી. ૩ વિહ્વલ. ૪ મનુષ્યલોક. ૫ દાનવોના ઇન્દ્ર.

[४८]

रयणदीवदेवयाए कित्तिमो विलावो ।

तो जइ न देइ पावो, पडिवयणं मज्झ एस मा देउ ।
तुह पुण इमं न जुत्तं, सया वि मइ पक्खवायम्मि ॥ ६४ ॥
पडिवन्नवच्छले जइ, न होज्ज तुम्हारिसाण वि पवत्ती ।
तो नूणममज्जायं, जायं सयलं पि भुवणयलं ॥ ६५ ॥
विरहे तुज्झ निघिण !, मह हिययं फुट्टइ व्व दलइ व्व ।
छिज्जइ व्व सुसइ व्व, तओ न तुज्झ उवेक्खिउं जुत्तं ॥ ६६ ॥
इय भणमाणी उवरिं, होऊण इमाण सुरभिचुण्णेहिं ।
सम्मीसकुसुमवासं, मुयमाणी नयणमणहरणं ॥ ६७ ॥
मणिभूसणकडिसुत्तयकिंकिणीरवजणियकन्नसुहा ।
अइसंभमेण पभणइ, नीससमाणी सलंतगिरा ॥ ६८ ॥
हे नाह ! सुहय ! सुंदर, जिणरक्खिय ! हिययवल्लह ! सलज्ज !।
निट्ठुर ! निग्घिणओ मज्झ जीवियं रक्खह देवंतं ॥ ६९ ॥
एस जणो तुह दासो, आणानिद्देसकारओ निच्चं ।
मा उज्झिऊण वच्चह, तमसरणं दुक्खियं दीणं ॥ ७० ॥
अह एवंपि हु अवहीरिऊण वच्चिहिसि कहमवि तओऽहं ।
तुह पुरओच्चिय निद्दय !, मरामि पडिऊण जलहिम्मि ॥७१॥
ता काऊण पसायं, एक्कं वारं तुमं नियत्तेसु ।
अवरद्धं किंपि मए, अह होज्ज तयंपि मह खमसु ॥ ७२ ॥

૧ પ્રબલ. ૨ મર્યાદા રહિત. ૩ ભર્તા. ૪ તિરસ્કાર કરીને.

चिट्ठंतु ताव दूरे य, ताई आलवणसंगमसुहाइं ।
दिट्ठंमि वयणकमलुलए वि तुह जियइ एस जणो ॥ ७३ ॥
तो पच्छा मुहमवलोइउं खणं निययवयणकमलस्स ।
दंसणमित्तेण वि ताव कुणसु सुहियं जणं एयं ॥ ७४ ॥

—पुप्फमालाए भावणाहिगारे पु० ५८८–५८९ ।

[४९]

सुताराहरणे सिरिविजयरण्णो पलावो ।

तओ थेवंतरं गयस्स रन्नो पोक्कारियं विज्जाए–"परित्तायह १मं देव ! कुक्कुटसप्पेण अहं खद्धा" । तओ झत्ति नियत्तिऊण जाव राया आगच्छइ ताव निवडिया भूमीए। एसा किर पंचत्तं उवगयत्ति ।

तोऽणन्नगयपरमत्थो, पलवंतो सकरुणं निवो भणइ ।
हा देवि ! अयंडे वि हु, किं एयं ववसियं तुमए ? ॥ १ ॥
पसियच्छि ! चंदवयणे २!, कीसोयरि ! गुरुपओहरि ! वरोरु ! ।
उज्झयपिहुलनियंबे !, हा कत्थ गयासि मं मोत्तुं ॥ २ ॥
मज्झसिणेहपरिक्खानिमित्तमहवा इमं तए होजा ।
कवडं किंपि विरइयं, तेण वि किं सुद्धि ! विहलेण ? ॥ ३ ॥
, किं मज्झ न विलासो, सब्भावो एत्तिएण कालेण ? ।
तो तुह विरहे सुंदरि !, चयामि निल्लंमयं जीयं ॥ ४ ॥
एमाइ पलविऊणं, चंदणकट्ठे रयाविउं तत्थ ।
कडगं पोक्कमाणे, थांते सयलखंधारे ॥ ५ ॥

---

૧ અવાધ., ૨ ચન્દ્રમુખે. ૩ હે કૃશોદરી !. ૪ સેનાની છાવણી.

उच्छंगे ठविऊणं, देवि राया चियाए आरूढो ।
जालाविओ हुआसो, जालानिवहं विमुचंतो ॥ ६ ॥
एत्थंतरंमि गयणे, समागया खेयरा दुवे झत्ति ।
एक्केणं तत्थ चिया, सित्ता अभिमंतिउं सलिलं ॥ ७ ॥
—पुप्फमालाए दाणाहिगारे पु० २९–३० ।

[५०]

वज्झठाणे निज्जमाण नागदत्तं पासिऊणं पउरजणस्स नागवसूए य विलावो ।

आणत्तो वज्झो हरिसिएण आरक्खिएण तो झत्ति ।
[3]रत्तचंदणाणुलित्तो, [4]नियत्थजरदंडिखंडो य ॥ ७१ ॥
तणमसिकयमहुपुंडो, उवरि धरिज्जंतछित्तरयछत्तो ।
गलओलंबियखंडियमालो तह रासहारूढो ॥ ७२ ॥
पुरओ वज्जंतेणं विरसेणं [8]डिंडिमेण रायपहे ।
ओयारिओ पघोसिज्जमाणनियकुडलऽवराहो ॥ ७३ ॥
अह घरपायारविहारहट्टदेवउलमत्थयारूढो ।
पिच्छंतो पउरजणो, पयंपिउं एवमाढत्तो ॥ ७४ ॥
अहह वियारे मूढस्स निवइणो पेच्छ केरिसमकज्जं ? ।
मंतीण तलारस्सऽवि, [9]निण्हू महविब्भमो किह णु ? ॥ ७५ ॥

---

૧ અગ્નિ ૨ વધ કરવા લાયક. ૩ રક્તચંદન. ૪ જીર્ણ અને સાંધેલ વસ્ત્રનો કકડો જેને પહેરાવેલ છે તેવો. ૫ તિલક ૬ સૂપડાનું છત્ર. ૭ કોડીયાની માળા. ૮ નાનું ઢોલ ૯ જુઓ.

चोरोत्ति **नागदत्तो**ऽवि, जत्थ इय पावए [1]कयत्थणयं ।
किं मन्ने देसस्सऽवि, इमस्स भवियव्वया कुविया ? ॥ ७६ ॥
अमयाओऽवि होज्ज विसं, मुंचिज्ज व [2]सिहिकणे मयंकोऽवि ।
न य कह वि **नागदत्तो**, कुणइ पुणो एरिसमकज्जं ॥ ७७ ॥
अह कह वि दुज्जणा, सज्जणंमि दोसं ठवंति अलियंपि ।
तह वि न तं सच्चं चिय, गणंति [3]मइविहविणो य जणा ॥७८॥
सत्तू मित्तो मज्झत्थओ य विज्जइ जणंमि सव्वत्थ ।
छायंति कयं अकयंपि, दिंति दोसं च कम्माइं ॥ ७९ ॥
जइ एरिसं अवत्थं, लहंति एयारिसा वि सप्पुरिसा ।
ता नूण महामोहो, अज्जवि घरवासपडिबंधो ॥ ८० ॥
इय जाव **नागदत्तो**, वच्चइ लोयंमि विलवमाणंमि ।
ता दिट्ठा **नागवसू**, णियपिउणो मंदिरस्सुवरि ॥ ८१ ॥
हार[4]कंडिसुत्तयाइं, तोडंती भूसणाइं सव्वाइं ।
ताडंती थणवट्टं, निठुरपाणिप्पहारेहिं ॥ ८२ ॥
दीसइ कयाइ सुहओ, कत्थइ काहीइ [5]निव्वुइं कह वि ।
जइ एत्तिएण तुट्ठा, खलविहि ! तंपि हु न मे सहियं ॥८३॥
मह जीविएण एसो, जीवउ सुइरं मरिज्ज अहमेव ।
इच्चाइ विलवमाणी, मुच्छइ निवडेइ उट्ठइ य ॥ ८४ ॥
किं बहुणा तह तीए, विलवीयं जह समाणदुक्खा वि ।
जाया [6]लक्खउणदुहा, तह तं दट्ठुं पुरी सयला ॥ ८५ ॥

१ पीडाने. २ आगनकणोने. ३ बुद्धिना वैभववाळा. ४ कंदोरा. ५ शांतिने. ६ लाखगणा दुःखवाळी.

दट्ठूण नागदत्तो, तह तीएँ सिणेहनिब्भरं चेट्ठं ।
अइआवज्जियहियओ, कुणइ मणे एरिसवियप्पं ॥ ८६ ॥
जइ कह वि इममवत्थं, लंघिज्ज अहं तओ इमं बालं ।
परिणेऊणं पच्छा, वयं चरिस्सामि जिणभणियं ॥ ८७ ॥
अह [१]वोलेइ न एसा, मज्झ अवत्था तओ य सागारं ।
पच्चक्खामि चउव्विहमाहारं सिद्धपच्चक्खं ॥ ८८ ॥
इय कयपच्चक्खाणो, वज्झट्ठाणं कमेण संपत्तो ।
नागवसू वि य वेगेण अप्पयं कहवि संठविउं ॥ ८९ ॥
जिणपडिमाणं पूयं, काउं अइवित्थरेण भत्तीए ।
सासणदेवयआराहणत्थमह कुणइ [२]उस्सग्गं ॥ ९० ॥
इत्तो य जाव आरक्खिएण सूलीएँ नागदत्तोऽवि ।
खित्तो [३]झडत्ति तो देवयाए भग्गा तडत्ति इमा ॥ ९१ ॥
एवं बीया तइया, य तो महातरुअस्स डालंमि ।
[४]उल्लंबियस्स पासो, तुट्टो खुभिएण अह तेण ॥ ९२ ॥
खग्गेण हओ गीवाएँ जाव ता सोऽवि दारुणो खग्गो ।
होऊण कुसुममालं, ठिओ गले नागदत्तस्स ॥ ९३ ॥
अह तस्स साहुवाओ, उग्घुट्ठो तत्थ सयललोएण ।
रायनिउत्तनरा वि हु, भीया साहंति नरवइणो ॥ ९४ ॥

—पुप्फमालाए भावणाहिगारे पु० ३३५ ।

---

१ દૂર થાય. ૨ કાયોત્સર્ગને. ૩ જલદી. ૪ ગળે ફાંસો નાખીને લટકેલાનો.

[५१]

अडवीए सीयाए चाए सेणाणिस्स कारुण्णं तीए य विलावो ।

तं एवंविहसुंसरिसुचारिय भीसणए अडवीए ।
ठविऊण रहं सीयं सगग्गयं भणइ सेणाणी ॥ २३ ॥
देवि ! जमाइट्ठं राहवेण तं तुज्झ कहिउमसमत्थो ।
मह वाया कंठिच्चिय घोलंती वच्चए विलयं ॥ २४ ॥
किं तु अइनिग्घिणेणं विहिणाऽहं सेवओ विणिम्मविओ ।
कज्जाकज्जविभागो य सेवयाणं कओ होज्जा ? ॥ २५ ॥
एचोच्चिय निन्दिज्जइ सेवावित्ती समत्थसत्थेसु ।
जेण न तयं अकज्जं परव्वसो जमिह नो कुणइ ॥ २६ ॥
सीयाए तओ भणियं स राहवो ता न भणइ अज्जुत्तं ।
जुत्ते य भणिज्जंते को तुह इह संभमो ? वच्छ ! ॥ २७ ॥
सो भणइ देवि ! बुद्धी चलइ गुरूणं पि विचलिए दिव्वे ।
जं तेणाइट्ठमिमं छड्डसु सीयं अरण्णंमि ॥ २८ ॥
अवराहो पुण सामिणि ! कहिज्जमाणोऽवि जणइ उवहासं ।
जं किर तुज्झ वि सीले जणाववाओ समुच्छलिओ ॥ २९ ॥
तं सोऊणं सीया परसुपरिच्छिन्नचंपयलयव्व ।
उत्तरिऊण रहाओ पडिया धरणीऍ मुच्छाए ॥ ३० ॥

---

१ गंगा नदी. २ सर्व शास्त्रोमां. ३ अपवाद.

तत्तो सेणावइणा सीया सीयरकयलित्तपत्तणेहिं ।
आसासिया पयंपइ हा दिव्व ! किमेरिसं विहियं [1] ॥ ३१ ॥
जइ रुट्ठो हरसु तुमं सज्जणसंगेण सह तणं जीयं ।
जं पुण मज्झ वि सीलं मइलिसि सा [2]धिट्ठिमा तुज्झ ॥ ३२ ॥
अहवा कित्तियदूरे पुरी अउज्झा [3] कहिं च सो रामो [4] ।
साहसु भो गंतूणं जेण तयं पत्तियावेमि ॥ ३३ ॥
रोयंतेणं सेणाहिवेण भणियं पुरीऽत्ति ता दूरे ।
आणासारं च पुणो रामस्स य सारुणं [5]नियसि ॥ ३४ ॥
तो सीयाए भणियं जइ एवं तहवि मज्झ वयणेणं ।
रहुवंसतिलयभूओ सो भणियव्वो तए एवं ॥ ३५ ॥
एत्तियकालं तुह पहु ! अवियारियकारिया न [6]निव्वडिया ।
ईण्हिं जं पुण दीसइ सावि हु मह कम्मदोसेण ॥ ३६ ॥
ता जइ वि अहं चत्ता सामि ! तए मह अपुन्नवसेण ।
मा तहवि हु जणवायं सुमेणेऽवि फुडं सुणिज्जासु ॥ ३७ ॥
चिट्ठंतु ताव दूरे वयणसरीराइ तं विमोत्तूण ।
न मणोऽवि मज्झ सामिय ! कयावि पुरिसंतरंमि गयं ॥ ३८ ॥
तम्हा निद्दोसारि हु परिचत्ताऽहं जहा तए नाह ! ।
दुट्ठजणवयणओच्चिय तह मा छड्डिज्ज जिणधम्मं ॥ ३९ ॥
जं चत्ताए वि मए महिला अन्नाऽवि होज्ज न य कुगई ।
धम्मे मुक्कंमि पुणो सो दुल्हो दुग्गइगमो य ॥ ४० ॥

१ કેળ २ મલિન કરે છે ૩ ધૃષ્ટતા. ૪ વિશ્વાસ કરાવું. ૫ જુએ છે ૬ સ્પષ્ટ રીતે જોવાય. ૭ સમય. ૮ વચન અને કાયા.

तुज्झ पसाएण मए विहिओ धम्मो कया विलासा य ।
तत्थ य जं अवरद्धं सामि ! खमिज्जासु तं इण्हिं ॥ ४१ ॥
इय भणिऊणं सीया मुच्छामीलंतलोयणा पडिया ।
चिंतइ सो पिच्छ अहो कह भणियं सविणयमिमीए ? ॥ ४२ ॥
अहवा कुलंगणाणं एसो च्चिय होइ वयणविन्नासो ।
पीलिज्जंताओऽवि हु महुरच्चिय उच्छुजट्ठीओ ॥ ४३ ॥
अलियब्भक्खाणेणं माणसदुक्खेण पीडिया एसा ।
नूणं न जीवइ च्चिय भीमंमि य एत्थ रण्णंमि ॥ ४४ ॥
ता नूण मज्झ तुल्लो न पावनिलओ जएऽवि संभवइ ।
जं एरिसदुक्खाणं इमाइ हेऊ अहं जाओ ॥ ४५ ॥
एमाइ [3]वियप्पंतो विलवंतोऽवि य गओ स सेणाणी ।
सीयं मोत्तूण तहिं साहइ रामस्स तं सव्वं ॥ ४६ ॥
तं सोऊणं रामोऽवि मुच्छिओ विलवए बहुपयारं ।
सीयाएँ गुणे सरिउं पच्छायावं बहुं कुणइ ॥ ४७ ॥

—पुप्फमालाए सीलाहिगारे पु० १९६–१९७

---

१ शेरडीनो सांठो. २ असत्य आळ देवाथी. ३ विचार करतो.

[५२]

रुयंति मायरं दट्ठूण अरहन्नगस्स पच्छायावो ।

एत्तो च्चिय साहूहिं [1]गवेसिओ सव्वओऽवि न हु दिट्ठो ।
ता जणणी संजाया उम्मत्ता पुत्तनेहेणं ॥ २४ ॥
'अरहन्नउ'त्ति 'अरहन्नउ'त्ति 'अरहन्नउ'त्ति विलवंती ।
परिभमइ नयरमज्झे परियरिया [2]डिंभसत्थेहिं ॥ २५ ॥
दिट्ठो कत्थइ अरहन्नओत्ति इय परअणंपि पुच्छेइ ।
किंचि वि दट्ठूण जणं मुग्धबुद्धीए वहइ हरिसं ॥ २६ ॥
इय असमंजसचेट्ठं कुणमाणी अन्नया य रायपहे ।
ओलोयणट्ठिएणं दिट्ठा अरहन्नएण इमा ॥ २७ ॥
सयलजणसोयणिज्जं तयवत्थं तो तयं [3]निएऊणं ।
झत्ति विसन्नो हियए सो चिंतइ लज्जिओ एवं ॥ २८ ॥
पिच्छह अहो कुपुत्तो सोऽहं इय जस्स कारणे एसा ।
एयावत्थं पत्ता सुन्ना परिभमइ नयरीए ॥ २९ ॥
अहवा दुप्पुत्तेहिं जाएहि वि किं फलं हवइ अन्नं ।
आओ [4]अरणीए सिही दाहं मोत्तूण किं कुणइ ॥ ३० ॥
इच्चाइ निंदिऊणं अप्पाणं मंदिराओ सहसत्ति ।
अरहन्नो नीहरिउं गओ समीवंमि जणणीए ॥ ३१ ॥
चलणेसु निवडिऊणं भणियं अंबे ! स एस दुप्पुत्तो ।
अरहन्नओ त्ति अहयं तुम्हाण सया अदट्ठव्वो ॥ ३२ ॥

---

१ શોધ્યો. ૨ બાળકોનો સમુદાય. ૩ જોઇને. ૪ કાષ્ટ વિશેષ.

चंपयलयव्व वणदवझलक्किया तो नवजलघरेणं ।
आसत्था संजाया सहसा दट्ठूण तं एसा ॥ ३३ ॥
अह विम्हियाइ तीए पुट्ठो सो पुव्वचरियं भणइ ।
मा पुच्छसु अंब ! तुमं दुच्चरियं मज्झ पावस्स ॥ ३४ ॥
अइनिब्बंधे य कए कहियं सव्वंपि तेण तो तीए ।
दूरं विसन्नहिययाइ पभणिओ वच्छ ! जइ वि इमं ॥ ३५ ॥
विहियं तए तहावि हु गिण्हसु एत्तियगए वि जिणदिक्खं ।
जेण न निवडसि पुरओ अणंतभवदुक्खगहणंमि ॥ ३६ ॥
सो भणइ अंब ! नाहं जोग्गो तुम्हं हिओवएसाणं ।
किंतु वयणं गुरूणं अलंघणिज्जं जि(ज)णाणंपि ॥ ३७ ॥
इय भणिउं गुरुमूले गंतुं संवेगनिब्भरं एसो ।
भत्तीए पणमिऊणं कयंजली भणइ विणएण ॥ ३८ ॥
सुमिणेऽवि अकरणिज्जं कुलप्पसूयाण जं तयंपि मए ।
पावेण नाह ! विहियं इय जणणी दुहविहे खित्ता ॥ ३९ ॥
तम्हा अहं अजोग्गो इण्हिं तुम्हाण वयपसायस्स ।
तहवि हु कीरउ एसो लहइ धिइं जेण मह जणणी ॥ ४० ॥
जणणीए वि हु कहिए सयलंमि वि पुव्ववइयरे तत्तो ।
आराहउत्ति नाउं गुरूहिं सो दिक्खिओ विहिणा ॥ ४१ ॥
तो नमिउं भणइ गुरुं गैयसत्तोऽहं न नाह ! चिरयालं ।
धीरपुरिसोणुचिन्नं पव्वज्जमिमं खमो धरिउं ॥ ४२ ॥
ता जइ तुम्ह अणुन्ना होइ तओ सिग्घमणसणं काउं ।

१ भणी भमेल' २ वृत्तांत ३ हीनसत्त्व. ४ आचरित

साहेमि निययकज्जं थेवेण वि णाह ! कालेण ॥ ४३ ॥
आराहओत्ति एवंपि जाणिउं सो गुरूहिंऽणुन्नाओ ।
आरुहिउं गिरिसिहरे तत्तंमि सिलायले विउले ॥ ४४ ॥
काउस्सग्गंमि ठिओ गिम्हे मज्झण्हयालसमयंमि ।
उवरिं हिट्ठा य तओ उसिणेणं संतविज्जंतो ॥ ४५ ॥
आढत्तो चिंतेउं रे जीव ! परीसहं इमं सव्वं ।
विसहसु, जम्हा पुव्विं कयाइं चिट्ठंतु कम्माइं ॥ ४६ ॥
जं इहभवेऽवि वयभंगपच्चयं अज्जियं तए कम्मं ।
तस्स वि अंतं पाविहिसि कहंचि तं सुणइ को एत्थ? ॥ ४७ ॥
अन्नं च तह च्चिय खलियसीलविहवस्स तुज्झ मरणंपि ।
जइ होज्ज तओ निरयाणलंमि अवसोऽवि पच्चंतो ॥ ४८ ॥
विबुहाण सोयणिज्जो हुंतो इण्हिं तु गहियदिक्खस्स ।
सुगइनिमित्तं मरणंपि सलाहणिज्जं च विबुहाणं ॥ ४९ ॥
पुव्विं च अणंताइं निरयभवंमि विसहिऊण दुक्खाइं ।
तल्लेसमित्तसहणे इण्हिं मा वहसु उव्वेयं ॥ ५० ॥
इय भावणाविसुद्धस्स परमसुकुमालयस्स उ विसेसेण ।
तस्स सरीरं विलयं पत्तं नवणीयपिंडु व्व ॥ ५१ ॥
कम्मेसुवि असुहेसुं विलीणपाएसु देवलोगंमि ।
भासुरवरबोंदिधरो देवो वेमाणिओ जाओ ॥ ५२ ॥

—पुप्फमालाए भावणाहिगारे पु० ६३८–६४०

१ तपेली. २ संताप करातो. ३ आरंभ कर्यो-लाग्यो. ४ पकरातो. ५ माखण. ६ मोटे भागे नाश थयेला. ७ शरीर.

[५३]

पियस्सापत्तीए अन्नस्स य लाहे सोहग्गमंजरीए परितावो ।

सोहग्गमंजरीवि हु थलगयसेफरिव्व तेल्लवेल्लीओ ।
काउणं खणमेगं सयणतले पणुवए तत्तो ॥ ४७ ॥
मोत्तूण धीरपुरिसे पहरसि अबलासु कन्नयासु तहा ॥
निल्लज्ज ! अकरुण ! तुमं सच्चं चिअ जं अणंगोऽसि ॥ ४८ ॥
न कुलं न यावि सीलं न गुरुयणो नेय बंधवजणो वा ।
वयणिज्जंपि न गणियं न यावि सो पियय्मो जाओ ॥ ४९ ॥
सो वि न दिट्ठो जेणं परिणीया तंमि अंधयारंमि ।
नणु विनटियंमि विहिणा न कन्नया नेय परिणीआ ॥ ५० ॥
मज्झ अउन्नाए तह बालेहिं वि जमिह गिज्जए लोए ।
तं सच्चं चिय जायं न य जारो नेय भत्तारो ॥ ५१ ॥
इच्चाइ विलवमाणी भणिया सा पउमिणीइ किं सुयणु ! ।
पलवसि एवं नहि तुज्झ एत्थ दोसस्स लेसोऽवि ॥ ५२ ॥

—भवभावणाविवीए पु० ६६४ ।

१ આળલીઓ। २ તડ્ફડતી.

[५४]

किण्हजम्मकाले वसुदेवं पडुच्च देवईए उवालंभो ।

भरहद्धवासिणीहिं देवीहिं कयंमि सूइकम्मंमि[1] ।
साहिक्खेवं[2] सो भणइ देवई सहिउं सउरिं[3] ॥ २१८४ ॥
किं मोल्लेणं[4] कीआ कंसस्स दुरप्पणो अहं दासी ? ।
किं वा बद्धा कत्थइ मोयविआ तेणऽहं ? देव ! ॥२१८५॥
न य खेत्तगामजणिअं वेरं अम्हेहिं ! अत्थि म्ह तस्स ।
न य गोत्तीओ न दाई[5] अम्हाणं सो वणिअज्जओ ॥२१८६॥
किं वावि हु अवरद्धं तस्सऽम्हेहिं ? निरत्थयं जेण ।
सो हणइ अम्ह पुत्ते लीलाए रंकतणए[6] व्व ॥२१८७॥
तुमएऽवि नाह ! एवं उवेक्खिअं न गणिआ दुहत्ताऽहं[7] ।
सइ सामत्थेऽवि जओ एक्कोऽवि न रक्खिओ पुत्तो ॥२१८८॥
तां करुणं काऊणं मज्झ पसायं च संपयं सामि ! ।
रक्खेसु इमं पुत्तं नेऊणं गोउले कहऽवि ॥ २१८९॥
नाऊण जुत्तिजुत्तं एअं सउरीऽवि कंसपुरिसेसु ।
सुत्तेसु सुअं गिण्हइ 'नमो जिणाणं' त्ति भणिऊण ॥२१९०॥

—भवभावणावित्तीए पु० १४५ ।

---

१ प्रसवक्रिया. २ तिरस्कारपूर्वक. ३ वसुदेवने ४ खरीदायेली. ५ लेणदार. ६ गरीबना पुत्रोनी जेम. ७ दुःखथी पीडायेली.

[५५]

विवाहसमए पसूणं करुणरोयणं सोचा सिरिनेमिनाहस्स मोयावणं ।

ता पूरियदिसिवलयं करुणं दीणं महादुहुप्पन्नं ।
विबुहाण असोयव्वं केवलकरुणाइ हेउं च ॥ ३३९८ ॥
नाणाजाईण पसूण सद्दमायन्नए सवणकडुयं ।
जाणंतोऽवि हु तत्तो सारहिमापुच्छए भयवं ॥ ३३९९ ॥
केसि इमो विरससरो सुव्वइ ? तो पणमिउं इमो आह ।
सामिय ! तुह विवाहे जायवगस्स [१]भोज्जत्थं ॥ ३४०० ॥
मज्जं च पिज्जंताणं विलक्कज्जत्थमडविन्नासीणं ।
गामनयरवासीण य गुहसेलेनिउंजनिलयाणं ॥ ३४०१ ॥
जलथलनहचारीणं णाणाजाईण पसुगणाणेत्थ ।
अक्खाडए हढेणं आणेउं सन्निरुद्धाणं ॥ ३४०२ ॥
मरणेक्कभीरुयाणं नियनियभासाइ पलवमाणाणं ।
सुव्वइ सद्दो एसो सोऊण इमं महापावं ॥ ३४०३ ॥
तो झत्ति विरत्तमणो नेमिजिणो सारहिं भणइ एवं ।
चोएसु रहं तत्थवि अक्खंते जेण पेच्छामि ॥ ३४०४ ॥
विट्ठिं तेण तहच्चिय दिट्ठा तो भयवयावि ते सव्वे ।
[१]मिगरोज्झससयसूयरपसुगड्डुरमहिसमाईया ॥ ३४०५ ॥

१ सांभळी न शकाय तेवुं. २ साभळे छे. ३ कानने कडवुं. ४ खावाने माटे. ५ कुंज. ६ अखाडो. ७ रुदन करनाराने. ८ गाडर.

पंजररज्जुनिबद्धा निगडत्था केवि बोडयनिहित्था ।
दुपयचउप्पयभेया [1]सिहिनितित्तिरलावयाईया ॥ ३४०६ ॥

पस्सीण णेयलक्खा हरिणाईया य गोहणड्डाई ।
निस्संसा निद्दयपुरिसवेढिया रुद्धसंचारा ॥ ३४०७ ॥

भयविहुरवेविरंगा सुत्ता धुत्ता विमुक्कजीयासा ।
भमुन्भामा संभंतलोयणा रोयमाणा य ॥ ३४०८ ॥

नियरंधवेव्व दिट्ठे नेमिजिणे तो समूसुया जाया ।
केणइ आयारवसेण मुणियनभावपरमत्था ॥ ३४०९ ॥

'मोयावह मोयावह' सामिय ! इय नियनियाहिं भासाहिं ।
पभणंति वंदमाणा तस्सेव मुहं पलोयंता ॥ ३४१० ॥

सामी वि गरुयकरुणापरिणामो अद्दसणेण सत्ताणं ।
भवचारयनिव्विन्नो मोयावइ ते तओ सव्वे ॥ ३४११ ॥

—भवभावणाविवरणे पृ० २२३ ।

---

१ વાડામાં રાખેલા. २ મોર, તિત્તિર અને લાવક વગેરે. ३ ભયપામેલાં. ४ જીવિતની આશા ५ સંસારરૂપ કેદખાનાથી ઉદ્વેગ પામેલા.

[५६]
कण्हवहे बलरामस्स पलावो ।

एत्तोच्चिय बलभद्दो नीरं गहिऊण आगओ तत्थ ।
मन्नंतो सुहसुत्तं खणमेगं चिट्ठिओ ताव ॥ ३९४५ ॥
कसिणा व मच्छियाओ रुभंतीओ मुहम्मि तो दट्ठुं ।
जाव अवणेइ वत्थं ता पेच्छइ तं मयं बंधुं ॥ ३९४६ ॥
नेहाइरेगवसओ सोयसमुप्पन्नहिययसंघट्टो ।
कंटुंपिव निच्चिट्ठो पडिओ धरणीइ सहसत्ति ॥ ३९४७ ॥
अह पच्चागयसत्तो कोइ भीमं महारवं रामो ।
मुंचइ य सीहनायं तरुगिरिखिड्डंतसिहरग्गं ॥ ३९४८ ॥
जेणेत्थ सुहपसुत्तो अरन्नमज्झम्मि बंधवो मज्झ ।
पुहईइ एक्कवीरो पहओ केणइ अहम्मेण ॥ ३९४९ ॥
सो एत्थ मह पयासउ सकुलं सपरक्कमं सनामं च ।
सुणया ! ण एस धम्मो जं नासिज्जइ छलं रमिउं ॥ ३९५० ॥
रोहिणीसुयं अहंतुं निहयं जो मन्नए य गोविंदं ।
सो नंदिस्सइ थोवं व दुम्मई कोइ मूढप्पा ॥ ३९५१ ॥
सुकाउट्टं पसुत्तं मत्तं बालं मुणिं च थेरं च ।
जो हणइ तहा जुवइं दुन्नि वि लोगा हया तस्स ॥ ३९५२ ॥
महया सद्देणेवं भणमाणो तं वणं भमइ रामो ।
आगच्छइ य अभिक्खणमुविंदपासंमि सो एत्तो ॥ ३९५३ ॥

१ भरी ग्रयेल. २ डाळनी जेम. ३ शस्त्ररहित. ४ वृद्ध. ५ कृष्णु.

तो अल्लंतो कत्थोवि सुद्धिमेत्तंपि कण्हमरणस्स ।
आसामुक्को कण्हं अवगूहेऊण पलवेइ ॥ ३९५४ ॥

हा कण्ह ! हा महाबल ! महबंधव कणिट्ठ ! गुणजेट्ठ ! ।
मोत्तूण मं अणाहं हा कत्थ गओऽसि अकहेउं ! ॥३९५५॥

रोएमि धीर ! किं तुज्झ विक्कमं किं जसं व सोहग्गं ।
रूवं रिद्धिं पडिवन्नपालणं वैच्छल्लं वा ॥ ३९५६ ॥

गंभीरयं थिरत्तं सोंडीरत्तं च चैावसत्तिं च ।
धम्मं सच्चं च रुयामि किं नु तुह गुणमयसरीर ! ॥३९५७॥

पभणंतो य पुरा तं तुज्झ विओयं सहेमि न हु राम ! ।
ता किं जायवभूमण ! एयपए निट्ठुरो जाओ ॥३९५८॥

किं होही कोवि जए सो पुरिसो जेण दिट्ठमेत्तेण ।
कण्ह ! पुणोवि लहिस्सं तं तुह संगमपमोयमहं ॥३९५९॥

तुज्झऽवि य अवत्थमिमं दट्ठुं सोउं च जो अणो मत्तो ।
साहाइ किंपि वत्थुं मूढोच्चिय सो न संदेहो ॥ ३९६० ॥

इच्चाइ बहुपयारं पयडेउं पुव्वसंविट्ठाणाई ।
रिद्धिं च पलवमाणो सो उम्मत्तो हली जाओ ॥ ३९६१ ॥

खंधंमि तं खिवेउं कण्हस्सं भमइ तंमि रण्णम्मि ।
पूयंतो कुसुमेहिं छम्मासा जाव संपुण्णा ॥ ३९६२ ॥

—भवभावणाविवरीए पु० २६१ ।

१ आलिंगन दईने. २ वात्सल्यने. ३ धनुष धारवानी शक्तिने.

[५७]

सिरिनेमिनाहं विणियत्तं पलोइउं राइमईए विलावो।

पत्तो राइमई वि य विणियत्तं तं पलोइउं नेमिं ।
नियमंदिरस्स समुहं सोऊण य दिक्खपरिणामं ॥ ३४७४ ॥
परसुनिक्कित्तव्व लया [1]इंदूसवविरमइंदजट्ठिव्व।
निवडइ धसत्ति धरणीइ मुच्छिया वियलसव्वंगा ॥ ३४७५॥
धावंति सहीओ तओ धाहावंती उ तह य जणणी य ।
चंदणरसेण सीयलजलेहिं सिंचंति सव्वंगं ॥ ३४७६ ॥
वीयंति तालियंटेहिं सावि संपत्तचेयणा कहवि ।
तह पलविउं पवत्ता कहिउं कइणोऽवि जह न खमा ॥३४७७॥
पभणइ य देव्व ! तं चिय जाणसि ता जइ इमंमि जंमंमि ।
भोगिच्छा मह केणइ कम्मवसेणं न संजाया ॥ ३४७८ ॥
तो सुहिया आसि अहं, तं च सुहं सहसि कस्सइ न नूणं ।
अचक्खुयवरलंभं उवट्ठवेऊण तो अलियं ॥ ३४७९ ॥
भोगपिवासाणत्थं [4]निहीण ! उप्पाइउं अहं तुमए ।
एवं विडंबिया जं [5]विढत्तमिह तेण किं कहसु ? ॥३४८०॥
अहवा गरुओ मंन्ने अवराहो तुह कओ मए कोऽवि ।
इहरा एरिसदुक्खं गरुयं मह कुणसि किं णु तुमं ? ॥३४८१॥
रोरस्स व रयणनिहिं उवदंसेऊण तं वरं मज्झ ।

१ छेदायेल. २ इंद्रमहोत्सव बंध थया पछी इंद्रध्वज. ३ पंखाओ वडे. ४ क्षुद्र. ५ उपार्जन कर्युं.

[1]उप्पाटियाणि [2]अच्छीणि हंत निद्दयमणेणेवं ॥ ३४८२ ॥
जइ तस्स नाहमुचिया पढमं चिय तो कहणु संघडिया ? ।
अह संघडिया निग्घिण ! विओइया तो कहं सहसा ? ॥३४८३॥
अच्छी पसारियच्चिय थक्का वाएण कज्जलं नीयं ।
विहलीकया मणोरहतरुणो मह हयकयंतेण ॥ ३४८४ ॥
अहवा सुहदुक्खाणं अप्पाणं वज्जिऊण न हु अन्नो ।
हेऊ जयम्मि, तम्हा पुव्विं मह केण सोक्खाइं ॥ ३४८५ ॥
विहियाइं निरीहाए भोगाणं ? तह दुहाणि वि इयाणि ।
विहियाइं ? न अन्नेणं किंतु सयं चेव मूढाए ॥ ३४८६ ॥
भुवणब्भहियगुणोहं रूवेण अणुत्तरं वरं सोउं ।
अवियारिऊण सहसा भोगेसु मणं कुणंतीए ॥ ३४८७ ॥
[3]अम्हारिसीण एसो अमरीणवि दुलहो वरो कत्तो ।
संभवइ ? वीयरागत्तणं च न हु चिंतियमिमस्स ॥ ३४८८ ॥
अवियारियकज्जाण य एयं किर केत्तियं कुबुद्धीणं ? ।
[4]सुज्जक्खोऽवि पयट्टो अचिंतिउं लहइ [5]विणिवायं ॥ ३४८९ ॥
गरुयं च मए असुहं कम्मं जंमंतरंमि किंपि कयं ।
जेणेरिसी य जाया [6]पमाणपुरिसाण वि पइ(अणि)ट्ठा ॥ ३४९० ॥
पढमं परिणयणं मन्निऊण कण्हाइजायवसमक्खं ।
पच्छा एवं ववसइ नेमी वि हु तत्थ किं भणिमो ॥ ३४९१ ॥
जइ पढमं पि न मन्नइ परिणयणं ता हवेज्ज कस्स इमो ।
दुक्खमेरानयरि मए वेदेयव्वं कह वि एयं ॥ ३४९२ ॥

१ ઉખાડી નાખી. ૨ આંખો. ૩ અમારા જેવાઓને. ૪ સારી આંખવાળો. ૫ વિનાશ. ૬ પ્રતિષ્ઠિત પુરુષોની મધ્યમાં.

नियकम्मं ता दोसो न तस्स विन्नायसयलभावस्स ।
गुरुयाण पवित्तीओ न होंति अहियाउ परिणामे ॥ ३४९३ ॥
अहवा मन्नामि अहं सुमिणयमेयं मेहिंदयालं वा ।
मइमोहो सुरमाया व होज्ज अहवावि न हु किं पि ॥३४९४॥
धन्नाउ ताउ कुन्नालियाउ परलोयगद्धल्लखाहिं ।
जाहिं सुयाहिं निच्चं सुमिणेऽवि न पत्थिओ दइओ ॥३४९५॥
पियसंगाउ नियत्ता सुरलोयाओ वि स्हंति अहियसुहं ।
पियसंगो जेहिं कओ निरयाओऽवि ताण दुहमहियं ॥३४९६॥
अज्ज न दिट्ठो रुट्ठो य अज्ज सम्मं कयं न आलवणं ।
न पलोइयं न हसियं न कीलियं भावसंजुत्तं ॥ ३४९७॥
इच्चाइमहाचिंतोविसन्नहियियाण सुन्नचेट्ठाणं ।
जायइ अणंतदुक्खं नेरइयाणं व पियसंगे ॥ ३४९८ ॥
इच्चाइ जंपमाणी रुयमाणी नयणवारिधाराहिं ।
सिंचंती ताडंति य उरत्थलं बाहुलइयाहिं ॥ ३४९९ ॥
मुज्झइ पुणो पुणोऽवि हु निवडइ धरणीइ मुयइ धाहीओ ।
विक्खित्तउत्तरीया परिल्हसियकडिल्लधम्मिल्ला ॥ ३५०० ॥
हारावलीओ तोडइ फाडइ वत्थाइं लुटइ सव्वत्तो ।
फोडइ मणिवलयाइं केउराईणि विक्खिरइ ॥ ३५०१ ॥
परिगलियकुंडला सिढिलमेहला भुविइन्नकुसुमभरा ।
हिमदड्ढकमलिणी इव जाया सहसत्ति [८]विच्छाया ॥३५०२॥

—भवभावणाविवीए पु० २२७–२२९ ।

१ अहिनकारी. २ मोटी इन्द्रजाल. ३ कन्याओ वडे. ४ भिन्न. ५ दयारूप थता वडे. ६ सरकी गयेल छे केडनुं वस्त्र, अने अंबोडो जेणीनो एवी. ७ पृथ्वी उपर विखरायेल ८ निस्तेज.

[५८]

बारवईदाहे पउराईणं अकंदो ।

कुद्धो सुरो पलीवइ पयंडपवणूद्धएण जलणेण ।
जालाहिं गयणयलं सयलं पूरिज्जइ खणेण ॥ ३८४६ ॥
जत्थ य सबालवुड्ढो विलवंतो तत्तिओ जणो सव्वो ।
डज्झइ कोडीओ मंदिराण डज्झंति तिरिया य ॥ ३८४७ ॥
कहिउं तस्स सरूवं बारवइपुरवरीइ दाहस्स ।
को वित्थरेण सक्कइ ? तओ भणाहं तहा सव्वं ॥ ३८४८ ॥
डज्झंतं दट्ठूणं कण्हो रामो य रहवरे पवरे ।
नियजणयं वसुदेवं देवइ तह रोहिणिं जणणिं ॥ ३८४९ ॥
पक्खिविउं नीहरिया न चलंति य रहवरंमि तो तुरया ।
वसहाइणो वि जुत्ता चलंति सुरथंभिया नेय ॥ ३८५० ॥
सयमेव य हरिरामा कड्ढंति तओ तडत्ति [3]अक्खजुयं ।
भग्गं तहावि तेहिं सामत्थेणं विकड्ढेउं ॥ ३८५१ ॥
हा कण्ह ! हा महाबल ! हा हा बलभद्द ! वीर सोंडीर ! ।
जलणपलित्ताणऽम्हं करेह सामिय ! परित्ताणं ॥ ३८५२ ॥
इय पलवंतं लोयं निसुणंतेहिं गिहे गिहे तत्थ ।
सो [4]संदणो दुवारे नीओ नयरीइ तो तेवि ॥ ३८५३ ॥
गाढनिबद्धकवाडं देवेण पिट्टियमिंदकीलेण । -
हंतुं [6]पण्हिपहारेण तो बलो भंजइ कवाडे ॥ ३८५४ ॥

---

૧ (નગરીને) બાળે છે. ૨ પવનવડે હલાવેલ. ૩ ધરીનું યુગલ. ૪ રથ ૫ (દ્વાર બંધ કરવાનો) મોટો ખીલો. ૬ પાનીના પ્રહારથી.

तहवि न नीहरइ रहो तो देवो दोऽवि ते भणइ एवं ।
मा भो निरत्थयं चिय खिज्जह तुम्हे मए जम्हा ॥३८५५॥
तुम्ह कहियं पुरावि हु दो तुब्भे वज्जिऊण इह संसे ।
उव्वरिही न हु कोऽवि हु ता मुंचह [2]पियरपडिबंधं ॥३८५६॥
इय भणिए देवेणं पिउहिं तो रामकेसवा भणिया ।
नीहरह वच्छ ! तुब्भे सिग्घं रक्खेह नियपाणे ॥ ३८५७ ॥
जीवंतेहिं सव्वाओ होंति तुब्भेहिं पुणरवि सिरीओ ।
[3]निव्वडियपोरुसेहिं जायवकुलनाभिभूएहिं ॥ ३८५८॥
अम्हवि विसए सव्वं पुरिसायत्तं कयं च तुब्भेहिं ।
भवियव्वयाइ चलिओ न हु कोऽवि पुणो तिहुयणेऽवि ॥३८५९॥
किं अम्हेहिं न गहिया दिक्खा सिरिनेमिजिणसयासंमि ।
ता वच्चह तुब्भे इह अणुभुंजामो वयं सकयं ३८६० ॥
इय निब्बंधेण पिऊहिं पभणिया दुक्खनिब्भरसरीरा ।
नीहरिया कहकह वि हु नयरीओ कण्हबलभद्दा ॥ ३८६१ ॥
[6]जिण्णुज्जाणंमि ठिया तत्तो पेच्छंति तं पुरिं सयलं ।
डज्झंति पलवंतं लोयं च बहुं पलावेहिं ॥ ३८६२ ॥
डिंभाई माऊए कंठंमि [7]विढंति डज्झमाणाइं ।
मायावि पडइ विहुरा अन्नस्सुवरिं पलित्तस्स ॥ ३८६३ ॥
फुट्टंति [8]सिराइं कीलणगिरीणं भवणनिवहा य तुट्टंति ।
विरसं रसंति तिरिया पलवइ महिलायणो दुक्खो ॥ ३८६४ ॥

१ બાકી રહેશે. ૨ માતાપિતાનો રાગ. ૩ સિદ્ધ. ૪ યાદવ કુળમાં મુખ્ય. ૫ પોતે કરેલ. ૬ જીર્ણ ઉદ્યાનમાં. ૭ વિંટાઈ જાય છે. ૮ શિખરો.

इच्चाइ तत्थ असंमजसाइं दट्ठूण गरुयसोहाहिं ।
रुयइ हरी करुणाइं जंपंतो दीणवयणाइं ॥ ३८६५ ॥
हयविहि ! तं कत्थ गयं [2]मगहाहिवमाणमोडणं मज्झ ? ।
सोंडीरत्तं [3]जित्तं जेण य सट्ठीइ अहिएसु ॥ ३८६६ ॥

तिसु संगामसएसुं ? कत्थ गयाइं च ताइं रयणाइं ।
[4]अमरसमहिट्ठियाइं चक्काईयाइं हेलाए ? ॥ ३८६७ ॥ जुम्मं

ते अट्ठ सहस्सा सुरवराण आणाकराण मह कत्थ ? ।
नट्ठा एक्कपए च्चिय असिवोवसमी य सा मेरी ॥ ३८६८ ॥
तं सोहेज्जं सक्कस्स सो य [6]वेसमणिनयरीविणिवेसो ।
ते कुमरा ते वीरा ते मूवइणो गया कत्थ ? ॥ ३८६९ ॥

इच्चाइ पलवमाणं कण्हं कोमलगिराहिं बलएवो ।
पभणइ बंधव ! तुमए किं न सुयं भयवओ वयणं ? ॥३८७०॥
जं उस्सुया सिरीए पडणंता एत्थ चेव सव्वेऽवि ।
रुन्नतणतरुगणाणं जा पज्जंतंमि सकाणं ॥ ३८७१ ॥
पुन्नोदयंमि उदओ रिद्धीणं होइ, तंमि झिज्झंते ।
[7]झिज्झइ इयरोऽवि कमेण दोऽवि [8]भंसंति पज्जंते ॥३८७२॥

—भवभावणाविवीए पु० २५४–२५६।

१ पीडा. २ मगधाधिपतिना अभिमानने मरडवुं. ३ जितवापणुं. ४. देवाधिष्ठित. ५ सहायता. ६ कुबेरनी बनावेली नगरी. ७ क्षय पामे छे. ८ नाश पामे छे.

[५९]

नेरइयाणं कलुणवेयणाओ ।

पीडिज्जइ सो तत्तो घंडियारसंकडे अमायंतो ।
पीलिज्जंतो हत्थिव्व घाणए विरसमारसइ ॥ ९४ ॥
त तह उप्पण्ण पासिऊण धावंति हट्ठतुट्ठमणा ।
रे रे गिण्हह गिण्हह एयं दुट्ठति जंपता ॥ ९५ ॥
छोल्लिज्जतं तह सक्टाउ जंताओ वंमसल्लियं व ।
धरिऊण खुरे कड्ढंति पच्चमाणं इमे देवा ॥ ९६ ॥
अंबे १ अंबरिसी २ चेव, सामे ३ य सबले ४ त्तिय ।
रुद्दोवरुद्द ५-६ काले ७ य, महाकाले ८ त्ति आवरे ॥९७॥
असि ९ पत्तधणू १० कुंभे ११ वालू १२ वेयरणित्ति १३ य ।
खरस्सरे १४ महाघोसे १५ पनरस परमाहम्मिया ॥ ९८ ॥
एए य निरयपाला धावंति समंतओ य कलयंता ।
रे रे तुरियं मारह छिंदह भिंदह इमं पाव ॥ ९९ ॥

इय जंपंता कोंतबल्लिभल्लिसेल्लेहिं खग्गकुंतेहिं ।
वीहरमाणं विंधंति तह य छिंदंति निक्करुणा ॥ १०० ॥
निवट्टतोऽवि हु कोइ वि पढमं खिप्पइ महंतसूलाए ।
अप्फालिज्जइ अन्नो वज्जसिलाकंटयसमूहे ॥ १०१ ॥

---

૧ નારકીમાં ઉત્પન્ન થયેલ જીવ ૨ સાંકડા મુખવાળા ઘટિકા-યંત્રમાં ૩ ઘાણીમાં ૪ જરા ઉપર ૫ આ નારકીઓને દુઃખ આપનાર પંદર પ્રકારના પરમાધાર્મિક દેવોના નામો છે ૬ એક જાતનું શસ્ત્ર. ૭ ભાલો. ૮ બાણ

अन्नो वज्जग्गिचियासु खिप्पए विरसमारसंतोऽवि ।
अवाईणऽसुराणं एत्तो साहेमि वावारं ॥ १०२ ॥
[1]आराइएहिं विंधंति मोग्गराईहिं तह [3]निसुंभंति ।
[4]धाडंति अंबरयले मुंचंति य नारए अन्ना ॥ १०३ ॥
निहए य तह निसन्ने ओहयचित्ते विचित्तखंडेहिं ।
[5]कप्पंति [6]कप्पणीहिं अंबरिसी तत्थ नेरतिए ॥ १०४ ॥
[7]साडणपाडणतोत्तयविंधण तह रज्जुतलपहारेहिं ।
सामानेरतिताणं कुणंति तिव्वाओ वियणाओ ॥ १०५ ॥
सबला नेरयियाणं उयराओ तह य हियअमज्झाओ ।
[9]कड्ढंति [10]अंतवसमंसफिप्फिए(? से) छेदिउं बहुसो ॥१०६॥
छिंदंति असीहिं [11]तिसूल-सूल-सूइसत्तिकुंततुमरेसु ।
[12]पोयंति चियासु दहंति निद्दयं नारए रुद्दा ॥ १०७ ॥
[13]भंजंति अंगुवंगाणि ऊरू बाहू सिराणि करचरणे ।
कप्पंति खंडखंडं उनरुद्दा निरयवासीणं ॥ १०८ ॥
[14]मीरासु [15]सुंठिएसुं [16]कंदूसु य [17]पयणगेसु [18]कुंभीसु ।
[19]लोहीसु य पव्वंते पयंति कालाउ नेरइए ॥ १०९ ॥

---

१ आर वगेरेथी. २ मारे छे. ३ त्रास पमाडे छे. ४ उपघातने प्राप्त. ५ कापे छे. ६ कातरो वडे. ७ छेदवुं, फाडवुं अने परोणा वडे विंधवुं. ८ पादतलथी प्रहारो करवा वडे. ९ खेंची काढे छे. १० आंतरडां, चरबी, मांस अने फेफसाने. ११ त्रिशूल, शूल, शूलिका विशेष, शक्ति, भालो अने बाणविशेष उपर. १२ परोवे छे. १३ भांगे छे. १४ अग्निथी भरेली लांबी चूलीओमां. १५ तीक्ष्ण खीलाओ उपर. १६ तपावेला तवामां. १७ पकाववानुं एक जातनुं पात्र. १८ उंटना आकारवाळी कुंभीमां. १९ लोढानु भाजनविशेष अथवा कडाईमां.

छेत्तूण।सीहपुच्छागिईणि तह कीगणिप्पमाणाणि ।
खावंति मंसखंडाणि नारए तत्थ महकाला ॥ ११० ॥
हत्थे पाए उरू बाहू सिरा तह य अंगुवंगाणि ।
छिंदंति असी असिमाइएहिं निच्चंपि निरयाणं ॥ १११ ॥
पत्तधणुनिरयपाला असिपत्तवणं विउव्वियं काउं ।
दंसंति तत्थ छायाहिलासिणो जंति नेरतिया ॥ ११२ ॥
तो पवणचलिततरुनिवडिएहिं असिमाइएहिं किर तेसिं ।
कण्णोट्ठनासकरचरणऊरूमाईणि छिंदंति ॥ ११३ ॥
कुंभेसु पयणगेसु य सुंठेसु य कंदुलोहिकुभींसु ।
कुंभीओ नारए उक्कलंततेल्लाइसु तलंति ॥ ११४ ॥
तडयडरवफुट्टंते चैणयव्व कैयंबवालुयानियरे ।
भुंजंति नारए तह वालुयनामा निरयपाला ॥ ११५ ॥
वसु(रस)पूयरुहिरकेसट्ठिवाहिणि कैलयलंतजउसोचं ।
वेयरणिं नाम नइं अइखारसिणं विउव्वेउं ॥ ११६ ॥
वेयरणिनरयपाला तत्थ पवाहंति नारए दुहिए ।
आरोवंति तहिं पि हु तत्ताए लोहनावाए ॥ ११७ ॥
नेरइए चेव परोप्परंपि परसूहिं तच्छयंति दढं ।
करवत्तेहि य फाडंति निद्दयं मज्झमज्झेण ॥ ११८ ॥

૧ કોડી જેવડાં ૨ તળે છે ૩ ચણાની જેમ. ૪ કદંબ વૃક્ષના પુષ્પોના જેવી રેતીના સમુદાયમાં ૫ ભુંજે છે ૬ ચરબી અને પરૂ ૭ કલકલ ઉકળતા લાખના રસ જેવા પ્રવાહવાળી ૮ અતિશય ખારી અને ઉષ્ણ ૯ ઘોળાવે છે

विपराल्वज्ञकंटयभीननमेहासिंबन्लीसु य रिंगति ।
पल्वंते रसरसई रसम्मरा निरयपालत्ति ॥ ११९ ॥
पसुणो व्व नारए वहभएण भीए पलायमाणे य ।
मट्घोसं कुणमाणा रुंभंति तहिं महावोमा ॥ १२० ॥
तह फालिया वि उक्करिया नि तलिया वि छिन्नभिन्ना नि ।
दड्ढा भुग्गा मुंडिया य तोडिया तह विन्णीणा य ॥ १२१ ॥
पावोदएण पुणरवि मिलंति तह चेव पारयरसोव्व ।
इच्छंतावि हु न मरंति कह वि हु ते नारयवराया ॥ १२२ ॥
पभणंति तओ दीणा मा मा मारेह सामि ! पहु ! नाह ! ।
अइदुसहं दुक्खमिणं पसियह मा कुणह ऐत्ताहे ॥ १२३ ॥
एवं परमाहम्मियपाएसु पुणो पुणोऽवि लग्गंति ।
दंतेहिं अंगुलीओ गिण्हंति भणंति दीणाईं ॥ १२४ ॥
तत्तो य निरयपाला भणंति रे अज्ज दूसहं दुक्खं ।
जइया पुण पावाइं करेसि तुट्ठो तया भणसि ॥ १२५ ॥
णत्थि जए सन्वन्नू अहवा अहमेव एत्थ सव्वविऊ ।
अहवावि खाह पियह य दिट्ठो सो केण परलोओ ? ॥१२६॥
नत्थि य पुण्णं पावं भूयऽब्भहिओ य दीसइ न जीवो ।
इच्चाइ भणसि तइया वायालत्तेण परितुट्ठो ॥ १२७ ॥
मंसरसंमि य गिद्धो जइया मारेमि निग्घिणो जीवे ।
भणसि तया अम्हाणं भक्खमियं निम्मियं विहिणा ॥ १२८ ॥

१ मोटा शाल्मली वृक्षो उपर. २ अटकावे छे ३ कुन्तभेदा. ४ कचरायेला ५ पारो ६ हवेथी ७ सर्वज्ञ ८ (पांच) भूतोथी अधिक. ९ वाचालपणाथे

[1]वेयविहिया न दोसे ति जंपेसि हिंसा त्ति अहय जंपेसि ।
परचरचरम्मि तो फालिऊण खायसि पसुमंसं ॥ १२९ ॥
रायमतितिरिमंडलससरम्मनाईणि पियसि अइगिद्धो ।
इण्हिं पुण पेचारसि अइदुसहं दुक्खमेयंति ॥ १३० ॥
अलिएहिं वंचेमि तया कुडकवडमाइएहिं मुद्धजणं ।
[3]पेसुन्नाईणि करेसि हरिसिओ पलवसि इयाणि ॥ १३१ ॥
तइया खणेसि [4]खत्त घायसि [5]वीसंभियं मुससि लोयं ।
परधणलुद्धो बहुदेसगामनगराइ भंजेसि ॥ १३२ ॥
तेणावि पुरिसयारेण चिणडिओ मुणसि तणसमं भुवणं ।
परदव्वाण विणासे य उणसि पेच्छसि पुण इण्हिं ॥ १३३ ॥
मा हरसु परधणाइंति चोइओ भणसि धिट्ठयाए य ।
सव्वस्स वि परकीयं सरीरयं कस्सइ न दव्वं ॥ १३४ ॥
तइया परजुवईणं [6]चोरियरमियाइं मुणसि सुहियाइं ।
अइरत्तोऽवि य तासिं मारसि भत्तारपमुहे य ॥ १३५ ॥
सोहग्गेण य नडिओ कूडविलासे य कुणसि ताहिं समं ।
इण्हिं तु तंबनिम्मियधिउलियाणं पलायसि ॥ १३६ ॥
परकीयच्चिय मज्झ जुज्जइ नियएहिं माइभगिणीओ ।
एव च दुव्वियड्ढत्तगव्विओ वयसि मिच्छविओ ॥ १३७ ॥
[9]पिंडेसि असंतुट्ठो बहुपावपरिग्गहं तया मूढो ।

૧ વેદમાં વિધાન કરેલી ૨ ભોગ હોમ વગેરે કરવા વડે ૩ લુચ્ચાઈ, ચાડી ખાવી ૪ ખાતર ૫ વિશ્વાસુ ૬ શુભ રીતે ક્રીડા કરવી ૭ તાંબાની બનાવેલી તપેલી પૂતળીઓથી ૮ પંડિતાઈ વડે ગર્વિષ્ઠ ૯ સંગ્રહ કરે છે

आरंभेहि य तूससि रमसि किं एत्थ दुक्खेहिं ? ॥ १३८ ॥
आरंभकम्मिणपज्जियाण निन्दउ अम्ह न सुहं मे ।
इय भणिउं जम्म कए आसन्नु सं सुहविभागत्थं ॥ १३९ ॥
भरिउं पिपीलियाईण मोदियं जह सुहं सुहट्ठेहिं ।
तो होसि पगहुत्तो भुंजसि रयणीइ पुणमिट्ठं ॥ १४० ॥
पिवसि सुरं गायंतो पनच्चमाणो सुयाहिं नच्चंतो ।
इह [१]तेयतल्लसंवत्तणाणि किं पियसि न ? [२]हयास ! ॥ १४१ ॥
सूलारोवणनेत्ताकड्ढणहत्थच्छेयणाईणि ।
रायनिओगे [३]कुंटलणेण कंचारगहणाइं ॥ १४२ ॥
नयरारक्खियभावे य दंडवहावणजोयणाईहिं ।
नाणाविहपावाइं काउं किं रुदसि इयाणिं ? ॥ १४३ ॥
गुरुदेवाइसुकम्मो विहिया आसायणा वयं भग्गं ।
कोहो य [४]गामकूडत्तणाइभावेसु संनिओ ॥ १४४ ॥
इय जइ [६]निफलावगोवियम्मस तम्हेव पीवपिडविम्स ।
भुंजसि फलाइं रे दुट्ठ ! अम्ह ता एत्थ को दोसो ? ॥१४५॥
इच्चाइपुव्वभवदुक्खाइं सुमराविउं निरयपाला ।
पुणरवि विविहाउ उईरंति निविहप्पगारेहिं ॥ १४६ ॥
एवविहाणि दुहाइ ताण संमाइं वेयणंताणं ।
ताणं चिय वयणे पक्खिप्पंति जलणमि कुंजेइं ॥ १४७ ॥

---

१ तपावेल तेल, तांबु अने सीसुं. २ मूर्खपणाथी. ३ पीडा. ४ हांसी. ५ ग्रामाधिपतित्व वगेरे अधिकारोमां. ६ पोताना हाथथी वावेल. ७ पापरूपी वृक्षना ८ कुंपना.

रे रे तुह पुव्वभवे संतुट्ठी आसि मंसगमएहिं ।
इय भणिउं तस्सेव य मंसरसं गिण्हिउं देंति ॥ १४८ ॥
चउपासम्मिलियवणदवमहंतजालावलीहिं डज्झंता ।
सुमराविज्जंति सुरेहिं नारया पुव्वदवदाणं ॥ १४९ ॥
आहेडयचेट्ठाओ संभारेउं बहुप्पयाराओ ।
बंधंति पासएहिं खिवंति तह वज्जकूडेसु ॥ १५० ॥
पाडंति वज्जमयवागुरासु पिट्टंति लोहलउडेहिं ।
सूलग्गे दाऊणं भुंजंति जलंतजलणंमि ॥ १५१ ॥
उल्लंबिऊण उप्पिं अहोमुहे हेट्ठ जलियजलणंमि ।
काऊण भंडित्तखंडं सोऽवि विकत्तंति सत्थेहिं ॥ १५२ ॥
पहरंति चवेडाहिं नित्तयलयवग्घसीहरूवेहिं ।
कुट्टंति कुहाडेहिं ताण तणुं खयरकट्ठं व ॥ १५३ ॥
कयवज्जतुंडबहुविहविहंगरूवेहिं तिक्खचंचूहिं ।
अच्छी खुंडुंति सिरं हणंति चुंटंति मंसाइं ॥ १५४ ॥
अगणियवरिसं कुणंते मेहे वेउव्वियंमि नेरइया ।
सुरकयपव्वयगुहमणुसरंति निज्जलियसव्वंगा ॥ १५५ ॥
तत्थ वि पडंति पव्वयसिलासमूहेण दलियसव्वंगा ।
अइकरुणं कंदंता पप्पडपिट्ठं व कीरंति ॥ १५६ ॥
[12]तिरियाणऽइभारारोवणाइं सुमराविऊण खंधेसुं ।

१ चारेबाजु मूकेल वनना दावानळनी २ शिकारनी चेष्टाओ ३ मारवानु वज्रमय यंत्र विशेष ४ उपर लटकावीने ५ शूळ उपर राधेल मासादि- ६ वडे ७ खेरना लाकडानी जेम ८ वज्रना जेवा मुखवाळा ९ तीक्ष्ण चांचवाळा १० बहार खेंची काढे छे ११ पापडना चूर्ण जेवा १२ तिर्यंचोने-

चडिऊण सुरा तेसिं भरेण भंजंति अंगाइं ॥ १५७ ॥
जेसिं च अइसएणं गिद्धी सद्दाइएसु विसएसु ।
आसि इहं ताणंपि हु विवागमेयं पयासेंति ॥ १५८ ॥
तत्ततउमाइयाइं खिवंति सवणेसु तह य [2]दिट्ठीए ।
[3]संतावुव्वेयविघायहेउरूवाणि दंसंति ॥ १५९ ॥
वसमंसजलणमुम्मुरपमुहाणि विलेवणाणि उवणेंति ।
उप्पाटिऊण [5]संडसएण दसणे य जीहं च ॥ १६० ॥
तत्तो भीमभुयंगमपिवीलियाईणि तह य दव्वाणि ।
असुईउ अणंतगुणे असुहाइं खिवंति वयणंमि ॥ १६१ ॥
सोवंति वज्जकंटयसेज्जाए अगणिपुत्तियाहिं समं ।
परमाहम्मियजणियाउ एवमाई य वियणाओ ॥ १६२ ॥
एसो मह पुव्ववेरि त्ति नियमणे अलियमवि वियप्पेउं ।
[6]अवरोप्परंपि घायंति नारया पहरणाईहिं ॥ १६३ ॥
[7]सीउसिणाई वियणा भणिया अन्नावि दसविहा [8]समए ।
खेत्ताणुभावजणिया इय [9]तिविहा वेयणा नरए ॥ १६४ ॥
तत्तो कसिणसरीरा बीभच्छा असुइणो सडियदेहा ।
नीहरियअन्तमाला भिन्नक्वाला [10]लुलंगा य ॥ १६५ ॥
दीणा सत्तविहीणा नपुंसगा सरणवज्जिया खीणा ।

---

१ કાનમાં. ૨ આંખોમાં. ૩ સંતાપ, ઉદ્વેગ અને વિઘાતના કારણભૂત રૂપો. ૪ ભૂસાનો અગ્નિ. ૫ સાણસા વડે. ૬ એક બીજાને. ૭ ઠંડી, ઉષ્ણતા, ભૂખ, પિપાસા, ખુજલી, પરવશતા, તાવ, દાહ, ભય અને શોક આ દશ પ્રકારની વેદના. ૮ શાસ્ત્રમાં. ૯ પરમાધાર્મિકકૃત, પરસ્પરકૃત અને ક્ષેત્રકૃત એ ત્રણ પ્રકારની. ૧૦ રડવડતા અંગરાગો.

चिट्ठंति निरयवासे नेरइया अहव किं बहुणा ? ॥ १६६ ॥
अच्छिनिमीलणमेत्तं नत्थि सुहं दुक्खमेव अणुबद्धं ।
नरए नेरइयाणं अहोनिसिं पच्चमाणाणं ॥ १६७ ॥
तत्थ य सम्मदिट्ठी पायं चिंतंति वेयणाऽभिहया ।
गोत्तुं कम्माइ तुमं मा रूससु जीव ! जं भणियं ॥ १६८ ॥
सव्वो पुव्वकयाणं कम्माणं पावए फलविवागं ।
अवराहेसु गुणेसु य निमित्तमेत्तं परो होइ ॥ १६९ ॥
धारिज्जइ ऍंतो जलनिही वि कल्लोलभिन्नकुलसेलो ।
न हु अन्नजंमनिम्मियसुहासुहो दिव्वपरिणामो ॥ १७० ॥
अकयं को परिभुंजइ ? सकयं नासेज्ज कस्स किर कम्मं ? ।
सकयमणुभुंजमाणे कीस जणो दुम्मणो होइ ? ॥ १७१ ॥
दुंप्पत्थिओ अमित्तं अप्पा सुप्पत्थिओ हवइ मित्तं ।
सुहदुक्खकारणाओ अप्पा मित्तं अमित्तं वा ॥ १७२ ॥
वारिज्जंतो वि हु गुरुयणेण तइया करेसि पावाइं ।
सयमेव [3]किणियदुक्खो रूससि [4]जीव ! कस्सिण्हि ? ॥१७३॥
सत्तमियाउ अहो अट्ठमिया नत्थि निरयपुढविति ।
एमाइ कुणसि कुंउत्तराइं इण्हिं किमुंव्वयसि ? ॥ १७४ ॥

—भवभावनाए मूलगाहा ९४–१७४ ।

---

१ આવતો. ૨ ઉન્માર્ગમા ગયેલો. ૩ ખરીદેલા દુઃખવાળો. ૪ ખોટા ઉત્તરો. ૫ ઉદ્વેગ પામે છે.

[६०]

पियमरणे सुंदरीए विलवणं ।

एत्तो य सुंदरीए परिपालंतीइ अइगयं दिवसं ।
तह वि हु न जाव नंदो समागओ ताव संबुद्धा ॥ ३९ ॥

णिच्छइयतव्विणासा धसत्ति सा निवडिया धरणिवट्टे ।
मुच्छानिमीलियच्छी मयव्व ठाऊण खणमेगं ॥ ४० ॥

वणकुसुमसुरहिमारुयसणाणउवलद्धचेयणा दीणा ।
रोविउमारद्धा निविडदुक्खपम्मुक्कपोक्कारा ॥ ४१ ॥

हा अज्जउत्त ! हा जिणवरिंदपयपउमपूयणासत्त ! ।
हा सद्धम्ममहानिहि ! कत्थ गओ देहि पडिवयणं ॥४२॥

हा पाव ! दइव ! धणसयणगेहनासे वि किं न तुट्ठो सि ? ।
जमणज्ज ! अज्जउत्तो वि [1]निहणमिण्हिं समुवणीओ ॥४३॥

हे ताय ! सुयावच्छल ! हा हा हे जणणि ! निक्कवडपेम्मे ! ।
दुहजलहिनिवडियं कीस [3]नियधूयं उवेहेह ? ॥ ४४ ॥

इय सुचिरं विलवित्ता निविडपरिस्समकिलामियसरीरा ।
करयलनिहित्तवयणा सुतिक्खदुक्खं अणुहवंती ॥ ४५ ॥

—उवएसपयवित्तीए पु० ४१ ।

---

१ हे અનાર્ય ! २ વિનાશને. ૩ પોતાની પુત્રીને.

[६१]

पवहणभंगुत्तरकाले मिलंतीए रुयंतीए य सुंदरीए नंदस्स आसासणं ।

अह कह वि तहाभवियव्वयाइ उवलद्धफलगखंडाणि ।
एक्कम्मि चेव [1]वेलाउलम्मि लग्गाणि दुह ताणि ॥ २३ ॥
अघडंतघडणसुघडियविहडणवावडविहिस्स जोगेण ।
जायं परोप्परं दंसणं च गुरुविरहविहुराणं ॥ २४ ॥
ता हरिसविसायवसुच्छलंतदढमैण्णुपुण्णगलसरणी ।
सहसत्ति सुंदरी नंदकंठमवलंबिउं दीणा ॥ २५ ॥
रोविउमारद्धा [4]निव्विरामनिवडंतनयणसलिलभरा ।
जलनिहिसंगुवलग्गंबुबिंदुनिवहं मुयंति व्व ॥ २६ ॥
कहकह वि धीरिमं धारिऊण नंदेण जंपियं ताहे ।
सुयणु ! किमेवं सोगं करेसि अच्चंतकसिणमुही ? ॥ २७ ॥
को नाम मयच्छि ! जए जाओ जो जस्स नेव वसणाइं ।
पाउब्भूयाणि न वा जायाणि य जम्ममरणाणि ? ॥ २८ ॥
कमलमुहि ! पेच्छ गयणंगणेक्कचूडामणिस्स वि रविस्स ।
उदयपयावविणासा पइदियसं च्चिय वियंभंति ॥ २९ ॥
किं वा न सुयं तुमए जिणिंदवयणम्मि जं सुरिंदावि ।
पुव्वसुकम्मक्खयम्मी दुत्थावत्थं उवल्हंति ? ॥ ३० ॥
कम्मवसवत्तिजंतूण सुयणु ! किं एत्तिए वि परितावो ? ।
जेसिं छायव्व समं भमडइ दुक्खाण [7]दंदोली ॥ ३१ ॥

—उवएसपयवित्तीए पु० ४१ ।

---

१ પાટીઆના કકડા. ૨ બંદર. ૩ શોક. ૪ નિરંતર. ૫ શ્યામ મુખવાળી. ૬ પુણ્યના ક્ષયે. ૭ શ્રેણી

[६२]

लोयणवणिअस्स अणुतावो ।

सोऊण तयणुसट्ठिं, जंपइ इयरो वि मुक्कनीसासं ।
नियदुच्चरियं मोत्तुं, न मज्झ दुहकारणं अन्नं ॥ ९२ ॥
तं मह दढं खु दुक्खं, हिययगयं निसियनट्ठसल्लं व ।
जं खित्तो सि गभीरे, समुद्दतीरे तुमं तइया ॥ ९३ ॥
तं दहइ [1]अविस्सामं, हिययगयं उस्सुयं व जलमाणं ।
जं अहिलसिया एसा, महासई कूरचरिएण ॥ ९४ ॥
पत्तं पावस्स फलं, अचिरेण मए इहेव जंमम्मि ।
अइपावोत्ति य काउं, नीओम्हि न [2]पेयवइणावि ॥ ९५ ॥
अहवा डज्झउ निहुयं, निद्धूमं [3]फुंफुमव्व चिरमेसो ।
इय भाविऊण विहिणा, धरिओऽहं पावभरिओ वि ॥ ९६ ॥
जत्तियमेत्तं मेत्तय !, तुरियं संचरसि कारणे मज्झ ।
तत्तियमेत्तं अणुताव पावए खिवसि मं अहियं ॥ ९७ ॥
इय विविहं पलवंतो, भणिओ सो रिद्धिसुंदरीए वि ।
धन्नो सि जेण पावे, पच्छायावं वहसि एवं ॥ ९८ ॥
जं काऊण वि पावं, पावा पावंति परमपरिओसं ।
धीरा न कुणंते च्चिय, कयावि [5]अणुताविणो दुक्खं ॥ ९९ ॥

—उपएसपयवित्तीए पु० ३३०

---

१ निरन्तर २ यमराज वडे ३ करीषाग्नि के सुकेला छाणानी अग्निनी जेम ४ आनंदने ५ पश्चात्ताप करनारा

[६३]

सीलरक्खणट्ठाए गुणसुंदरीए कित्तिमो अक्कंदो ।

अण्णमसमयम्मि सहसा, रयणीए पच्छिमंम्मि जामम्मि ।
अक्कंदिउं पवत्ता सा, नियमे पुत्तपायंमि ॥ ६२ ॥
भणिया दिएण सुंदरि !, किं ते बाहइ सरीरमज्झंमि ? ।
तीए वि सदुक्खं चिय, भणियं अफुडक्खरं सूलं ॥ ६३ ॥
तं दट्ठूण विसन्नो, बंयरूई कुणइ उवसमोवाए ।
मणिमंतोसहिभेय-सओ य परओ जहा पाणं ॥ ६४ ॥
गुणसुंदरी वि मणयं, गोसे उवसंतवेयणा भणियं ।
कुणइ खरंतपदंती, केइंती गेहकिच्चाइं ॥ ६५ ॥
भणइ य अहं अजोग्गा, तुह घरवासस्स सुहय ! निब्भग्गा ।
जेणेरिसं महंतं, उवट्ठियं दारुणं दुक्खं ॥ ६६ ॥
तिव्वा सिरम्मि विणणा, डज्झइ अंगं हुयासगसिव्वं व ।
छिज्जंति व अंताइं, फुट्टंति सव्वंगसंधीओ ॥ ६७ ॥
इय दुहदाहवेलिया, मण्णे पाणे चिरं न धारिस्सं ।
तं पुण तवेइ अहियं, न पूरिया जं तुह महासा ॥ ६८ ॥
मह पायाए कज्जे, सुदरं आयासिओ तुमे अप्पा ।
मीयण्हियाणुधाविरहरिणाण व नु य फलं पत्तं ॥ ६९ ॥

---

१ शांतिना उपायोने. २ ब्राह्मण. ३ प्रभातमां. ४ वेदना. ५ अग्निथी ग्रस्त. ६ लेपायली. ७ झांझवानां जळने अनुसारे दोडनारा.

अन्नं च—

काउं परस्स पीडं, जं रयं अप्पणो सुहं पुव्वि ।
तस्स [1]विवागमेण्हाहा, सहामि अइदारुणं मेत्ते ॥ ७० ॥
चाऊण मए हरिणं, चंदमलंडं(मंडलं) व कस्सई दिन्नं ।
भग्गं च वयं पुव्वं, हरियं दैड्वं व कस्सावि ॥ ७१ ॥
तं दुक्कडेण तविया, एसा डज्झामि तुज्झ णगणम्मे ।
देहि लहुं कट्ठाई न अलहाडैवेइ महं दाहो ॥ ७२ ॥
इय विविहं विलवंति, अकयाहारं सनिंदणपरं च ।
पेच्छिय पच्छायावी, जंपइ विप्पो मनिव्वेयं ॥ ७३ ॥

—उपएसपयवित्तीए पु० ३३३.

१ कर्मना फळने. २ नाथरहित. ३ प्रिय. ४ पाप वडे. ५ दूर थशे.

[६४]

संखनिवस्स अवियारिअकज्जकरणे तस्स य परियणाणं च विलावो ।

मुक्क गिहम्मि आसि-त्ति भासमाण रुणेण तेसिं सो ।
मुच्छानिमीलियच्छो, पडिओ सीहासणे झत्ति ॥ २६९ ॥
सीयलपवणपओगेण, पवणिओ कहवि लद्धचेयण्णो ।
परिचिंतिउं पवत्तो, अणवेक्खियकारिया धी मे ॥ २७० ॥
सुकयण्णुया अहो मे, अहो ममण्णाणपगरिसो गरुओ ।
निब्भग्गसेहरत्तं, निद्दयभावो अहो दुट्ठु ॥ २७१ ॥
एवं विचिंतयंतो, पुणोवि मुच्छावसो महीपडिओ ।
पुणरवि लद्धासासो, भणिओ सामंतमाईहिं ॥ २७२ ॥
देव ! किमेयमकंडे, संजायं आउलत्तमइविसमं ।
एवं पुणो पुणो सो, आपुट्ठो कहिउमारद्धो ॥ २७३ ॥
भो भो सुद्धो अहयं, नियदुच्चरिएण चेरवक्केण ।
जम्हा मए ण गणिया, वच्छल्या निजयरायस्स ॥ २७४ ॥
जयसेणकुमरमेत्ती, पेम्मुसिया ण य कलावईपणओ ।
बहु मन्निओ कलंको, न चिंतिओ नियकुलस्स मए ॥२७५॥

---

१ અવિચારી २ સુકૃતતા ૩ અજ્ઞાનની પ્રકર્ષતા ૪ ભૂલી ગયો

जमसंभवंतदोसा, दोमवई कप्पिऊण जमगेहे ।
विजयसुया पेसविया, आमलीभूयसुयपसवा ॥ २७६ ॥
ता मे न अत्थि सुद्धी, पुंजस्स व असुइणो अदड्ढो ।
अहमेत्थ सिट्ठलोयस्स, कस्स चडालभावाओ ॥ २७७ ॥
णीणेह झत्ति कट्ठाइं, जेण जलणग्गिं पविसिउं सुद्धिं ।
काहमहं लहु संताव ताविय ³निव्ववेमंगं ॥ २७८ ॥
सोच्चा निववयणनिणं, अकालविज्जूनिवायसारिच्छं ।
सयलो वि परियणोऽ⁴न्नोन्नवयणमवलोइउं लग्गो ॥ २७९ ॥
हाहा किमेयमेत्तं रन्ना वुच्चइ विलक्खओ ठिच्चा ।
समकालमुक्कलेलकपोकओ विलवए एवं ॥ २८० ॥
हा अज्जउत्त ! अइनिग्घिणो सि कह ववसियं तए एयं ? ।
सा मुहमंडणमम्हं, कत्थत्ति भणंति जायाओ ? ॥ २८१ ॥
हा रायंगणमेयं, वट्टइ सुन्नं च तं विणा सुद्धं ।
मा रूस पसिय आणेसु सामि ! तं परियणो भणइ ॥ २८२ ॥
हा हत्ति किं किमेय, धी धी एयारिसं विहिविहाणं ।
नरनारिगणो नयरे, रुयइ समंता इय भणंतो ॥ २८३ ॥
अकन्दसद्दभीमं, निक्करुणाणंपि जणियकारुन्नं ।
दट्ठूण पुरं राया, उस्सुयचित्तो पुणो आह ॥ २८४ ॥

---

१ લઈ જાઓ २ કરીશ ३ દેહને શાંત કરું ४ એક બીજાના મુખને ५ ભયંકર ६ કલાવતી. ७ રાજાનું આગણું

भो मंति ! किं चिरावह, किं मे नो सुणह सयणं अंगे ? ।
हा निट्ठुरं न फुट्टइ, हियर्यं मे गरुयदुक्खंपि ॥ २८५ ॥
अह मंतिदारसयणा, सेयराहमुदाहरंति रुयमाणा ।
मा कुण वियक्खण ! खग, खारक्खेवं खणेणम्ह ॥ २८६ ॥
जइ कह वि बुद्धिखूणं, संजायं दिव्वजोगओ एगं ।
ता मा करेह बीयं, गंडोवरिफोडियातुल्लं ॥ २८७ ॥
भयकायराण सरणं, भणंति धीरा धराहरत्थेज्जा ।
धीराविं धीरयं जइ, चयंति ता होउ किं सरणं ? ॥ २८८ ॥

अन्नं च—

चिरपरिपालियमेयं, रज्जमसंपत्तमत्तुमंतावं ।
हयविप्पहयं होही, तुमए मुक्कं मुहुत्तेण ॥ २८९ ॥
काऊण कुलच्छेयं, मा पूर मणोरहे रिउजणस्स ।
पज्जालिऊण भुवणं, को उज्जोयं कुणइ मइमं ? ॥ २९० ॥

—उपएसपयवित्तीए पु० ३५० ।

---

१ એક સાથે. २ પર્વતના જેવા સ્થિરતાવાળા. ૩ બુદ્ધિશાળી.

[६५]

पव्वज्जागहणे धारिणीमाउए सद्धिं मेहकुमारस्स संवाओ ।

भणियं मेहेण तओ गच्छामी भयवओ चरणमूलं ।
गिहवासाओ इमाओ ¹निव्विन्नो तिव्वदुक्खाओ ॥७१॥

खरफरसुहयचंपयलयव्व सा झत्ति धरणिवीढम्मि ।
पडिया विहडियसव्वंगभूसणा भग्गसोहग्गा ॥ ७२ ॥

पवणेण सीयलजलेहिं तह य बहलेहिं चंदणरसेहिं ।
सित्ता सुहुं तह तालियंटपरिवीइया संती ॥ ७३ ॥

उम्मीलियनयणजुया पच्चागयचेयणा भणइ तणयं ।
"उंबरपुप्फं व तुमं सुदुल्लहो वच्छ वि मे लद्धो ॥ ७४ ॥

ता जाव अहं जीवामि ताव एत्थेव ⁴निव्वओ वससु ।
तुह विरहे जेण दढं जीयं मे जाति कुलतिलय ! ॥ ७५ ॥

परलोयंतरियाए मइ पच्छा तुमं करेज्जासि ।
एवं च कए सुंदर ! कयन्नुयत्तं तुमं होइ' ॥७६॥

(मेघः 'कुमारो भणति'—)

"जलबुब्बुयविज्जुलयाकुसग्गजलधयनडोवमाणम्मि ।
मणुयाण जीविए मरणभयाओ पच्छओ वावि ॥ ७७ ॥

---

१ નીકળવાને २ પંખા ३ ઉધરેલા ४ મન.હિત ५ કૃતજ્ઞપણું.
६ પરપોટા ७ ડાભના અગ્ર ભાગમાં રહેલ ८ આગળ ९ પાછળ.

को जाणइ कस्स कहं होही बोही सुदुल्हो एसो ।
ता घरियधीरिमाए अंबाए अहं विमोत्तव्वो" ॥ ७८ ॥

(धारिणी 'भणति'—)

"सुकुलुग्गयाओ सुमणोहराओ लायन्नसलिलभरियाओ ।
निम्मलकलाऽऽलयाओ सुवन्नतारुन्नपुन्नाओ ॥ ७९ ॥
पियमहुरभासिणीओ लज्जामज्जायगुणमणोज्जाओ ।
सैरइंदुसमसुहीओ नीलुप्पलपत्तनयणाओ ॥ ८० ॥
एयाओ अट्ठ वीवाहियाओ जायाओ तए निवसुयाओ ।
उवणीयनिउणविणयाओ, ताहिं सद्धिं तुमं विसए ॥ ८१ ॥
पंचपयारे सारे परिभुंजसु वट्टिए नियकुलम्मि ।
एगंतेण वितण्हो पच्छा करजज्जमणुसरसु" ॥ ८२ ॥

(मेघः 'कुमारो भणति'—)

असुइट्ठाणमिमाओ असुईओ चिय पव्वत्तजम्माओ ।
असुइकओवट्टंभाओ चेव को मुणियपरमत्थो ॥ ८३ ॥
एयासु रमेज्ज अणज्जकज्जसज्जासु पायमित्थीसु ।
तह रोगजरापरिजज्जरासु मरणवसाणेसु" ? ॥ ८४ ॥

(धारिणी 'भणति'—)

"पुरिसपरंपरपत्तं [3]वित्तमिणं पुत्त ! ताव माणेहि ।
दिन्ने दीणाईणं भुत्ते सह बंधुलोएणं ॥ ८५ ॥
उच्छलियातुच्छजसो बंदिजणुग्गीयमाणगुणनिवहो ।
पच्छा वयं पवज्जसु विमुक्तनरणत्तणो संतो" ॥ ८६ ॥

१ સુંદ્ર. ૨ શરદ્ઋતુના ચંદ્રના સમાન. ૩ દ્રવ્ય.

(मेघः 'कुमारो भणति'—)

"दोहयजलणिसाहारणेसु तह संगिलंगनुगेसु ।
भोइसु अत्थेसु न कोइ एत्थ पडिबंधमुव्वहइ" ॥ ८७ ॥

(धारिणी 'भणति'—)

"*जह मक्कागसिहाए चंकमणं दुक्करं तहा पुत्त ! ।*
वयपरिपालणमेयं निसेसओ तुज्झ सरिसाणं" ॥ ८८ ॥

(मेघः 'कुमारो भणति'—)

"जा अकयववसाओ पुरिसो ता दुक्करं परं सव्वं ।
उज्जमधणाण धणियं सव्वं सेज्झं तु पडिहाइ" ॥ ८९ ॥
एवं कयनिब्बंधं जाणि बंधवजणं तहा सव्वं ।
पच्चज्जापडिकूलं भासंतमणुत्तरं काउं ॥ ९० ॥
चित्तेहिं जुत्तिसयसंजुएहिं विणओवयारकलिएहिं ।
पच्चुत्तरेहिं एसो अप्पा मोयाविओ तेणं ॥ ९१ ॥
संतपरिधायकारी कायरजणजणियविम्हयकरिसा ।
दिक्खा समत्थभवदुक्खमोक्खदक्खा तओ गहिया ॥ ९२ ॥

—उवएसपयवित्तीए पु० १८४–१८५ ।

૧ પુત્ર વગેરે ૨ નદીના તરંગ તુલ્ય. ૩ મતિમાન ૪ અત્યન્તિને
૫ અતિશય. ૬ સાધ્ય. ૭ આગ્રહ ૮ નિરુત્તર.

निज्जुनिवायब्भहियं, तव्वयणं सुणिय सुणिय सत्तत्थं ।
ओसरमाणी मुच्छा-वसेण धरणीगया देवी ॥ २२१ ॥
रयणो वि रहं घेत्तुं, रयमाणो चेव पडिगओ नयरं ।
पत्ता कमेण कहकहवि चेयणं अह पुणो देवी ॥ २२२ ॥
जा चिट्ठइ रुयमाणी अइकरुणं कुलहरस्स समरिऊण ।
ता [1]पुव्वनिउत्ताओ, पत्ताओ [2]पाणविलयाओ ॥ २२३ ॥
ताहिं च रक्खसीहिं, कत्तंटियकत्तियाकरग्गाहिं ।
[4]णिक्कारणकोवब्भडभिउडीभीसणणिडालाहिं ॥ २२४ ॥
हा दुट्ठे ! दुच्चेट्ठे !, ण याणसी माणिउं निवइलच्छिं ।
जं पडिकूलं वट्टसि, रण्णो णेहाउलस्सावि ॥ २२५ ॥
ता सहसु संपयं दुक्कयस्स फलमेरिसाइं फरुसाइं ।
वयणाइं भासिऊणं, छिण्णं सहसा भुयाण जुयं ॥ २२६ ॥
केऊर(र)कणयभूसण-विराइयं निवडियं धरावलए ।
कहकहवि लद्धसन्ना, विलावमिय काउमारद्धा ॥ २२७ ॥
हा दिव्व ! कीस मज्झं एवं कुविओ सि निग्घिणो होउं ।
जेण अनक्खियमेवं करेसि अइदारुणं [5]दंडं ! ॥ २२८ ॥
किं णत्थि तुज्झ गेहे, मए समा कावि बालिया पाव ! ।
जेण न [6]याणसि डणिंह, हयविहि ! दिंतो दुहमणिंह ? ॥२२९॥

---

१ અગાઉથી નિમાયેલી. ૨ ચાંડાલની સ્ત્રીઓ. ૩ ભયંકર. ૪ કારણ વિના ક્રોધથી ભયંકર બનેલ ભ્રમર વડે ભીષણ લલાટવાળી. ૫ શિક્ષાને. ૬ જાણે છે.

हा अज्जउत्त ! जुत्ता, असमिक्खियकारिया ण ते एसा ।
दहिही हिययं अहियं, अणुतावो धीर ! तुह [1]विउणो ॥२३०॥
जाणंतीए ण कओ णाह !, मए तुज्झ [2]विप्पियलवो वि ।
अण्णाणकए पिययम !, न हु जुत्तो एरिसो दंडो ॥२३१॥
कैवलजवेण केण वि, सिट्ठं तुह किंपि तं न याणामि ।
सद्दहसु मा वि सुमिणंतरेऽवि सीलस्स मालिण्णं ॥२३२॥
सो णेहो सो पणओ, सा पडिवत्ती तयं सुहालवणं ।
एक्कपए च्चिय निग्घिण !, कह पम्हुट्ठं तुहेयाणि ? ॥२३३॥
खणरत्तखणविरत्ता, नारी पडिवन्नपालिणो पुरिसा ।
एसा वि जणपसिद्धी, विवरीया अज्ज संजाया ॥२३४॥
हा ताय ! माय ! भाउय !, आसि अहं पाणवल्लहा तुम्ह ।
ता किं ण परित्तायह, मरमाणिं दुक्खमरणेण ? ॥२३५॥
पीडावसाउ तीए, तक्खणमाउलियमुयरमइलज्ज ।
चित्तंमि वहंती जाणिऊण पसवस्स सा समयं ॥ २३६ ॥
पच्चासन्नम्मि गया, वणगुम्मे सूलवेयणा जाया ।
कहवि पसूया किच्छेण, वेयणाएऽवसाणम्मि ॥ २३७ ॥
चल्लाणमंतराले, देवकुमारोवमं सुयं नियइ ।
गहिया हरिसेण तहा, तक्खणओ गुरुविसाएण ॥ २३८ ॥

---

१ पंडितने. २ अप्रिय. ३ कान भंभेरनार. ४ वननी झाडीमां. ५ अतिशय खेद वडे.

जहा—

आवइगयंपि सुहयइ, तोसइ गुरुसोयगहियहियर्य पि ।
मरमाणं पि जियावइ, अवच्चजम्मो जणे लोए ॥ २३९ ॥
भणइ सुजायं पुत्तय!, होज्जसु दीहाउओ सुही सययं ।
वच्छ ! करेमि किमन्नं, वद्धावणयं तुह अभग्गा ? ॥ २४० ॥
एत्थंतरंमि पुत्तो, तडप्फडंतो णईतडाभिमुहं ।
लुढिउं लग्गो चलणेसु धरिय अह जंपिउं लग्गा ॥ २४१ ॥
हाहा कयंत ! निग्घिण !, तुट्ठो सि न एत्तिएण किं पाव ! ।
दाऊण पुत्तयं जं पुणो वि अवहरिउमारद्धो [1] ॥२४२॥
भयवइ ! णइदेवि !, तुहं पडिया पाएसु दीणवयणा हं ।
पणयपियंकरि ! करुणं, करेहि अवहीर मा एयं ॥२४३॥
जइ जयइ जए सीलं, जइ ता सीलं कलंकियं न मए ।
ता देव्वनाणनयणे, ! कुण बालयपालणोवायं ॥ २४४ ॥
इय दीणं कंदंती, कारुन्नगयाए सिंधुदेवीए ।
सोहणकरसुंपलइया, [4]निरुया य कया खणेणेसा ॥ २४५ ॥
अमयरसेण व सित्ता, अणुभूया तणुसुहं अइपभूयं ।
करयलजुएण घेत्तुं, बालं संठवेइ अंकंमि ॥ २४६ ॥
जय नंद देवि ! मइं, णिक्कारणवच्छलाए तुह होउ ।
जीवाविया अणाहा, सामिणि ! तुमए सुदीणा हं ॥२४७॥

१ सुख आपे छे. २ तिरस्कार करो. ३ भुजलता. ४ रोगरहित.

किं मज्झ जीविएणं, एवंविहपराभवेगिभुग्गाए ? ।
किं तु न तरामि मोत्तुं, वच्छमणाहं विसालच्छं ॥२४८॥
किर काही सुयजम्मे, जणओ नयरे छैणं महच्छरियं ।
नवरं विहिपरिणामो, एसो अइदारुणो जाओ ॥ २४९ ॥
रज्जंति जाव कज्जं, कयकज्जा दुज्जणव्व दुँम्मंति ।
जे ते कैंारिमनेहा, हा हा धी ँनिग्गिणा पुरिसा ॥ २५० ॥
पियपडिबंधपिसल्लो, जाण मणोमंदिरे न संवसिओ ।
निमिसंतरंपि तासिं नमो नमो बालसमणीणं ॥ २५१ ॥
बालत्तणे वि जइ ता, हुंता हं बंभचारिणी समणी ।
एरिसयं ता वसणं, सुमिणंमि वि ही न पेच्छंता ॥ २५२ ॥
इय विविहं विलवंती, रुयंतवणदेवयं रुयंती य ।
तावसमुणिणा केण वि, दिट्ठा सा पुन्नजोएण ॥ २५३ ॥

—उवएसपयवित्तीए पु० ३४८–३४९ ।

१ અગ્નિ વડે ભૂંજાયેલી. ૨ મહોત્સવને. ૩ દુઃખ આપે છે. ૪ કૃત્રિમ સ્નેહવાળા. ૫ બહાર નીકળી ગયેલા ૬ પિશાચ.

[६७]

गुरुविरहे देवसूरिणो वेरग्गगब्भिओ विलावो ।

निव्वाणगमणकल्लाणवासरे जस्स मुक्कपोक्कारं ।
सुरसामिणोऽवि कंदंति वंदिमो तं जिणं वीरं ॥ १ ॥
जगगुरुगोयरनेहेण निहणिओ जस्स [1]केवलालोओ ।
कह कह वि समुब्भूओ तं गोयमगणहरं सरिमो ॥ २ ॥
गुरुचरणसरोवररायहंसलीलं धरिंसु जे सीसा ।
ते वइरसामिपमुहा [2]पैयओ [3]पणमामि तिविहेणं ॥ ३ ॥
सिरिवीरजिणेसरतित्थजलहिउल्लासपुन्निमायंदं ।
अइजच्चचरणतवनाणलच्छि[4]मैयरहरसारिच्छं ॥ ४ ॥
मिच्छत्तमोहमंडलविहडणखगपवणपूरसंकासं ।
[5]कौसुल्लमालिनिम्मलजसभरपरिभरियभुवणयलं ॥ ५ ॥
भुवणयल[6]ट्ठियसुपवित्तविबुहसेविज्जमाणपयपउमं ।
'पउमद्दहं' व पंचप्पयारआयारकमलाणं ॥ ६ ॥
कल्लाणगंगाहिमवंतसेल[7]मैणवज्जवयणमणिखाणिं ।
वेरग्गवग्गुमग्गपयट्टजणसंदणसमाणं ॥ ७ ॥
परहियचिंताचंदणवणावली'[9]मैलय'सेलमसीलं ।
गुणिलोयविसयबहुमाणओसही'रुहण'गिरिधरणी ॥ ८ ॥

---

१ केवल ज्ञान. २ वज्रस्वामी वगेरे. ३ नम्र. ४ समुद्रना समान. ५ एक जातनुं पुष्प. ६ रहेला. ७ निर्दोष. ८ रथ. ९ मलयाचलना समान स्वभाववाळा.

चारित्तनाणदंसणकल्लोलमुणिंदसंडणमेरुवणं ।
छत्तीसगणहरगुणे सरीरलीणे सइ धरंतं ॥ ९ ॥
दुद्धरपरीसहिंदियकम्मायविजओवलद्धमाहप्पं ।
सत्थसमत्थपयडणपणासियासेसजणमोहं ॥ १० ॥
हिंसाए हिंसणं दोसदमणं रोसक्खमणं वंदे ।
सिरिमुणिचंदमुणीसर ! निम्मयगुरुं गरिमजियमेरुं ॥ ११ ॥
मुणिचंदसूरि ! गणहरगुणाण अंतो न लब्भए तुम्ह ।
किं वा 'सयंभुरमणे' जलपमाणं मुणइ कोई ? ॥ १२ ॥
भवभीरुजीवधम्मोवएसणी तुम्ह मुणिवर! पवित्ती ।
अहवा चिंतारयणं केसिं न हु जणइ कल्लाणं ? ॥ १३ ॥
जा तुम्ह धीरिमा धीर ! का वि नऽत्थ तं कहेमि ।
लच्छीकमलपरिमलो किमन्न नलिणाइं अहियइ ? ॥ १४ ॥
जह मच्छरस्स पसरो तुमए निरुद्धो तहा न अन्नेण ।
वलवाहणं जह चुरइ मयरद्धी नो तहा समओ ॥ १५ ॥
उवसमजलेण तुमए विज्झाविओ रोसदारुणदवग्गी ।
विलयंकुसेण अहिमाणमयगलो निग्गहं नीओ ॥ १६ ॥
विसवल्लीव माया फसंती छिंदिया तुमे नाह ! ।
लब्भदवरदारुभारनिरसधारापओगेण ॥ १७ ॥

૧ આલમ્બન ૨ ધારી ૩ ૩૬ (છત્રીસ) ધરી ૧૮ ઇંદ્રિય અને કષાયોના વિજયથી ૪ [illegible] મેળવેલ. ૪ ક્રોધ ૫ લીન [illegible] છે. ૬ [illegible]

बहुविह्वियप्पकल्लोलसंकुलो लोहजलनिही सामी ! ।
संतोसवाडवानलवसेण सोसं तुहं पत्तो ॥ १८ ॥
अन्नेऽवि भावरिउणो हासाई संघट्टंतदट्ठकेलिणो ।
चारित्तमहामोग्गरपहारदाणेण ते निहया ॥ १९ ॥
मच्छररहियं परिहासवज्जियं गलियइंदियवियारं ।
सवनिव्वेयपहाणं जयउ जए तुह सया चरियं ॥ २० ॥
भोगतिसापिवासापरिगयाण जीवाण परमविज्जेणं।
रयणत्तयत्तिहलाए तुमए नीरोगया विहिया ॥ २१ ॥
भावरिउद्वानलदृमियाइं भवियाण माणसवणाई ।
सत्थीकयाइं तुमए धम्मामयवारिवाहेणं ॥ २२ ॥
सुविहियचरिया धरिणी पमायपायालमूलमल्लीणा ।
पुरिसुत्तमेण तुमए मुणिवइ ! लीलाइ उद्धरिया ॥ २३ ॥
नाणारयणाइं जुगवं तुमए दोचिंतएण भव्वाणं ।
निव्वाणनयरमग्गो पायडिओ परमकरुणेणं ॥ २४ ॥
सीलालवालबंधो धम्मतरू सग्गमोक्खफलफलिरो ।
सुहभावणाजलेणं अहिसित्तो सो तए सामि ! २५ ॥
तं जयउ चित्तयकुलं जयम्मि सिरिउदयसेलसिहरं व ।
भव्वजियकमलबंधव ! जम्मि तुमं तमहरो जाओ ॥ २६ ॥

---

१ कलेश. २ अन्नेऽवि. ३ (दर्शन, ज्ञान अने चारित्र ओ) रत्नत्रय रूपी त्रिफला वडे ४ औषधीसाथे. ५ देखाडता. ६ कयारो.

सच्चं महग्घिया सा महग्घिया चरमजलहिवेल्व ।
मोत्तियमणिव्व जीए तं फुरिउ उयरसिप्पिउडे ॥ २७ ॥
सा दब्भनयरी नयरसेहरत्तं सया समुव्वहउ ।
जीए तुह पुरिससेहर ! जम्मदिणमहामहो जाओ ॥ २८ ॥
जसभद्दो सो सूरी जसं च भद्दं च निम्मलं पत्तो ।
चिंतामणिव्व जेणं उवलद्धो नाह ! तं सीसो ॥ २९ ॥
सिरिविणयचंदअज्झावयस्स पाया जयंतु 'विज्झस्स'।
जेसु तुह आसि लीला गयकल्हस्सेव भद्दस्स ॥ ३० ॥
आणंदसूरिपमुहा जयंतु तुह बंधवा जयप्पयडा ।
जे तुमए दिक्खविया सिक्खविया सूरिणो य कया ॥ ३१ ॥
अव्वो अउव्वमेयं किंपि य तुम्हाण भवियगयकुडुंब ।
संसारवल्लरीलूरणम्मि जं गयकुलेण समं ॥ ३२ ॥
नीसेसं तुह चरियं सव्वजियाणंदकारणं चेव ।
जं तु न नेहो कत्थ वि तं मह हियए खुडुक्केइ ॥ ३३ ॥
मन्नामि सामि ! हिययं वज्जसिलासंपुडेण तुह घडियं ।
पैटियंधयंधुरंमि वि सीसजणे निप्पिवासं जं ॥ ३४ ॥
जाणिय अणागयं चिय मरणं संबोहिऊण सीसगणं ।
गहियाणसणेण तए उवलद्धाऽऽराहणपडागा ॥ ३५ ॥
समुहेण उच्चरंतो चरिमे समयम्मि अट्ठ नवकारे ।
भणइ भणइत्तिजंपिर ते धन्ना जेहिं दिट्ठोऽसि ॥ ३६ ॥

---

१ ઉદરરૂપી છીપમાં. ૨ અટકે છે. ૩ સ્નેહથી શોભતા.

सासो खासो दाहो तिन्नि वि रोगा मुणिंद ! तुह खीणा ।
अणसणपवित्तिसमए समय क्लुसेहिं कम्मेहिं ॥ ३७ ॥

चरमसमए वि सुहगुरु ! वियल्त परिहरतएण तए ।
सव्वत्थ एगरूवा गुरुआ संचाविय वयण ॥ ३८ ॥

सच्च सा कसिणच्चिय 'कत्तिय मासस्स 'पचमी' कसिणा ।
खेत्तर य सूरो जीए त सगमझीणो ॥ ३९ ॥

एगारस अट्ठुत्तर(?)संवच्छरकाल ! पडउ तुह कालो ।
जससेस जेण तए त मुणिरयण कय पाव ! ॥ ४० ॥

हा सिद्धतपियामह ! हा माए ! ललियकव्वसपत्ति ! ।
हा गणियविज्जसहिए ! हा बंधव ! तक्कपरमत्थ ! ॥ ४१ ॥

हा छन्दमुद्धपुत्तय ! हा हाऽलंकारमज्झलकारा !
हा 'कम्मपयडिपाहुड'माया ! मह मे निसामेह ॥ ४२ ॥

जो आसि मज्झ जणओ मुणिचंदमुणीसरो विनुहपणओ ।
सो निग्घिणेण विहिणा सगागणमडणो विहिओ ॥ ४३ ॥

ते अमयजलहिउग्गारसन्निहा कत्थ कोमलालावा ? ।
सुपसन्ननयणअवलोयणाइ ही ताइ पुण कत्थ ? ॥ ४४ ॥

इय तुज्झ विरहहुयवहजालावलिकवलिया रुयइ कलुण ।
निस्सक लीलाइयमणुसरइ सरस्सई देवी ॥ ४५ ॥

हा चरणलच्छीवच्छे ! सपइ वेहव्वदुक्खमणुपत्ता ।
जइधम्मपुत्त ! मज्झ वि सजाओ सामिणा विरहो ॥ ४६ ॥

---

१ મૂળવણુ २ સાણિત કરુ ३ સંવત્ ૧૧૭૮ (?) ४ અભિ-

ही जिणवयणपहावणकज्जे ! कत्ताण दुस्सहं स्यसि ।
अनियविहारचरिए ! हुहुत्ति दूहवसि रोयंति ॥ ४७ ॥
इय निययकुडुंबयमाणुसाइं पत्तेयमुल्लविय दीणं ।
विल्वइ चरित्तराओ ओ ! विरहे तुज्झ मुणिनाह ! ॥४८॥
को मज्झ संपयं सामिसाल ! दाही सिरम्मि करकमलं ?।
अरुणपहाजणियं सममयं व लच्छीनिवासगिहं ॥ ४९ ॥
कुवलयदलमालामणहराए अमयप्पवाहम्हुराए ।
नेहभरमंथराए दिट्ठीए पसायभरियाए ॥ ५० ॥
सह ताय ! पलोएही संपइ को चरणतामरसपणयं ।
रोमंचंचियदेहं तुह विरहे माणुसं लोयं ॥ ५१ ॥
अइदुग्गमगंथपव्वयसिहरोली मज्झ संपयं केणं ।
तुह वैयणवज्जविरहे भिंदेयव्वा पयत्तेणं ॥ ५२ ॥

अहवा—

तुह नाम परममंतं अहोनिसं मज्झ झायमाणस्स ।
नाणचरणप्पहाणा उल्लसिही मंगलगुणाली ॥ ५३ ॥
जइ आसि मज्झ तुह पायपंकए सामि ! अविरला भत्ती ।
तव्वसउ च्चिय जम्मंतरे वि तं होज्ज मज्झ गुरू ॥ ५४ ॥
आणंदंसुणियायं इय वयणपुरस्सरं विहेऊणं ।
गुरुभणियकज्जसज्जो संजाओ देवसूरित्ति ॥ ५५ ॥

—पयरणसमुच्चए पु० ४६–४९ ।

१ भंद. २ कमळ. ३ वचनरूपी वज्रना विरहमां. ४ आनंदरूपी आंसुनुं पडवुं.

[६८]

सिरिसुपासनाहस्स निव्वाणकल्लाणे सुरिंदाणं पलणंव ।

फग्गुणकसिणाए सत्तमीए मोक्खम्मि तम्मि संपत्तो ।
पंचहिं साहुसएहिं, सहिओ चइऊण निरखुंदिं ॥ ३१ ॥
अह जयगुरुगुरुविरहुब्भवंतबाहप्पवाहनयणपुडा ।
सव्वे वि सुरवरिंदा, नमिऊणं भणिउमारद्धा ॥ ३२ ॥
संपइ तुमम्मि परिनिव्वुयम्मि जगनाह ! तिहुयणपईवे ।
भारहखित्तं गुरुमोहतिमिरभरनिब्भरं जायं ॥ ३३ ॥
भत्तिभरनिब्भरुब्भिज्जमाणघणपुलयपूरियसरीरा ।
आगंतूणं जयगुरु ! इन्हि कं संथुणिस्सामो ॥ ३४ ॥
कस्स व पूयं रइऊण संपयं निव्वुया भविस्सामो ? ।
सविलासलासलीलं, कस्स व पुरओ करिस्सामो ? ॥ ३५ ॥
तुममंतरेण सिरइयरयणमयमउडमंडली इण्हि ।
भत्तिवसेणं सामिय ! चुंबिस्सइ कस्स पयवीढं ? ॥ ३६ ॥
इय संथोऊण पुणो पुणो वि नमिऊण विगयआणंदा ।
जिणनाहस्स सरीरं अदूरदेसम्मि निसियंति ॥ ३७ ॥

—सुपासनाचरिए पु० ६५६ ।

१ મોક્ષમાં ગયે છતે. ૨ શાંત. ૩ મુગટ.

[६९]

अप्पड्ढीए विसढस्स परिदेवणं ।

इय विसढनिसढसंरूढा कालेणं कवलिया समाहीए ।
सोहम्मे उववन्ना विसढो अप्पड्ढीओ जाओ ॥ ५० ॥
निसढसुरभिच्चमज्झे तत्तो दट्ठूण तस्स गुरुरिद्धिं ।
नाऊण पुव्वजम्मं तत्तो झूरइ बहुं निसढो ॥ ५१ ॥
सरिसेहिं वि गिहिधम्मो दोहिं वि परिपालिओ तह वि जाओ ।
अज्झवसायवसेणं एसो सामी अहं भिच्चो ॥ ५२ ॥
हद्धी मुद्धेण मए धम्मविरुद्धं समायरंतेण ।
हासुद्दासपरेणं हा हा हा हारिओ जम्मो ॥ ५३ ॥
वेइवग्घीसंजमणं काउरिसेणं न सक्कियं काउं ।
सामइयमित्तकालंपि अहह अहो मोहमाहप्पं ॥ ५४ ॥
वारिज्जंतेण वि निसढबंधुणा जंपियं इमं तइया ।
तं होसि महिड्ढीओ सुरो अहं तुज्झ मद्दलिओ ॥ ५५ ॥
तं सच्चं चिय जायं निसढसुरो जइ वि पुव्वनेहेण ।
अइगउरवेण पासइ तहावि पुव्वकियवसेण ॥ ५६ ॥
गरुओ गलेवलंबइ मद्दलओ तस्स [३]पिच्छणयकाले ।
तो तह [४]झिज्जइ हियए जह दुक्खं केवली मुणइ ॥ ५७ ॥

—सुपासनाहचरिए पु० ५५३ ।

१ श्रावक. २ वचनरूपी वाघणनु बंधन. ३ नाटकने वखते.

[७०]

पिउणो दिक्खाए घणकुमारस्स विन्नत्ती ।

इय पिउवयणं सो निसमिऊण ताडिज्जमाणगलसरणी ।
गग्गयगिराए लग्गो विन्नविउं धणकुमारो वि ॥ ३४२ ॥

ताय ! न किंपि हु पिच्छामि कारणं तुज्झ तारिसं अहयं ?
ता कह दुक्करकम्मम्मि मं निउंजेसि इण्हिपि ? ॥ ३४३ ॥

पडिवक्खपक्खक्खंतरेसु खित्तो न ताय ! मणयंपि ।
उवसमिओ पजलंतो पयावदावानलो तुज्झ ॥ ३४४ ॥

तिहुयणजणनयणमहारसायणं रूवसंपया तुज्झ ।
अज्ज वि कंदप्पमडप्फरसंदणे वहइ पडिच्छं ॥ ३४५ ॥

भुयदंडपयंडबलो भुवणेवि न अत्थि तारिसो कोवि ।
जो तुह लंघइ मणयंपि भूलयापल्लवविलासं ॥ ३४६ ॥

अज्ज वि समत्थसुपसत्थवत्थुवित्थरविभूसिओ तुज्झ ।
भंडागारो वि हु धणयजक्खविहवं विडंबेइ ॥ ३४७ ॥

अज्ज वि य महारणकेलिकम्मकुसलो समुज्जमो ताय ! ।
सो कोवि सहइ तुह जं साहिउं सक्कोवि न हु सक्को ॥३४८॥

तत्तो य पसीय तुमं पालसु चिरपालियं नियं रज्जं ।
समयम्मि पुण कुणंतो धम्मं नाहं निवारिस्सं ॥ ३४९ ॥

—सुपासनाहचरिए पु० ७६ ।

---

१ અભિમાન. ૨ શોભે છે. ૩ થઈ. ૪ સમર્થ.

[७१]

पियमरणे खयरीए अग्गिम्मि पवेसो।

एसो मह पाणपिओ रिउणा वावाइओ न संदेहो ।
ता तस्स विओए हं नो पाणे धारिउं सक्का ॥ १६ ॥
ता काऊण पसायं सिग्धं मह देहि भाय! दारूणि ।
पियविरहदहणदड्ढं दहेमि देहं पुणो जेण ॥ १७ ॥
ताहे रन्ना भणियं भगिणी तं मज्झ ता इमं रज्जं ।
तुह [1]संतियंति मुंचसु पाणपरिच्चायवुद्धिपि ॥ १८ ॥
तो पुण भणियं तीए एवं चिय इत्थ तुम्ह वंधुत्तं ।
जं इट्ठविरहदुक्खियमणाए मे देसि कट्ठाणि ॥ १९ ॥
पुणरवि बहुप्पयारं भणिया रन्ना न जुत्तमिय काउं ।
अप्पाणम्मि वि पीडा विहिणा विहिया हवइ [2]सुंदया ॥ २० ॥
धरसु महव्वयभारं हारं सिवरमणिमणहरसुयारं ।
जिणसु कसाए सिद्धंतजावओ [3]सुहनिहिपिसाए ॥ २१ ॥
परिहर कुदिट्ठिसेवं देवं मन्नेसु विगयरागमलं ।
समतिणमणिणो मुणिणो गुरुणो जीवाइतत्ताइं ॥ २२ ॥
इय भणियावि न मन्नइ वयणं पुहईसरस्स सा खयरी ।
खयरगुणे उच्चरिउं पुणो पुणो रुयइ तो रन्ना ॥ २३ ॥

१ अधीन. २ सुखने आपनार. ३ शुभ (अध्यवसायरूप) भंडारने (ग्रहण करवामां) पिशाच.

दावाविआई तीसे चंदणकट्ठाई विरइऊण चियं ।
अह सा खयरी नियपरिगत्ताई झत्ति घित्तूणं ॥ २४ ॥
हुयवहजालचियाए चियाए सा तीए जा किर पविट्ठा ।
तो कुरुचंदनराहिवपुरओ सो आगओ खयरो ॥ ५ ॥

—सुपासनाहचरिए पु० २४१ ।

[७२]

पियाए मच्चुम्मि विजयपालस्स पलावो ।

छड्डावणाइ विविहाइं जाव पउंजंति ताव सहसावि ।
सा मुक्का पाणेहिं [1]मिहिरस्स समुग्गमे तत्तो ॥ १६ ॥
मुच्छानिमीलियच्छो राया धरणीए निवडिओ दट्ठुं ।
गयपाणं पाणपियं ठिओ य कट्ठं व निच्चिट्ठो ॥ १७ ॥
चंदणरसेण सित्तो पवीइओ तालविंटएण निवो ।
पत्ते चेयणभावे विलवइ गुरुसुक्कपुक्कारो ॥ १८ ॥
हा लच्छि ! नरच्छि ! सुंदच्छि ! किमिह पुच्छंतयस्स पडिवयणं ।
न हु देसि नज्झ छणससिवयणे ! रुट्ठासि किं सुयणु ? ॥ १९ ॥
इच्चाइ पलवमाणो न मुयइ पासं करेइ न य गासं ।
न य देइ अवगासं कस्स वि तो पभणए मंती ॥ २० ॥

१ अवयवोने २ मूर्छा. ३ अत्यंत कृशता ४ पूर्णिमानो चन्द्र. ५ आहारने

देव ! नयन्दिय एसा मुचसु पास करेमि सक्कारं ।
एईए जेणाह तुविओ तो नरवई भणइ ॥ २१ ॥
सक्कारह नियदेह पुत्तपपुत्ताइएहिं सह तुमय ।
मह पाणपिया दइया जीविस्सइ कोडिवासाइ ॥ २२ ॥
मह कनककुडयरयण अमगल जो मणिस्सइ इमीए ।
सो निच्छएण नरिंदो तो वचेऊण तद्दिड्डि ॥ २३ ॥
मंती कॆम्मयराओ सक्कारानइ कडेवर तीसे ।
उम्मुक्काउयएक्को तमपेच्चंतो नरवरो वि ॥ २४ ॥
विल्वइ भमेइ एरं भुंजिम्ममह पियाए दिट्ठाए ।
जेणनहरिया देवी जमगहेम्मि य गए तम्मि ॥ २५ ॥

—सुपासनाहचरिए पु० ५१७ ।

[७३]

रयणचूडस्स दिक्खागहणे अंतेउरलोगस्स विलावो ।

सनिहियदेवयाए, तम्मि सयम्मि तम्स नरवइणो ।
मुणिमग्गादसणट्ठा, समप्पिय तस्सिम लिंग ॥ ४४ ॥
धवल विमल कोमल सपम्हल समयभणियपरिमाण ।
बहुपयरओहरण, रयहरण भव्वमणहरण ॥ ४५ ॥
मुहपोत्तिया ओ बीआ, पॆत्ताईयाइ सत्त अन्नाइ ।
इय नवउवहिसणाहो, जाओ पत्तेअबुद्धो सो ॥ ४६ ॥

१ કરોડ વર્ષો સુધી २ નોકર પાસેથી ३ મેમળ અને રૂંવાળીવાળું.
४ પાત્ર વગેરે

पच्चूसे नाऊणं, उग्घाडियगिहकवाडसंपुडओ ।
सीहकिसोरोव्व गुहाओ निग्गओ तं च तह दट्ठुं ॥ ४७ ॥
सिज्जावाली पभणइ, अम्मो ! धावेह एस तुम्ह पई ।
[1]सेयवत्थवेसधारी, एगागी गच्छइ गिहाओ ॥ ४८ ॥
तं सुणिऊणं सहसा, पधाविओ पसरंतगइपसरो ।
सयलंतेउरलोओ, विमुक्कसिंगारकरणसंगो ॥ ४९ ॥
तह संभमवसखलमाणचरणरणझणिरनेउररवोहो ।
वारविलासिणिलोओ, [2]विलुलियगुरुकुंतलकलावो ॥ ५० ॥
भणियं च ताहिं एवं, हा दइय ! दयामणुह ! जयगामि ! ।
किं अवकयमम्हेहिं, जं चत्ता एवमवहेलाए ? ॥ ५१ ॥
सह सविलासविलासिणि-नहावलीवल्लणवड्ढिओ निच्चं ।
सो [3]चिहुरभरो [4]भमरोलिसामलो लुंचिओ केण ? ॥ ५२ ॥
कप्पूरपूरचंदण-[5]मयणाहिसुगंधकलियम्मि ।
वासहरम्मि वि तुंबी, कह तए पाविया एसा ? ॥ ५३ ॥
[6]दुवियारिदारणमहं, सहइ करे तुम्ह सजलकरवालं ।
[7]उण्णामयदसियाणं एयं पुण [8]पिच्छणजोग्गं ॥ ५४ ॥
एवंपि पलवमाणो अंतेउरपउरमंतिसाइजणो ।
सीहावलोइएण वि पलोइओ नेव खणयंपि ॥ ५५ ॥

—सुपासनाहचरिए पु० ६४१ ।

---

૧ શ્વેત વસ્ત્રવાળા વેષને ધારણ કરનારો (શ્વેતાંબર વેષધારી). ૨ વિખરાયેલ. ૩ કેશનો સમૂહ. ૪ ભમરાની પંક્તિની જેમ શ્યામ. ૫ કસ્તૂરી. ૬ ગર્વિષ્ઠ શત્રુ. ૭ ઊનની બનાવેલ દશીઓનું. ૮ રજોહરણ.

[७४]

सवक्कीदिण्णकलंकाए महासईए घणसिरीए सोगो ।

ता जा कुले कलंकं नो पयडइ ताव [1]पेइए एयं ।
पेसेमि घणसिरिं इय परिभावंतो गिहं पत्तो ॥ ५० ॥
पत्थावे भणइ पिए ! मह वुत्तं कुणसि भणइ तो सावि ।
किं पाणेस ! ममं पइ अज्ज तुमं एरिसं वयसि ? ॥ ५१ ॥
जीयंपि तुहायत्तं वावारेसु समुचियम्मि कज्जम्मि ।
विमलेण तओ भणियं गच्छ पिए ! [2]पेइयमियाणि ॥ ५२ ॥
तो सा अस्सुयपुव्वं वयणं सोऊण तक्खणे चेव ।
पडिया धरणीए रुहुं अणुसित्ता सीयलजलेण ॥ ५३ ॥
तो लद्धचेयणा सा जंपइ किं सामि ! कारणेण विणा ।
इय देसि ममाएसं निट्ठुरहियओ इव अकंडे ॥ ५४ ॥
तो भणियमिणं तेणं अत्थि पिए ! कारणं इहाएसे ।
ता कुण तमिक्कवारं तो पभणइ घणसिरी एवं ॥ ५५ ॥
जइ वि हु असक्कमेयं तहावि तमलंघणीयवयणो सि ।
तो तुह आएसो च्चिय इह अत्थे मह पमाणंति ॥ ५६ ॥
इय सोउं तव्वयणं तेण वि सत्थो गवेसिओ झत्ति ।
वाहणसहायसरिसा विसज्जिया भणिवि सा एवं ॥ ५७ ॥

---

१ પિતાને (ઘેર). २ પ્રીતે.

मह आणाए पुणरवि आगंतव्वं तए इह तहा य ।
भणिया सहाइपुरिसा इमीए पिउघरदुवाराओ ॥ ५८ ॥
वलियव्वमभुत्तेहिं तो तं सुणिऊण तीइ बहुरत्ने ।
तह चिंतियं च एयं मण्णउद्धं किमवि मन्ने ? ॥ ५९ ॥
अन्नह किमेवमेसो जंपइ कयावि निट्ठुरं वयणं ? ।
किंतु न सरेमि किंचि वि अवराहं आ विवाहाओ ॥ ६० ॥
इय चिंतंती पत्ता सत्थेण समं सजणयनयरम्मि ।
तत्तो सहाइणो वि य वलिया सा पुण गया गेहे ॥ ६१ ॥
तं दट्ठुं जणयाई रहियं सहियाजणेहिं कसिणमुहिं ।
रोयंति सहसच्चिय हरिसविसाएहिं गहियाई ॥ ६२ ॥
चिंतिंति हा किमेसा एगा विमणुम्मणा विगयतेया ।
ससुरकुलाओ पत्ता अम्ह सुया इय अकंडे वि ? ॥ ६३ ॥
तो नेहनिब्भराई तं परिरंभंति ताइं अह सावि ।
अइमंतुभरियहियया अहियपरं रोविउं लग्गा ॥ ६४ ॥
आसासिया पिउहिं पुट्ठाए साहियं जहावित्तं ।
तं सोऊणं ताइं वि चिंतंति इमं सदुक्खाइं ॥ ६५ ॥
किं सो पई विरत्तो ? किं वा एसा कुलाण मलिणयरी ? ।
किं वा दिव्वपओगो उइन्नमह अंतराईयं ? ॥ ६६ ॥
अहव सेवक्कीए इमीए उवरि उत्तारिओ पई होज्जा ।
किं वा एईए चि हु संपइ पुत्तस्सओ जाओ ? ॥ ६७ ॥

—सुपासनाहचरिए पु० ६००–६०१ ।

---

१ ઉદયમાં આવ્યું. २ શોક્ય.

[७५]

वग्घमक्खियपियाए रट्ठउडस्स अग्गिम्मि पवेसो।

अइसिग्घवग्घपयपंतिदंसणा जाणियं जहा हणिया ।
वग्घेण निग्घिणेणं मह भज्जा तो गओ सत्थे ॥ १८ ॥
सत्थाहिवस्स कहिउं तं वुत्तंतं इमं च सो भणिओ ।
जाव अहं तस्सुद्धिं लहेमि ता इत्थ ठाएह ॥ १९ ॥
तेण वि तं पडिवन्नं दिन्ना य सहाइणो पवरसुहडा ।
तो तेहिं सह गएणं वग्घो दिट्ठो मए सुत्तो ॥ २० ॥
तह बालबाहुजुयं वरंगुलीयं सकडगकेऊरं ।
उत्तत्तकणयसंकलियकलियमह तीए नुउरजुयं ॥ २१ ॥
रयणावली य एसा दिट्ठा तस्सेव संनिहाणम्मि ।
तो हक्किओ मए सो तित्तो तप्पिसियनसिऊण ॥ २२ ॥
रे रे [1]लिट्टिय ! लोट्टसि अज्ज वि धरणीए निहणिउं बालं ।
तुह पिट्ठाओ कड्ढेमि नूण [2]कंदोट्टदलनयणिं ॥ २३ ॥
तमसुयपुव्वं वयणं सुणिउं वग्घो समुट्ठिओ झत्ति ।
फोडंतो इव बंभंडमंडवं गज्जियरवेण ॥ २४ ॥
कंपावितो य अतुच्छपुच्छअच्छोडणाहिं भूवीढं ।
सज्जियकमो कमेणं कयंतकप्पो गरुयदप्पो ॥ २५ ॥
पडियो मज्झुवरिं तो मए वि तिक्खयर[3]खैयरकीलेण ।
वामकरगढिएणं विद्धा जीहा [4]सउट्टउडा ॥ २६ ॥

---

૧ લંપટ. ૨ નીલ કમળ. ૩ ખેરના લાકડાનો ખીલો. ૪ હોઠથી યુક્ત.

दाहिणकरट्ठियाए छुरियाए आहओ य सो उयरे ।
तो तक्खणेण मुक्को पाणेहिं सो इओ य मए ॥ २७ ॥
बालादेहागयरयं हिऊणं कडगकुंडलाइंपि ।
खुरधरियकप्पदेहो पत्तो सत्थाहिवसमीवं ॥ २८ ॥
भणिओ इमं मए सो रयणउरे रयणमंचओ सिट्ठी ।
तब्भज्जा देवसिरी जणणी एईए रमणीए ॥ २९ ॥
तीइ इमं आभरणं अप्पिज्जसु निच्छएण गंतूण ।
साहिज्जसु जइदिट्ठं मज्झ पमायं विहेऊण ॥ ३० ॥
एगट्ठि अवयवेहिं सममेव पियाए जलियजलणाए ।
अप्पाणमह खिविउं पियाए मग्गेण गच्छिस्सं ॥ ३१ ॥
खमियव्वं मह सव्वं तुमए तह मज्झ सयणवग्गस्स ।
कहियव्वो वुत्तंतो एसो मह खामणाए सनं ॥ ३२ ॥
सत्थाहिवेण भणियं लोयव्ववहारधम्मनज्झमिणं ।
जं महिलाए सद्धिं जलणपवेसं समायरसि ॥ ३३ ॥
महिला पुरिसेण समं मरेइ इय ताव लोयववहारो ।
भणियं मए न नेहो पायं पुरिसाण नो जम्हा ॥ ३४ ॥
छुहियाण भोयणम्मिव राओ रमणीसु होइ पुरिसाण ।
नेहो पुण विरलाणं जो मरणंते वि निव्वडइ ॥ ३५ ॥
तण्हाणुगया वप्पीहयावि बहुसो पियं पियं चिंति ।
इचाइ पलविऊणं रइयचियाए लहु पविट्ठो ॥ ३६ ॥

—सुपासनाचरिए पृ० ५९३–५९४ ।

१ चातक पक्षीओ।

[७६]

जलुवद्दवे पउरलोगस्स नलनिवस्स य अक्कंदणं।

तो तक्खणेण तह कह वि पसरिओ पंडरनीरपूरो वि ।
जह चोलिउं पयट्टो पलए जलहिव्व नरलोयं ॥ ७३ ॥
तो जाओ पुरखोहो खुहिओ ता नरवई वि चिंतेइ ।
किमकाले संजाओ अहह अहो ! पलयकालोऽयं ? ॥ ७४ ॥
एवं चिंततस्स वि अत्थाणसहाए वि पाविय सलिलं ।
उट्ठेउं तो चडिओ सत्तमभूमीए महिनाहो ॥ ७५ ॥
मइसायरेण सहिओ वइएण य ताव तत्थ पुरलोयं ।
अक्कंदभरकंतं विलवंतं निसुणए एवं ॥ ७६ ॥
हा वच्छ ! वच्छ ! गच्छसु पाणे गहिउं गुरुम्मि [2]देवउले ।
मा तं पविसउ नीरं उच्छरइ पलयजलहिव्व ॥ ७७ ॥
अन्ना य भणइ नारी वच्छ ! तुमं सरसु जिणनमुक्कारं ।
आहारं पच्चक्खसु सागारं अणसणं काउं ॥ ७८ ॥
इय करुणं विलवंतं जणं सुणेऊण दुक्खिओ राया ।
जा चिट्ठइ ता नीरं सत्तमभूमीए संपत्तं ॥ ७९ ॥
तं पिच्छिउं नरिंदो पभणइ मंतिस्स संमुहं एयं ।
अम्हाण अकयधम्माण आगयं संपयं मरणं ॥ ८० ॥
सुकयं न कयं परिहीणमाउयं आवइं पत्तोमउं ।
पासायसिंगसंठियझंउव्व मह धुणए हिययं ॥ ८१ ॥

---

१ पुंडरग २ देवमंदिरमां ३ अपवादथी सुख ४ आपत्तिने. ५ वज्रनी जेम

विसयासत्तेण मए हत्थियकालो मुहाइ गमिओ जं ।
न कओ जिणिंदधम्मो सासयसुक्खेक्कवेणावि ॥ ८२ ॥
एमेव गओ जम्मो असारसंसारकारणरयस्स ।
पच्चासन्ने मरणे अहमिण्हि किं करिस्सामि ? ॥ ८३ ॥
हा हा हओ म्हि इण्हि विहलमणुयत्तणं गमंतेण ।
नियपुव्वपुरिससेमरा भग्गा भग्गासएण मए ॥ ८४ ॥
सावज्जरज्जकज्जे अणज्जमज्जायमायरंतेण ।
हा सव्वसंगचाओ न कओ विसएसु गिद्धेण ॥ ८५ ॥
कोडी वराडीयाए वेरुलीयमणी य कायखंडेण ।
चिंतामणी उवलेणं कप्पतरू थोहरेणं व ॥ ८६ ॥
हा हारिओ मए जं दुक्खसमन्नाण दुक्खहेऊण ।
विसयाणं सेवाए गमिओ जंमो अकयधम्मो ॥ ८७ ॥
किं कुणिमो ? किं सरिमो ? किं भणिमो संकडम्मि आवडिए ? ।
इअ पभणंतस्स तहिं नीरं पत्तं सुवेगेण ॥ ८८ ॥
ता जा नमोक्कारं मणम्मि चिंतेइ ताव [3]बोहित्थं ।
अभिमुहमिंतं पिच्छइ उम्मिंठगयं व अनघुस्सं ॥ ८९ ॥
सत्तमभूमीए वरंडियाए वेगेण तं समावडियं ।
मइसागरेण ततो भणियं आरुहउ इह देवो ॥ ९० ॥
जं देवमिमाउ आवईउ निच्छारिउं सुरो कोवि ।
एयं [4]दोघट्ट पुनोदएण परिवेसिओ तुम्ह ॥ ९१ ॥
—सुपासनाहचरिए पु० २०२–२०३ ।

---

१ मर्यादा. २ दोराना गाड वडे. ३ नाव. ४ मावत रहित हाथीनी जेम. ५ अर्पण करे छे.

[७७]

सव्वनासे कयउन्नस्स खेओ।

सोगाउन्नो कयउन्नो जंपिउं पवत्तो—

जो पियपियामहप्पमुहपुव्वपुरिसेहिं संचिओ विहवो।
अहह! मए सो मेहु व्व पवल्पवणेण [1]निट्ठविओ॥
जेसिं मणोरहेहिं, तह [2]ओवाइयमएहिं जाओम्हि।
जणणिजणयाण तेसिं, मरण पि मए न विन्नायं॥
संतजणगरहणिज्जं, [3]धम्मत्थपणासणं अकित्तिकरं।
काउं वेसावसणं, मए कुलं कलुसियं नियमं॥
हा जाओम्हि किमत्थं, गब्भगओ वि हु अहं न किं गलिओ?।
जो अकयपुत्तकज्जो, एवं गणियागिहे वसिओ।
घणंतो त्ति पिया मे, आसी सव्वत्थ माणणिज्जो जो।
तस्स सुओऽहं अधणो, दंसिस्सं कह जणस्स मुहं॥

—कुमारवालपडिबोहे पु० २०८।

१ खाली कर्यो २ सेंकडो मानताओ वडे. ३ धर्म अने अर्थनो नाश करनारु

[७८]

नलनिवेण चत्ताए दमयंतीए विलावो ।

तो इमिणा सुविणेण दुलहं मे दंसणं ति ।
ता रोविउं पवत्ता, दमयंती मुक्क कंठमुक्ख-सरं ।
कायर-मणाण इत्थीण धीरिमा होइ नहि वसणे ।।
हा नाह ! किं तएऽहं, चत्ता ? किं तुज्झ होमि भारकरी ? ।
नहि भोगिणो कयावि हु, निय कंचुलिया कुणइ भारं ।।

भो वण-देवयाओ ! पत्थेमि तुब्भे, दंसेह मे पाण-नाहं । तस्स-पय-पंकएहिं पवित्तियं पहं वा । अहवा पैक-वालुकं व फुट्टेहि धरणि ! जेण तव्विवरेण पविसिऊण पायाले पावेमि निव्वुइं । एवं विलवंती नैहजल-सारणीहिं अरन्न-दुमे सिंचंती नलं विणा जले थले कत्थ वि रइं अपावंती सिचयंचले अक्खराइं दट्ठूण दमयंती वियसंत-वयणा वाएइ । नूणं वियमेण चत्ताऽहं देहमित्तेण न चित्तेण । कहं अन्नहा आएस-दाणेण अणुग्गहियम्हि ? । ता गुरु-वयणं व पइणो आणं कुणंतीए मे निम्मलो इह लोओ ।

—कुमारवालपडिबोहे पु० ५८ ।

१ सर्पने. २ पाकी गयेल काकडी. ३ आंसु. ४ वस्त्रना छेडे.

[७९]

सीलभंगसवणे धारिणीए चिंताए मरणं ।

पोढा पैंगिट्ठरूवा, रमणी मह गेहिणी इमा होही ।
कन्नाइ इमीए विक्कएण होही धणंच तहा ॥
तं सुणिऊण विसन्ना, चिंतइ चित्तंमि धारिणी देवी ।
हा हय-विहि ! मह काहिसि, तुममज्ज वि केत्तियं दुक्खं ॥
संपत्तम्हि विओगं, पइणो गुण-रयण-जलहिणो रन्नो ।
निस्सीम-समीहिय-कारयस्स रज्जस्स चुक्कम्हि ॥
जायम्हि भायणं सयल-सयण-परियण-सठाण-भंसस्स ।
इच्चाइ-दुक्खमखिलं सहियमिणं दुस्सहंपि मए ॥
जं पुण सील-विणासं, मह काउं मैहसि तं खलु न जुत्तं ।
जं विमल-कुले जाया, जाणिय-जिण-वयण-तत्ताहं ॥
असमंजसं पि सोउं, अज्जवि जीवामि अहह ! निब्भग्गा ।
इय मेंत्तु-भिन्न-हियया‌इ तीइ पाणा विणिस्खंता ॥

—कुमारपालपडिबोहे पु० १८६ ।

१ ઉત્કૃષ્ટ રૂપવાળી. ૨ ભ્રષ્ટ થઈ. ૩ ઈચ્છા કરે છે. ૪ વિચાર-માત્રથી ભિન્ન હૃદયવાળી.

[८०]

कण्हवहे जरकुमारस्स विलावो ।

हा किं एसो कण्हो त्ति [1]संकिरो आगओ जरकुमारो ।
दट्ठूण तारिसं तं, [2]बाहाविल्लोयणो भणइ ॥
हा हा हओम्हि धिद्धी, अहं दुरप्पा कुकम्मचंडालो ।
कत्तो कहं व पत्तो, इत्थ तुमं पुरिससद्दूल !’ ॥

दीवायणेण दड्ढा, किं नयरी जायवावि किं नट्ठा’ ।
कण्हेण जरकुमारस्स झत्ति सिट्ठं जहा दिट्ठं ॥
तो पलविउं पवत्तो, [3]सोयज्जरजज्जरो जरकुमारो ।
अहह ! मए पावेणं, विहियं कण्हस्स आतित्थं ।
ता किं करेमि ? गच्छामि कत्थ ? कत्थ व गयो अहं सुगओ ?।
होहामि भायघाया, को वा मं पिच्छिउंपि खमो ? ॥
जावेस अत्थि लोओ, तुहह नामं ताव इत्थ वित्थरिही ।
मह पावकारिणो उण, वियंभिही [4]एच्चिरं गरिहा ॥
तुज्झ हिय-करण-हेउं, वणवास-किलेसमब्भुवगओऽहं ।
जेण मए निक्कारण रिउणा एयं हियं विहियं ॥
ते कत्थ जायव-निवा ? ताओ कत्थ व कुमार-कोडीओ’ ।
कत्थ व गयाइं ताइं, विलासिणीणं सहस्साइं’ ॥

—कुमारपालपडिबोहे पु० १०० ।

---

१ શંકાવાળો. ૨ આંસુથી વ્યાપ્ત ૩ શોકરૂપી તાવ વડે જીર્ણ બનેલો ૪ ત્યાં સુધી.

[८१]

पियस्स छिन्नंगदंसणे खयरीए रोयणं ।

अह पडिओ गयणाओ, मणि-कंचण-भूसणो सहाइ भुओ ।
तं दट्ठुं खयर-वहू, रुयमाणी भणिउमाढत्ता ॥
जो कंठेऽलंकारो, जाओ गंडत्थलेसु उवहाणं ।
कन्नेसु य अवयंसो, सो मज्झ पियस्स एस भुओ ॥

अह नह-यलाओ चलणो, मणि कणयाहरण-भूसिओ पडिओ ।
तं पिक्खिउं स-खेया, खेयर-रमणी भणइ एवं ॥
अब्भंगिऊण उव्वट्टिओ, चिरं खालिओ विलित्तो य ।
नियहत्थेण मए जो, सो पाओ एस मह पइणो ॥

पडिओ बीओ वि भुओ, खणेण पाओ वि निवडिओ बीओ ।
पडिया य [2]मुंड-रुंडा, ते दट्ठुं खेयरी रुयइ ॥
जं मंडियं मए कुंडलेहिं तं मे पइस्स मुहमेयं ।
तं हिययमिणं जस्सि, मज्झे बाहिं च वसियम्हि ॥

हा नाह ! सत्त-सत्तम !, दढ-विक्कम ! पबल-बाहु-बलकलिय ! ।
छलिओ सि छिद्देसण-परेण अरिणा विहि-वसेण ॥

हा ! किं करेमि ?, कस्स व कहेमि ?, सरणं च कं पवज्जामि ? ।
तुमए विणा अणाहा, अहं अहन्ना इमा जाया ॥

—कुमारवालपडिबोहे पृ० १३४–१३५ ।

---

१ ઓશીકું ૨ મસ્તક અને ધડ ૩ છિદ્રને શોધવામાં તત્પર.

[८२]

पुत्तावहारे रुप्पिणीए पलावो ।

अह रुप्पिणी कुमारावहार-गुरु-सोय भरिय-सव्वंगा ।
मुच्छा-निमीलियच्छी, धस त्ति धरणी-यले पडिया ॥
सिसिरोवयार-संपत्त-चेयणा पसमिउं व सोयग्गिं ।
सा बाह-सलिल-पूरं, मिल्हंती पलवए एवं ॥
हा चंदवयण ! हा कमल-नयण ! हा वच्छ ! रुप्पि-तुल्ल भवण ! ।
हा निय वंस विभूसण ! हा किसलय-अरुण-कर-चरण ! ॥
खिविऊण ममं दीणं, दुस्सह सोयानलंमि पज्जलंते ।
अगणिय-जणणि-सिणेहो, पुत्त ! तुमं कत्थ पत्तो सि ? ॥
निल्लक्खणा अहं चिअ, निब्भग्ग-सिरोमणी अहं चेअ ।
जं परिहरिऊण ममं, पुत्त ! तुमं कत्थ वि गओ सि ? ॥
हा तणय ! कणय सच्छह !, जीवंति लोयणेहिं धन्नाहिं ।
किं तुज्झ वयण-कमलं, कयाइ पुणरवि पलोइस्सं ? ॥
कण्हो वि जाय-सोगो, विलवइ सह जायवेहिं हा वच्छ ! ।
केणावि वेरिएणं, [1]एक्कपए चेव हरिओ सि ॥
हा दिव्व ! मए [2]विलीयं, किं दिट्ठं ? जं तए सुय-मिसेण ।
आरोविऊण भवणे, कप्प तरू एस अवहरिओ ॥

—कुमारवालपडिबोहे पु० २६० ।

१ સહસા. ૨ અપરાધ.

[८३]

नडधूआए आसत्तं इलापुत्तं पडुच्च पिउणो वयणाइं ।

तं सोउं सो वज्जाहओ व्व सहसा विसायमावन्नो ।
बाह-जल-सरिय-नयणो, स-प्पणयं जंपए पुत्तं ॥
उत्तम-कुलम्मि जाओ, वच्छ ! तुमं तुह मणोहरा मुत्ती ।
तुज्झ विसुद्धा बुद्धी, सत्थ-रहस्सं तए पढियं ॥
जुत्ताजुत्त विमरिसं, न खमो काउं विणा तुमं अन्नो ।
ता कत्तो जायमिणं, तुह गुण विवरीयमायरणं ? ॥

तहा—

जेण कुलं कलुसिज्जइ, सुयणा खिज्जंति उल्लसंति खला ।
कंठ-गय-जीविया वि हु, सप्पुरिसा आयरंति न तं ॥
सुणिऊण इमं राया, काही सव्वस्स निग्गहं मज्झ ।
लज्जिस्सए गुरुयणो, कओ कुपत्ते किलेसो त्ति ॥
संभाविस्संति तुमं, अकुलीणं नयर-सिट्ठिणो नूणं ।
निय-पंति-बाहिरं मं, सयण गणा पुण करिस्संति ॥
ता निरुवम रूवाणं, लायन्नामय-समुद्द-लहरीणं ।
वच्छ ! कुल-कन्नगाणं, कर गहणं कारविस्सामि ॥
जं वच्छ ! वंछसि इमं अकुलीणं मणहरं पि तमजुत्तं ।
चंडाल कूव-सलिलं सिट्ठो, सिसिरंमि किं पियइ ॥

—कुमारवालपडिबोहे पु० २०० ।

[1]उद्धूलिअं समग्गं, तइलोक्कं अवस-पंगु-पसरेण ।
अप्पा अणप्प-दुग्गइ-दुक्खाणं भायणं विहिओ ॥
हा रूवमेत्त-दंसण-लोल-सहावत्तणेण सैलह-समे [2]! ।
पाविट्ठि-दिट्ठि- रंडे !, पंच इमे मंडया तुज्झ ॥

—कुमारवालपडिबोहे पु० ३०२—३०३

[८५]

दिक्खागहणसमए अम्मापिऊहिं सद्धिं सुबाहुकुमरस्स संवाओ ।

तुब्भेहिं अणुन्नाओ, पव्वज्जं संपयं पव्वज्जिस्सं ।
सोउं एयमणिट्ठं, वयणं देवी गया मुच्छं ॥ ६८ ॥
सत्थीकया य कलुणं, विलवंती भणइ दीणवयणमिणं ।
" जाय ! तुमं मह जाओ, बहुओवाइयसहस्सेहिं ॥ ६९ ॥
ता कह ममं अणाहं, पुत्तय !, मुत्तुं गहेसि सैामण्णं [3]? ।
सोयभरभरियहियया, वच्चिहिं(ही?) हा मज्झ जीयंपि ॥७०॥
ता अच्छह जावऽम्हे, जीवामो तो पवुड्ढसंताणो ।
पच्छा कालगएहिं, अम्हेहिं तुमं गहिज्ज वयं ॥ ७१ ॥ "
भणइ इमो " मणुयभवे, अम्मो ! अधुवे असासएऽनियैए [4] ।
संझब्भरागसरिसे, कुसग्गजलबिंदुयसमाणे ॥ ७२ ॥

१ धूळथी व्याप्त कर्युं. २ पतंगियाना समान. ३ साधुपणाने. ४ अनित्य.

वमणसयममभिभूए, विज्जुल्लयाचंचले सुमिणतुल्ले ।
खणभंगुरे अणिच्चे, पुव्विं पच्छा व चइयव्वे ॥ ७३ ॥
अन्नं च न याणामी, अम्मो ! मरणं धुवं मरिस्संपि ।
किं पुव्विं पच्छा वा, तुम्हेहिंतो मई होइ ! ॥ ७४ ॥
जम्हा मच्चू न मुयइ, बालं वुड्ढं जुवाणयं [2]निद्धणं ।
धणवंतं वा धणियं, जलिओ जलणुव्व ज्जगनिरहं ॥ ७५ ॥
ता अणुजाणह अम्मो, ! इण्हिपि हु संजमं पवज्जामि " ।
तो तं अम्मापियरो, जंपंति पुणो वयणमेयं ॥ ७६ ॥
" जाया ! सरीरं ते, इणमो सव्वंगसुंदरागारं ।
वरलवणिमसंपुण्णं, समग्गसोहग्गगुणकलियं ॥ ७७ ॥
कइवयदिणाई तो, माणिऊण भोए अणुवरे पुत्त ! ।
अणुहविउं नियकुलसंतयं पव्वइज्ज तओ " ॥ ७८ ॥
अह कुमरो भणइ इमं, " दुक्खाययणं खु अम्मताय ! तणू ।
ण्हारुमयसंपिणद्धं, अट्ठियकट्ठुच्छियं असुइं ॥ ७९ ॥
विविहाहिवाहिगेहं, तह य अणिट्ठदुव्विसहसंतप्पं ।
जज्जरघरं व जं सडणपडणविद्धंसणसहावं ॥ ८० ॥
दुल्लक्खं मट्टियभंडयं व एयं पुरा व पच्छा वा ।
चइयव्वमवस्सं तो, इण्हिपि हु पव्वयामि अहं ॥ ८१ ॥ "
पियरो पियभणिराइं, पुणोऽवि कुमरं इमं पयंपंति ।
" सुंदरसरित्तयाओ, सरिव्वयाओ सुरूवाओ ॥ ८२ ॥

१ ત્યાગ કરવા લાયક. २ ધનરહિતને. ३ કેદ.

भत्ताओ अणुरत्ताओ, सुविणयजुत्ताओ तुज्झ भज्जाओ ।
पंचसयाई इमाओ, कह मुंचसि तं अणाहीओ" ? ॥ ८३ ॥
अह कुमरो भणइ "इमे, भोया असुइब्भवा असुइणो य ।
वंतासवा य पित्तासवा य तुच्छा अणिच्चा य ॥ ८४ ॥
किं च मए बहुसोऽवि हु, भुत्ता भोगा सुरासुरनरेसु ।
न य मणयंपि हु तित्तो, नइनियरेणं व नीरनिही ॥ ८५ ॥
अण्णं च इमे आवायसुंदरे परिणईय दुहजणए ।
किंपागफलसरिच्छे, को सेवेज्जाऽवि य सयण्णो ?" ॥ ८६ ॥
तो तं पुणो वि पियरो, भणंति "मणिरयणकंसगाईओ ।
अत्थो अज्जयपज्जय–पमुहेहिं समज्जिओ बहुओ ॥ ८७ ॥
आसत्तमकुलवंसा, दाउं भुत्तुं पकाममवि होही ।
तं अणुभुंजिय पच्छा, पुत्तय ! गिण्हिज्ज पव्वज्जं" ॥८८॥
भणइ सुबाहू "सुबहू वि संचिओ अत्थसंचओ अथिरो ।
जलजलणरायतक्कर-मच्चुप्पमुहाण साहीणो ॥ ८९ ॥
दुक्खज्झो दुरक्खो, वहबंधकिलेसकारओ सययं ।
अत्थो अणत्थभवणं, इह परलोए य जीवाणं" ॥ ९० ॥
अह तं अम्मापिउणो, जाणित्ता सव्वहा विसयविमुहं ।
संजमभयजणणीहिं, वग्गूहिं वयंति तो एवं ॥ ९१ ॥

---

१ स्वाभीथी रहित. २ तृप्त. ३ नदीओना समूह वडे. ४ सावधान अथवा पंडित. ५ वचनो वडे.

"वच्छ ! इमं निग्गंथं, पावयणमणुत्तरं तहा सच्चं ।
केवलियं मुत्तिकरं, किंतु सुदुक्करतरं सुणसु ॥९२॥
चावेयव्वा जह लोहनिम्मिया दुक्करं जवा इहइं ।
चंकमियव्वं निसियग्गखग्गधारोवरिं अहवा ॥ ९३ ॥
इच्चाइ दुक्कराई, हवंति जह वच्छ ! जीवलोगंमि ।
तह तारुण्णे सुहलालियस्स समणत्तणंपि जओ ॥ ९४ ॥
समणाण न कप्पंती, आहाकम्माइं भत्तपाणाई ।
सहियव्वा य अवस्सं, बावीस परीसहा दुम्महा ॥ ९५ ॥
लुंचेयव्वा केसा, न दीहिकरं तहोवसग्गेहिं ।
इच्चाईहिं चरित्तं, मुहुत्तमवि दुक्करं काउं " ॥ ९६ ॥
तत्तो जंपइ कुमरो, " जं तुम्मे भणइ दुक्करं चरणं ।
तं सच्चं किं पुण कायराण कीवाण पुरिसाणं ॥ ९७ ॥
धीरस्स निच्छियस्स उ, न य किंचि वि इत्थ दुक्करं मण्णे ।
ता अणुमण्णह जं वीरअंतिए पव्वयामि लहुं " ॥ ९८ ॥
जाहे अम्मापियरो न हु से चायंति तं नियत्तेउं ।
ताहे अकामयाए निक्खमणं तस्स मण्णित्था ॥ ९९ ॥

—सद्दद्दिणकिच्चवित्तीए प० ३, पु० ३०५–३०६

---

१ शक्तिमान थवा २ दीक्षा लेवाने माटे निकळवाने.

सुद्धिपत्तं ।

असुद्ध	सुद्ध	पु०	प०
एक्किय	एकिय	७	१७
—मधन्न	—मधत्र	७	१८
मद्	मद्	११	११
भरेनो	भरेनो	३०	१९
सु_	सुद्दु	४०	१०
गम्मागम्म वि	गम्माग	६३	१३
भागा	म्मविभागा		
ोाडयानी	ोाडियानी	७३	२०
दार्ितएण	दार्नितएण	१२१	१३
सययम्मि	समयम्मि	१३०	१३
घणसिरी	धणसिरी	१३२	२
"	"	"	४
"	"	"	१४
वग्घम	वग्घभ	१३४	१
हिऊग	गहिऊण	१३५	३
दट्टू	दट्टु	१४२	११
कभल	कमल	१४३	६

इय कम्मागमसंगहे पाइमो
पढमो खंडो समत्तो।

॥ अर्हं नमः ॥

नेमिविज्ञानग्रन्थमाला-रत्न ६

॥ करुणरसकदम्बकम् ॥

सङ्ग्राहकः सम्पादकश्च

सूरिसम्राट्-प्रौढप्रभावशालि-तपागच्छाधिपति तीर्थोद्धारक-
युगप्रवर-श्रीमद्विजयनेमिसूरीश्वरपट्टालङ्कार—शान्तमूर्ति-समयज्ञा-
चार्यदेव-श्रीविजयविज्ञानसूरीश्वरशिष्यरत्नमहोपाध्याय-कस्तूर-
विजयगणिविनेयमुनिश्रीयशोभद्रविजयशिष्यमुनिश्री-
शुभङ्करविजयः ।

प्रकाशकः-

राजनगरनिवासी संघवी जीवणभाई छोटालाल

डोशीवाडानी पोळ: अहमदाबाद.

वीर सं० २४६७]   प्रथमावृत्तिः   [विक्रम सं० १९९७

प्राप्तिस्थान

शा. चंदुलाल उमेदचंद रायचंद मास्तर
ठे॰ पांजरापोळ, अमदावाद.

मुद्रक

मुलचन्द किसनदास कापडिया
'जैनविजय' मुद्रणालय, गांधीचोक, सुरत.

परमपूज्य प्रातःस्मरणीय जैनाचार्य

श्रीमान् विजयविज्ञानसूरीश्वरजी महाराज

॥ अर्पणपत्रिका ॥

श्रीमत् 'तपा' गणगगनाङ्गणगगनमणि-तीर्थरक्षा-
परायणैकलक्ष्यकोविदकुलालङ्कार-सूरिचक्रचक्रवर्त्ति-
प्रपूज्यचरणयुग-शासनसम्राट्-श्रीमद्विजयनेमिसू-
रीश्वरपट्टधराणां निःस्पृहतौदार्याद्यनेकगुणगणविभू-
षितानामनेकविद्वच्छिष्यप्रशिष्यादिपरिवारराजितानां
श्रीमज्जिनेश्वरप्ररूपितत्रिपुटिविशुद्धसद्धर्मकर्मप्रतिबो-
धितश्राद्धवर्याणां प्रातःस्मरणीयसद्वृत्तानां नैसर्गि-
कशान्तमूर्त्तिस्वरूपाणामाजन्मब्रह्मचारिणामस्मदीय-
गुरुवर्यप्रगुरुभगवतां पूज्यपादानां श्रीमतां विजय-
विज्ञानसूरिवर्याणां सचरणकरणशीलशालिसुकोम-
लतरदक्षकरकमले करुणारसकदम्बकमदङ्कं ग्रन्थ-
रत्नं सादरं समर्पयति। वीरसंवत्सरे २४६७ तमेऽब्दे
सूर्यपुरस्थो भवच्चरणकमलपरागरागरञ्जितो

मुनिशुभङ्करविजयः।

प्रास्ताविकं किञ्चित्।

दरिदृश्यन्ते चास्मिन् वसुन्धरावलये विद्यमानेऽपि विविधविशिष्टशिष्ट-भाषाविरचिते साहित्यविषयेऽनेके गीर्वाणगीर्गुम्फिता ग्रन्था। समस्ति च तत्रानेककविवर्यैर्निबद्धमाबालविदुषा हृदयद्रावकं प्रियावियोगप्रियपरलोक-प्रयाणादिविषयकं करुणरसप्रधानं गद्यपद्यात्मकं कथानकवाङ्मयम्।

जैनाचार्यैरपि तस्मिन् विषये सम्यक्तया प्रशंसनीय प्रयासो विहित इति विश्वविश्वविदुषा मतम्। अपि च तत्साहित्यापरिचिताना जनाना प्रतिबोधनार्थं जैनसाहित्यरत्नाकरेषु सत्स्वपि करुणरसपोषकासु-अनेकासु कृतिषु समयादिसौलभ्याभावेन गद्यपद्यात्मिका कतिपया कृती समुद्धृत्याधुना निपथ्निता प्रमोदाय प्रकाश्यन्ते। द्रष्टव्याश्च प्रस्तुतग्रन्थे ये केचित् विषया निबद्धास्तेषा विहङ्गावलोकनार्थमेतद् ग्रन्थस्य विषयानुक्रमणिका। विशेषपरिचयार्थं तु समवलोकनीया सुश्रावकेण प्राध्यापकेन श्रीयुत् रसिकदासात्मजकापडियेत्युपनामकेन हीरालालेन विरचिता प्रस्तावना। सम्पादने चास्य ग्रन्थस्य प्रेरणा हेतुरस्मदीयगुरुवर्याणा श्रीमता मुनियशोभद्रविजयानाम्। किञ्चास्य ग्रन्थस्य सशोधने निर्विघ्नपरिपूर्तौ च पूज्यतमाना प्रगुरुभगवता विद्यागुरूणा प्राकृतसाहित्यवाचस्पतिसिद्धान्त-महोदधीना प्राकृतरूपमालाप्राकृतविज्ञानपाठमालादिग्रन्थरचयितानामुपाध्यायमहोदयाना श्रीमता कस्तूरविजयगणिवर्याणा महानुपकार कारणम्। समुत्साहितश्च ते मपूज्यवर्यैरेतद्ग्रन्थकृतौ तेन च मया तेषा महानुपकारो मन्मर्यते। अस्य ग्रन्थस्य सम्पादनकर्मणि छाद्मस्थ्येन यदि काश्चित् स्खलना जाता स्यु तर्हि गुणज्ञा विद्वास क्षाम्यन्तु इति प्रार्थयते

मुनिशुभङ्करविजयः।

॥ विषयानुक्रमणिका ॥

विषयः	पृष्ठम्
१७ सुताराया पञ्चत्वमुपागताया श्रीविजयनृपस्य विलाप	२८
१८ पवनञ्जयस्याग्निप्रवेशश्रवणे अञ्जनाया विलाप	२९
१९ परासु लक्ष्मणं दृष्ट्वा रामादीना विलाप ...	३०
२० च्यवनकाले सुराणा विलाप	३१–३२
२१ मृगभ्रान्त्या भ्रातृवधे जराकुमारस्य विलपनम्	३२–३३
२२ कुब्जरूप नलं दृष्ट्वा द्विजस्य विषाद	३३–३४
२३ बन्धुवधे बलदेवस्य परिदेवनम्	३५–३६
२४ पुत्रविरहे मरुदेव्या विलाप	३६–३७
२५ श्रीअजितनाथस्य विरहश्रवणे सगरनृपस्य वचनम्	३८–३९
२६ श्रीनेमिकुमार व्यावृत्त दृष्ट्वा राजीमत्या विलाप	४०–४१
२७ वृषभप्रभोर्निर्वाणे भरतस्य क्रन्दनम्	४२–४३
२८ अरण्ये सीतायास्त्यागे सेनानेः कारुण्य तस्याश्च विलाप	४४–४५
२९ दयावीरश्रीनेमिनाथस्याग्रे पशूना शिवादेवीप्रमुखपरिवाराणा चाक्रन्दनम्	४६–४७
३० सगरचक्रिणोऽग्रे द्विजस्य कृत्रिमविलाप	४८–४९
३१ पितुर्मृत्युसमये विष्णोस्तन्मातुश्च रोदनम्	५०-५२
३२ दवदन्तीत्यागसमये नलस्य शोक प्रियविरहे च दवदन्त्या विलाप ...	५३–५६

निमित्तसूचिः

निमित्तम्		क्रमाङ्कः
वधः	पुत्रस्य	३०
"	भ्रातुः	२१,२३
"	महर्षेः	४
वधप्रवृत्तिः	भ्रातुः	३
वियोगः	पत्युः	१४,२८,३२
"	पुत्रस्य	२,२४,२९,३८
"	प्रियायाः	११,१३,३५
"	बन्धोः	२५,४१
"	मुद्रिकाया	५
व्यसनं	भर्तुः	१६
व्यावर्तनं	विवाहात्	२६

ग्रन्थसूचिः ।

	ग्रन्थः	कर्ता	वैक्रमीयवर्षम्
१	शत्रुञ्जयमाहात्म्यम्	श्रीधनेश्वरसूरिः	४७७
२	उपमितिभवप्रपञ्चा कथा	श्रीसिद्धर्षिसूरिः	९६२
३	त्रिषष्टिशलाकापुरुषचरित्रम्	श्रीहेमचन्द्रसूरिः	[1]१२२९ पूर्वं
४	पद्मानन्दकाव्यम्	श्रीअमरचन्द्रसूरिः	विसलदेव-राज्यसमयः
५	हीरसौभाग्यम्	श्रीदेवविमलगणिः	[2]१६५२ पश्चात्
६	विजयप्रशस्तिकाव्यम्	श्रीहेमविजयगणिः	[3]१६५८ अर्वाग्
७	कल्पसूत्रसुबोधिका	उपाध्याय श्रीविनय-विजयगणिः	१६९६
८	रत्नाकरपञ्चविंशतिका	श्रीरत्नाकरसूरिः	?

---

१ श्रीहेमचंद्रसूरीणामेष स्वर्गारोहणसमयः ।

२ अस्मिन् वर्षे श्रीहीरसूरयो दिवं गतवन्तः ।

३ अस्मिन् वर्षे विजयप्रशस्तिकाव्यस्य टीका निरमायि ।

विषयनिर्देशः ।

॥ शुद्धिपत्रम् ॥

अशुद्धः	शुद्धः	पृष्ठम्	पंक्तिः
दारक॰	दारकः	१७	२
०सर्वङ्गो	०सर्वाङ्गो	२४	४
त्वयानधे	त्वयानघे	२६	२
दिवाकर	दिवाकरः	२६	७
तमाकर्ण्यं	तमाकर्ण्य	२७	३
मूधन्यो	मूर्धन्यो	२८	२०
०भोक्तृणा	०भोक्तृणां	२९	११
शु-न	शुचा	३३	७
भ्रा‌‌॰	भ्रातृ०	३६	८
०विरह	०विरहे	३६	१०
ग्रीप्मतौ	ग्रीष्मतौ	३७	२१
अभक्ति॰	अभक्तिः	३८	६
ज्ञान	ज्ञात	४०	१२
०पुत्रणां	०पुत्राणां	५६	६
जलाञ्चलिः	जलाञ्जलिः	५८	४
०चक्रयादीनां	०चन्द्यादीनां	६१	८
निर्वतध्वं	निवर्तध्व	६४	१६
०विध॰	०विद्यः	७५	१९
उपहत॰	उपहतः	८१	८

॥ ॐ नमः श्रीसिद्धचक्राय ॥

परमगुरु-शासनसम्राट्-जैनाचार्य-श्रीमद्-विजयनेमिसूरीश्वर-
भगवद्भ्यो नमः ॥

॥ करुणरसकदम्बकम् ॥

संस्कृतः खंडः १ ।

---

[१]

प्रतिपन्नमहाव्रतं बाहुबलिं दृष्ट्वा भरतस्य परिदेवनम् ।

आयुष्मता कनीयसा, समानामि च सद्गुणात् ।
अनिन्द्यनन्दनत्वं, पतनं च जगाविनि ॥ १८ ॥
ये लोकसम्मतास्तेषां मुख्योऽस्मि बान्धव ! ।
बलिनां च कृतघ्नो, धर्मिणां च तथैव हि ॥ १९ ॥
कामी जितोऽस्मि युद्धेन, त्वं तु रागरसोऽस्पृही ।
त्वत्प्रेम त्वया भ्रातस्त्वत्तो नास्ति परो वशी ॥ २० ॥
समानायमिने त्वं, शैशिवा भूरि बान्धव ! ।
दयालु पूर्वश्चासि, किं त्वमपि न पश्यसि ! ॥ २१ ॥

---

१ भ्रात्रा ।

त्वमेव तातपुत्रोऽसि, यस्तातपथि वर्तसे ।
अहं विदन्नपि पुनः, रागद्वेषैः कदर्थितः ॥ २२ ॥
प्रसीदाखिलमेदिन्या, मम राज्यं गृहाण भो ।
अहं संयमसाम्राज्यं, ग्रहीष्ये भगवंस्तव ॥ २३ ॥

—शत्रुञ्जयमाहात्म्ये स० ४, पृ० ७७

[२]

पुत्रवियोगे भरतनृपस्य पुरतो मरुदेव्या दीनं वचः ।

ईषत्प्रमार्ज्य नेत्राश्रूण्युद्गिरन्ति मनःशुचम् ।
आशी पूर्वमुवाचेदं भरतं मरुदेव्यथ ॥ ८५ ॥
वत्स ! नप्तनय पश्य, सर्वमेकपदे खद ।
त्यक्त्वा मा त्वामन्यसुतान्, बभूव मृगसार्थभृत् ॥ ८६ ॥
क्षुत्तृड्शीतातपक्लान्तनिक्रान्तदेहो दिवानिशम् ।
वनाद् वनं वायुरिव, बम्भ्रमीति ममाङ्गज ॥ ८७ ॥
चन्द्रचारु क तच्छत्रं, मुक्तारत्नविभूषितम् ? ।
क च दानानलौदग्र्यं, तैरसातपमण्डलम् ? ॥ ८८ ॥
किन्नरीगीतझङ्कारास्मारस्मारक्रीतकं कुत ? ।
कुतो वनान्तसञ्चारगन्तशकानां भयाकुलि ? ॥ ८९ ॥
क तद्वारणराजेन, चक्रं नगरान्तरा ? ।
क कर्करास्वनदु खेदु, नगेषु भ्रमणं प्रभो ? ॥ ९० ॥

१ सूर्य. ।

अहं तु दुर्भरा पुत्रदुःखोपश्रवणादपि ।
नो म्रिये जीवितं तन्मे, धिगस्तु जननिन्दितम् ॥ ९१ ॥
आकृष्टो राज्यसौख्येन, त्वं तु भोगैकलालसः ।
मत्सूनोर्भ्रमतोऽरण्ये, वार्तामपि न पृच्छसि ॥ ९२ ॥

—शत्रुञ्जयमाहात्म्ये स० ३, पृ० ४१

---

[३]

भ्रातृवधप्रवृत्तस्य बाहुबलेः परितापः ।

चलाचलस्य राज्यस्य, कृते भ्रातृवधो हहा ।
मया प्रारभ्यते हन्त, निहन्तुं स्वभवद्रुमम् ॥ ५ ॥
हत्वा गुरूनपि लघून्, वञ्चयित्वा छलेन च ।
यदुपादीयते राज्यं, तत् प्राज्यमपि माऽस्तु मे ॥ ६ ॥
आपातसुखसम्प्राप्तिभ्रमितैर्हा नराधमैः ।
यत्र तत्र प्रवर्त्येत, नरकागारकारणे ॥ ७ ॥
अन्यथा तद्विधं राज्यं, कथमौज्झज्जिनेश्वरः ।
अहमेव पुनस्तातपथिकोऽद्य भवामि तत् ॥ ८ ॥
चिन्तयित्वेति मनसि, मनस्वी स नृपो जगौ ।
कवोष्णैर्नेत्रसलिलैः, सिञ्चन् क्ष्मां चक्रवर्तिनम् ॥ ९ ॥
क्षमस्व मे दुश्चरितं ज्येष्ठबान्धव ! सम्प्रति ।
मयाऽपि त्वं राज्यकृते, खेदितोऽसि जगत्प्रभो ! ॥ १० ॥
तातपान्थीभविष्यामि, स्पृहयालुर्न सम्पदि ।
तेनैव मुष्टिनेत्युक्त्वा, मूर्द्धजानुच्चखान सः ॥ ११ ॥

—शत्रुञ्जयमाहात्म्ये स० ४, पृ० ७६–७७

[४]

महर्षिहत्यायां श्रीनिवासनृपस्य शोकः ।

समूलं स्वस्य पुण्यद्रुं, स्वयं छिन्नं विदन्निव ।
महर्षिं तं हतं वीक्ष्य, शुशोच स धराधिपः ॥ ५४ ॥
आः कृतं किमिदं नाथ !, मयाऽद्य निर्विवेकेनैसा ।
दुष्कर्मवह्निना बोधि-बीजमज्वाल्यतार्जितम् ॥ ५५ ॥
पुण्यावसानं व्यसनं, श्वसनं परमंहसः ।
धिग् धिग् मे जीवितव्यं च, निर्मन्तुप्राणिवैरिणम् ॥ ५६ ॥
एकस्यापि हि जीवस्य, हनने ही तदर्ज्यते ।
घोरातिघोरं नरकं, लभ्यते येन मानवैः ॥ ५७ ॥
मयाऽऽत्मव्यसनं प्रौढिं, तथाऽऽनीतं दुरात्मना ।
यथा तेनातिवृद्धेन, ऋषिहत्या ममाभवद् ॥ ५८ ॥
प्रोत्साहयन्ति धर्मज्ञा, अपि मां व्यसने रतम् ।
धिक् तान् पापं च मामेवं द्विघायिनमनागसाम् ॥ ५९ ॥
विद्वत्ता तत्त्ववृत्तिश्च, यातु तेषां द्वयं क्षयम् ।
यैरित्युक्तं न पापाय, पापर्द्धिः पृथिवीभुजाम् ॥ ६० ॥
अमी तृणांबुसंतृप्ता, जन्तवो गतमंतवः ।
हन्यन्ते निशितैर्बाणैर्ही ही पाप्मभिरुद्धतैः ॥ ६१ ॥
असौ मुनिर्महायोगी, पुण्यराशिरिवाङ्गवान् ।
मया हतो हताशेन, क्व यामि करवाणि किम् ? ॥ ६२ ॥

१ पापेन । २ दुःखकारिणम् । ३ अनपराधिनाम् । ४ मृग्या । ५ अनपराधिन ।

इत्युदीर्य विषण्णात्मा, धनुर्बाणान् अमञ्जम ।
विमृशंस्तेषु दुर्जन्मकारिपापैकमूलताम् ॥ ६३ ॥
उत्तीर्य तुरगात् तूर्णं मुनेरभ्यर्णमेत्य च ।
प्रायश्चित्तमिव स्वस्याऽहंस कुर्वन् ननाम तम् ॥ ६४ ॥
आदाय पाणिना पादौ, श्वसतस्तस्य सन्मुने ।
नम्रस्वमौलौ मुकुटे, मुकुट नृपतिर्न्यधात् ॥ ६५ ॥
मुक्तकण्ठमविश्राम, निज निन्दन् कुकर्म स ।
रुरोद रोदयन् पार्श्वस्थायिनो मृगपक्षिण ॥ ६६ ॥
हा हा दुरात्मना देव !, मृगयाव्यसनस्पृशा ।
म्याऽदोऽकारि दुष्कर्म, ममादिश करोमि किम् ? ॥ ६७ ॥
विमले स्वकुले नाथ, [1] कलङ्क कल्पितो मया ।
पुण्यमौधे महादीपे, ददे कज्जलकूर्चक । ६८ ॥
दुराचारो हतस्वान्त कुले चेत् तनयो भवेत् ।
सदा पूर्वजपुण्यद्रौ, सत्मो दावपावक ॥ ६९ ॥
कलङ्किनो मे भगवन् !, तैश्चान्यकातिथेः ।
भवतां भवदीयौ तच्चरणौ शरणाविनौ ॥ ७० ॥
इत्युदीर्य मुने पादौ, क्रियासमभिहारत ।
ननाम बाष्पकलुषलोचन म स्वनिन्दक ॥ ७१ ॥

—शत्रुञ्जयमाहात्म्ये स० २, पृ० ३२

---

१ मन्दस्य ।

[६]

सगरचक्रिणः षष्ठिसहस्रपुत्रेषु भस्मीभूतेषु सैन्यचक्र्यादीनां विलापः ।

अहो मूर्खा अमी चक्रिसूनवो राज्यदुर्मदाः ।
अस्मदुक्तं युक्तमपि, मन्वते न हि धिग् मदम् ॥ २८० ॥
चिन्तयित्वेति नागेशैरन्यैरपि समन्वितः ।
फणाटोपं महाकोपाद्, बिभ्राणः फूत्कृतिं सृजन् ॥ २८१ ॥
उत्पत्य सहसा श्वभ्रात्, तत्रैत्य [1]विषहेतिभिः ।
तानि षष्टिसहस्राणि, युगपज्ज्वलनोऽदहत् ॥२८२॥—विशेषकम्
इत्याप्लुत्य महादाहं, ज्वलनो भुजगेश्वरः ।
पुनः स्वं स्थानमापेदे, कोपो रिपुवधावधिः ॥ २८३ ॥
ततस्तु सैन्ये तुमुलस्तदाभातान्महानभूत् ।
वज्रपातादिव जनेऽन्योन्यं व्याकुलताकरः ॥ २८४ ॥
तदनाथं महत्सैन्यं, कान्दिशीकमितस्ततः ।
सर्वोपायपरिभ्रष्टमासीद् दैवविपर्ययात् ॥ २८५ ॥
क्षणे क्षणे मनस्त्वन्यच्चिन्तयत्यात्मनो हितम् ।
स्वेच्छया कुरुते दैवमन्यदेवात्मनोऽहितम् ॥ २८६ ॥
दुःखोरगविषग्रस्ताः सैनिका गतनायकाः ।
प्रमार्ज्य किञ्चिदश्रूणि, चिन्तयामासुरित्यथ ॥ २८७ ॥
पश्यतामपि सर्वेषाममी चक्रीशसूनवः ।
युगपद् दग्धा नागैस्तदास्माकं बलं वृथा ॥ २८८ ॥

[1] विषमेव शस्त्रैः ।

भूपैर्विधीयते सेना, स्वरक्षायै समन्ततः ।
सत्यामपि ततस्तस्याममी जाता गतासवः ॥ २८९ ॥
पुरे किं दर्शयिष्याम, स्वमुखानि गतत्रपाः[१] ।
चक्रीशः पुनरस्मान् ही, नानोपायैर्हनिष्यति ॥ २९० ॥
अमीषामेव तन्मार्गं, निरुपाया भजामहे ।
सद्भृत्या भूपतेर्मार्गं, श्रयन्तीति जनस्थितिः ॥ २९१ ॥
इत्यालोच्य मिथो व्याप्य, स्थितं द्वादशयोजनीम् ।
ते काष्ठैरेष्टयामासु, सैन्यमग्न्यर्थमैयुन् ॥ २९२ ॥
यावन्मुमुर्षवो दाहैस्तेऽग्निं पाणिभिरस्पृशन् ।
अज्ञासीत् तावता शक्रोऽवधिना तद्दुरन्तकम् ॥ २९३ ॥
दयालुः सहसोपेत्य, विप्रवेषं विधाय च ।
मा म्रियध्वं[२] मा म्रियध्वं, तानित्यूचे दिवस्पतिः ॥ २९४ ॥
वचसा तेन धीरेण, सर्वे तस्थुस्तथैव ते ।
शक्रविप्रः पुरो भूत्वा, जगौ तान् पुनरित्यपि ॥ २९५ ॥
एष वः सर्वसंहार, कथमद्य विजृम्भते ।
पराभवाद् वा दुःखाद् वा, शोकाद् वेष्टन्तेऽद्य किं? ॥२९६॥
श्रुत्वा तस्येति वचनमशोचस्ते कृतादराः ।
परस्यमवदन् खिन्नाः! भो, श्रुण्वस्मद्व्यसनागतिम् ॥ २९७ ॥
अमून् सगरचक्रेशसुतानालोकयाग्रतः ।
चेष्टितेन निजेनैव, भस्मसात्कृतविग्रहान् ॥ २९८ ॥

१ गतलज्जाः । २ हल्ले । ३ उत्तरतः ।

यत् सतामपि न स्वामिसुता प्रापुरिमा दशाम् ।
तेनैव लज्जिता व ह, प्रविशामो वयं ननु ॥ २९९ ॥
इत्युक्ते स पुन प्राह, यत् साहसमनुष्ठितम् ।
तत् स्वामिभक्त्या वा स्वामिभयाद् वा शोकतोऽपि वा ॥३००॥
अनिच्छवोऽपि यन्म्तुमिच्छामस्तत्र चक्रिभी ।
के कैरपाये स हि नो, हनिष्यत्यूचुरित्यमी ॥ ३०१ ॥
तत शक्रो निज रूपमाधायेदमुवाच तान् ।
अत्र वो दूषणं किञ्चित् , पश्यामि न मनागपि ॥ ३०२ ॥
तन्मा म्रियध्वं चक्रीर्षा, युष्मास्वेपोऽपनोदये ।
प्रयतन्तु प्रयाणाय, मदाहूता पुरं प्रति ॥ ३०३ ॥
इत्याश्वास्य स तान् शक्रस्तिरोऽभूत् पश्यतोऽपि हि ।
विशोकास्ते कथञ्चिचायोध्या प्रत्यनलन् शनै ॥ ३०४ ॥
प्रयाणैर्भग्नपादैस्ते, प्राप्यायोध्या सुराधिपम् ।
अस्मरन् स पुनर्वेगादाययौ तत्रुपापर ॥ ३०५ ॥
पञ्चवर्षशतायुष्क, गतासुं बालकं धरन् ।
विप्रवेषधर शक्रो, जगाम च नृपान्तिकम् ॥ ३०६ ॥
नृपद्वारगत प्रोच्चैरुदित्वा च कठोरगी ।
विगर्हन् वसुधा दैव, चक्रिणं च जगौ हरि ॥ ३०७ ॥
सर्वसहासि वसुधे !, कठिनासि न यत्त्वकम् ।
वृषभं भरतं नाथं, नानुयातासि रे जडे ! ॥ ३०८ ॥
धिक् दिक्पाला इमे कालापेक्षया पाथ हा क्षितिम् ।
यूयं हि साक्षिण सर्वव्यापाराणा शुभाशुभे ॥ ३०९ ॥

सत्स्वपि सुखसद्भावं मृगयन्देव ! ममाहितम् ।
मयि किं निष्ठुरं दुरं, कुर्माः पराङ्मुखम् ॥ ३१० ॥
गर्भेऽरे दुष्कृतं चक्रे, किन्तु चन्दनन्दनम् ।
वृद्धे वयसि तस्मेऽद्य फलितं सुकृतानि ॥ ३११ ॥
त्वयैनं बालकं देव ![1], हरता स्मरता सुखम् ।
वृद्धं मा मत्सरं च, मुमुर्षुं कृतवानसि ॥ ३१२ ॥
पाहि चक्रिन् ! दुर्दैवात्मा, न्यायात्रक्ष वसुन्धराम् ।
निर्वासय पुरात्पापं, भरतेशान्वितिं स्मरन् ॥ ३१३ ॥
सुखगृभा हि दिक्पाला, विचिन्त्या च नृरिपन् ।
सर्वदेवमयस्त्वं, किं न पासि नरेश ! माम् ? ॥ ३१४ ॥
सर्वथाप्यजिते नाथे, प्रभाति जिनाधिपे ।
त्वमेव पालको लोके, दीपाकर इवाखौ ॥ ३१५ ॥
तस्याकर्ण्येति वचनं, विषण्णोऽथ नृपोऽपि तम् ।
आकारयज्जनैर्दीपं, स्वच्छिकेन विचिन्तयन् ॥ ३१६ ॥
दर्शनाच्चक्रिण सोऽपि, मुक्त्वा तं बालकं पुर ।
उच्चै रुरोद [3]संसत्स्थान्, रोदयन्सपरानपि ॥ ३१७ ॥
रोदनान्ते पुन पृष्टश्चक्रिणेति स गां जगौ ।
स्वामिन् ! ममैकपुत्रस्य, दुःखं किं कथयामि ते ॥ ३१८ ॥
अद्यैव मत्सुतो बालो, निद्राणो रजनीमुखे ।
सहसैव महाक्रूरैरदश्यत सरीसृपैः ॥ ३१९ ॥

१ चक्रः । २ समारयन् । ३ गते ।

नैष दोषो भुजङ्गाना, न चैतस्य ममापि च ।
किंत्वधर्मा जने देशे, त्वयि वा वर्त्तते ननु ॥ ३२० ॥
मन्त्रयन्त्रादिभिस्तत्त्वरसुल्लाघ कुरु बालकम् ।
अन्यथा त्वयि दोष स्यादस्माक तु कुलक्षय ॥ ३२१ ॥
अथ चक्रधरो वैद्यान् , मान्त्रिकानप्यजूहवत् ।
गतासु त तु ते वीक्ष्य कृतोपाया मिथो जगु ॥ ३२२ ॥
स्वामिन्नसावसाध्यानामौषधाना प्रतिक्रिया ।
पूर्वोऽमृतगृहाद्भस्म, यद्येत्युल्लाघ एष तत् ॥ ३२३ ॥
निशम्येति तदा भूप, आदिक्षत्तत्कृते नृपान् ।
शक्रोऽपि वैक्रियै रूपै , पश्यतिस्म गृहाद् गृहम् ॥३२४॥
महानसायत्र यत्र, भस्म ते रान्ति पूरुषा ।
तत्र तत्रेत्यपृच्छच्च , कुले क किं मृतो न वा ॥३२५॥
पितृभ्रातृस्वसृबन्धुमृतिं तेभ्यो निशम्य ते ।
पुनस्तथैव तद्भस्म, मुक्त्वाऽगच्छन् परान् गृहान् ॥ ३२६ ॥
भ्रमित्वाऽलब्धभस्मान, एवं ते सकल पुरम् ।
राज्ञ समीपमासेदु , शक्रविप्रोऽपि दुःखित ॥ ३२७ ॥
ततो जगाद चक्रेशो, मारिहीनाद् गृहान्मम ।
महानसोद्भव भस्म, विप्र ! त्व समुपानय ॥ ३२८ ॥
विप्रेण गृह्णता भस्म, चक्रिमाता यशोमती ।
पृष्टा जगौ चक्रिपितृमुखिमरण गृहे ॥ ३२९ ॥
तन्मुक्त्वा स तथैत्य, नृपमाह पितुर्मृतिम् ।

१ रोगरहितम् ।

वैराश्च लब्धसमयाः प्राहुस्तमिति दुर्धियः ॥ ३३० ॥
भेषजैरपरैः सद्भिरसाध्यो मृतिरर्दितः ।
विपत्स्यते बालकोऽयं, नात्र दोषश्चिकित्सके ॥ ३३१ ॥
इति श्रुत्वा शक्रनिभो, मुक्तकण्ठं च मामका ।
उच्चै रुरोद राजेन्द्रं, दयार्द्रहृदयं सृजन् ॥ ३३२ ॥
इतश्चाक्रन्दितं सर्वं, राजद्वारमुपागतम् ।
राजाथ दुःखितं विप्रं, तं जगादेति मानगीः ॥ ३३३ ॥
मा कुरुष्व शुचं विप्र, ! संसारस्थितिरीदृशी ।
जातो म्रियते जीवोऽत्र, न स्थिरं वस्तुन क्वचित् ॥ ३३४ ॥
जगत्पूज्या वज्रकाया, योगीन्द्रा जिननायकाः ।
गता अनन्तास्तेऽप्यन्तं, का चिन्ता परदेहिनाम् ॥ ३३५ ॥
सप्तधातुनिबद्धः सन्, क्षुत्तृड्शीतातपादिभि ।
पीड्यते तत्र देहे का, स्थिरता मूर्खकल्पिता ॥ ३३६ ॥
भ्रातृपुत्रकलत्राद्या, सर्वेऽपि स्वार्थहेतवे ।
आयान्ति यान्त्यपि सदा, दुःखं केवलमात्मन ॥ ३३७ ॥
यस्य स्वस्यापि देहो नो, वशे सर्वत्र शान्ति ।
तस्य मातृपितृभ्रातृपुत्राद्या वशगाः कथम् ॥ ३३८ ॥
इति सुवाणे पृथ्वीशे, शक्रः सत्त्वमन्त्यसान् ।
जगाद च महीनेतरस्ति किं संसृते स्थिरम् ? ॥ ३३९ ॥
सत्यमेतादृगेवायं, संसारः सर्वदुःखदः ।
किं त्वस्मिंश्च ममतादात्या, विचेष्टन्ते यथा तथा ॥ ३४० ॥

१ सुतम् ।

कर्मणोत्पद्यते विश्वं, कर्मणा च विलीयते ।
तत्र बन्धुसुतद्रव्यलाभाराभे तु का स्पृहा ॥ ३४१ ॥
चक्रिन्निदर्शनमिदं, यथा पूर्वं मृतास्तव ।
षष्टिसहस्रास्तद्वृत्ते, सूनवोऽपि मृता ननु ॥ ३४२ ॥
ततश्च सैनिका संसदन्तरेत्य शुचातुरा ।
सोरस्ताडं चक्रिणोऽग्रे, शशंसुस्तत्कुलक्षयम् ॥ ३४३ ॥
श्रुत्वेति विह्वलस्येन्द्रश्चक्रिणो व्यजनानिलैः ।
गोशीर्षचन्दनैर्देहेऽभिषेकं कमलैर्व्यधात् ॥ ३४४ ॥
कथञ्चिल्लब्धचैतन्यश्चक्री सस्मृत्य नन्दनान् ।
शोकग्रन्थिरुद्धकण्ठो, मूर्च्छतिस्म मुहुर्मुहु ॥ ३४५ ॥
मूर्च्छया चक्रिमरण, विभाव्य सुरराडथ ।
तत्कण्ठाश्लिष्टबाहुस्त, मुक्तकण्ठमरोदयत् ॥ ३४६ ॥
तयो रोदननादेन, रोदसीवासिनो जना ।
शोकसागरनिर्मग्ना, इवाभूवन् शुचातुरा ॥ ३४७ ॥
विलीने निबिडे ग्रन्थौ, शक्र प्रोवाच चक्रिणम् ।
किं मुह्यसि महीनेनस्त्वमप्यज्ञ इवार्भिमि ॥ ३४८ ॥
भवे स्वकर्मणा कश्चिदल्पायुर्जायते जन ।
दीर्घायुश्च भवेदन्य, का चिन्तात्र ध्रुवे क्षये ॥ ३४९ ॥
त्वमेवाबोधय पूर्वं, मा वैराग्यवचोभरै ।
स एव च पुनर्मोहं, किमेवं लब्धवानसि ॥ ३५० ॥

—शत्रुञ्जयमाहात्म्ये स० ८, पृ० १३८–१४० ।

१ शोकव्याप्ता ।

[७]

पुत्रमरणे वासववणिजस्य विषादः ।

अत्रान्तरे प्रविष्टोऽसौ विषादस्तच्छरीरके ।
मूर्छया पतितश्चासौ, वासवो नष्टचेतन ॥ २५ ॥
हा हा किमेतदित्युच्चैर्विलपन्निखिलो जन ।
तत्र समागतस्तस्य, निकटे भयविह्वल ॥ २६ ॥
अथ वायुप्रदानाद्यै, पुन सञ्जातचेतन ।
प्रलापं कर्तुमारब्ध सविषाद स वासवः ॥ २७ ॥

कथम् ?—

हा पुत्र ! तात ! वत्सातिसुकुमारशरीरक ! ।
ईदृशी तव सञ्जाता, काऽवस्था मम कर्मणा ? ॥ २८ ॥
निर्गतोऽसि ममापुण्यैर्वत्स ! वासन्तो मम ।
दैवेन [1]निर्घृणेनेदं, तव जात ! विनिर्मितम् ॥ २९ ॥
हा हतोऽस्मि निरस्तोऽस्मि, मुषितोऽस्मि विनष्टधी ।
एवं व्यवस्थिते वत्स, ! त्वयि किं मम जीवति ? ॥ ३० ॥
यावत्स प्रलपत्येवं, स पुरन्दरदत्तक ।
तावद्विषाद सर्वेषु प्रविष्ट स्वजनेष्वपि ॥ ३१ ॥
अथ ते तस्य माहात्म्यात्सर्वे वासवबान्धवा ।
हाहारवपरा गाढं, प्रलापं कर्तुमुद्यता ॥ ३२ ॥

तत्र—

१ निर्दय। २ पुत्र।।

क्षणेन विगतानन्दं, दीनविह्वलमानुषम् ।
रुदन्नारीजनं मूढं, जातं वामनमन्दिरम् ॥ ३३ ॥

—उपमितौ प्र० ४, पृ० ४१५ ।

[८]

जातानन्तरपुत्रमृत्यौ रिपुकम्पननृपादेः शोकः ।

अत्रान्तरे सूतिकागृहे समुल्लसित करुणाकोलाहलोन्मिश्र पूत्कार-राव, प्रधावन्ति स्म महाहाहारवं कुर्वाणा नरपतेरभिमुखं दासचेट्य, प्रशान्तमानन्दवृन्दल, किमेतदिति पुन पुन पृच्छन् कातरीभूतो राजा।

ताभिरभिहितं—"त्रायस्व देव ! त्रायस्व, कुमारो भग्नलोचनो जात कण्ठगतप्राणैस्ततो धावत धावत, ततो वज्राहत इव सञ्जातो राजा, तथापि सत्त्वमवलम्व्य सपरिकरो गत सूतिकागृहे, दृष्ट स्वप्रभोद्भासितभवनभित्तिभाग संपूर्णलक्षणधर किञ्चिच्छेपजीवितव्यो दारक, समाहूत वैद्यमण्डल, पृष्टो वैद्याधिपति —किमेतदिति ।

स प्राह—"देव ! समापतितोऽस्य कुमारस्य सद्योघाती बल्वानातङ्क, स च प्रचडपवन इव प्रदीपमेनमुपसंहरति (र्तुं) लग्न पश्यतामेवास्माकं मन्दभाग्याना" ।

नृपतिराह—"भो भो लोका ! शीघ्रमुपक्रमध्व यथाशक्त्या, कुमारं यो जीवयति तस्मै राज्यं प्रयच्छामि, स्वय च पदातिभावं प्रतिपद्येऽहं" तदाकर्ण्य सर्वादरेण लोकै प्रयुक्तानि भैपजानि, वाहिता मन्त्रा, निबद्धानि कण्डकानि, लिखिता रक्षा, कृतानि भूतिकर्माणि, नियोजिता

विद्या, वर्तितानि मण्डलानि, संस्मृता देवता, निरूपितानि तन्त्राणि, तथा कुर्वतामपि च गतः पञ्चत्वमसौ दारकः, अत्रान्तरे कामरूपिणा शोकमतिमोहाभ्यां सपरिकरयोर्मतिकलितारिपुकम्पनयोः कृतः शरीरानुप्रवेशः ।

ततश्च—

हा हताऽस्मि निराशाऽस्मि, मुषिताऽस्मीति भाषिणी ।
त्रायस्व देव ! देवेति, वदन्ती नष्टचेतना ॥ १ ॥
क्षणान्निपतिता भूमौ, मृतं वीक्ष्य कुमारकम् ।
सा देवी वज्रसङ्घाताडितेवातिविह्वला ॥ २ ॥

हा पुत्र ! जात ! जातेति, ब्रुवाणो मूर्च्छया यथा ।
राजापि पतितो भूमौ, मुक्तः प्राणैरिवाथ सः ॥ ३ ॥

ततो हाहारवो घोरो, महाक्रन्दश्च भैरवः ।
जनोरस्ताडशब्दश्च, क्षणेन समजायत ॥ ४ ॥
अथ मुक्तविशालकेशकं, दलितविभूषणभग्नकङ्कणकम् ।
रिपुकम्पनयोषितां दलैर्बृहदाक्रन्दनकं प्रवर्तितम् ॥ ५ ॥

हतावित्वस्त्रकोटरं, लुठितं भूमितले सुदीनकम् ।
उल्लुञ्चितकेशपाशकं, कृतदारादिविलोलनर्तनम् ॥ ६ ॥
हाहा हाहेति सर्वेण, करुणाक्रन्दनपरं जनम् ।
अथ वीक्ष्य स विस्मितेक्षणो, बुद्धे मनुजाच मातुलम् ॥ ७ ॥

—उपमिति० प्र० ४, पृ० ४०२–४०३ ।

१ विवर्तितेक्षक । २ मालस्थलिप ।

[९]

राज्यभ्रष्टे धनवाहननृपस्य पश्चात्तापः।

दृष्ट्वा सुस्वामिनाशेन, तुष्टा सुस्वामिनो गुणे ।
ते पौरसैनिका लोकास्तत किं किं न कुर्वते ॥ ८५३ ॥
अहं तु चारके तत्र, पुरीपनलपिच्छिले ।
मूत्रान्त्रक्लेदजाम्वालदुर्गन्धे गर्भसन्निभे ॥ ८५४ ॥
क्षुधा क्षामोदरो बद्ध, परिभूतो विगर्हित ।
स्मृतदुश्चेष्टितै क्रुद्धैर्वलक्षैरपि ताडित ॥ ८५५ ॥
अनेकयातनास्थाने, न्ववर्गेणावधीरित ।
प्राप्त शारीरसन्ताप, नरकेष्विव नारक ॥ ८५६ ॥
महामोहवशीभूते, राज्यभ्रष्टे तथा मयि ।
य सञ्जातो मनस्ताप, स स्वास्थ्यात् न पार्यते ॥ ८५७ ॥

तथाहि—

ममेद विपुल राज्य, मानकीना विभूतय ।
अधुनाऽन्ये प्रभोक्तार इति शोकेन पीडित ॥ ८५८ ॥
सुखलालितदेहोऽहमधुना त्वीदृशी गति ।
सर्वस्य परिभूतोऽहमित्यैर्ष्या कदर्थितः ॥ ८५९ ॥
लुम्पन्ति मामकमिद, रत्नस्वर्णादिक जना ।
एते हा हा हतोऽस्मीति, बाधितो धनमूर्च्छया ॥ ८६० ॥

१ अप्रीत्या।

तदेवं नरकाकारे, चारके दुःखपूरिते ।
तत्राहं संस्थितो भद्रे!, सुचिरं पापकर्मणा ॥ ८६१ ॥
परिवारसमेतस्य, महामोहस्य दोषतः ।
तथाप्यहं न निर्विण्णः, संसाराचारुलोचने! ॥ ८६२ ॥
क्रोधान्धस्तेषु लोकेषु, वितर्केणोल्दूषितः ।
रौद्रध्यानानुगो नित्य, मूरिकालमवस्थितः ॥ ८६३ ॥
—उपमितौ प्र० ७, पृ० ६७६ ।

[१०]

भर्त्रा तिरस्कृताया नरसुन्दर्या विलापः ।

ततः सा वराकी नरसुन्दरी [1]निगलितविद्येवाम्बरचारिणी, परिभ्रष्टसमाधिसामर्थ्येव योगिनी, तटस्थलनिक्षिप्तेव शफरिका, अनाहतप्रस्नविधानेव मूषिका, सर्वथा त्रुटिताशापाशबन्धना निपतिता महाशोकभरसागरे, चिन्तयितुं प्रवृत्ता—" किमिदानीं सर्वथा प्रियतमतिरस्कृताया मम जीवितेनेति, " ततो निर्गत्य भवनात् कथिद्दनुमारब्धा, तत किमियं करोतीति विचिन्त्य सहित एव [3]शैलराजेनालक्षितपादपातः स्मोऽहं तदनुमार्गेण, इतश्च—

लोकयन्निव निर्विण्णो, मदीयं दुष्टचेष्टितम् ।
अत्रान्तरे गतोऽन्यत्र, तदा क्षेत्रे दिवाकरः ॥ १ ॥

ततः समुल्लसितमन्धकारं संजाता विरलजनसञ्चारा राजमार्गा, ततो गता चैकत्र शून्यगृहे नरसुन्दरी, इतश्चोद्गन्तुं प्रवृत्तः शशधरः, ततो मन्दमन्दमकारो

१ भ्रष्टविद्येव विद्याधरी । २ मत्स्यी । ३ मानाभिधनृपेण ।

-त्ामेव निरीक्षमाण प्राप्तोऽहमपि तद्द्वारदेशे, स्थितो गोपायितेनात्मना, ततो **नरसुन्दर्या** विलोकित दिक्चक्रवाल, दृष्टकान्यत्समारह्योत्तरीयेण बद्धो मध्यवल्ये पाशक, निर्मिता तत्र ²शिरोधरा, ततोऽभिहितमनया– "भो भो लोकपाला ! श्रृणुत यूय, अथवा प्रत्यक्षमेवेद दिव्यज्ञानिना तत्रभवता यदुत–लब्धप्रसरतया नाऽथवादेन फ्लोऽन्यास कारितो मया ऽऽर्यपुत्रो न परिभवबुद्ध्या, तस्य तु तदेव मानपर्वतारोहकारण सम्पन्न, एव च सर्वथा निराकृताऽह तेन मन्दभाग्या, " अत्रान्तरे मया चिन्तितं " नास्यास्तपस्विन्या ममोपरि परिभवबुद्धि , किं तर्हि ³, प्रणयमात्रमे वात्रापराध्यति, ततो न सुन्दरमनुष्ठित मया, अधुनाऽपि वारयाम्येनामि तोऽध्यवसायादिति' विचिन्त्य पाशकच्छेदार्थं यावच्चलामि तावदभिहित **नरसुन्दर्या** यदुत–" तत्प्रतीच्छत भगवन्तो ! लोकपाला ! साम्प्रत मदीयनाणान्, मा च मम जन्मान्तरेष्वपि पुनरेवविधव्यतिकरो भूयादिति," तत **शैलराजे**नाभिहित–" कुमार ! पश्य जन्मान्तरऽपि त्वदीयसम्बन्धमेषा नाभिलषति, 'मया चिंतित–" सत्यमिद, तथाहि–इय प्रस्तुतव्यतिकर-निषेधमाशास्ते, मदीयव्यतिकरश्चात्र प्रस्तुत , तन्म्रियता, किमनया मम पापया !" ततो लब्धप्रसरेण दत्तो मम हृदये **शैलराजे**न स्वविलेपन हस्तक , स्थितोऽहं तस्य माहात्म्येन ता प्रति काष्ठवन्निष्ठितार्थं, तत प्रवाहितो **नरसुन्दर्या**त्मा, पूरित पाशक , लम्बितु प्रवृत्ता, निर्गते नयने, निरुद्ध श्वासमार्ग , वक्रीकृता ग्रीवा, आकृष्ट धमनीजाल, शिथिलिता न्यगानि, सैंमसमायित श्रोतोभि , निर्नादित चकुदर, विमुक्ता च सा प्राणवैराकी, इतश्च भवनान्निर्गच्छन्ती दृष्टाऽम्बया **नरसुन्दरी** अह तु

१ कण्ठ । २ गुप्यायितम् । ३ इन्द्रिये ।

तदनुयायी, चिन्तितमनया—" नूनं मम मार्गणायेयं रथ्या क्वचिद् गच्छति मे वधू, अयं पुनरस्या एव प्रसादनार्थं प्रवृत्तो हतो मम पुत्रक," ततो द्वयं गतयोरावयोरनुमार्गेणागच्छन्ती समागताऽस्मापि तत्र शून्यगृहे, तथा लम्बमाना नरसुन्दरी, चिन्तितमनया—हा हा हताऽस्मि, नूनं मत्पुत्रस्यापराधेयं वार्ता, कथमन्यथाऽस्यामेवं व्यवस्थितायां स तूष्णीमासीत[1], मया तु दैन्यगजीवालेनदोषेणैव असम्यग्निरूपितेयमिति कृत्वा तदैवधीरणा, ततः शोकभरान्धया मम पश्यत एव तथैव व्यापादितोऽन-याऽप्यात्मा, ततः साध्वससन्तापेनैव शुष्कं मनाङ् मे स्वच्छचित्ताभिमानं तेनदा हृदयावलेपनं, गृहीतोऽहं पश्चात्तापेनानन्त शोकभरेण,—

तत्र स्वाभाविकस्नेहविह्वलीभूतमानसम् ।
क्षणं विधातुमारब्धं, प्रलापमतिदारुणम् ॥ १ ॥

—उपमितौ प्र० ३, पृ० ३१०–३२१ ।

---

१ तिरस्कार ।

[११]

प्रियायाश्च्यवने ललिताङ्गदेवस्य विलापः ।

दल वृक्षादिव दिवस्ततोऽच्योष्ट स्वयप्रभा ।
आयु कर्मणि हि क्षीणे, नेन्द्रोऽपि स्थातुमीश्वर ॥ ५१५ ॥
आक्रान्त पर्वतेनेव वुलिशेनेव ताडित ।
प्रियाच्यवनदु खेन, ललिताङ्गोऽथ मूर्च्छित ॥ ५१६ ॥
लब्धसज्ञ क्षणेनाऽथ, विललाप मुहुर्मुहु ।
विमान श्रीप्रभमपि, प्रतिशब्दैर्विलापयन् ॥ ५१७ ॥
प्राप नोपवने प्रीतिं, न वाप्यामपि [२]निर्ववौ ।
[३]क्रीडाशैलेऽपि न स्वस्थाल्लानन्दन्नन्दनेऽपि स ॥ ५१८ ॥
हा प्रिये ! हा प्रिये ! क्वाऽसि, क्वाऽसीति विलपन्नसौ ।
स्वयम्प्रभामथ विश्व, पश्यन् बभ्राम सर्वत ॥ ५१९ ॥

—त्रिषष्टि प० १, स० १, पृ० १९

---

१ वज्रेणेव । २ शान्ति जगाम । ३ क्रीडापर्वते ।

[१२]

प्रभुदर्शनविलम्बे बाहुबलेः शोकः ।

हस्तविन्यस्तचिबुको, बाष्पायितविलोचनः ।
अथेदं चिन्तयामास, तक्षशिलापतिः[1] ॥ ३७० ॥
स्वामिनं पूजयिष्यामि, समं परिजनैरिति ।
मनोरथो मुधा मेऽभूद्[2], हृदि बीजमिवोषरे ॥ ३७१ ॥
चिरं कृतविलम्बस्य, लोकानुग्रहकाम्यया ।
धिगियं मम सा जज्ञे, स्वार्थभ्रंशेन मूर्खता ॥ ३७२ ॥
धिगियं वैरिणी रात्रिर्धिगियं च मतिर्मम ।
अन्तरायकरी स्वामिपादपद्मावलोकने ॥ ३७३ ॥
विभातमप्यविभातं भानुमानप्यभानुमान् ।
दृशावप्यदृशावेव, पश्यामि स्वामिनं न यत् ॥ ३७४ ॥
अत्रप्रतिमया तस्थौ, रात्रिं त्रिभुवनेश्वरः ।
अयं पुनर्बाहुबलिः, सौधे शेते स्म [3]निर्भरः ॥ ३७५ ॥

—त्रिषष्टि० प० १, स० ३, पृ० ८०

---

१ बाहुबलिनृप. । २ अभवत् । ३ व्यग्रतारहित ।

[१३]

वनमालावियोगे वीरकुविन्दस्य प्रलपनम् ।

इतो वीरकुविन्दोऽपि वियुक्तो वनमालया ।
भूताविष्ट इवोन्मत्त इव मत्त इवाभ्रमत् ॥ ६२ ॥
धूलीधूसरसर्वाङ्गो जीर्णकर्पटखण्डवत्[१] ।
विसंस्थुलशिर केशो दीर्घरोमनखावलिः ॥ ६३ ॥
उत्तारतुमुलैः पौरदारकैः परिवारित. ।
वनमाले ! वनमाले ! क्वासि मे देहि दर्शनम् ? ॥ ६४ ॥
निरागसं किमत्याक्षीरेकपदेऽपि माम् ? ।
अथवा नर्मणात्याक्षी. सुचिरं युज्यते न तत् ॥ ६५ ॥
रूपलुब्धेन वा रक्षोयक्षविद्याधरादिना ।
केनाप्यपहृतासि त्वं धिग्धिङ्मां गतभाग्यकम् ? ॥ ६६ ॥
इत्यादि प्रलपन् पुर्यां चत्वरेषु त्रिकेषु च ।
वराको रङ्कवत् कालमतिवाहयति स्म स ॥ ६७ ॥
पंचभिः कुलकम् ॥ ५ ॥

—त्रिषष्टि० प० ६, स० ७, पृ० २१३ ।

---

१ जीर्णवस्त्रखण्डवत् । २ हास्येन ।

[१४]

गृहान्निर्वासिताया अञ्जनाया विलापः ।

पर्यटन्ती तु सा प्राप कामप्येकां महाटवीम् ।
गिरिकुञ्जे तरोर्मूले निषद्य विललाप च ॥ १५२ ॥
अहो मे मन्दभाग्याया गुरूणामविचारत ।
अग्रे दण्डोऽभवत्तश्चादपराधविवेचनम् ॥ १५३ ॥
साधु केतुमति ! कुलकलङ्को रक्षितस्त्वया ।
त्वयापि सम्बन्धिभयात्तात ! साधु विचारितम् ॥ १५४ ॥
दुःखितानां हि नारीणां मातृ आश्वासनकारणम् ।
पतिच्छन्दजुषा मातस्त्वयाप्यहमुपेक्षिता ॥ १५५ ॥
भ्रातर्दोषोऽपि नास्त्येव त ते जीवति ते ननु ।
नाथ ! त्वयि च दूरस्थे जज्ञे सर्वोऽप्यरिर्जनः ॥ १५६ ॥
सर्वथा स्त्री विना नाथ मैकाऽहमपि जीवतु ।
यथाहमेका जीवामि मन्दभाग्यशिरोमणि ॥ १५७ ॥

—त्रिषष्टि० प० ७, स० ३, श्लो० ३४ ।

---

१ पती-अनुवर्तिनी । २ एकाकिन्यपि ।

[१५]

दवदन्तीति उपलक्षणे चन्द्रयशाया वचनानि।

किमात्मगोपनं कृत्वा वञ्चितास्मि त्वयानघे!।
यद्येवं दुर्दशा दैवात् का ह्री मातृकुले निजे? ॥ ८३५ ॥
हा वत्से! किं त्वया मुक्तो नलो मुक्तासि तेन वा?।
नूनं मुक्तासि तेन त्वं त्वं सती त न मुञ्चसि ॥ ८३६ ॥
त्वयापि यदि हीयेत दुर्दशापतितः पतिः।
उदयेत तदा नूनं पश्चिमायां दिवाकरः ॥ ८३७ ॥
नलात्याक्षी कथमिमां? मत्पार्श्वे नामुच कथम्?।
किं ते कुलोचितमिदं दयिता त्यजता सतीम्? ॥ ८३८ ॥
दुःखं गृह्णामि ते वत्से! [२]क्रिया समवतारणम्।
आगः सहस्व मे यत्त्वं न मयास्युपलक्षिता ॥ ८३९ ॥
तमोऽहिग्रस्तः कृष्णनिशायामपि भास्करः।
क्व वा स तिलको बाले! त्वद्भालिकसहोदरः? ॥ ८४० ॥

—त्रिषष्टि प० ८, स० ३, पृ० ६९।

---

१ निर्दोषा। २ दुःखस्योत्तारण क्रिया विधेया। ३ अपराधम्।
४ भालम्।

[१६]

द्यूतमुञ्चति नले दवदन्त्याः खेदः ।

नलानुरक्तो लोकश्च हा हा भर्तुं मचक्रमे ।
हाहाकारं समाकर्ण्य तत्रागाद्दवदन्त्यपि ॥ ४४४ ॥
उवाच वचनं नाथ ! नाथामि त्वां प्रसीद मे ।
मुंच द्यूतं द्रोहकौ ते वैरिणाविव देवनौ ॥ ४४५ ॥
वेश्यागमनवद्द्यूतं क्रीडानार्थं मनीषिण ।
सेवन्ते नाथ ! न त्वेवमन्यद्वरणमात्मन ॥ ४४६ ॥
चरं राज्यं स्वयं देहि कूबरायानुजन्मने ।
श्रीरात्ताम्मात्स्वस्त्वेति प्रसादं नात्मन कृथा ॥ ४४७ ॥
उपार्जिता युद्धशतैर्द्यूतोत्तीर्णा मही तव ।
दुनोति देवात्यन्तं मानश्रोतोगतसिन्धुवत् ॥ ४४८ ॥
तद्वाचे न हि शुश्राव ददर्शापि न तां नलः ।
अ यारूढो मदावस्था दैशमीमिव वारण ॥ ४४९ ॥
पत्या भृशमवज्ञाता रुदन्ती दवदन्त्यथ ।
कुलामात्यादिकानूचे नलं द्यूतान्निषेधत ॥ ४५० ॥

—त्रिषष्टि० प० ८, स० ३, पृ० ५५ ।

---

१ पार्थयामि । २ मीडनपाशको । ३ द्यूतेनोत्तीर्णा गतेत्यर्थः । ४ गजस्य मदावस्थामिव ।

[१७]

सुतारायां पञ्चत्वमुपागतायां श्रीविजयनृपस्य विलापः ।

परासुरिव निःसंज्ञः परासुमवलोक्य ताम् ।
पपात मूर्च्छितः पृथ्व्यां स पृथ्वीपतिपुंगवः ॥ २५८ ॥
पुनर्व्यावृत्तचैतन्योऽभिषिक्तश्चंदनद्रवैः ।
मूर्धाभिषिक्तमूर्धन्यो विललापैवमुच्चकैः ॥ २५९ ॥
हहा दैवेन मुषितो नयता त्वां मनोरमे ! ।
त्वद्रूपेण हि प्राणैः प्राणितव्यं ममाभवत् ॥ २६० ॥
त्वां विनैव जनः कान्ते ! शोकसंभारभारतः ।
जीर्णं गृहमिवाधारस्तम्भहीनं पतिष्यति ॥ २६१ ॥
मद्वल्लभां लोभयता वञ्चनादेकतत्परः ।
काञ्चनेन कुरङ्गेण वञ्चितोऽस्मि हहा जडः ॥ २६२ ॥
प्रत्यक्षं मे प्रियां द्रष्टुं तक्षकोऽपि हि न क्षमः ।
कुर्कुटाहिस्तु दूरेऽस्तु दैवं हि बलवत् परम् ॥ २६३ ॥
ततोऽनुयन्तुं दयितां त्यजन् प्राणान् हुताशने ।
ऊनं प्रपूरयाम्यद्य दुर्दैवस्याभिसर्पणे ॥ २६४ ॥
तया सह महीनाथः सद्यो विरचितां चिताम् ।
अलंचक्रे स्वयं धीरो रतिमन्दिरतल्पवत् ॥ २६५ ॥

— त्रिषष्टि० प० ५, स० १, पृ० १०९ ।

---

१ गतप्राणाम् । २ मूर्धाभिषिक्तानां राज्ञां मूर्धन्यो मुकुटसमानः ।

[१८]

पवनञ्जयस्याग्निप्रवेशश्रवणे अञ्जनाया विलापः ।

प्रतिसूर्याञ्जनयोरग्रेऽञ्जनाविरहदुःखतः ।
पवनस्याग्निप्रवेशप्रतिज्ञां चाचचक्षिरे ॥ २५८ ॥

दुःश्रवं तच्च श्रुत्वा पीत्वा विषमिवाञ्जना ।
हा हतास्मीति जल्पन्ती पपात भुवि मूर्छिता ॥ २५९ ॥

आसिक्ता चन्दनाम्भोभिस्तालवृन्तैश्च वीजिता ।
[1]लब्धसंज्ञा समुत्थाय सा रुरोदेति दुःखिनी ॥ २६० ॥

पतिव्रताः पतिशोकात् प्रविशन्ति हुताशने ।
तासां विना हि भर्तारं दुःखाय खलु जीवितम् ॥ २६१ ॥

नारीसहस्रभोक्तॄणां भर्तॄणां स्त्रीमृतौ पुनः ।
क्षणिकः प्रेयसीशोकस्तत्कुतोऽग्निप्रवेशनम् ॥ २६२ ॥

विपरीतमिदं जज्ञे त्वयि वह्निप्रवेशिनि ।
विरहेऽपि मयि पुनर्हा जीवन्त्यामियच्चिरम् ॥ २६३ ॥

महासत्त्वस्य तस्याऽसत्त्वायाश्च ममान्तरम् ।
उपलब्धमिदं नीलकाचयोरिव सम्प्रति ॥ २६४ ॥

न मे श्वशुरयोर्दोषो दोषः पित्रोर्न कश्चन ।
ममैव मन्दभाग्यायाः कर्मदोषोऽयमीदृशः ॥ २६५ ॥

—त्रिषष्टि० प० ७, स० ३, पृ० ३८ ।

---

१ तालवृन्तं व्यजनं च ।

[१९]

परासुं लक्ष्मणं दृष्ट्वा रामादीनां विलापः ।

परासु लक्ष्मणं प्रेक्ष्य तत्र चान्तःपुरस्त्रियः ।
चक्रन्दुः सपरीवारा विलुलत्कुन्तलालिकाः ॥ १२७ ॥

तच्चाक्रन्दितमाकर्ण्य तत्र रामः समाययौ ।
उवाच च किमारब्धमविनाश्यप्यमङ्गलम् ॥ १२८ ॥

जीवन्नेवैष तिष्ठामि जीवत्येष च मेऽनुज ।
कोऽप्यमुं बाधते व्याधिर्भेषजं तत्प्रतिक्रिया ॥ १२९ ॥

इत्युक्त्वाजूहवद्रामो वैद्याञ्ज्योतिषिकानपि ।
प्रयोगं मन्त्रतन्त्राणां कारयामास चासकृत् ॥ १३० ॥

वैफल्ये मन्त्रतन्त्राणां मूर्च्छां प्राप रघूद्वहः ।
कथञ्चिल्लब्धसञ्ज्ञः सन् विललापोच्चकैः स्वरम् ॥ १३१ ॥

ते विभीषणसुग्रीवशत्रुघ्नाद्या उदश्रवः ।
विमुक्तकण्ठं रुरुदुस्तारा स्म इति भाषिणः ॥ १३२ ॥

कौशल्याद्या मातरश्च स्नुषाभिः सह साश्रवः ।
भूयो भूयोऽपि मूर्च्छन्त्यश्चक्रन्दुः करुणस्वरम् ॥ १३३ ॥

प्रतिमार्गं प्रतिगृहं प्रत्यट्टं क्रन्दनात्तदा ।
शोकाद्वैतमभूत् सर्वं रसान्तरमलिम्लुचम् ॥ १३४ ॥

—त्रिषष्टि० प० ७, स० १०, पृ० १२७ ।

---

१ मृताम् । २ विलुलन् कुन्तलालिः केशपङ्क्तिर्यासां ता ।

[२०]

च्यवनकाले सुराणां विलापः ।

हा प्रिया ! हा विमानानि !, हा वाप्यो ! हा सुरद्रुमा ! ।
क्व द्रष्टव्या पुनर्यूयं, हन्तदैवनियोजिता [1] ॥ १६६ ॥
अहो स्मितं सुधावृष्टिरहो बिम्बाधर सुधा ।
अहो वाणी सुधावर्षिण्यहो कान्ता सुधामयी ॥ १६७ ॥
हा रत्नघटितास्तम्भा, हा श्रीतल्पनिकुञ्जिका ।
हा वेदिका रत्नमय्य, कस्य यास्यथ संश्रयम् [2] ॥ १६८ ॥
हा रत्नसोपानचिता, कलहंसकुलालिनि ।
भविष्यत्सुखभोगाय, कस्यैषा पूर्णवाप्य [3] ॥ १६९ ॥
हे पारिजात ! मन्दार ! सन्तान ! हरिचन्दन ! ।
कल्पद्रुम ! वियोक्तव्य, किं भवद्भिरयं जन [4] ॥ १७० ॥
हहा सौधर्मनाके, वस्तव्यमनन्तरं मे ।
हहाशुचिगर्भवासाद् कर्तव्यो नरके मृदु ॥ १७१ ॥
हे हा हा उष्ट्रभारसकर्दमपरम्भम् ।
मया दुःखं विसोढव्यं, बद्धेन निजकर्मणा ॥ १७२ ॥
रत्नैरिव निधानानि, क तल्पा सुरपोषित ।
गर्भाशुचिस्यन्दीभस्त्रा, भोक्तव्या मयेति: ॥ १७३ ॥

---

१ भुवन । २ कलहंसनिभम् । ३ अलकैः अलङ्कृता तला, पक्षाभ्युतम् । ४ अशुचिना ... वैभवम् ।

एवं स्वर्लोकवस्तूनि, स्मारं स्मारं दिवौकसः ।
विलपन्त. क्षणस्यान्तर्विध्यायन्ति प्रदीपवत् ॥ १७४ ॥

॥ नवभिः कुलकम् ॥

—त्रिषष्टि० प० ३, स० ४, पृ० ३८ ।

[२१]

मृगभ्रान्त्या भ्रातृवधे जराकुमारस्य विलपनम् ।

श्रुत्वेति किमयं कृष्ण इति तत्रैव सत्वरम् ।
जरत्कुमार आयासीद्दृष्ट्वा कृष्णं मुमूर्छ च ॥ १३८ ॥
कथमप्याप्तसंज्ञ सैञ्जारेयः करुणं रुदन् ।
पप्रच्छ कृष्णं हा भ्रात किमेतत्किमिहागम ? ॥ १३९ ॥
किं द्वारका पुरी दग्धा किं यदूना क्षयोऽभवत् ? ।
सा नूनं नेमिवाक् सर्वा सत्या तेऽवस्थयानया ॥ १४० ॥
कृष्णोऽपि सर्वमाचख्यौ जारेयोऽपि रुदन् पुनः ।
इत्यूचे हा मया भ्रातुरागतस्योचितं कृतम् ॥ १४१ ॥
कनिष्ठं दुर्दशामग्नं भ्रातरं भ्रातृवत्सलम् ।
त्वा निघ्नतुर्मम स्थानं क्व नाम नरकावनौ ? ॥ १४२ ॥
वनवासं तव त्राणबुद्ध्याकार्षमहं किल ।
न जाने विधिना यत्त्व स्थापित पुरतोऽन्तक· ॥ १४३ ॥
हे पृथ्वि ! देहि विवरं वरमद्यैव येन ताम् ।
अनेनैव शरीरेण प्रयामि नरकावनिम् ॥ १४४ ॥

१ जरादेवीपुत्र ।

अत परमिह स्थानमधिक नाकादपि ।
सर्वेषु खाधिके भातृहत्यायु स उपस्थित ॥ १४५ ॥
वसुदेवस्य पुत्रोऽह कि भ्राता तव चाभवम् ? ।
किं वाभूव मनुष्योऽपि य कर्मचाण्डालोऽस्ति ॥ १४६ ॥
सर्वेरवचन श्रुत्वा तत्रैव न मृतोऽस्मि किम् ? ।
जननात्रे मयि मृते किं न्यून स्यान्मति त्वयि ? ॥ १४७ ॥
ततो वभाषे कृष्णस्त हृत भ्रात ! शुना त्वम् ।
न त्वया न म्या वापि तद्दृष्टो [illegible] ॥ १४८ ॥

—त्रिपष्टि० प० ८, म० ११, पृ १५८ ।

---

[२२]

कुब्जरूपं नरं दृष्ट्वा द्विजस्य विषादः ।

पृच्छन् [illegible] ययौ [illegible] [illegible] च ।
सर्वाङ्गविकृताकार त दृष्ट्वा विस्मित स ॥ १५८ ॥
दध्यौ च [illegible] नरः [illegible] [illegible] [illegible] ? ।
[illegible] ईदृश [illegible] ॥ १५९ ॥
निश्चेष्टे [illegible] च [illegible] [illegible] ।
जातो [illegible] [illegible] ॥ १६० ॥
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ।
[illegible] [illegible] ॥ १६१ ॥

---

१ [illegible] । २ [illegible] । ३ [illegible] ।
४ [illegible] ।

सुप्तामेकाकिनीं मुग्धां विश्वस्तां त्यजन् सतीम् ।
उत्सेहाते कथं पादौ नैषधेरल्पमेधस ॥ ९६२ ॥
मुहुर्मुहुः पठ्यमानं तच्छ्रुत्वा दयितां स्मरन् ।
रुरोदानर्गलगलन्नयनाब्जजलो नलः ॥ ९६३ ॥
किं रोदिषीति ? विप्रेण पृष्टः प्रोवाच हुण्डिकः ।
गीतं ते मञ्जु करुणरसमाकर्ण्य रोदिमि ॥ ९६४ ॥
कुब्जेन पृष्टः श्लोकार्थं स विप्रोऽकथयत् कथाम् ।
आ द्यूतात्कुण्डिनपुरे वैदर्भीगमनावधि ॥ ९६५ ॥
पुनराख्यदहो कुब्ज ! सूर्यपाकेन सूपकृत् ।
सुसुमारेशदूतेनाख्यातस्त्वं भीमभूपते ॥ ९६६ ॥
एवंविधचरित्रेण नलो भवति नापरः ।
भैम्येति भीममभ्यर्थ्य त्वां द्रष्टुं प्रेषितोऽस्म्यहम् ॥ ९६७ ॥
अचिंतयं च त्वां दृष्ट्वा क्व कुब्जस्त्वं दुराकृतिः ? ।
क्व नलो देवतारूपः ? क्व खद्योतः क्व भास्करः ? ॥ ९६८ ॥
मम चागच्छतोऽभूवञ्छकुनानि शुभानि तु ।
तानि सर्वाण्यन्यथा त्वं यद्युर्नासि नलो यतः ॥ ९६९ ॥
दवदन्तीं हृदि ध्यायन् रुदन् कुब्जोऽधिकाधिकम् ।
उपरुध्य गृहेऽनैषीत्तं विप्रमिति चावदत् ॥ ९७० ॥

त्रिषष्टि० प० ८, स० ३, पृ० ७३ ।

१ पारस्तम् ।

[२३]

बन्धुवधे बलदेवस्य परिदेवनम् ।

सुप्तोऽसौ सुतरामस्तीति बुद्ध्वा तस्थौ क्षणं बलः ।
दृष्ट्वा च मक्षिकाः कृष्णाः कृष्णास्याद्गलमाक्षिकम् ॥ २ ॥
ततोऽज्ञासीन्मृतं बन्धुं बलः सद्योऽथ मूर्छया ।
पपात जगतीपृष्ठे कृत्तमूल इव द्रुमः ॥ ३ ॥
कथंचिल्लब्धसंज्ञः सन् सिंहनादं बलोऽकरोत् ।
विनेशुः श्वापदास्तेन चकम्पे चाखिलं वनम् ॥ ४ ॥
इत्युवाच च येनेह सुप्तस्ते ममानुजः ।
विश्वैकवीरः पापेन निहतः स्वं स शंसतु ॥ ५ ॥
स मे संमुखीभवतु सत्यं हि सुभटो यदि ।
सुप्तमत्तसंभ्रान्तविक्लवेषु हि प्रहरेत कः ? ॥ ६ ॥
इत्युक्त्वैवं शब्दमाक्रोशन् गतो यत्रास तत्क्षणम् ।
अथ कृष्णमुपेत्यायं तमालिङ्ग्य रुरोद सः ॥ ७ ॥
हा भ्रातरवनीवीर ! हा यदुकुलान्वित ! ।
हा कनिष्ठगुणज्येष्ठ ! विश्वजेतः ! क्व तिष्ठसि ? ॥ ८ ॥
विना भवन्तं न स्थातुमीशोऽस्मीति पुराऽवदः ।
वचोऽपि नाधुना दत्से क्व सा प्रीतिर्जनार्दन ! ? ॥ ९ ॥
नापराधं स्मरामि त्वं रुष्ट इव निरीक्ष्यसे ।
किं वा यो मे विपक्षोऽभूत् स ते रोषस्य कारणम् ? ॥ १० ॥

---

१ अग्रतोभवतु । २ गर्भ. । ३ मर्त्यं ।

स्थानेऽसि रुषितो भ्रातस्तथाप्युत्तिष्ठ सम्प्रति ।
गच्छत्यस्तं रवि स्वप्नकालो नैष महात्मनाम् ॥ ११ ॥
एवं च प्रलपन् रामस्तामतीयाय यामिनीम् ।
उत्तिष्ठोत्तिष्ठ हे भ्रात ! प्रातरप्येवमब्रवीत् ॥ १२ ॥
अनुत्तिष्ठन्तमुत्थाय तमथ स्नेहमोहित ।
रामः स्कन्धे समारोप्याभ्राम्यद्गिरिवनादिषु ॥ १३ ॥
कृष्णकायं वहन्नर्चन् पुष्पाद्यैरन्वहं बलः ।
षण्मासानतिचक्राम भ्रा स्नेहविमोहित ॥ १४ ॥
—त्रिषष्टि० प० ८, स० १२, पृ० १५९।

[२४]
पुत्रविरहे मरुदेव्या विलापः ।

स्वामिनी मरुदेवाऽपि, भरतायाऽऽशिष ददौ ।
हृद्यमान्ती शुचमिव, गिरमित्युज्जगार च ॥ ४९० ॥
मा त्वा मही प्रजा लक्ष्मी, विहाय तृणवत् तदा ।
एकाकी गतवान् वत्सो, दुर्भरा मरुदेव्यहो ! ॥ ४९१ ॥
सूनोश्चन्द्रातपच्छायमातपत्र क्व मूर्द्धनि ? ।
सर्वाङ्गसन्तापकर, क्वेदानीं तपनातप ? ४९२ ॥
सलीलगतिभिर्यानैर्यान हस्त्यादिभि क्व तत् ? ।
वत्सस्य पादचारित्व, क्वेदानीं पथिकोचितम् ? ॥ ४९३ ॥
क्व तद् वारवधूक्षिप्तचारुचामरवीजनम् ? ।

१ सूर्यस्यातप ।

मत्सूनो क्वाऽधुना दशगन्धकार्दमकाद्य ? ॥ ४९४ ॥
क्व तद् देवसमानीतदिव्याहारोपनीयनम् ? ।
क्व भिक्षाभाजन तन्याऽभोजन वाऽपि सम्प्रति ? ॥ ४९५ ॥

रत्नसिंहासनोत्सङ्गे, महर्द्धे क्व नद्रामनम् ? ।
मत्सूनो खड्गिन इव, क्व निरासनताऽधुना ? ॥ ४९६ ॥
आरक्षारक्षकेश्च, रक्षिते क्व पुरे स्थिति ? ।
सूनो क्व वास सिंहादिश्वापदपदे वने ? ॥ ४९७ ॥
क्व तद् दिव्याङ्गनागीत, कर्णामृतरसायनम् ? ।
सूनो क्वोन्मत्तफेरुफेत्कारा कर्णशूलय ॥ ४९८ ॥
अहो ! कष्टमहो ! कष्टं यन्मे सूनुस्तपस्यये ।
पद्मखण्ड इव मृदु, सहते वैरिनिग्रहम् ॥ ४९९ ॥
हिमर्त्तौ हिमसम्पातमट्टहासनिरर्शां दहनम् ।
अरण्ये मालतीस्तम्भ इव याति निरन्तरम् ॥ ५०० ॥
उष्णर्त्तौ चुष्णकिरणकिरणैरतिदारुणैः ।
सन्ताप चाऽनुभवति, स्तम्बेरम इवाऽधिकम् ॥ ५०१ ॥
तदेव सर्वकार्येषु वनेगामी निराश्रय ।
पृथग्जन इवैकाकी, वत्सो मे दुःखभाजनम् ॥ ५०२ ॥
तवद्दु स्वाकुल वत्स, परकन्ये दृशोरिव ।
वदन्ती निलमष्येर हा ! त्वामपि दुर्गतम् ॥ ५०३ ॥

त्रिषष्टि० प० १, स० ३, पृ० ८४ ।

१ [illegible] । २ [illegible] । ३ [illegible] । ४ [illegible] ।

[२५]

अजितनाथस्य विरहश्रवणे सगरनृपस्य वचनम् ।

ततः सगरमाहूय, जगाद त्रिजगद्गुरुः ।
गृह्यतां राज्यभारो नः, संसाराद्विरतिर्गतान् ॥ १४२ ॥
इत्युक्तोऽजितनाथेन, स्वामिनोऽश्रूणि पातयन् ।
एकैकबिन्दुवर्षीव, वारिदः सगरोऽब्रवीत् ॥ १४३ ॥
अभक्तिः किं मया देव!, विदधे देवपादयोः ? ।
आत्मनो मा पृथक्कर्तुमद्य येनैवमादिश ॥ १४४ ॥
अभक्तिर्वस्तु विहिता, नाप्रसादाय सापि हि ।
पूज्यैरभक्तोऽपि शिशुः, शिष्यते न तु हीयते ॥ १४५ ॥
किं नामाभ्रलिहेनापि, छायाहीनेन शाखिना ? ।
किंवा समुन्नतेनापि, वृष्टिहीनेन वार्मुचा ? ॥ १४६ ॥
किं वा निर्झरहीनेन, तुङ्गेनापि महीभृता ? ।
किं वा लावण्यहीनेन, सुरूपेणापि वर्ष्मणा ? ॥ १४७ ॥
किं वा गन्धविहीनेन, पुष्पेणापि विकासिना ? ।
अनेन त्वद्विहीनेन, राज्येनापि हि किं मम ? ॥ १४८ ॥
॥ त्रिभिर्विशेषकम् ॥

निर्ममस्य निरीहस्य, मुमुक्षोरपि ते सतः ।
प्रभो! पादौ न मोक्ष्यामि, का राज्यादानसंकथा ? ॥ १४९ ॥

१ मेघेन । २ शरीरेण ।

राज्यं पुत्राः कलत्राणि, मित्राण्यथ परिच्छदः ।
तृणवत्तुत्यजं सर्वं, त्वत्पादौ दुस्त्यजौ तु मे ॥ १५० ॥
राजीभवति नाथाहं, युवराजभवं यथा ।
त्वयि व्रतधरे शिष्यीभविष्याम्यधुना तथा ॥ १५१ ॥
गुरुपादाम्बुजोपास्तितत्परस्य श्रियानिशम् ।
[1]शैक्षस्य भैक्षमपि हि, साम्राज्यादतिरिच्यते ॥ १५२ ॥
भवं तरिष्याम्यज्ञोऽपि, भवत्पादावलम्ब्यहम् ।
गोपुच्छलग्नो हि तरेन्नदीं गोपालबालकः ॥ १५३ ॥
दीक्षां सह त्वयादास्ये, विहरिष्ये सह त्वया ।
दुःसहांश्च सहिष्येऽहं त्वया सह परीषहान् ॥ १५४ ॥
त्वया सहोपसर्गांश्च, सहिष्ये त्रिजगद्गुरो ! ।
कथंचिदपि न स्थास्याम्यहमत्र प्रसीद मे ॥ १५५ ॥

त्रिषष्टि० प० २, स० ३, पृ० ३८ ।

---

१ शिष्यस्य ।

[२६]

श्री नेमिकुमारं व्यावृत्तं दृष्ट्वा राजीमत्या विलापः ।

व्यावृत्तं नेमिनं दृष्ट्वा श्रुत्वा च व्रतकाङ्क्षिणम् ।
राजीमत्यपतत् पृथ्व्यां वल्लीवाकृष्टपादपा ॥ २१० ॥
तां सख्य सिषिचुर्भीतः शीताम्भोभिः सुगंधिभि ।
अवीजयन् व्यजनैश्च कदलीदलनिर्मितै ॥ २११ ॥
अवाप्तसंज्ञा चोत्थाय कपोललुलितालका ।
अश्रुधारातिम्यमानकञ्चुका विललाप सा ॥ २१२ ॥
नासीन्मनोरथोऽप्येव यन्नेमिः स्याद्वरो मम ।
केनाप्यभ्यर्थितो दैव ! यन्नेमिर्मे वर कृत ? ॥ २१३ ॥
विपरीतं कुतोऽकार्षीरकाण्डे दण्डपातवत् ? ।
एकान्तमसि मायावी त्व च विश्वासघातक ॥ २१४ ॥
यद्येवं प्रागपि ज्ञातं स्वभाग्यव्यत्ययान्मया ।
क्वायं जगत्त्रयोत्कृष्टो वरो नेमिरहं क च ? ॥ २१५ ॥
आत्मनोऽननुरूपाहं ज्ञाता नेमे ' त्वया यदि ।
तत्कथं चित्त हं मे जनित किं मनोरथ ? ॥ २१६ ॥
जनयित्वा च किं भग्न स्वामिन्मम मनोरथ ? ।
महता प्रतिपन्नं हि यावज्जीवमपि स्थिरम् ॥ २१७ ॥

१ अश्रुधाराभिरार्द्रीक्रियमाणकञ्चुका ।

प्रतिपन्नाद्भवन्तोऽपि चलन्ति यदि तत्प्रभो ।
मर्यादां लङ्घयिष्यन्ति निश्चितं जलराशय ॥ २१८ ॥
यद्वा तथापि नो दोषो दोषो मत्कर्मणामयम् ।
भवत्पाणिगृहीतात्वं वचमैव यदासदम् ॥ २१९ ॥
चारु मातृगृहं दिव्यमण्डपो रत्नवेदिका ।
विवाहायावयोरन्यदप्येतत्तदभवन्मुधा ॥ २२० ॥
धवलैर्गीयते यत्तत्र सर्वं सत्यमीदृशी ।
सत्योक्तिस्त्वं हि मे भर्ता गीतोऽप्यादौ न चाभव ॥ २२१ ॥
किं युग्मिना विघटनमकार्षं पूर्वजन्मनि १ ।
पाणिस्पर्शसुखमपि यत्प्राप्नुवन्ति नाहमाप्नवम् ॥ २२२ ॥
विलपन्तीति सा जघ्ने हस्ताब्जाभ्यामुरःस्थलम् ।
हारं च त्रोटयामास स्फोटयामास कङ्कणे ॥ २२३ ॥

—त्रिषष्टि० प० ८, स० ९, पृ० १३७ ।

---

१ दम्पतीनाम् ।

[२७]

ऋषभप्रभोर्निर्वाणे भरतस्य क्रन्दनम् ।

स्वामिनिर्वाणकल्याणान्निर्वाणो दुःखपावकः ।
अदृष्टसुखलेशाना, नारकाणामपि क्षणम् ॥ ४९३ ॥
महाशोकसमाक्रान्तश्चक्रवर्ती तु तत्क्षणम् ।
पपात मूर्च्छितः पृथ्व्या, वज्राहत इवाऽचलः ॥ ४९४ ॥
महत्यप्यागते दुःखे, दुःखशैथिल्यकारणम् ।
विदाचकार रुदितं, न कश्चिदपि यत् तदा ॥ ४९५ ॥
दुःखशैथिल्यहेतुं तच्चक्रिणोऽज्ञापयत् स्वयम् ।
शक्रश्चकार रुदितं, महापूत्कारपूर्वकम् ॥ ४९६ ॥
अनु संक्रंदनं चक्रे, क्रन्दनं त्रिदशैरपि ।
समा हि समदुःखाना, चेष्टा भवति देहिनाम् ॥ ४९७ ॥
तेषां च रुदितं श्रुत्वा, संज्ञामासाद्य चक्र्यपि ।
उच्चैः स्वरेण चक्रन्द, ब्रह्माण्डं स्फोटयन्निव ॥ ४९८ ॥
रुदितेनाऽस्फुटद् राज्ञः, शोकग्रन्थिर्महानपि ।
पालीबंधो[1] महास्रोतोरंहसेव महीयसा ॥ ४९९ ॥
सुरासुरमनुष्याणां, रुदितै रुदितैस्ततः ।
त्रैलोक्ये करुणरसः, एकच्छत्र इवाऽभवत् ॥ ५०० ॥

---

१ महाप्रवाहवेगेन ।

तत प्रभृति लोकेऽपि, देहिनां शोकसम्भवे ।
[1]रोदनाध्वा प्रववृते, शोकशल्यविशल्यकृत् ॥ ५०१ ॥

नैसर्गिकमपि त्यक्त्वा, धैर्यं भरतनृपतिः ।
दुःखितो विललापैवं, तिर्यञ्चोऽपि हि दुःखयन् ॥ ५०२ ॥

हा तात ! हा जगद्बन्धो !, हा कृपारससागर ! ।
अज्ञानिह भवारण्ये, त्यक्तवानसि न कथम् ? ॥ ५०३ ॥

अम्लानकेवलज्ञानप्रकाशेन विना त्वया ।
तमसीव [2]ऋते दीप, स्थास्यामोऽत्र कथं भवे ? ॥ ५०४ ॥

छद्मस्थस्येव ते मौनं, किमिदं परमेश्वर ! ? ।
कुरुष्व देशनां नाऽनुगृह्णासि किन्नु जनम् ? ॥ ५०५ ॥

लोकाग्रमथनाऽयासीर्भगवन् ! भाषसे न यत् ।
आभाषन्ते दुःखितं मां, तेऽपि मद्बन्धवो न किम् ? ॥ ५०६ ॥

हुं ज्ञातमथवा ते हि, सदा स्वाम्यनुगामिनः ।
स्वामिनोऽननुगो नास्ति, मत्कुले मां विनाऽपरः ॥ ५०७ ॥

—त्रिषष्टि० प० १, स० ६, पृ० १६६ ।

---

१ रोदनमार्गः । २ विना ।

[२८]

अरण्ये सीतायास्त्यागे सेनानेः कारुण्यं तस्याश्च विलापः ।

गंगासागरमुत्तीर्यारण्ये सिंहनिनादके ।
गत्वा कृतान्तवदनस्तस्थौ किञ्चिद्विचिन्तयन् ॥ ३०९ ॥
साश्रुं म्लानमुखं तं च प्रेक्ष्य सीताब्रवीदिति ।
कथमित्थं स्थितोऽसि त्वं सशोक इव दुर्मनाः ? ॥ ३१० ॥
कृतान्तः कथमप्यूचे दुर्वचं वच्म्यहं कथम् ? ।
दुष्करं कृतवांश्चैतत् प्रेष्यभावेन दूषितः ॥ ३११ ॥
राक्षसावाससंवासापवादाल्लोकजन्मनः ।
भीतेन देवि ! रामेण त्याजितासि वनेऽनघे॥ ३१२ ॥
अपवादे चराख्याते रामं त्वत्त्यजनोद्यतम् ।
न्यषेधील्लक्ष्मणो लोकं प्रति क्रोधारुणेक्षणः ॥ ३१३ ॥
सिद्धाज्ञया निषिद्धश्च रामेण स रुदन् ययौ ।
अहं च प्रेषितोऽमुष्मिन् कार्ये पापोऽस्मि देवि ! हा ॥ ३१४ ॥
अमुष्मिञ्छ्वापदाकीर्णे मृत्योरेकनिकेतने ।
जीविष्यसि मया त्यक्ता स्वप्रभावेण केवलम् ॥ ३१५ ॥
तच्छ्रुत्वा स्यन्दनात् सीता मूर्छिता न्यपतद्भुवि ।
मृतेति बुद्ध्या सेनानीः पापंमन्यो रुरोद सः ॥ ३१६ ॥
सीतापि वनवातेन कथञ्चित् प्राप चेतनाम् ।
भूयो भूयोऽप्यमूर्च्छच्च चेतनामाससाद च ॥ ३१७ ॥

महत्यामथ वेलायां सुस्थीभूयेत्युवाच सा ।
इतोऽयोध्या कियद्दूरे रामस्तिष्ठति कुत्र वा ? ॥ ३१८ ॥
सेनानीरप्यथाद्दूरेऽयोध्या किं पृच्छ्यतेऽनया ? ।
उग्राज्ञस्य च रामस्य पार्श्वे देवि ! वार्तया ॥ ३१९ ॥
इति श्रुत्वापि सा रामभक्ता भूयोऽप्यभाषत ।
भद्र ! मद्वाचिकमिदं शंसे रामस्य मद्गिरा ॥ ३२० ॥
यदि निर्वादभीतस्त्वं परीक्षां नाकृथाः कथम् ? ।
शंकास्थाने हि सर्वोऽपि [1]दिव्यादि कुरुते जनः ॥ ३२१ ॥
अनुभोक्ष्ये स्वकर्माणि मन्दभाग्या यतोऽस्म्यहम् ।
नानुरूपं त्वकार्षीस्त्वं विवेकस्य कुलस्य च ॥ ३२२ ॥
यथा खलगिरात्याक्षीः स्वामिन्निर्दोषामपि माम् ।
तथा मिथ्यादृशां वाचा मा धर्मं जिनभाषितम् ॥ ३२३ ॥
इत्युक्त्वा मूर्छिता भूमौ पतितोत्थाय चाभ्यधात् ।
मया विना कथं रामो जीविष्यति हतास्मि हा ! ॥ ३२४ ॥
रामाय स्वस्त्याशंसेत्याशिषं लक्ष्मणस्य च ।
शिवास्ते सन्तु पन्थानो वत्स ! गच्छेत्यपरापरम् ॥ ३२५ ॥
—त्रिषष्टि० प० ७, स० ८, पृ० ११३ ।

---

१ मत्सन्देशान् । २ धर्मदिव्यान्तरे [illegible] दिव्यं करोति जन
इत्यस्यान्ते दर्शितं इतिभावः ।

[२९]

दयावीरश्रीनेमिनाथस्याग्रे ।

पशूनां शिवादेवीप्रमुखपरिवाराणां चाक्रन्दनम् ।

ततो नेमिर्दयावीरो बभाषे निजसारथिम् ।
यत्रैते प्राणिनः सन्ति स्यन्दनं नय तत्र मे ॥ १७५ ॥
तथैव सारथिश्चक्रे ददर्श भगवानपि ।
विविधान् प्राणिनः प्राणापहारचकितात्मनः ॥ १७६ ॥
ग्रीवायां रज्जुभिर्बद्धाः केऽपि केऽपि च पादयोः ।
केऽपि क्षिप्ताः पञ्जरान्तः केऽपि पाशेषु पातिताः ॥ १७७ ॥
उन्मुखा दीननयना वेपमानशरीरकाः ।
ते प्रेक्षाचक्रिरे नेमिं प्रीणकं दर्शनादपि ॥ १७८ ॥
पाहि पाहीति ते नेमिं स्वस्वभाषाभिरब्रुवन् ।
तांश्च सारथिमाज्ञाप्य नेमिनाथोऽप्यमोचयत् ॥ १७९ ॥
स्वं स्वं स्थानं ततस्तेषु गतेषु प्राणिषु प्रभुः ।
रथं निवर्तयामास पुनर्निजगृहं प्रति ॥ १८० ॥
शिवा समुद्रविजयः कृष्णो रामोऽपरेऽपि हि ।
विहाय स्वस्वयानानि नेमिनः पुरतोऽभवन् ॥ १८१ ॥
शिवासमुद्रविजयावूचाते साश्रुलोचनौ ।
कस्मादकस्मादप्यस्माद् विनिवृत्तस्त्वमुत्सवात् ॥ १८२ ॥
नेमिरप्यब्रवीदेते प्राणिनो बन्धनैर्यथा ।
बद्धास्तथा वयमपि तिष्ठामः कर्मबन्धनैः ॥ १८३ ॥

यथैषां बन्धनान्मोक्षः कर्मबन्धात्तथात्मनः ।
कर्तुं दीक्षामुपादास्ये सौख्यार्थमनिरुपद्रवम् ॥ १८४ ॥
तन्नेमिवचनं श्रुत्वा तौ ज्ञात्वापि हृदूर्जु ।
रुरुदुर्यदवः सर्वेऽप्यश्रुदुर्दिनलोचनाः ॥ १८५ ॥
शिवासमुद्रविजयौ गाढमस्य जनार्दनः ।
रुदितं च प्रतिषिध्य बभाषेऽरिष्टनेमिनम् ॥ १८६ ॥
मम रामस्य तातानां सदा मान्योऽसि मानद ।
रूपं निरुपमं चेदं यौवनं च नवं तव ॥ १८७ ॥
किं च सापि स्नुषा राजीमती राजीवलोचना ।
तवानुरूपा तद् ब्रूहि किं ते वैराग्यकारणम् ? ॥ १८८ ॥
ये चैते पशवो दृष्टास्त्वया तेऽपि हि मोचिता[1] ।
पितॄणां बान्धवानां च तत्पूरय मनोरथम् ॥ १८९ ॥
पितरौ शोकनिर्मग्नौ न ह्युपेक्षितुमर्हसि ।
तत्रापि हि गुरू भ्रातः सर्वसाधारणं ह्यदम् ॥ १९० ॥
प्रीणिताः प्राणिनो दीना यथैते भवता तथा ।
भ्रातॄन् प्रीणय रामादीनपि स्वोद्वाहदर्शनात् ॥ १९१ ॥

—त्रिषष्टि० प० ८, स० ९, पृ० १३६ ।

---

१ सम्मोचिताः ।

[३०]

सगरचक्रिणोऽग्रे द्विजस्य कृत्रिमविलापः।

इत्यादिभिर्दुर्निमित्तैर्विद्धो हृदि शरैरिव ।
विमनाः प्राविशमहं चञ्चापुरुषवद्गृहम् ॥ ९८ ॥
मामापतन्तं सम्प्रेक्ष्य, ब्राह्मणी [1]विलुलत्कचा ।
सद्यो हा पुत्र ! हा पुत्रेत्याक्रन्दन्त्यपतद्भुवि ॥ ९९ ॥
ध्रुवं विपन्नो मे पुत्र, इति निश्चित्य चेतसा ।
अहमप्यपतं सद्यो, गतप्राण इवावनौ ॥ १०० ॥
मूर्छाविरामे भूयोऽपि, प्रलपन् करुणस्वरम् ।
अपश्यं गृहमध्येऽहं, सर्पदष्टमिमं सुतम् ॥ १०१ ॥
भोजनाद्यप्यकृत्वास्थां, यावज्जाग्रदहं निशि ।
कुलदेवतया तावदिदमादेशि मे पुनः ॥ १०२ ॥
भोः किमेवं समुद्विग्नोऽस्यमुना पुत्रमृत्युना ? ॥
[2]संपादयामि ते पुत्रं, यथादेशं करोषि मे ॥ १०३ ॥
देव्याः प्रमाणमादेश, इत्यवोचमहं ततः ।
पुत्रार्थे शोकविधुरैः, किं वा न प्रतिपद्यते ॥ १०४ ॥
कुलदेवतयाथोक्तं, [3]विपन्नो यत्र कोऽपि न ।
ततोऽग्निं मङ्गलगृहात्, कुतोऽप्यानय सत्वरम् ॥ १०५ ॥
ततस्तनयलोभेन, प्रत्यहं प्रतिमन्दिरम् ।
तत्पृच्छन् हस्यमानोऽहं, भ्रान्तोऽर्भक इवाक्रमम् ॥ १०६ ॥

१ विकीर्णकेशाः। २ जीवयामि। ३ मृतः।

पृच्छ्यमानो जनः सर्वोऽप्याचष्टे स्म गृहे गृहे ।
संख्यातीतान् मृतान् वेश्म, नामृतं किञ्चिदप्यभूत् ॥ १०७ ॥
तदप्राप्त्या च भग्नाशः, धैरासुरिव नष्टधीः ।
व्यजिज्ञपमहं दीनस्तत्सर्वं कुलदेवताम् ॥ १०८ ॥
आदिशद्देवताप्येवं, न मङ्गलगृहं यदि ।
अमङ्गलं कथमहं, तव रक्षितुमीश्वरी? ॥ १०९ ॥
तया च देवतावाचा, तोत्रेणेव प्रवर्तितः ।
प्रतिग्रामं प्रतिपुरि, अभ्रमदनिहागमम् ॥ ११० ॥
अपि धात्र्याः समस्तायास्त्राता त्वमसि विश्रुतः ।
न कोऽपि प्रतिमल्लोऽपि, दोर्मदक्षमरस्य ते ॥ १११ ॥
वैताढ्यगिरिदुर्गस्थश्रेणिद्वयगतास्तव ।
विद्याधरा अपि दधत्याज्ञां शिरसि माल्यवत् ॥ ११२ ॥
देवा अपि तवादेशं, सदा कुर्वन्ति भृत्यवत् ।
वांछितार्थं प्रयच्छन्ति, निधयश्च तवानिशम् ॥ ११३ ॥
ततस्त्वां शरणं प्राप्तो, दीनत्राणैकसत्रिणम् ।
तदग्निं मंगलगृहात्, कुतोऽप्यानय मत्कृते ॥ ११४ ॥
विपन्नमपि मे पुत्रं, सा यथा कुलदेवता ।
प्रत्यानयति येनास्मि, दुःखितः पुत्रमृत्युना ॥ ११५ ॥
—त्रिषष्टि० प० २, स० ६, पृ० ८९ ।

---

१ गतप्राण इव । २ समर्था । ३ वेणुदण्डेनेव । ४ प्रसिद्धः ।
५ दीनरक्षणे निश्चितदीक्षिणम् ।

[३१]

पितुर्मृत्युसमये विष्णोस्तन्मातुश्चरोदनम् ।

तत्र च प्रविशन् विष्णुर्जननीद्वा स्थयैकया ।
अग्रे भूत्वा सकरुणं व्यज्ञपीदश्रुदश्रिया ॥ १११ ॥

कुमार ! परित्रायस्व परित्रायस्व नन्वसौ ।
जीवत्यपि महाराजे देवीदं दुर्न्यस्यति ॥ ११२ ॥

तदाकर्ण्य वचो विष्णुः संभ्रान्तो मातुरालयम् ।
जगाम वीक्षाञ्चक्रे च मातरं ब्रुवतीमिति ॥ ११३ ॥

पतिप्रसादादुद्भूता ये प्राज्या रत्नराशयः ।
अनन्तं काञ्चनं यच्च ये वा रजतमध्यया ॥ ११४ ॥

मुक्तामया वज्रमया जात्यरत्नमयाश्च ये ।
संमिश्रा ये च नेपथ्यसमुदाया सहस्रश ॥ ११५ ॥

यच्चान्यत् कोशसर्वस्वं सततशेयां तदर्प्यताम् ।
महापथप्रस्थितानां पाथेयं हीदमादिनम् ॥ ११६ ॥

पत्युर्विपत्तौ वैधव्यमहास्मि न मनागपि ।
अहं तदग्रे यास्यामीत्यनल. सज्ज्यतां द्रुतम् ॥ ११७ ॥

इति ब्रुवाणां जननीं जननी दु खसम्पद ।
उपेत्य नत्वा च हरिर्व्याहरद्गद्गदाक्षरम् ॥ ११८ ॥

---

१ अनुचित व्यस्यति । २ मृत्युमार्गप्रस्थितानाम् । ३ विनाशे । ४ जनयित्रीम् ।

मातर्मा तन्त्वनपि मा मन्दभाग्यं किमुज्झसि ।
अहो विरुद्धं मे दैवं देव्यैवं यत् प्रचक्रमे ॥ ११९ ॥

अस्मादृग्व्यप्युनाचैनं तज्ज्ञैः सम्यक् परीक्षित ।
त्वत्तातस्योपस्थितोऽयं रोग प्राणहरो हरे ! ॥ १२० ॥

नाहं क्षणमपि श्रोतु विधवेत्यक्षराण्यहम् ।
कौसुंभधारिणी यास्याम्यग्रतस्त्वत्पितुस्तत ॥ १२१ ॥
कृतार्थं मेऽभवज्जन्म पत्या शिवहीभुजा ।
पुत्र ! त्वया च पुत्रेण पश्चमेनार्धचक्रिणा ॥ १२२ ॥
पत्युर्विपत्तौ यास्यन्ति मत्प्राणा स्वयमेव हि ।
त्यक्ष्यामि तान् प्रविश्याग्नौ मा भूत्मे हीनसत्त्वता ॥ १२३ ॥
तत्क्षत्रियकुलाचारमाचरन्त्या ममाधुना ।
मा स्म भूरन्तरायस्त्वं वत्स ! वात्सल्यतोऽपि हि ॥ १२४ ॥
सम 'सुदर्शनेन' त्वं पुत्र ! नंद मदाशिषा ।
प्रत्युग्रे प्रयास्येषा छुप्पवर्तैकवर्त्मना ॥ १२५ ॥
अन्तिमा प्रार्थना तेऽद्य कुमारैना करोम्यहम् ।
निपेत्रर्फ विधेरस्य त्वया वाच्यं न किञ्चन ॥ १२६ ॥
एव मुक्त्वा तु सा स्वामिविपच्छ्रवणकातरा ।
परलोकपुरद्वारं प्रवेष्टुमनल ययौ ॥ १२७ ॥
दु खानुबन्धिभिर्दुःखै क्रथाङ्गो वीवधैरिव ।
सैमेऽपि प्रम्सरप्रसाद पितु पार्श्व ययौ हरिः ॥ १२८ ॥

१ वैधव्यार्थं । २ अग्निमार्गेण । ३ मरणविषे. । ४ भारैरिव ।
५ छद्मदेशेऽपि ।

स्मरन् स्वां मातरं पश्यंस्तथा पितरमातुरम् ।
[1]प्रतीकारासहो[2] विष्णुः क्लीबमान्यपतद्भुवि ॥ १२९ ॥
राजा दाहज्वरार्तोऽपि बभाषे धैर्यमाश्रयन् ।
किमेतद्वत्स ! कातर्यं[3] स्वकुलानुचितं तव ॥ १३० ॥
इयं हि त्वद्भुजाधारा वत्स ! देवी वसुन्धरा ।
अधैर्याद्विपतन्नस्यां कथं नाम न लज्जसे ॥ १३१ ॥
त्वय्युच्चैः पुरुषसिंह इत्याख्याकारिणो मम ।
अज्ञानकारितां मा दास्त्वमेवं धैर्यमुत्सृजन् ॥ १३२ ॥
एवं शार्ङ्गिणमाश्वास्य शिवराजः शिवाशय ।
कालधर्मं ययौ सार्यं कः कालं यातुमीश्वरः ? ॥१३३॥
श्रुत्वा च मूर्च्छितो विष्णुः पपात धरणीतले ।
महाद्रुमो वात्ययेव[4] वार्तेनेव च वार्तकी[5] ॥ १३४ ॥
अथ सिक्तः पयस्कुम्भैर्लब्धसंज्ञो जनार्दनः ।
हा तात ! तात ! तातेति क्रन्दन्नुत्तिष्ठति स्म च ॥ १३५ ॥
न किं सन्तप्यते तेऽङ्गं गुणः कस्यौषधस्य वा ।
प्रत्यय कस्य वैधम्य सुखनिद्राथवाद्य किम् ॥ १३६॥
ब्रूहि तात ! प्रसादं मे कुर्वेति स्नेहमोहित ।
प्रलाप क्षणं विष्णुर्विललाप च तत्क्षणम् । १३७ ॥

— त्रिषष्टि० प० ४, स० ५, पृ० ७३ ।

१ रोगग्रस्तम् । २ रोगापायेऽसमर्थः । ३ भीरुत्वम् । ४ वातसमूहेन झंझावातेन वा । ५ वातरोगी पुमान् ।

[२२]

दवदन्तीत्यागसमये नलस्य शोकः प्रियविरहे च दवदन्त्या विलापः ।

दवदन्त्यैकवस्त्रेयमेका स्वपिति वर्त्मनि ।
अहो नलस्य शुद्धान्तमसूर्यंपश्यमीदृशम् ॥ ५२९ ॥
अहो मत्कर्मदोषेण कुलीनेयं सुलोचना ।
प्रविवेश दशामेतां हताशः किं करोम्यहम् ? ॥ ५३० ॥
मयि सत्यपि पार्श्वस्थेऽप्युन्मत्तवदनाथवत् ।
भूमौ शेते वरारोहा जीवत्यद्यापि ही नलः ॥ ५३१ ॥
मयैकाकिन्यसौ मुक्ता प्रबुद्धा मुग्धलोचना ।
मोक्ष्यते जीवितेनापि सार्द्धमेव मया सह ॥ ५३२ ॥
भक्तां तदेनां यद्यत्र नान्यतो गन्तुमुत्सहे ।
जीवितं मरणं वापि मम स्यादनया सह ॥ ५३३ ॥
अथवानेकदुःखानामरण्ये नरकोपमे ।
पात्रे नारकिक इव भवाम्येकोऽहमस्त्वसौ ॥ ५३४ ॥
मया तु वस्त्रे लिखितामाशां कृत्वा मृगाक्ष्यसौ ।
स्वयं गत्वा कुण्डिनीं वत्स्यति स्वजनौकसि ॥ ५३५ ॥
इति निश्चित्य तां रात्रिमतिक्रम्य च नैषधिः ।
प्रबोधसमये तस्यास्तिरोधात्त्वरितक्रमम् ॥ ५३६ ॥

१ अन्तःपुरम् । २ [illegible] । ३ निजनिवासे ।

डैनिद्रपङ्कजामोदिमृदुमल्यूपमारुते ।
निशाशेषे दवदन्ती स्वप्नमेवमुदैक्षत ॥ ५३७ ॥
यद्वहं फलिते फुल्ले पत्रले चूतपादपे ।
आरुह्य स्फलमास्वाद शृण्वन्ती भृङ्गनिस्वनान् ॥ ५३८ ॥
अकस्माद्वनकरिणोन्मूलि च स पादप ।
पतिताहं च मेदिन्या तर्तोऽड इव पक्षिण ॥ ५३९ ॥
भैमी प्रबुद्धा तत्कालनपदयती नल पुर ।
दिशोऽवलोक्यामास मृगी यूथादिव च्युता ॥ ५४० ॥
अचिंतयच्च पतितमैत्याहितमनाहतम् ।
अशरण्यामरण्ये मा प्रेयानपि मुमोच यत् ॥ ५४१ ॥
यद्वा मुखक्षालनाय प्राणेशो मे निशात्यये ।
गतो भविष्यति क्वापि वायानेतु जलाशये [1] ॥५४२॥
नीतो रमयितु यद्वोपरध्य नियत नलः ।
कयाचिदपि [3]खेचर्या [4]तद्रूपालोकलुब्धया ॥ ५४३ ॥
क्रीडन् कलाया कस्याचिज्जितो मन्ये तया च स ।
कृतावस्थानपणतस्तस्थौ चाद्यापि नेति यत् ॥ ५४४ ॥
त द्रुमा पर्वतास्तेऽपि तदरण्य च सा च भू ।
एकमेव न पश्यामि नल कमललोचनम् ॥ ५४५ ॥
एव चिंताप्रपन्ना सा दर्श दर्श दिशोऽखिला ।
प्राणनाथमपश्यन्ती निज स्वप्न व्यचारयत् ॥ ५४६ ॥

१ निर्मलम् । २ क्ष्यम् । ३ विद्याधर्या । ४ नलरूपदर्शनलुब्धया ।

सहकारे नलो राजा राज्यं पुष्पफलादिकम् ।
फलास्वादो राज्यसुखं भृङ्गः परिजनो मम ॥ ५४७ ॥
[1]सहकारतरुर्यश्चोन्मूलितो वनदन्तिना ।
राज्यादुत्थाप्य दैवेन प्रावास्यत स मे पतिः ॥ ५४८ ॥
यच्चास्मि पतिता वृक्षात्तद्भ्रष्टास्मि नलादहम् ।
स्वप्नेनानेन नूनं मे नलो दुर्लभदर्शनः ॥ ५४९ ॥

॥ त्रिभिर्विशेषकम् ॥

स्वप्नार्थमिति निर्णीय सा दध्याविति धीमती ।
न राज्यं न पतिश्चेति द्वयमापतितं मम ॥ ५५० ॥
व्यलपन्मुक्तकण्ठं च सा तारं तरललोचना ।
दुर्दशापतितानां हि स्त्रीणां धैर्यगुणः कुतः ? ॥ ५५१ ॥
हा नाथ ! मां किमत्याक्षीः ? किं भाराय तवाभवम् ? ।
न ह्यात्मीया कञ्चुलिका जातु भाराय भोगिनः ॥ ५५२ ॥
नर्मणान्तरितोऽभूस्त्वं यद्वा वल्लीवने क्वचित् ? ।
तत्प्रकाशो भव चिरं न हि नर्मापि शर्मदम् ॥ ५५३ ॥
प्रार्थये च प्रसीदन्तु मह्यं हे वनदेवताः ! ।
प्राणेशं दर्शयत मे मार्गं वा त्वद्विनिर्गतम् ॥ ५५४ ॥
द्विधा भव धरित्रि ! त्वं वालुकमिव पाकिमम् ।
त्वद्दत्तविवरेणाहं प्रविश्याप्नोमि [9]निर्वृतिम् ॥ ५५५ ॥

---

१ आम्रस्य । २ उच्चैः । ३ दीर्घलोचना । ४ मर्दस्व । ५ हास्येन । ६ कल्याणदम् । ७ वालुक चिर्भटक, भाषायां 'चीभडु' इति । ८ पक्वम् । ९ शान्तिम् ।

एवं भैमी विल्पंती रुदंती नयनोदकै ।
सारणीवारिभिरिव सिषेचारण्यपादपान् ॥ ५५६ ॥
जले स्थले वा छायायामातपे वा नलं विना ।
ज्वरार्तेया इव तस्या न निर्वृतिल्वोऽप्यभूत् ॥ ५५७ ॥
—त्रिषष्टि० प० ८, स० ३, पृ० ५९ ।

[३३]

सगरचक्रवर्तिषष्टिसहस्रपुत्राणां मरणेऽन्तःपुरस्त्रीणां सेनाधिपतिसामन्तादीनां च विलापाः ।

चक्रिसैन्येऽथ सैन्यानामाक्रन्द उदभून्महान् ।
महाजलाशय इव, रिक्तीभवति यादसाम् ॥ १ ॥
केऽप्यास्वादितकिम्पाका इव पीतविषा इव ।
सर्पदष्टा इवोन्मूर्च्छा, पेतुर्वसुमतीतले ॥ २ ॥
केचिदास्फाल्यामासु, स्वशिरो नारिकेरवत् ।
केचिदाजघ्निरे वक्ष, कृतागस्कमिवासकृत् ॥ ३ ॥
पादान् प्रसार्य केऽप्यस्थु, कृत्यमूढा पुरन्ध्रिवत् ।
[3]भृगूण्यारुरुहुर्झम्पा, कपिवत् केऽपि [4]दित्सव ॥ ४ ॥
कूष्माण्डदारमुदराण्येके स्वानि दिदीर्षव ।
चकृषु क्षुरिका कोशाद्यमजिह्वासहोदराम् ॥ ५ ॥

१ जलचरजीवानाम् । २ कृतापराधम् । ३ भृगुणि गिरराशि पर्वतात्पत नस्थानानीत्यर्थे । ४ दातुमिच्छव ।

आलानं तरुशाखायामुद्बद्धमनसोऽपरे ।
बबन्धुरुत्तरीयाणि, [1]लीलादोलां यथा पुरा ॥ ६ ॥
शिरसोऽत्रोटयन् केऽपि, केशान् क्लेशात्कुशानिव ।
केऽप्यंगलग्नं नेपथ्यं, चिक्षिपु स्वेदबिन्दुवत् ॥ ७ ॥
हस्तन्यस्तकपोला केऽप्यस्थुश्चिन्तापरायणा ।
मदस्रोतंभनस्तम्भमजङ्गकारुक्षवत् ॥ ८ ॥
असंनह्यन्त केचिच्च, परिधानांशुकान्यपि ।
[2]विसंस्थुलाङ्गा व्यलुठन्नुन्मत्ता इव भूतले ॥ ९ ॥
विलापोऽन्तःपुरे स्त्रीणां, [3]हरिणीणामिवाम्बरे ।
हृदयाकम्पजनकः, पृथक् पृथगभूदिति ॥ १० ॥
प्राणेशान् गृह्णतास्माकं, प्राणानेव मुष्णता ।
कि[4]मधर्षणमिदं रे दैवाचरितं त्वया ? ॥ ११ ॥
प्रसीद विवरं देहि, स्फुटित्वा देवि ! [5]काश्यपि ! ।
[6]अभ्रादपि पतितानां, शरणं धरणी खलु ॥ १२ ॥
अय चंदनगोधानामिवास्माकमुपर्यये ।
विद्युद्दण्डम[7]काण्डेऽपि, दैव ! पातय निर्दयम् ॥ १३ ॥
प्राणाः ! शिवा च पन्थानो, यूयं यात यथेप्सितम् ।
विमुञ्चतास्मच्छरीरमवस्करकुटीमिव ॥ १४ ॥
समायाहि महातन्द्रे, ! सर्वदुःखापनोदिनि ! ।
मन्दाकिनि ! त्वमुत्सर्प, ज्वलमृत्युं प्रयच्छ वा ॥ १५ ॥

---

१ क्रीडादोलाम् । २ शिथिलाङ्गा । ३ मृगीणाम् । ४ अधर्षणम् । ५ हे पृथ्वि ! । ६ आकाशात् । ७ असमये ।

अस्यां गिरितलाटव्यां, प्रादुर्भव दवानल ! ।
अनुयामः पतिगतिं, तव साहाय्यतो यथा ॥ १६ ॥
हा केशपाश ! मुञ्चाय, सुमनोदामसौहृदम्।
मुक्ताभ्यां दीयतां नेत्रे !, कज्जलाय जलाञ्जलिः ॥ १७ ॥
पत्रलेखनकण्डूतिं, मा कृथाथां कपोलकौ ! ।
अलक्तकेन्यतिकरश्रद्धानधर ! मा धरः ॥ १८ ॥
गीताकर्णनवत्कर्णौ !, त्यजतं रत्नकर्णिकाम् ।
हे कंठ ! कंठिकोत्कंठां मा कार्षीस्त्वमतः परम् ॥ १९ ॥
वक्षोजावद्य वां हारो, नीहारोंभोरुहामिव ।
सद्यो हृदय ! भूयास्तां, फैर्वैरुस्कवद् द्विधा ॥ २० ॥
बाहू ! कङ्कणकेयूरैर्भारैरिव झैतं च वाम् ।
नितम्ब ! रसनां मुञ्च, प्रातश्चन्द्र इव प्रभाम् ॥ २१ ॥
अनासैरिव पर्यांप्तं, हे पादौ ! पादभूषणैः ।
अलमंगांगरागैस्तै, कैंपिकच्छूमयैरिव ॥ २२ ॥
एवमंत पुरस्त्रीणां, हृदि तै. करुणस्वरैः ।
घनान्यपि प्रतिरवै-रुरुदु सह बन्धुवत् ॥ २३ ॥
सेनाधिपतिसामन्त-मण्डलेशादयोऽपि हि ।
शोकह्रीकोधशङ्कादि-विचित्रं प्रालपन्निति ॥ २४ ॥
हा स्वामीपुत्राः ! क्व गता न हि संविद्महे वयम् ।
भूतानुयानोऽद्य यथा, स्वामिशासनतत्पराः ॥ २५ ॥

१ पुष्पमाला । २ सकन्धः । ३ हिमम् । ४ कर्कटीवत् । ५ अलम् । ६ हे अंग ! । ७ कण्डुजनक औषधिविशेषः ।

किं तिरोधानविद्येह, भवता क्वाप्युपस्थिता ।
सा तु खेदाय भृत्यानां, प्रयोक्तुं नहि युज्यते ॥ २६ ॥
युष्मान्नष्टान् विनष्टान् वा, हित्वा गच्छता सुराम् ।
कथं द्रक्ष्यति न स्वामी, कुपितस्त्वहनामिन [2] ॥ २७ ॥
युष्मान्विना गतासोऽद्य, लोकोऽप्युपहसिष्यति ।
हृदय ! स्फुट रे सद्य, पय सिक्तामुदुम्भरन् ॥ २८ ॥
तिष्ठ तिष्ठाहिखेट ! त्व, छलेन घ्नन न पतीन् ।
स्मशानष्टापदग्रामे, दग्धायासी क रेऽधुना [3] ॥ २९ ॥
खड्ग खड्गो धन्व धन्व, शक्ति शक्तिर्हा गदा ।
युद्धाय सज्जीभव रे, कियद्दूरं गमिष्यसि [4] ॥ ३० ॥
अमी तावदिह त्यक्त्वा, यष्टुर्ये स्वामिसूनव ।
हहा तत्र गतानद्य, त्यक्ष्यति स्वाम्यपि द्रुतम् ॥ ३१ ॥
अगतानपि नस्तत्र, जीवन्तोऽपि व तिष्ठत ।
श्रुत्वा लज्जिष्यते स्वामी, यदि वा निर्ह्रीष्यति ॥ ३२ ॥
एवं रुदित्वा विविध, भूय संभूय ते मिथ ।
सैहज धैर्यमालम्ब्य, मन्त्रयामासुरित्यथ ॥ ३३ ॥
पूर्वादितैविधानेभ्य, परोक्तविधिर्बलिविधि [5] ।
सर्वेभ्यो बलवास्तस्मान्न कोऽपि नरेश्वर ॥ ३४ ॥
तत्रात्यक्षप्रतीकारे, मुधा प्रतिचिकीर्षितम् ।

१ अदृश्यकरणविद्या । २ अपव । ३ हे नागराज ! । ४ स्वामिविक्रम् । ५ पूर्वविधिभ्य परोविधिर्बलवान् इति नियमेन । ६ दैवम् ।

व्योम्न प्रतिजिघांसेव जिवृक्षेव नभस्वत ॥ ३५ ॥
एभि मर्त्यैस्तदल, हस्त्यश्वाद्यखिलं प्रभो ।
इदानीमर्पयाम स्वं, वयं न्यासधरा इव ॥ ३६ ॥
उचितं रुचितं चापि, यत्किञ्चन तत पग्म् ।
विदधातु तदत्नासु, स्वामी किं नो विचिन्तया ॥ ३७ ॥
एवमालोच्य ते सर्वे, सर्वमन्त पुरादिकम् ।
आदाय दीनवदना, प्रत्ययोध्यं प्रतस्थिरे ॥ ३८ ॥
मन्दमन्दमथोत्साहहीना म्लानाननेक्षणा ।
अयोध्यासन्निधिभुव प्रापु सुतोत्थिता इव ॥ ३९ ॥
[3]निषण्णास्तत्र च स्थित्वा, नीता वध्यशिलामिव ।
उपविश्य महीपीठेऽन्योऽन्यमेव बभाषिरे ॥ ४० ॥
भक्ता बहुज्ञा दोषमन्तो, दृष्टसारा पुरापि च ।
इत्यादिष्टा वय राज्ञा, सत्कृत्य तनयै सह ॥ ४१ ॥
विना कुमारानभ्येत्य, स्वामिनोऽग्रे वय कथम् ।
वदनं धारयिष्यामो, नासिकारहिता इव [?] ॥ ४२ ॥
कथं वा कथयिष्याम, पुत्रवृत्तान्तमीदृशम् [?] ।
[4]अकाण्डाशनिसम्पात सदृश वसुधापते ॥ ४३ ॥
अत परमहो तत्रास्माक गन्तु न युज्यते ।
युज्यते किंतु मरण, शरणं सर्वदु खिनाम् ॥ ४४ ॥
सम्भावनाया प्रगुणीकृताया अशभाजिन ।

१ प्रति हन्तुमिच्छा । २ ग्रहीतुमिच्छा । ३ स्थिता । ४ असमये वज्रपात इव ।

पुंसो शरीरिकस्येव, जीवितव्येन किं ननु ? ॥ ४५ ॥
किं च पुत्रक्षयं श्रुत्वा, दुःश्रवं चक्रवर्त्यपि ।
चेद्विपद्येत तदपि, मृत्युरप्रसगे हि न ॥ ४६ ॥
मन्त्रयित्वेति ते सर्वे, मरणे कृतनिश्चया ।
यावत्तस्थुस्तावदागादेकः कापायभृद्द्विजः ॥ ४७ ॥

—त्रिषष्टि० प० २, स० ६, पृ० ८६–८७

---

[३४]

षष्टिसहस्रपुत्राणां मरणश्रवणे सगरचक्र्यादीनां विलापः ।

नाशेनैकस्य पुत्रस्य न शोचिष्याम्यतः परम् ।
महत्त्वमपि मा शोचीः सर्वपुत्रक्षयेऽपि हि ॥ १५४ ॥
षष्टिसहस्रसंख्यास्ते, दोर्विक्रमविराजिनः ।
राजन् ! विपन्नास्तनया, युगपत् कालयोगतः ॥ १५५ ॥
अत्रान्तरे च सामन्तामात्यसेनाधिपादयः ।
अपरेऽपि कुमाराणां, जना आसन्नवर्तिनः ॥ १५६ ॥
उत्तरीयच्छन्नमुखाः, शालीना इव लज्जया ।
विवर्णदेहाः खेदेन दवदग्धा इव द्रुमाः ॥ १५७ ॥
अत्यन्तशून्यमनसः, पिशाचकिलता इव ।
उदश्रुलोचना दीना मुषिता कृपणा इव ॥ १५८ ॥

---

१ म्रियत । २ कषायवस्त्रधारी । ३ लज्जावन्त इव । ४ वनाग्निदग्धा ।

प्रस्खलच्चरणन्यासा, दष्टा इव भुजङ्गमैः ।
[1]आस्थानं युगपद्राज्ञो-विशन् संकेतिता इव ॥ १५९ ॥

॥ चतुर्भिः कलापकम् ॥

राजानं ते नमस्कृत्य, यथास्थानमुपाविशन् ।
[2]विविक्षव इव क्षोणीं, ते च तस्थुरधोमुखाः ॥ १६० ॥

ता निमराचमाकर्ण्य, दृष्ट्वा तांश्च तथाविधान् ।
कुमारवर्जमायातान् [3]निषादिद्विपानिव ॥ १६१ ॥

लिखितो नूल्लिखितो नु, सुप्तो नूत्तम्भितो नु वा ।
शून्यो निष्पन्दनयनो, द्रागभूदवनीपतिः ॥ १६२ ॥

॥ युग्मम् ॥

आप्तमूर्छमधैर्येण धैर्येण च [4]तथास्थितम् ।
पुनर्बोधयितुं विप्र, प्रोवाच पृथिवीपतिम् ॥ १६३ ॥

त्वमसि [5]क्ष्मापते ! निश्वमोहनिद्राविपस्वत ।
ऋषभस्वामिनो वस्यो, भ्राताचास्यजितप्रभो ॥ १६४ ॥

इत्थं [6]पृथग्जन इव, भवन्मोहवशंवद ।
[7]तयो कलङ्कमादत्सेऽधुना किं धरणीधव ! ॥ १६५ ॥

राजापि दध्यौ विप्रोऽयं, [8]स्वपुत्रातापदेशन ।
मत्पुत्रक्षयनाख्यस्य, जगौ प्रस्तावनामिमाम् ॥ १६६ ॥

१ सभामण्डपम् । २ प्रविष्टुमिच्छव । ३ हस्तिपकशून्यगजानिव । ४ स्वस्थम् । ५ हे राजन् । ६ सामान्यजन इव । ७ ऋषभाजितस्वामिनो । ८ स्वपुत्रमरणमिषात् ।

व्यक्तं च शसयधुना, कुमाराणामसौ क्षयन् ।
कुमारवर्जमायाता प्रधानपुरुषा अमी ॥ १६७ ॥
युत सम्भाव्यते तेषा, क्षयश्च मनसापि हि ।
भुवि सञ्चरता स्वैरं, वने केसरिणामिव ॥ १६८ ॥
महाबलपरीवारा, दुर्धरा स्नौन्यसापि हि ।
केन शक्या निहन्तुं ते, हतास्खलितशक्तय ¹ ॥ १६९ ॥
चिन्तयित्वेति किमिदमिति पृष्टा क्षमाभुजा ² ।
ज्वलनप्रभवृत्तान्तं, शशंसु सचिवादय ॥ १७० ॥
ताडित कुलिशेनेव, तेनोदन्तेन भूपति ।
पपात मूर्छित पृथ्व्या, पृथिवीमपि कम्पयन् ॥ १७१ ॥
मातरश्च कुमाराणां, निपेतुर्मूर्छया क्षितौ ।
पितुर्मातुश्च तुल्य हि, दु:ख सुतवियोगजम् ॥ १७२ ॥
राजवेश्मनि लोकानामाक्रन्दोऽथ महानभूत् ।
समुद्रतटगर्तोत्तीर्णानां यादसामिव ॥ १७३ ॥
मन्त्र्यादयोऽपि ते स्वामिपुत्रव्यापत्तिसाक्षिणम् ।
आत्मानमतिनिन्दन्तो, रुरुदु करुणस्वरम् ॥ १७४ ॥
तादृशीं स्वामिनोऽवस्था, ता वीक्षितुमिवाक्षमा ।
अञ्जलिच्छन्नवदना, पूच्चक्रुर्वेत्रपाणय ³ ॥ १७५ ॥
प्राणप्रियाण्यप्यस्त्राणि, त्यजन्तश्चात्मरक्षका ।
प्रलपन्तोऽलुठन् भूमौ, वातभग्ना इव द्रुमा ॥ १७६ ॥

१ वृत्तान्तेन । २ व्याजनिर्मरणम् । ३ द्वारपाला ।

स्वकञ्चुकान् कञ्चुकिन, स्फाटयन्तोऽरटन् भृशम् ।
दैवानलान्तः पतिता, इव तित्तिरिपक्षिणः ॥ १७७ ॥
हृदय कुट्टयन्त स्व, चिरात्प्राप्तमिव द्विषम् ।
चेट्यश्चेटाश्च चक्रन्दुर्हता स्म इति भाषिण ॥ १७८ ॥
तालवृन्तानिलेनाम्बुसेकेन च महीपति ।
राज्यश्च सञ्ज्ञामासेदुर्दुःखैशल्यप्रतोदनीम् ॥ १७९ ॥
मैलिनीभूतवासस्का, नेत्राश्रुजलकज्जलै ।
छाद्यमानकपोलाद्यो लुलितालकवल्लिभि ॥ १८० ॥
उर स्थलकराघातत्रुटद्धारयष्टय ।
निर्भरं भूमिलुठनस्फुटत्कणमौक्तिका ॥ १८१ ॥
धूम शोकानलस्येवोज्झन्त्यो नि श्वासमुच्चकै ।
शुष्यत्कण्ठाधरदला, रा ज्यन्योऽरदन्नथ ॥ १८२ ॥
॥ त्रिभिर्विशेषकम् ॥
धैर्यं लज्जां विवेकं च, विहायैकपदेऽपि हि ।
राज्ञीवच्छोकविधुरो, विललापति भूपति ॥ १८३ ॥
हे कुमारा ! क यूय न्य, निर्नेतध्व विहारत ।
राज्यायावसरो वोऽद्य, व्रताय सास्म्य तु ॥ १८४ ॥
कथ न कोऽपि ब्रूते च, स्त्यनुक्त द्विजन्मना ? ।
दैस्युनेव छद्मेन, देवेन मुषितोऽस्मि ही ॥ १८५ ॥
अरे रे दैव ! कुत्रासि, कुत्रासि ज्वलनप्रभ ! ।

१ चनाभिगम्य । २ दु खशल्य तोदनीम । ३ मलिनीभूतवस्त्रा । ४ विशीर्णकेशलतैर्द्दै । ५ चौरेणेव । ६ चोरितोऽस्मि ।

अक्षत्रमिदमाश्चर्यं छायासीनिर्गपाद्दन ! ॥ १८६ ॥
सेनापते ! क्व तेऽगच्छद्भुजदण्डोर्दण्डचण्डिमा ! ।
क्षमङ्क्षुत्वमगमत्, क्व पुरोहितमन्त्र ! ते ! १८७ ॥
गलितं वर्धके ! किं ते, दुर्गनिर्माणकौशलम् [1] ।
शृङ्गिन् ! संजीवनौषध्य, किं ते क्वापि विस्मृता [1] ॥१८८॥
गजरत्न ! किमासीस्त्वं, सदा गजनिमीलितम् ! ।
अश्वरत्न ! समुत्पन्ने, शूलं किं भात्त्वया [1] ॥ १८९ ॥
चन्द्रदंष्ट्रास्त्रयो ! यूयं, किं तदानीं तिरोहिता [1] ।
अभूता मणिकाकिण्यौ, निष्प्रभौ किं दिनेन्दुवत् [1] ॥ १९० ॥
आतोद्यपुटवह्निते, किं तुष्णीं छत्रचर्मणी ! ।
नवापि निधयो ! यूयमस्ता किमनस्या क्षुता [1] ॥ १९१ ॥
युष्माभिश्च मनोऽदर्शि, रत्नानां कुमारका ।
सर्वेऽपि न दत्तातान्तर्मात् पतगांगनाव् ॥ १९२ ॥
कतोऽप्येवं विनष्टे किमिदानीं ज्वलनप्रभम् [1] ।
सगोत्रमपि चेद्धन्ति न हि जीवति मत्सुता ॥ १९३ ॥
ऋषभस्वामिनो वंशे. नैवं कोऽप्यायात्यन्तरिन् [1] ।
नाभाकरनिर्मितं मृदुं. हा यन्ता कथमाप्नुत [1] ॥ १९४ ॥
पूर्वे मदीया सर्वेऽपि, कुलक्रमानुवर्तिन ।
दीक्षामादाय स्वर्गं निर्वाणं च रेमिरे ॥ १९५ ॥
स्वेच्छाभिलाषशालिनि मन्ता मन्दुर्नं ।

१ नाशकृत्य , २ सप्तविंशतिक्रम। ३ रोदन।

[1]अरण्यानीसमुत्पन्न[2]भूरुहानिव [3]दोहदः ॥ १९६ ॥
उदयाय च पूर्णेन्दुर्दैवाद् ग्रस्तश्च राहुणा ।
[4]फलेग्रहिश्च सञ्जज्ञे, तरुर्भग्नश्च [5]कुम्भिना ॥ १९७ ॥
आगता च [6]तरी तीरं, भग्ना च तटभूभृता ।
उन्नतश्च [7]नवाम्भोदो, विकीर्णश्च [8]नभस्वता ॥ १९८ ॥
निष्पन्नं च [9]व्रीहिवपं, दग्धं च नववह्निना ।
धर्मार्थकामयोग्याश्च, जाता यूयं हताश्च हा ॥ १९९ ॥
॥ त्रिभिर्विशेषकम् ॥
प्राप्यापि मद्गृहं वत्सा !, अकृतार्था गता ह हा ।
आढ्यस्य कृपणस्येव, वेश्मोपेत्य [10]वनीपकाः ॥ २०० ॥
तदद्य किमु चक्राद्यै, रत्नैर्निधिभिरप्यलम् ? ।
युष्मान् विना विरहिणो, ज्योत्स्नोद्यानादिकै[11]रिव ॥ २०१ ॥
षट्खंडभरतक्षेत्रराज्येन यदि वाऽसुभिः ।
अमुभ्योऽपि प्रियैः पुत्रैर्विना भूतस्य किं मम ? ॥ २०२ ॥
एवं विलापिनमथो, भूनाथं श्रावकद्विजः ।
स बोधयितुमित्यूचे, सुधामधुरया गिरा ॥ २०३ ॥
—त्रिषष्टि० प० २, स० ६, पृ० ९१–९३

१ महदरण्यम् । २ वृक्षाणामिव । ३ मनोरथः । ४ फलवान् । ५ हस्तिना । ६ नौका । ७ नूतनमेघः । ८ वायुना । ९ शालिवनम् । १० याचकाः । ११ अर्थैः ।

[३५]

प्रियायाश्च्यवने ललिताङ्गस्य आक्रन्दः ।

हा दयिते ! हा दयिते !, क्वासि गतासि ? दर्शनं देहि ।
यत् त्वां विना त्रिदिवमपि दुःखाकरं ममाभाति ॥ ७६ ॥
सततं त्वयि चाटुशतं, मम दयिते प्राप नोपशमम् ।
त्वद्वदनेन्दुज्योत्स्ना–कलने दृक्चकोरि न ॥ ७७ ॥
अलमस्य ममास्तु, स्वप्नेऽप्यनयाऽपि प्रिये ! कस्मात् ।
त्वमतत्र्व त्वद्विरहा–सहेन मयि तत् कथं कोप !॥७८॥–युग्मम्॥
न कदापि त्वं कुपिता, मयाऽनुनीताऽपि नैव तेन त्वम् ।
अननुनयसुखाय धूर्तके, कृत्वा कोपं स्थिता क्वापि ॥७९॥
ज्ञातमिदं तेन त्वां, नन्दनवनमध्यस्थितमजानन् ।
निजवल्लभां निभाल्य, कल्पनिर्मितोऽनुनयोऽतत्वं स्वम् ॥८०॥
इति बुद्ध्यैव स नन्दन–वने भ्रमन् प्रतिनिकुञ्जमिन्द्रोऽपि ।
हा सुमुखि ! हा घनस्तनि, हा सुकेशि ! किमिति न वदसि ॥८१

—पद्मानन्दकाव्यम् स० ४

---

१ अन्यत्र गतासि । २ कोकिलानुराग । ३ ईश्वर ।

[३६]

वृषभस्वामिनिर्वाणकल्याणे भरतस्य परिदेवनम्।

अस्तोकशोकसङ्घ्नो, भरतो मूर्च्छयाऽपतत् ।
दुःखच्छेदि तदाऽज्ञासीन् न कोऽपि रुदितं यत ॥२१४॥

चक्रिणं ज्ञापयन् दुःखवेदभेदनकारि तत् ।
शक्रः सैन्यनन्दन चक्रे, समग्रैस्त्रिदशैः सह ॥ २१५ ॥

रुदितैरदितैस्तेषां, विमूर्च्छश्चक्रवर्त्यपि ।
रुरोद रोदसीक्रोड, पूत्कारैः परिपूरयन् ॥ २१६ ॥

रुदितेन क्षणात् तेन, शोकोऽन्तश्चक्रवर्तिन ।
कुठारस्फारघातेन, दारुवत् प्राप दीर्णताम् ॥ २१७ ॥

दुःखशल्याकुलस्वान्तविशल्यीकारकारणम् ।
तदादि किल लोकेऽपि, शोकेऽभूद् रुदितक्रम ॥ २१८ ॥

विललाप तत क्ष्मापः, सन्त्यज्यैत्यात्मधीरताम् ।
हा तात! हा जगत्त्रातस्त्यक्त्वा मा गतवानसि ॥ २१९ ॥

बाहुबल्यादयस्तेऽपि भ्रातरो मम निर्ममा ।
स्वसारौ ब्राह्मी-सुन्दर्यौ, पुण्डरीकादयोऽङ्गजा ॥ २२० ॥

श्रेयासप्रमुखा पौत्रा, मा मुक्त्वैकाकिनं हहा ।
प्रक्षीणाखिलकर्माणो, निर्वाणपदमाश्रयन् ॥ २२१ ॥

जीवाम्यद्यापि पापोऽ[२], राज्यमोह त्यजामि न ।
त्वद्धर्मदर्शनाशर्म, त्वां विना नाथ! कुत्र मे[३] ॥ २२२ ॥

---

१ यत्नाम् । २ ऽप । ३ पुनः ।

मोहमरोहणादेवमुद्विलापमिलापतिम् ।
प्रबोधमधुरैर्वाक्यैर्बोधयामास वीतरागः ॥ २७३ ॥

—पद्मानन्दकाव्यम् स० १८

---

[३७]

प्रभोर्दर्शनवञ्चनात् बाहुबलेर्विलापः ।

तदाकर्ण्य वच कर्ण-कीलं, तक्षशिलापतिः ।
सद्यो दधार धीरोऽपि, नैव कोपजन्माविदं ॥ २७४ ॥
दध्यौ चन्द्योपयातश्चेति, यतितं न गतेति स्म ।
प्रनात् प्रभृति नैकश्या-स्थिति गुणं प्रभुः ॥ २७५ ॥
अपि प्रकृतिरागयाः प्राप्नुवन्तु पवित्रतम ।
इति ते मद् यन्दिर्न्ये, त्यामिपातान् त्रिलिन्दे ॥ २७६ ॥
मनोरथो मे गम्भोऽधमभाग्योऽज्ञानतः ।

[३८]

पुत्रवियोगे मरुदेवाया विलापः ।

भरते नृपतौ पुरि स्थिते, स्मृतपुत्रेश्वरतापगोचरा ।
रुदश्रुविमिश्रलोचना, मरुदेवा स्वप्रलापमिति ॥११७॥
क्व तदाऽऽतपवारणं पुरा, मम सूनो शिरसीन्दुसुन्दरम् ¹ ।
अधुना क्व दवानलोल्वणः, सहते तपनांशुमण्डलम् ² ॥११८॥
क्व स चामरचारुचालनैश्चलनैस्तालवृन्तकस्य च ³ ।
श्रमसोऽधुना सुतस्य मे, मरुतोऽपि निर्गुणतां गताः ⁴ ॥११९॥
क्व पुरा रथवारणादिभिः सुखयानानि समाश्रितान्यलम् ।
अधुना क्व पदातिचारिता, चरणत्राणमृते निरन्तरम् ⁵ ॥१२०॥
मणिपद्मसुखासने सुखं सततं, सदनं क्व तस्य ते ⁶ ।
क्व निरासनता वनान्तरे, गिरिशीर्षे नितरां सांप्रतम् ॥१२१॥
क्व तदस्य सदैव देवनोपनताहारजलोपनीयनम् ।
क्व स सम्प्रति नैक्ष्यमम्भृता–व्यवहारस्तनसम्भवोऽपि वा ॥१२२॥
श्रवणामृतवर्षणं क्व तत्–मृदुगीतं रमणे सुमञ्जुलम् ।
क्व वनेऽस्य सुतस्य साम्प्रतं–श्रुतिदूनीपनदूरदूरतिः ॥१२३॥
रसनापिचुमन्द तैलवत्स्यो–दुग्धगाजलसुलक्षणान्वितम् ।
सहते स तमस्विनीषु हा, शिशिरे शीतलमारुतोत्कटम् ॥१२४॥

---

१ छत्रम् । २ सूर्यमण्डलम् । ३ व्यजनस्य । ४ निष्प्रयोजनाः ।
५ उपानद्विना । ६ देवाङ्गनानाम् । ७ वर्षासु ग्रीष्मेषु च । ८ मेघवृष्टिम् ।
९ वर्षाकाले ।

कमलाकरवद् वनाश्रयो, हिमसन्दोहमयानिलोर्मिभि ।
रजनीपु स हैमनीपु ही, क्रममेत्यावरणेन वर्जित ॥ १२५ ॥
भृशमुष्णऋतौ सुदारुणे, किरणैरुष्णरुचेश्चिर स्थिरे ।
स्नपिताननीरजोऽङ्गज, स सरोवत् परितोऽपि शुष्यति ॥१२६॥
स निरावरणो निराश्रय स्तनयो मे [1]विसहाय एव हा ।
शवरो गिरिंग स्फुरद् यथा, खलु कालेष्वखिलेषु दु खित ॥१२७॥
पृथिवीं परिपालयन्त्यमी, भरतो बाहुबलिः सुता पर ।
न तु कोऽपि करोति सकथमपि सूनोर्मम धिग् विधिक्रम ॥१२८॥
इति सन्ततसस्मृते सुत, पुरत सन्नतनद् विजानती ।
इदमालपति स्म सा भृश, ससुपालम्भनकारिनाम्भरा ॥१२९॥
न कदापि ददासि दर्शन, विराजज्ञाननिधाननानस ! ।
किमु वत्स! न वेत्सि वत्सला, जननीं शोकमनाकुलनिमाम्॥१३०॥
जरतीत्यवधीरणाऽस्ति चेत् मयि पौत्रा प्रतिपौत्रकाम्तत ।
किमु लेखलुरजलिनोऽपि नो, कथमुक्त प्रथयन्ति ते मन ?॥१३१॥
अनुगै रहितोऽसि वत्स, तैरपि कच्चमसुखै क्षितीश्वरै ।
कथमेकक एव कानने, चरसि क्रूरमृगाग्निभैरवे ॥ १३२ ॥
अनुगम्य भवन्तमात्मज, स्वमवश्य वरिवम्यथाम्यहम् ।
तव दुःखरोदनाश्रुभि, किमु कुर्वे बत लुप्तलोचना ? १३३ ॥
भवति त्वयि राज्यमुज्ज्वल, सुखमुन्मेषनिमेष यन्मयि ।
अधुना विपिन श्रयत्यऽभूदसुख कोटिगुण तत सुत ! ॥१३४॥

१ माना । २ सहायरहित । ३ अग्रत स्थितमिव । ४ अस्मान ५ अवगतमुरन्दन । ६ सर्वा करामि । ७ प्रादुर्भावम् ।

इति सा भृशमार्तिसम्भवाऽसुखसम्भावनयाऽभिभाविता ।
गलदश्रुजलप्लुतांशुका, अलपत् कल्पितमौलिचालना ॥१३५॥

—पद्मानन्दकाव्यम् स० १४

---

[३९]
गुरोः स्वर्गलोकगमने विजयसेनसूरेर्विलापः ।

श्रुत्वा तद्वचनं हत इवाभवद्बाष्पपूर्णनयनयुगः ।
एष पुनर्दुःखादिदमजीगदद्गद्गदस्वनितः ॥ २०२ ॥

उच्छिन्नः सुरभूरुहोऽप्यपगता स्वर्धामधेनुः पुन-
र्भग्नः कामघटो मणिः सुमनसां चूर्णीबभूव क्षणात् ।
दग्धा चित्रलता गतः शकलतां हा दक्षिणावर्तभृ-
त्कम्बुः स्वर्गिगृहं गते त्वयि गुरौ श्रीहीरसूरीश्वरः(र!)॥२०३॥

हा हा भूघनबोधनैकविबुध ! श्रीसूरिचूडामणे !
हा सिद्धान्तसमुद्रमन्दरगिरे ! हा शासनाहर्मणे ! ।
हा हा मौक्तिकदानसुन्दरगुरो ! वैराग्यवारांनिधे !
हा कारुण्यनिधे ! निदर्शनतया त्वं कुत्र यातः प्रभो !' ॥२०४॥

अद्यास्ते गतधामसहस्रकिरणश्चन्द्रोऽपि तन्द्रां गतः
शुष्कः क्षीरनिधिर्विधेर्निमितैर्मेरुर्विलीनः पुनः ।

---

१ पुष्कलमतिविचारणाय । २ वदति स्म । ३ कल्पवृक्षः । ४ कामधेनुः । ५ शङ्खः । ६ (अकबर) सम्राड्बोधनदक्षैकविद्वन् । ७ सूर्य । ८ मुक्ति-सुखानि याचयति । ९ मन्दर । १० निद्राम् ।

भूमौ श्रीजिनमार्गभौमविभवभ्राजिष्णुतां बिभ्रति
श्रीसूरीश्वरहीरहीरविजये गीर्वाणगेहं गते ॥ २०५ ॥
गर्जन्ति प्रतिमन्दिरं प्रमुदिता मिथ्यादृशः कौशिकाः
श्रीमत्संघसरोजकाननमिदं म्लानिं च धत्तेऽधुना ।
संप्रातन्वत स्फुरन्ति परितो नैक्तञ्चरा दुर्दृशो
यातेऽस्तं गवि हीरसूरितरणौ स्फूर्तिं तमः शीलति ॥२०६॥

—हीरसौभाग्यम् स० १७

[४०]

श्रीहीरविजयसूरिविरहे विजयसेनसूरेर्विलापद्वात्रिंशिका ।

मनाग्निशं यन् त्वमवोच ईश ! सुन ! त्वमास्से मम चेतसीति ।
यथावदाकण्ठगुचोपनीतं त्वन् मनन्तसुर्दैभिजात ! तात ! ॥ ४७ ॥
यद्धैर्यनिर्धैर्जितमङ्गनानां दिवो दिदृक्षु स्तनभं प्रमत्तम् ।
भ्रमामि यावत्पदपद्मभृङ्गस्तनाथ तावद् न विलम्बितस्त्वम् ॥४८॥
गताऽभवद् या भगवंस्त्वदंह्रिसरोजयोः श्रीः पुरतः स्थितस्य ।
त्वदाननस्यन्दिनिगेचनस्य सुदुर्लभा साऽद्य ममैवोत्स्नेव ॥ ४९ ॥

१ सीपिदृक्कमैशीअनरविनाम । २ घुकगदशाः । ३ चौरा इव ।
४ दुर्नैमित्तः । ५ दृष्टिपात्रं गगने च । ६ रविः । ७ हे सुनीन ! ।
८ देवाङ्गनानां स्तनपरिरम्भमर्दनमित्यनम । ९ शोभा । १० गगनदृश्येव ।

कथं मयैकेन च दक्षिणेन धरिष्यते सा ननु तैर्णकेन[1] ॥ ५८ ॥
अचिंतयित्वेति मैंदाकृतिं द्राक् त्वमप्सर केलिरसानसेनी ।
न चेद् भवादृग्हितकारिपित्रा विमुच्यते किं पृथुको लघीयान्[2] ॥ ५९ ॥
अकब्बरोऽयं नरराजरत्नं भवांश्च सर्वार्थिजनावतंस ।
मिथश्च योऽभूद् युवयोर्नियंग सुवर्णमण्योरिव वर्णनीय ॥ ६० ॥
सँ जातवान् दत्तसमस्तसम्पद् नृणा कृषीणामिव वारिवाह ।
प्रकाशभाग् भानुमतेव लोको मह्म्विना तेन बभूव सर्व ॥ ६१ ॥
मरुष्विवार्मर्त्यमहीरुह सँ जनेषु चासीत् सततं हिताय ।
कदाऽथ भावी सुरसद्म प्रजाना पयोरुहां पूष्ण इवोदय स[?] ॥ ६२ ॥
शशीव पक्षेण सितेतरेण कलाकलाप क्रमतो भवेह ।
सँ नाशितस्त्वा हरता विधात्रा जगत्पयोराशिविलासमूलम् ॥ ६३ ॥
विवाहिता श्रीमदकब्बराय वराय तात ! त्वयका द्विजेन ।
कृपाकनी रूपबलर्द्धिबीज तथा यथार्थाद्भुतमंत्रभाजा ॥ ६४ ॥
यथा युतौ नित्यमिमावभूता सुदम्पती भावरसान् प्रपन्नौ ।
विनाऽस्मि न त्वा स परत्र मंत्र स्मरन्नदुस्तापमुपैम्यह हो[1] ॥ ६५ ॥
—युग्मम्

अकब्बरो बब्बरवंशजन्मा त्वैंथीद्धबुद्धिर्भृशमस्ति भूप ।
सुभक्तिभाजस्त्वयि येऽसुभाज स तानसून् स्वानिव पाति नित्यम् ॥ ६६ ॥

१ वत्सकेन । २ लघीयस्वरूपाम् । ३ बाल- । ४ युवयोः सङ्ग ।
५ सङ्गेन । ६ सुरतरु । ७ सङ्ग । ८ रवे । ९ युवयो सङ्ग ।
१० दीनमति° ११ प्राणिन ।

[४२]

श्रीमहावीरप्रभुनिर्वाणे गौतमस्य विलापः ।

प्रसरति मिथ्यात्वतमो, गर्जन्ति कुतीर्थिकौशिका अद्य ।
दुर्भिक्षडमरवैरादि–राक्षसा प्रसरमेष्यन्ति ॥ १ ॥
राहुग्रस्तनिशाकर मिव गगनं दीपहीनमिव भवनम् ।
भरतमिद गतशोभ, त्वया विनाऽद्य प्रभो ! जज्ञे ॥ २ ॥
कस्याङ्घ्रिपीठे प्रणत पदार्थान्, पुन पुन प्रश्नपदीकरोमि ?
क वा भदन्तेति वदामि ? को वा, मा गौतमेत्याप्तगिराऽथ वक्ता ? ॥३॥

हा ! हा ! हा ! वीर ! किं कृत ? यदीदृशेऽवसरेऽह दूरीकृत, किं माऽऽक मण्डयित्वा बालवत्त्वाञ्चलेऽलगिष्य ? किं केवलभागममार्गयिष्य ? किं मुक्तौ सङ्कीर्ण अभविष्यत् ? किं वा तव भारोऽभविष्यत ? यदेव मा विमुच्य गत, एव च 'वीर ! वीर !' इति कुर्वतो वीइति मुखे लग्न गौतमस्य,

—कल्पसूत्रसुबोधिकावृत्तौ पृ० १२७

---

१ उल्का ; २ अवस्कन्द ।

आत्त दत्त्वापि च मे लोचनयुगल कलङ्कविकलमलम् ।
दत्त्वा पुनरद्दालितमधमेनाऽनेन निविरलम् ॥ ५ ॥
आरोप्य मेरुशिखरं, प्रपातिता पापिनाऽमुनाऽह्मियम् ।
परिवेष्याऽप्यन्नऽऽहृष्ट, भोजनभाजनमल्ज्जन ॥ ६ ॥
यद्वा मयाऽपराद्ध भवान्तरऽस्मिन् भवेऽपि किं? धात ।
यस्मादेव पुर्नेन्दुचिताऽनुचित न चिन्तयसि? ॥ ७ ॥
अथ किं कुर्वे? क च व, गच्छामि? वदामि कस्य वा पुरत?।
दुर्दैवेन च दग्धा, मुग्धा जंगाऽधमेन पुन ॥ ८ ॥
किं राज्येनाऽप्यमुना? किं वा त्रिदिवसुखैर्निदयनत्यैः?।
किं वा दुकूलशय्याशयनोद्भवशर्मसंस्पर्शेण? ॥ ९ ॥
गजवृषभादिस्वप्नै, सूचितमुचित शुचि त्रिजगदर्च्यम् ।
त्रिभुवनजनासपत्न, विना जनानन्दिसुतरत्नम् ॥ १० ॥ युग्मम् ॥
धिक् ससारमसार, धिगुदु सव्याप्तविषयसुखलेशान् ।
मधुलिप्तखड्गधारा—लेहनतुलितानहो लुलितान् ॥ ११ ॥
यद्वा मयका किंचित्तथाविध दुष्कृत कृत कर्म ।
पूर्वभवे यदपिभि, प्रोक्तमिद धर्मशास्त्रेषु ॥ १२ ॥
पसुपक्खिमाणुसाण, बाले जोऽवि हु विओअए पावो ।
सो अणवच्चो जायइ, अह जायइ तो विवज्जिज्जा ॥ १३ ॥

---

१ भक्षिता । २ पशुपक्षिमानुषाणां बालान् योऽपि च वियोजयति पाप ।
साऽनपत्यो जायते अथ जायते ततो विपद्येत ॥

तन् पत्रुका मया किं, त्यक्ता वा त्यजिता अथन्तुद्धया ? ।
रघुरत्साना माना, सम नियोग कृत कि वा ? ॥ १४ ॥
तेषा दुग्धापागोऽकारि मया कारितोऽथवा लोके ।
किं वा सबालकोन्दुरु-बिलानि परिपूरितानि जले ? ॥ १५ ॥
किं वा साण्डशिशून्यपि खगनीडानि प्रपातितानि भुवि ।
पिकशुकशुकुर्कुटकादेर्नीलवियोगोऽथवा विहित ॥ १६ ॥
किं वा बालकहत्याऽकारि सपत्नीसुताद्युपरि दुष्टम् ।
चिन्तितमचिन्त्यमपि वा कृतानि किं कार्मणादीनि ? ॥१७॥
किं वा गर्भस्तम्भनगालनपातनमुख मया चक्रे ? ।
तन्मन्त्रभेषजान्यपि, किं वा मयका प्रयुक्तानि ? ॥१८॥
अथवा भवान्तरे किं ? मया कृत शीलखण्डन बहुश ।
यदिद दु ख तस्माद्विना न सभवति जीवानाम् ॥ १९ ॥

यत —

कुंरडरडत्तणदुब्भग्गाइ, वञ्झत्तनिंदूविसकन्नगाइ ।
लैंट्ति जम्मतरभग्गसीला, नाऊण कुज्जा दढसीलभाव ॥२०॥
एव चिंताऽऽक्रांता, ध्यायन्ती म्लानकमलसमवदना ।
दृष्टा शिष्टेन सखी जनेन, तत्कारण पृष्टा ॥ २१ ॥
प्रोवाच साश्रुलोचनरचना नि श्वासकलितवचनन ।
किं मन्दभागधेया, वदामि ? यज्जीवित मेऽगात् ॥ २२ ॥

---

१ कुरण्डत्वरण्डत्वदुर्भगत्वानि वन्ध्यात्वनिंदु (मृतापत्यम्) विषकन्यत्वादि। लभन्ते जन्मान्तरभग्नशीला ज्ञात्वा कुर्यात् दृढशीलभाव ॥
२ जम्मंतरे खडिअसीलभावा इति तृतीयपादपाठ पुस्तकान्तरे।

सख्यो जगुरथ रे सखि !, शान्तममङ्गलमशेषमन्यदिह ।
गर्भस्य तेऽस्ति कुशलं, नवेति वद कोविदे ! सत्यम् ॥ २३ ॥
सा प्रोचे गर्भस्य च, कुशले किमकुशलमस्ति मे सख्यः ! ।
इत्याद्युक्त्वा मूर्च्छामापन्ना पतति भूपीठे ॥ २४ ॥
शीतलवातप्रभृतिभिरुपचारैर्बहुतरैः सखीभीः सा ।
संप्रापितचैतन्योत्तिष्ठति विलपति च पुनरेवम् ॥ २५ ॥
[1]गुरुए अणोरपारे रयणनिहाणे अ सायरे पत्तो ।
छिद्दघडो न भरिज्जइ, ता किं दोसो जलनिहिस्स ? ॥ २६ ॥
[2]पत्ते वसन्तमासे, रिद्धिं पावंति सयलवणराई ।
जं न करीरे पत्तं, ता किं दोसो वसंतस्स ? ॥ २७ ॥
[3]उत्तुंगो सरलतरु, बहुफलभारेण नमिअसव्वंगो ।
कुज्जो फलं न पावइ, ता किं दोसो तरुवरस्स ? ॥ २८ ॥
समीहितं यत्र भजामहे वयं, प्रभो ! न दोषस्तव कर्मणो मम ।
दिवाऽप्युलूको यदि नावलोकते, तदा स दोष कथमंशुमालिनः ?
॥ २९ ॥

---

१ गुरुकेऽनर्वाक्पारे रत्ननिधाने च सागरे प्राप्तः ।
छिद्रघटो न भ्रियते तर्हि किं दोषो जलनिधेः ? ॥

२ प्राप्ते वसन्तमासे ऋद्धिं प्राप्नोति सकलवनराजी ।
यत्र करीरे पत्रं तर्हि किं दोषो वसन्तस्य ? ॥

३ उत्तुङ्गः सरलतरुर्बहुफलभारेण नतसर्वाङ्गः ।
कुब्जः फलं न प्राप्नोति तर्हि किं दोषस्तरुवरस्य ? ॥

अथ मे मरणं शरणं, किं कार्यं चिरञ्जीवितव्येन ? ।
तत् श्रुत्वेति व्यलपत्, सम्राज्ञि सकलपरिवारः ॥ ३० ॥
हा ! किमुपस्थितमेतत्, निष्कारणवैरिविधिनियोगेन ।
हा ! कुलदेव्य क्व गता ? यदुदासीना स्थिता यूयम् ॥ ३१ ॥
अथ तत्र प्रत्यूहे, विघ्नशमं प्रार्थयन्ति कुलवृद्धाः ।
शान्तिकपौष्टिकमन्त्रौ पयानितानीति कृत्यानि ॥ ३२ ॥
पृच्छन्ति च दैवज्ञान्, निर्धारयन्त्यपि च नाटकादीनि ।
अतिगाढशब्दविरचितगननानि निवारयन्त्यपि च ॥ ३३ ॥
राजाऽपि शोककलितः, शोकाकुलितोऽनतिशं शिष्यति ।
किं कर्त्तव्यविमूढा, सञ्जाता मन्त्रिणः सर्वे ॥ २४ ॥

—कल्पसूत्रसुबोधिकावृत्तौ पृ० ८२–८४

---

[४४]

श्रीरत्नाकरसूरेर्वैराग्यगर्भिताऽनुशयपञ्चविंशतिका।

श्रेयः श्रियां मङ्गलकेलिसद्म !, नरेन्द्रदेवेन्द्रनताङ्घ्रिपद्म ! ।
सर्वज्ञ ! सर्वातिशयप्रधान !, चिरं जय ज्ञानकलानिधान ! ॥ १ ॥
जगत्त्रयाधार ! कृपावतार !, दुर्वारसंसारविकारवैद्य ! ।
श्रीवीतराग ! त्वयि मुग्धभावाद्विज्ञ ! प्रभो ! विज्ञपयामि किंचित् ॥२॥
किं बाललीलाकलितो न बालः, पित्रोः पुरो जल्पति निर्विकल्पः ?।
तथा यथार्थं कथयामि नाथ !, निजाशयं सानुशयस्तवाग्रे ॥ ३ ॥
दत्तं न दानं परिशीलितं च, न शालि शीलं न तपोऽभितप्तम् ।
शुभो न भावोऽप्यभवद्भवेऽस्मिन्, विभो ! मया भ्रान्तमहो मुधैव ॥४॥
दग्धोऽग्निना क्रोधमयेन दष्टो, दुष्टेन लोभाख्यमहोरगेण ।
ग्रस्तोऽभिमानाजगरेण मायाजालेन बद्धोऽस्मि कथं भजे त्वाम् ॥५॥
कृतं मयाऽमुत्र हितं न चेह लोकेऽपि लोकेश ! सुखं न मेऽभूत् ।
अस्मादृशां केवलमेव जन्म, जिनेश ! जज्ञे भवपूरणाय ॥ ६ ॥
मन्ये मनो यन्न मनोज्ञवृत्तं त्वदास्यपीयूषमयूखलाभात् ।
द्रुतं महानन्दरसं कठोरमस्मादृशां देव ! तदश्मतोऽपि ॥ ७ ॥
त्वत्तः सुदुष्प्राप्यमिदं मयाप्तं रत्नत्रयं भूरिभवभ्रमेण ।
प्रमादनिद्रावशतो गतं तत्, कस्याग्रतो नायक ! पूत्करोमि ॥ ८ ॥
वैराग्यरंगः परवंचनाय, धर्मोपदेशो जनरंजनाय ।
वादाय विद्याऽध्ययनं च मेऽभूत्, कियद् ब्रुवे हास्यकरं स्वमीश ! ॥९॥

१ स्वाभिप्रायम्। २ पश्चात्तापसहितः। ३ मनोहरम्। ४ महासर्पेण।

परापवादेन मुखं सदोषं, नेत्रं परस्त्रीजनवीक्षणेन ।
चेतः परापायविचिन्तनेन, कृतं भविष्यामि कथं विभोऽहम् ॥ १० ॥
विडम्बितं यत्स्मरघस्मरार्ति–दशावशात्स्वं, विषयान्धलेन ।
प्रकाशितं तद्भवतो ह्रियैव, सर्वज्ञ ! सर्वं स्वयमेव वेत्सि ॥ ११ ॥
ध्वस्तोऽन्यमन्त्रैः परमेष्ठिमन्त्रः कुशास्त्रवाक्यैर्निहतागमोक्तिः ।
कर्तुं वृथा कर्म कुदेवसङ्गादवाञ्छि हि नाथ ! मतिभ्रमो मे ॥१२॥
विमुच्य दृग्लक्ष्यगतं भवन्तं, ध्याता मया मूढधिया हृदन्तः ।
कटाक्षवक्षोजगभीरनाभिकटीतटीयाः सुदृशां विलासाः ॥ १३ ॥
लोलेक्षणावक्त्रनिरीक्षणेन, यो मानसे रागलवो विलग्नः ।
न शुद्धसिद्धान्तपयोधिमध्ये, धौतोऽप्यगात्तारक ! कारणं किम् ॥१४॥
अङ्गं न चङ्गं न गणो गुणानां, न निर्मलः कोऽपि कलाविलासः ।
स्फुरत्प्रभा न प्रभुता च काऽपि, तथाऽप्यहङ्कारकदर्थितोऽहम् ॥१५॥
आयुर्गलत्याशु न पापबुद्धिर्गतं वयो नो विषयाभिलाषः ।
यत्नश्च भैषज्यविधौ न धर्मे, स्वामिन्महामोहविडम्बना मे ॥१६॥
नाऽऽत्मा न पुण्यं न भवो न पापं, मया विटानां कटुगीरपीयम् ।
अधारि कर्णे त्वयि केवलार्के, परिस्फुटे सत्यपि देव ! धिग् माम् ॥१७॥
न देवपूजा न च पात्रपूजा न श्राद्धधर्मश्च न साधुधर्मः ।
लब्ध्वाऽपि मानुष्यमिदं समस्तं, कृतं मयाऽरण्यविलापतुल्यम् ॥१८॥
चक्रे मयाऽसत्स्वपि कामधेनुकल्पद्रुचिन्तामणिषु स्पृहार्तिः ।
न जैनधर्मे स्फुटशर्मदेऽपि, जिनेश ! मे पश्य विमूढभावम् ॥१९॥

१ अनर्थस्य । २ निजस्वरूपम् ।

सद्भोगलीला न च [1]रोगकीला, धनागमो नो [2]निधनागमश्च ।
दारा न कारा [3]नरकस्य चित्ते, व्यचिन्ति नित्यं मयकाऽधमेन ॥२०॥
स्थितं न साधोर्हृदि साधुवृत्तात्, परोपकारान्न यशोऽर्जितं च ।
कृतं न तीर्थोद्धरणादिकृत्यं, मया मुधा हारितमेव जन्म ॥ २१ ॥
वैराग्यरङ्गो न गुरूदितेषु, न दुर्जनानां वचनेषु शान्तिः ।
नाऽध्यात्मलेशो मम कोऽपि देव! तार्यः कथङ्कारमयं भवाब्धिः ॥२२॥
पूर्वे भवेऽकारि मया न पुण्यमागामिजन्मन्यपि नो करिष्ये ।
यदीदृशोऽहं मम तेन नष्टा, भूतोद्भवद्भाविभवत्रयीश ! ॥ २३ ॥
किं वा मुधाऽहं बहुधा [4]सुधाभुक्पूज्य ! त्वदग्रे चरितं स्वकीयं ।
जल्पामि यस्मात् त्रिजगत्स्वरूपनिरूपकस्त्वं कियदेतदत्र ॥ २४ ॥
दीनोद्धारधुरंधरस्त्वदपरो, नास्ते मदन्यः कृपा–
पात्रं [5]नात्रजने जिनेश्वर ! तथाप्येतां न याचे श्रियम् ।
किं त्वर्हन्निदमेव केवलमहो सद्बोधिरत्नं शिवं,
श्रीरत्नाकर ! मंगलैकनिलय ! श्रेयस्कर प्रार्थये ॥ २५ ॥

—श्रीरत्नाकरपञ्चविंशतिका

इतिश्री करुणरसकदम्बके संस्कृत
प्रथमखण्ड. समाप्त. ।

१ रोगा एव कीलका । २ मृत्यो. । ३ कारागाराणि । ४ देवा. । ५ इह लोके । ६ द्रव्यसम्पदम् ।